

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૨૧૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ લાભિન્નાભ્યુપદ્ય-૧

વિષય ટ. - ૩

श्रीश्रेयसाधकअधिकारिवर्ग ग्रन्थावलि. ग्रन्थाङ्क ३.

श्रीभक्तिभूषण.

प्रथम अलंकार.

रचनारः

श्रीमन्नृसिंहाचार्यजो.

दृशिगीत छंद.

हैं कुंवरीओ ! कुणवान्नी वांसी सहो निज धर्मने,
पतिनता युवति ! निवारि छर, पारो सदा शुभ कर्मने;
वणी युवति ! समस्त ग्रहो, आनन्दसुखारकर्मने,
आ आभिनीभूषण जशी, सब करे अवलपवर्मने.

हालुई.

आभूषण सकल आभिनी ! शु शाभावां देव,
आपे शाभा अधिक आ,—भूषण ओ धरि नेव.

श्रेयसाधकअधिकारिवर्गतरफयी

प्रसिद्ध करनार

जैठालाल देवशंकर दवे.

प्रो " भाग्योदय " प्रिन्टिंग प्रेसमा जैठालाल
देवशंकर दवेण छाप्युं: खाडीआ-अमदावाद.

संवत् १९७६. सप्तम आवृत्ति, प्रति १०००. सन. १९२०.

मूल्य रु. २-०-०

ગુજરાત વિધાપોઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૨૧૬

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર કરાવી
પ્રસિદ્ધકર્તાએ સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

॥ ૐ ॥

અથ

પ્રસિદ્ધિકર્તૃકૃત મંજ્જલમ્.

જે શ્રીમહેશ્વરની અપૃથક્ સત્તા સામ્યાવસ્થાવાળી પ્રકૃતિને જાગ્રત્ કરી જગદાકાર પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે, તેને અમે જેમ સેવીએ છીએ, તેમ જેમની અપૃથક્ સત્તા પોતાની સામ્યાવસ્થાવાળી પ્રકૃતિને જાગ્રત્ કરી આ ગ્રંથાકાર પરિણામને પ્રાપ્ત કરે છે તેમને અમે સેવીએ છીએ.

સ્ત્રિયોના તથા ગૃહસ્થાશ્રમી પુરુષોના અંતરને શુદ્ધ કરી તેમાં સદ્ગુણને સ્થાપનાર આ ગ્રંથ, પાપમાત્રને હરીને મોક્ષમાર્ગમાં જોડનાર શ્રીવિષ્ણુભગવાનના પ્રસાદરૂપ છે, તેથી પૂજ્ય ગણી મહત્ત્વ કરવા યોગ્ય છે.

જેમ શ્રીસદાશિવની વિભૂતિ બ્રહ્માંડમાં સર્વત્ર સુખની અભિવ્યક્તિ કરનાર હોવાથી સેવ્ય છે તેમ આ શ્રીભામિનીભૂષણ ગ્રંથ પણ એના સેવકને સુખની અભિવૃદ્ધિ કરે છે, જેથી એ શ્રીશંકરની વિભૂતિસમ હોવાથી પ્રીતિપાત્ર તથા સેવ્ય છે.

જેમ પ્રવર્તક સત્તાદ્વારા વર્ષતો મેઘ આષધિમાત્રને પોતાના સંબંધથી જાગ્રત્ કરે છે, તેમ આ ગ્રંથરૂપ મેઘ પણ પોતાની પ્રવર્તક સત્તાદ્વારા પ્રકટી જીવોનાં અંતઃકરણમાં સંબંધ કરીને તેમાં રહેલ સદ્ગુણનાં બીજને જાગ્રત્ કરે છે.

જેમ સજ્જાની સત્તા આ દિવ્ય તથા અદિવ્ય સૃષ્ટિને પોતામાં સ્તબ્ધચેતી પ્રતીત કરાવે છે તેમ આ ગ્રંથના સજ્જાની સત્તારૂપ આ ગ્રંથ પણ દિવ્ય તથા અદિવ્ય ચરિત્રને પોતામાં પ્રકટ કરાવેલાં પ્રતીત કરાવે છે.

જેમ અંધકારનો અભાવ પ્રતીત કરાવનાર શ્રીસૂર્યભગવાનના પ્રકાશક શ્રીપરમેશ્વરને આ જીવો પરમપ્રેમથી નમન કરે છે, તેમ આ જીવોના અંતરત્તમસની નિવૃત્તિ કરનાર આ શ્રીભામિનીભૂષણ ગ્રંથના પ્રકાશક પરમાત્માને અમે પરમ પ્રેમવડે નમન કરીએ છીએ.

ईशं नौति यथा जीवः प्रकाशकं तमोनुदः ।

तथा नुमोऽस्य ग्रंथस्य जीवान्तर्ध्वान्तहारिणः ॥

श्रेयःसाधकअधिकास्विर्ग.

પ્રથમાદૃશિવિષે.

પ્રસિદ્ધિકર્તૃકૃતમૂલના.

આ અંથમાં સાત દિવસના વિભાગે વિષયનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં થોડો ભાગ કથાનો, તથા થોડો ભાગ આડકથાનો, એવો ભેદ શાખ્યો છે. કથામાં સ્ત્રિયોએ ધારણ કરવાયોગ્ય ગુણનીતિ વગેરેનું તથા ત્યાગ કરવાયોગ્ય દુર્ગુણ અનીતિનું ધણું કુંકારાં વર્ણન કર્યું છે. જો કે આ પ્રથમ અલંકારમાં વર્ણાયેલો સધળો વિષય રચનારના મનથી અધિક અવસ્થાનો હતો એમ નથી, તોપણ રચાવવામાં આ-તુર એવા સુઝ પુરુષોને તે પ્રોત્તિકર જણાયાથી તેઓએ એ કાયમ રખાવી પ્રસિદ્ધિમાં મૂક્યો છે. આ અંથમાં ધણે પ્રસંગે એકની એક બાળતઉપર બોલવામાં આવ્યું છે, તેથી વિદ્વજ્જનો અર્થપુનરા-વૃત્તવગેરે દોષોની ત્યાં કલ્પના કરશે; પરંતુ તે વધારે ચોગ્ય નથી. કેમકે 'અભ્યાસ' સમજી એ શૈલિ શાખી છે. આ સ્થાને 'અભ્યાસ' એટલે અંથનો જે પ્રધાનપણે બોધ કરવાનો વિષય હોય, તે આખા અંથમાં થોડે થોડે અંતરે ફરી ફરી આવવો જોઈએ, એવો છે.

કદાચ વિદ્વાન પુરુષોને આ અંથ નજીવો લાગે, તોપણ એ સા-ધક છે, કેમકે તે મુખ્યત્વે કરીને મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રી તથા ઉછરતી બાળકીઓને માટે છે; કાંઈ વધારે વિદ્વાન પંડિતસરખા પુરુષો, જેઓ દોષદર્શન કરવામાં સમર્થ છે, એવાઓને અર્થે રચાયો નથી. દાસ આજ્ઞતા નવીન વિચારના કેહવાક પુરુષ વા સ્ત્રીને આ અંથની હમ રુચિકર થઈ શકે એમ નથી, તોપણ તેમની રુચિ જ સર્વમાન્ય હોવી જોઈએ, એવો નિયમ ન હોવાથી આ અંથની સધળી હમ મથારુચિ શાખી છે. જમાડનાર પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે કરાવેલી રસોષ પંક્તિમાં બેઠેલાં સર્વને પીરસવામાં આવે છે. પછી તેમાં કાંઈ શાગી, અથવા પચ્ચકુપચ્ચના વિચારવાળા પુરુષ વા સ્ત્રી હોય તે, પોતાની રુચિપ્ર-માણે જમે છે, અને બીજા પદાર્થો પડ્યા રહેવા દે છે, તેમ આમાં પણ વાચનારે જાણવું.

આડકથાના ભાગમાં પ્રતિરૂળ તથા અનુરૂળ પ્રકૃતિનાં માણસોનો સંબંધ થવાથી મુદ્દમ્બવસ્થા તથા સુખ કેવા પ્રકારે રહે છે તેનાં સ્વરૂપ આપ્યાં છે. તેમાંની ભાષા જૂદા જૂદા કથાનોમાં બોલાતી મુદ્દભાષા છે. તેથી સમજનારે વિચારો સમજતી. બોયમાં માણસો

કેટલે સુધી અશુદ્ધ બોલે છે, તેનું કિંચિત્ જ્ઞાન થવા જેનું પણ એક પાત્ર રાખ્યું છે. આડકથામાં અથવા કથામાં વિશેષ કરીને સ્ત્રિયો નથી જ બોલી શકતી, એવા છેક અમર્યાદ શબ્દોનો બચાવ કરી લખ્યું છે; બાકી ઘણી ઉંચ જાતિની સ્ત્રિયો પણ ઘરમાં કેટલાક અપ-શબ્દો પુરુષના સમક્ષ પણ બોલી જાય છે, એ અત્યંત નિંદા રૂઢિ છે. માટે તેવી અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ આ ગ્રંથમાં કરી નથી.

અંતમાં સર્વ સુઘ આપુરુષોએ દોષદષ્ટિ દૂર કરી આ ગ્રંથનો લાભ લેવો જ જોઈએ, એવાં આમડી વચન ન લખનાં માત્ર એટલું જ લખતું યોગ્ય જણાય છે કે આથી વિરોધી વૃત્તિનાં હોય તેઓનો હરેક દ્વારે સુધારો થાય, એવાં કાર્ય ઈશ્વરકૃપાથી જગતમાં ઉદય થતાં રહે.

વીરક્ષેત્ર.
સંવત ૧૯૪૨ માર્ગ
શીવ. શુક્લ પક્ષ ૨.

}

શ્રેય:સાધકઅધિકારિવર્ગ.

*

*

*

*

સત્તમ આવૃત્તિ.

આ જ પર્યાન્તમાં આ સદ્ગ્રંથની છ આવૃત્તિઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે. આજ ક્રમથી આ સત્તમ આવૃત્તિ પ્રકટ કરતાં સંતોષાનંદ પ્રકટે છે.

વીરક્ષેત્ર
સંવત ૧૯૭૬ શ્રાવણ
શુક્લ પૂર્ણિમા.

}

શ્રેય:સાધકઅધિકારિવર્ગ.

॥ ૐ ॥

॥ તત્ સત્ ॥

॥ શ્રીસદ્ગુરવે પરમાત્મને નમઃ ॥

શ્રીઃ ॥ ૧ ॥ નીમૂષણ.

મંગલાચરણ.

આરંભમાં આ સંસારમાં સારરૂપ પરમેશ્વરને વારંવાર ૧ નમસ્કાર કરે છું, તથા ૨ પરિણામે જેમાં સાર મનાયો નથી એવા ૩ નામરૂપાત્મક આ સંસારમાર્ગને ૪ પ્રતીત કરાવનાર ૫ ચમત્કારી સ્વભાવવાળી મહામાયા શક્તિને નમસ્કાર કરે છું; તથા આ સંપૂર્ણ કાર્યકારણસમુદાયને નમસ્કાર કરે છું, જેથી ૬ ઈષ્ટિન કાર્ય ૭ નિર્વિઘ્ન સિદ્ધ થવા સંભવ છે.

આ જગતમાં જોનો અવતાર શામાટે છે, તથા જિયોએ આ સંસારમાં જન્મીને શી રીતે ચાલવાથી એમનું શરીર સદૃશ ગણાય છે, એ આદિ વાનાં જણાવનાર આ ભામિનીબ્રહ્મ અંથ વિવેકી પુરુષોત્તી ૮ પ્રાર્થનાથી રચવાનો આરંભ કરે છું. જિયોને વાંચવાથી આનંદ ઉપજે, તથા સમજવામાં કટ ન જણાય તેથી તેમાં જૂદાં જૂદાં ૯ આખ્યાન રાખ્યાં છે; તથા ખતના સુધી સ્વાભાવિક બોલાતી સહેલી ભાષા વાપરવી યોગ્ય મણી છે. ૧૦ આ કાળે જિયોના ધર્મ જિયોને જણાવતી વણી જરૂર છે, અને તે જરૂર આ અંથ સંપૂર્ણ રીતે પૂરી પાડશે ૧૧ એના મિથ્યા અભિમાનને ૧૨ સૂચવનાર વચનોનો પરિત્યાગ કરીને એટલું જ જણાવું છું કે આ અંથને ૧૩ અવલોકન કરનાર તથા ૧૪ પ્રીતિપૂર્વક સાંભળી પોતાના અંતઃકરણમાં, વર્ણુદા વિષયનું ૧૫ તાત્પર્ય ધારણ કરનાર તથા તે પ્રમાણે ૧૬ વર્તનાર સ્ત્રી આ લોકમાં પૂજવા યોગ્ય થશે,

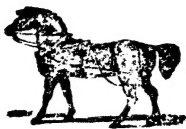
૧ પહેલાં ભાગવું તે. ૨ અંતે. ૩ નામ અને રૂપનાળા. ૪ દેખા-
વનાર. ૫ નવાઈ ઉપજાવે એવા. ૬ જગત, નજરે પડેલું. ૭ અડચણ-
વિના. ૮ અરજથી. ૯ કથા. ૧૦ જણાવનાર. ૧૧ જ્ઞાન રાખીને
વાંચનાર. ૧૨ પ્રીતિવડે. ૧૩ મતઘન. ૧૪ આશનાર.

અને પરલોકમાં મોટા સુખને પામશે; તથા ૧ પરિણામમાં સર્વ દુઃખથી રહિત થઇને અખંડ આનંદરૂપ સુખને એટલે મોક્ષને પામશે. તેથી સુવિચારવંતી સ્ત્રિઓએ આ ભામિનીભૂષણ ગ્રંથને પોતાના અમૂલ્ય ધરણીની પેઠે પ્રીતિવડે પાસે રાખવો; અને તેને વાંચવા તથા સાંભળવારૂપ અભ્યાસ રોજ કરવો. સ્ત્રિઓને સંપૂર્ણ દુઃખરૂપ રૂદ્ધપણથી બચાવી, સુશોભિત કરનાર ઉત્તમ ભૂષણરૂપ નીતિ-ઝોને જણાવનારો આ ગ્રંથ છે, તેથી તેનું નામ ભામિનીભૂષણ રાખ્યું છે. સંસ્કૃત આદિ ભાષામાં રચાએલા ધણા ગ્રંથોમાં સ્ત્રીના ધર્મવિષે લખ્યું હશે, પણ તે તે ગ્રંથોવડે જેમને ધણાં કારણોથી સંતોષ ન મળી શક્યો હોય, એવી સ્ત્રીપુરુષરૂપ પ્રજાએ આ ગ્રંથ પ્રાપ્ત થયે પ્રીતિવડે સંતોષને પામવું, અને આથી સંતોષને ન પામનારે ઈષ્ટઞ્જાનુસાર પ્રયત્ન કરવો.

ધર્મને જણાવનાર ભાષા નથી, પણ તે ભાષાવડે સમજવા યોગ્ય અર્થ તથા તાત્પર્ય છે, તેથી બુદ્ધિમાન પ્રજાએ અર્થપ્રતિ લક્ષ કરી તાત્પર્ય ગ્રહણ કરી સુખી થવું; દુષણ જોઇ તેથી ચતા લાભને યોગ્ય એ બુદ્ધિમાન પ્રજાનું કામ નથી.

સ્ત્રીના ધર્મને જણાવનાર આ ગ્રંથ હોવાથી સ્ત્રીના સહવાસ-વાળા સર્વ ગૃહસ્થ પુરુષોએ પણ પ્રીતિવડે આ ગ્રંથ અવલોકન કરવો અવશ્યનો છે.

સર્વેશ્વર આ ૫ જનહિતકર કાર્ય નિર્વિઘ્ન પૂર્ણ કરે અને તેનો વિવેકી પ્રજા આદરપૂર્વક લાભ લે, એ અભિપ્રાય ધારીને આ વચ્ચેનો નોનો કવચ આણી હવે ગ્રંથનો આરંભ કરું છું.

॥ પ્રથમાલંકાર ॥

પ્રારંભ.

શ્રી સૂર્યદેહા એટલે તાપી નદીના કિનારાપર એક સૂર્યપુર
એ નામનું ગ્રાણ્યોને વસવાનું સ્થાનક છે. તે
સૂર્યપુર પવિત્ર જનોને વાસ કરવા જેવું છે, તેથી ત્યાં સંસારી તથા
ત્યાગી અનેક પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ, ઠેકાણે ઠેકાણે ધર્મને તથા પુરાતન
નીતિને જણાવનાર ઇતિહાસરૂપ પુરાણની કથાઓને વાંચે છે, તથા
તે કથાને ધણી સ્ત્રીપુરુષો રોજ સાંભળે છે. એ સૂર્યપુરમાં એક મનો-
હર નામનો પુરુષ તથા વિજયા નામની તેની સ્ત્રી રહેતા હતા. એ
એ જણાં પોતાના ધર્મને પાળવામાં પ્રીતિવાળાં હતાં. ત્યાં મનોહર
તો રવિદાન તથા સુવચારવાન હતા, અને વિજયા તો સુવિચારવાન
હતી, પણ ધણું બણેલી ન હતી; તોપણ વાંચી લખી સમજી જાણે
એવું સાધારણ બણેલી હતી. તે એક દિવસ પોતાના પડોશમાં રહે-
નારી ચંચળા નામની સ્ત્રીને બહાર જતી જોઈને પૂછવા લાગી કે
તમે ક્યાં જાઓ છો ?

ચંચળા કહે છે: તમારી મરજી હોય તો ચાલો, આવવું છે !
એક જગાએ ક્યાં ઘણી સારી થાય છે, ને ઘણા લોક મળે છે. હું
તો રોજ બપોળે ઘડી જઈ છું. રડયું, આખો દહાડો ઘરમાં બેસી
રહેવું તે કેમ ગમે ? ચાર લોકનાં મોં જોવાય, ને ભગવાનનું નામ
સંભળાય, એ વાત; ને વળી પગ છુટો થાય. કેમ, છે ઇચ્છા ?
વખત થઈ ગયો છે.

વિજયા કહે છે: હું તો કોઈ દિવસ કામચિત્ત બહાર નીકળતી
નથી; તેમ છતાં પણ તમારી મરજી છે, તો આજનો દિવસ આવું
છું. ત્યાં મરજદાથી સહને બેસવાઉંવાનું છે કે ગડગડજેતું છે ?

ચંચળા કહે છે: ના બેસવાની જગા તો બહુ સારી છે. તમારે
તો સઘળી ઘેર બેઠાં પડપૂજ કરવી ! એમ નહિ કે ચાર ડમત્રી ચાલીને
જોવું ! પછી આપણે પાલવે તો બેઠાં, નહિ તો પાછાં આવ્યાં.
એમાં શું ? ત્યાં કોઈ બાધી રાખે છે ?

વિજયા તેનાં કહેલાં આ વચનો સાંભળીને પોતાના મનમાં
વિચાર કરીને તે પડોશજીની સાથે કથામાં ગઈ; તથા એક બાળુએ
વધારે ગડગડ નહિ હોય એવે ઠેકાણે બેસીને કથા સાંભળી, અને સ-
ઘળી ચર્ચા જોઈને સાંજે પોતાને ઘેર આવી. પછી પોતાના સ્વામી

બહારથી આવશે તે વખતે ખાવાની રસોઈ તૈયાર રાખવી જોઈએ, એવો વિચાર કરીને રસોઈ કરી પતિની વાટ જોતી બેઠી. તે બહારથી આવ્યા પછી નિયમપ્રમાણે પ્રીતિનાં વચનો બોલતા બંને જમ્યાં. ત્યાર પછી પાનસોપારી ખાધને ૧૫૨૨૫૨ વાત કરતાં વિજયા બોલીઃ મારે એક વાર્તા પૂછવાની છે; રઆગ્રા હોય તો પૂછું.

મનોહર કહે છે: શી વાર્તા ?

વિજયા કહે છે: આપની આગ્રાવિના હું આજે કયામાં ગઈ તેની પ્રથમથી ક્ષમા માગું છું; અને પૂછવાની વાર્તા તો એ છે કે મેં આજે કયામાં એક સંન્યાસીના મુખથી જે વચનો સાંભળ્યાં છે, તે હું તમને કહું છું. તેમાં મને મોટો ઉત્સંશય પડ્યો છે, તે આપ જનિવારણ કરો. પ્રથમ તો સઘળાં મેં સંભારી રાખેલાં વચનો કહું છું: જ્ઞારં કિમેકં નરકસ્ય નારી । નરકનું એક બારણું કયું ? નારી. સંમોહયત્યેવ સુરેવ કા સ્ત્રી । મદિરાસરખું મોહ કરનાર શું ? સ્ત્રી. કિમત્ર દેયં કનકં ચ કાંતા । અહિં ત્યજવાયોગ્ય શું ? કનક અને કાંતા.

કા શુંજલા પ્રાણમૃતાં ચ નારી । પ્રાણીઓને બંધન કરનાર બેઠી કયી ? નારી.

વિશ્વાસપાત્રં ન કિમસ્તિ નારી । વિશ્વાસ કરવાયોગ્યકાણું નથી ? સ્ત્રી. ત્યક્ત્વા સુખં કિં સ્ત્રિયમેવ સમ્યક્ । શું રહે પ્રકારે ત્યજ્યાથી મુખી થવાય ? સ્ત્રી.

કિં તદ્વિષં ભાતિ સુધોપમં સ્ત્રી । અમૃતસરખું ભાસે પણ એર છે તે શું ? સ્ત્રી.

હે સ્વામિન્ ! આમાં પહેલું વાક્ય કહ્યું કે નારી એ નરકનું બારણું છે, તો તેમાં મારે એટલું પૂછવાનું છે કે નારીને નરકનું બારણું કહેવામાં કારણ શું ? ઇશ્વરની સૃષ્ટિમાં સ્ત્રીને પુરુષ ઉત્પન્ન થયાં છે તે કાંઈ પોતાની મરજથી ઉત્પન્ન થયાં નથી; તો પુરુષોને નરકમાં જ નાંખવાનો પરમેશ્વરનો વિચાર હશે, તેથી શું નારીરૂપ નરકનું દાર પેદા થયું ? અને જ્યારે પુરુષને માટે નરકનું દાર સ્ત્રી છે, તો સ્ત્રીને માટે પુરુષો પણ નરકનું દાર છે, એમ શામાટે ન કહ્યું ? અને પુરુષ જો સ્ત્રીઓને માટે નરકના બારણાજેવા નથી તો તેમાં કારણ શું ? અને સ્ત્રીઓનું, પુરુષવિના, નરકમાં લઈ જનાર બારણું કયું, તે પણ કૃપા કરીને કહેવું જોઈએ, કે તેથી અમે સ્ત્રી-ભાતિ બચીને ચાલીએ.

૫ળી બીજા વચનમાં કહ્યું કે દારના સરખું મોહ કરનાર સ્ત્રી.

છે; તો સ્ત્રિયોને કેટલું ચલાવનાર પદાર્થ પુરુષ છે, એમ શામાટે સ્ત્રિયોના પક્ષમાં ન કહ્યું ? કારણ, સૃષ્ટિમાં સ્ત્રી તથા પુરુષને પરસ્પર સંબંધ છે, તો જોલે એક શ્રી, પુરુષને રહાતી કરનાર ગણી છે, તેથી અધિક અંશે સ્ત્રિયોને દુઃખનું કારણ પુરુષ. શામાટે ન હોવા જોઈએ ? જો પુરુષરૂપ પદાર્થ આ જગતમાં ન હતો, તો અમો સ્ત્રિયોને આ સંસારનાં મહા સંકટો ભોગવવાં ન પડત; માટે પુરુષ જ કેદસરખો મોહ કરનાર પદાર્થ છે, એમ કેમ નહિ કહ્યું ?

વળી ત્રિજ વચનમાં પણ તે જ પ્રમાણે છે કે અહિં ત્યાજ કરવાયોગ્ય શું છે ? તો સ્ત્રી તથા ઉસુવર્ણ્યાદિ ધન. તો એ સ્થળે ત્યાજ કરવાયોગ્ય પુરુષ તથા ધન છે, એવું શામાટે ન લખ્યું ? અને એ યોગ્ય ન હોય તો સ્ત્રિયોએ પોતાના કલ્યાણને વાસ્તે શેનો ત્યાજ કરવો, તે જણાવવું જોઈએ.

વળી ચોથા વચનમાં કહ્યું કે સંસારમાં જમદાન બેડી સ્ત્રી છે. તો સ્ત્રિયોને માટે આ જગતમાં પુરુષવિના ખીજ બેડી ક્યા છે, તે કાંઈ કહ્યું નથી. મને તો પરપટ જણાય છે કે પુરુષ એ જ અમો સ્ત્રિયોને બેડી છે. જો પુરુષો ન હોત તો સ્ત્રિયો સ્વતંત્રતાથી ઈશ્વરનું આરાધન કરી અનેક ઉપાયથી ઊત્તવનુમુક્તિના નહિ મળે એવા આનંદને સદાજ મેળવત. પણ પુરુષરૂપ બેડી હોવાથી જ સ્ત્રિયોને એક સ્થાનમાં પરત-ત્રપણે અનેક જાનનાં દુઃખને સહન કરી મૃત્યુને તામે થવું પડે છે, તો શાસ્ત્રમાં પુરુષ એ સંસારમાં મોટી બેડી છે, એમ શા માટે ન લખ્યું ?

વળી પાંચમા વચનમાં કહ્યું કે વિશ્વાસનું પાત્ર કોણ નથી ? તો કહ્યું કે સ્ત્રી. હવે અન્ય સર્વ વ્યવહારમાં સ્ત્રિયોના વિશ્વાસથી પુરુષો આ જગતમાં સુખને ભોગવતા જણાય છે. ખાનપાનાદિ વ્યવહારમાં, તથા ઘર, પુત્ર અને ધનાદિના રક્ષણમાં, તથા ૧૦ એકાંતિક સુખમાં તથા વિતોદતી વાર્તામાં સ્ત્રીના ૧૧ સહવાસવાળા સર્વ પુરુષો તેના વિશ્વાસથી વર્તે છે, તેથી જો સ્ત્રી કેવળ અવિશ્વાસનું પાત્ર હોત તો ઘરમાં પ્રધાનરૂપ અથવા તો ઘરમાં મિત્રરૂપ સ્ત્રી છે, એમ ધણે સ્થળે કહ્યું છે તેમ કહેત નહિ, તો સ્ત્રી એ વિશ્વાસનું પાત્ર શામાટે નથી ? કદાચ કાંઈ એમ કહે કે 'ધણી ૧૨ગુપ્ત રાખવાની વાર્તા સ્ત્રીના આગળ ન કરવી, કારણ કે તેમનાં અંતઃકરણમાં તે વાત ટકતી નથી; ગમે તેવી છાની રાખવાની વાર્તા હોય તે પણ તેમનાં અંતઃકરણ એવાં

૧ દરજ્જો. ૨ નુકસાન. ૩ સોનું. ૪ મોટી ૫ સાફ. ૬ લજન. ૭ શરીર છતાં પણ જે અવસ્થામાં મુક્તિનું સુખ મળે છે તે. ૮ ખીજ. ૯ કામકાજમાં. ૧૦ એકાંતમાં લેવાતા. ૧૧ સાથે રહેનારા. ૧૨ છાની.

છે કે તેમનાથી બીજાને કહ્યાવિના રહેવાય નહિ, માટે તેઓ વિશ્વાસ-
પાત્ર નથી,' તો એ વાર્તા સઘળે યોગ્ય નથી. કારણ કે સ્ત્રીઓનાં જો-
એવાં જ અંતઃકરણ હોત તો અનેક સ્ત્રીઓ દુરાચરણી તથા દુષ્ટ વિચાર-
વાળા હોય છે, પણ તેઓ 'પ્રાણાતપર્યંત' પણ કાંઈના રસમીપ
તે વાર્તાને ઉચ્ચાર કરતી નથી; તેમ જ સાક્ષાત આપણા પતિને પણ
તે દુરાચરણી દુષ્ટ હૃદયવાળા સ્ત્રીઓ આપણી ગુણ વાતને ઠકિચિત
પણ જણાવતી નથી. તો પુણ્યવાન સદાચરણવાળા તથા મોટા હૃદય-
વાળા સ્ત્રીઓ જેવું 'સામર્થ્ય' ધરાવતી હશે, એ વાર્તા વિચારથી પણ
અહાર છે. અને ધણા ક્ષુદ્ર શુદ્ધિવાળા પુરુષો એવા હોય છે કે સાક્ષાત
પોતાને અથવા પોતાના સંબંધીને હાનિ થવાનો સંભવ હોય, એવી વા-
ર્તાને પણ વિના પૂછ્યે અન્યના આગળ કહે છે, તો 'પ્રતરની' વાર્તા
પ્રકટ કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે? આથી એમ જણાયું કે અંતઃકરણની
તુચ્છતા તો જેવી કાંઈ કાંઈ સ્ત્રીને વિષે ધટે છે, તેવી જ ધણે બાજે
પુરુષને વિષે પણ ધટે છે; તો પુરુષને અવિશ્વાસનું પાત્ર થા માટે ન
લખ્યું, અને સ્ત્રીને જ લખ્યું, તે પણ મારો મોટો સંશય છે.

વળી છઠું વચન કહ્યું કે શું રૂડે પ્રકારે ત્યજવાથી સુખ થાય ?
તો કહે છે કે સ્ત્રી. ત્યાં સ્ત્રીએ પુરુષનો રૂડે પ્રકારે ત્યાગ કરવાથી સુખ
થાય, એ વાર્તા કેમ ન લખી? આ સંસારમાં પુરુષના શરીરની ઉ-
ત્પત્તિથી જ સ્ત્રીને 'ગર્ભધારણ્યાદિ' અનેક દુઃખ પડનાં દેખાય છે
માટે પુરુષનો ત્યાગ એ સ્ત્રીને સુખનો હેતુ હોવો જોઈએ, તો તેમ
ન લખવામાં 'શાસ્ત્રકારને' શું 'સમજ' કારણ છે? તે જણવાની
મારી ઇચ્છા છે. વળી બીજો પક્ષે સ્ત્રીવિનાના પુરુષોની આ જગતમાં
અધિક દુઃખી સ્થિતિ દેખવામાં આવે છે, માટે સ્ત્રીની 'અપ્રાપ્તિવાળા
સુખી જ હોય એમ પણ જણાતું નથી. કદાચ એમ માને કે સ્ત્રીની
'સ્વાલસાથી' 'ગૃહસ્થાશ્રમની' ઇચ્છાવાળા થઈ સંસારી અવસ્થામાં
પ્રવેશનારને દુઃખ છે; પણ જો તેમ જ હોય તો ગૃહસ્થના ચિહ્ન ત્યાગ
કરીને, એટલે 'શિષ્યા અને 'સૂત્રનો ત્યાગ કરી ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ
કરનાર સંન્યાસીઓને તેમ જ વૈરાગ્યને 'સુગવનાર જૂદાં જૂદાં ચિ-
હ્નવાળા સાધુદીક્ષાવાળા પુરુષોને સુખ હોવું જોઈએ, પણ તેમ
જણાતું નથી; ઉલટાં તે ત્યાગ તથા વૈરાગ્યના વેષવાળા તો સ્ત્રીના સહ-

૧ જીવ જતા સુધી. ૨ પાસે. ૩ છાની. ૪ જરા. ૫ બળ.
૬ ઓછી. હલકી. ૭ બીજની. ૮ ગર્ભ ધરવા વગેરે. ૯ શાસ્ત્ર કર-
નારને. ૧૦ મનખત. ૧૧ સ્ત્રી વગરના. ૧૨ બાલ્યથી. ૧૩ સંસારી
અવસ્થાની. ૧૪ ચોટલી. ૧૫ જનોઈ. ૧૬ જણાવનાર.

વાસની અધિક ધ્રુવ રાખે છે તથા નીનિ અને વ્યવહારના બચથી અંતઃકરણમાં સ્ત્રી નહિ હોવાના દુઃખથી રાત્રિદિવસ બળતા રહે છે, તથા ગુપ્તપણે અનેક યુક્તિઓ રચીને દુરાચરણ કરીને આપણને સુખી માને છે. તેથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે એવા ત્યાગીવિરાગી પણ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી સુખી થતા નથી, તો આ વચન કહેવાનું શું કારણ છે ? અને ખરા કારણથી એ વચન બળવાન જણાય તો સ્ત્રી તથા પુરુષ એ બંનેમાટે પરસ્પરના ત્યાગથી સુખ છે એમ લખવું યોગ્ય છે, માટે એ વિષે પણ મારા મનને ૧ સમાધાન આપો.

વળી સાતમા વચનમાં કહે છે કે સ્ત્રી અમૃત રસમાન બાસે છે, પણ ખરેખર ઝેર છે. ત્યાં જેમ સ્ત્રી પુરુષને માટે ઝેર છે, તેમજ સ્ત્રી-ચોને માટે પુરુષ એ પણ ઝેર જ છે, તો એકલું સ્ત્રીને દુઃખણુ દેનાર વચન શામાટે લખ્યું ? જગતમાં વ્યવહાર જોતું ખુલ્લું જણાય છે કે અમે સ્ત્રીઓ પુરુષરૂપ ઝેરને સેવવાથી જ નવ અથવા દશ માસસુધી ગર્ભને ધારણ કરી અનેક દુઃખને ભોગવીએ છીએ, તથા પ્રસવનાં ન સહન થાય એવાં કષ્ટને પણ અનુભવીએ છીએ, તેમજ પ્રસવ થયા પછી બાળકના રક્ષણને માટે અનેક દુઃખ ભોગવીએ છીએ, તથા તે બાળકને વખતે વખતે અનેક જાતના રોગ થવાથી તથા ધણી વખતે તેમનાં મરણથી પણ અમે વારંવાર દુઃખ માનીએ છીએ, અને તે વિના તો બીજા યસ્યંમ્ય જુદા જુદા પ્રકારનાં દુઃખ અમે રાત્રિદિવસ ભોગવીએ છીએ. તો ખરેખર જોતાં તો અમને આ સધળાં દુઃખનું કારણ પુરુષ જ હોવાથી ઝેરકરતાં પણ વધારે દુઃખનું કારણ તો પુરુષ જ છે; અને આટલું દુઃખ સહેતાં છતાં પણ તે પુરુષને અમે પાછાં અમૃતની પેઠે અનુભવીએ છીએ, અને તેનાથી દૂર થતાં નથી. તો અમૃતજેવું બાસે છે, પણ ખરેખર ઝેર તો પુરુષ છે, તેમ ન લખતાં સ્ત્રીને ઝેર શામાટે કહ્યું ? એ આદિ મને જણાવવા યોગ્ય સર્વ વાર્તાને જણાવી મારો સંશય દૂર કરો.

આ સધળાં વચનો લખવામાં મારી કુંડી બુદ્ધિથી તો એમ જણાય છે કે સધળાં પુસ્તકોના લખનારા ધણું કરીને પુરુષો થઈ ગયા છે, અને સ્ત્રીઓએ કદાચિત્ લખ્યા હશે, તો તે થોડાં હશે. કેમકે કાંઈ જણાતાં નથી. અને તેથી જ પુરુષ લખનારાઓએ, પોતાનો પક્ષ કરીને કેવળ દોષને પાત્ર સ્ત્રીના શરીરને ઠેરવ્યું છે. બીજું કાંઈ ખરું કારણ જણાતું નથી. વળી કાંઈ કહેશે કે એ સધળાં શાસ્ત્રો પુરુષોને માટે લખ્યાં છે, તેથી તેમને ઉપદેશનાં વચનોમાં સ્ત્રીને દુઃખ આપ્યું છે; તો બલે, પણ તેવાં શાસ્ત્રોનાં સ્ત્રીઓના આગળ પણ બોધ કર-

વાર્મા આવે છે, તો તેવે વખતે સ્ત્રિયોને સ્થાને પુરુષનો ત્યાગ કરવો એ આદિ બોધ કરનારાઓએ સૂચવવું જોઈએ. તોપણ તેમ કરતા તેઓમાંના ઘણા દેખાતા નથી. વળી ત્યાગી પુરુષો આ પ્રકારે સ્ત્રીની નિંદા લેકિના સમીપ મોઢેથી કરે છે, તેમ છતાં પણ અંતઃકરણમાં તો તેઓ સ્ત્રીના સહવાસને ઇચ્છતા જણાય છે. ૧ વાસ્તવે જોતાં તો તેમણે આ વચનો ઉપર વિશ્વાસ રાખી સ્ત્રિયોને પોતાના સમીપ આવવા પણ ન દેવી જોઈએ, અને આવે તો તેમના સામું ન જોતાં તેમને ખીખ પાસે દૂર કાઢી મૂકાવવી જોઈએ, પણ તેમ તો તેઓ કરતા નથી; ઉલટાં તેમના સામે લક્ષ કરી કથામાં કહેલાં સ્ત્રીની નિંદાનાં વચનોને દુર્બળપણે કથન કરતા હોય છે. આ સંઘર્ષ મારા લક્ષમાં વધારે યોગ્ય જણાતું નથી. માટે આપની નજરમાં આવે તેવી રીતે હવે માંડે સંઘર્ષ વાતે સમાધાન કરો.

આ સંઘર્ષો વચન સાંભળીને તે વિદ્વાન્ તથા સુવિચારવાળા મનોહર પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ સ્ત્રીનું બોલવું ગેરવ્યાજબી નથી. એણે જેવું સાંભળ્યું તથા જોયું તે ઉપર વિચાર કરીને એણે કહ્યું છે, તે યોગ્ય જ છે. પણ એને સંપૂર્ણ બચાવ, નીતિ તથા સ્ત્રિયોના ધર્મને પહેલેથી જણાવીને પછી આ વિરાગનાં વચનોનો ઉપયોગ જણાયેથી એને તે બોધ કરીશ. કારણ કે હજી એની આ ઉમર પ્રમાણે વૈરાગ્યના સ્વરૂપને સંપૂર્ણ અંશ હૃદયમાં ખારણ કરી લેવું એને વધારે યોગ્ય નથી. તેમ જ વૈરાગ્ય એ કાંઈ એવો પદાર્થ નથી કે તે એને હાનિ કરે. વૈરાગ્યની તો ધડીએ ધડીએ દરેક માણસને જરૂર પડે છે. વૈરાગ્યે જેના અંતઃકરણમાં સ્પર્શ કર્યો નથી, તેને આ સંસારમાં દુઃખનો પાર નથી. પણ હમણાં તો ઘટિત હોય તો સાફ.

વિન્યા કહે છે: કેમ ઉંઘ આવી ગઈ કે શું ? મારી વાતનો કાંઈ જવાબ દીધો નહિ. હજી તો પહેલી રાત છે માટે નજરમાં આવે તો;—હજી સુવાની તો ઘણી વાર છે, અને પુરુષનો પક્ષ કરી જવાબ ન દેવો હોય તો આપની મરજી.

મનોહર પ્રસન્ન મુખથી કહે છે: હે સુવિચારવાળા ! તું ધીરજ રાખ, અને શાંત ચિત્તથી મર્યાદા રાખીને બોલ. હું તારા વિષે જ વિચાર કરતો હતો, એટલામાં તને ધીરજ ના રહી. તો આમ કરવાથી તારો ન્યાય તારી મેળે જ કરી નાંખીશ, તેથી ઉતાવળ કરીશ નહિ. અને મારી વાતોને સાંભળજે. હું મારા મનમાં તારી રચમતકારી શુદ્ધિનો વિચાર કરતો હતો. તે કથામાં જઈને જે વચનો યાદ રાખ્યા છે, તે બદલ તને શાખાશી ઘટે છે. તેમ જ તે વાક્યોમાં જે સંશય તે

ક્યો છે તે સંશય પણ કાંઈ સાધારણ માણસ કરે એવો નથી. તેમ જ એ તારા વિચારથી એવું ખુદી રીતે જણાય છે કે તારું અંતઃકરણ સાર અસાર એટલે દરેક કામમાં સાચું નહાચું અથવા ખરખોટું શોધી કાઢવાને સમર્થ છે. તેમ જ ખોટાઉપર તને ત્રાસ છે, તેથી એ વાર્તા તો નક્કી સમજાય છે કે તું તારા ધર્મઉપર પ્રીતિવાળો છે, તથા ખોટા માર્ગે ચાલનારી નથી. તોપણ હરેક વાતમાં ઉતાવળ કરે છે, અને ગભરાઈ જાય છે, ને પાછળથી ધણું થાય તો તપી જાય છે, એટલે જ માત્ર દોષ છે. તેથી જો તું શાંતચિત્તવાળો, ધીરજ ધરનારી તથા સહન કરવામાં વિચારવાળો થાય, તો તારા સમાન ગુણવાળા પુરુષ પણ જગતમાં થોડા હોવા સંભવે છે. જો તારી બુદ્ધિ, વિનય, વિવેક તથા વ્યવહારમાં કુશળતા આદિ ગુણો જોઈને હું તારા ઉપર થોડો પ્રસન્ન નથી. તારા સરખી સ્ત્રી મને ના મળત તો હું કેવાએ દુઃખને અનુભવ કરતો હોત. પણ ઈશ્વરની મારા તારા ઉપર કૃપા છે, એમ હું સમજું છું. હવે મને આશા છે કે તારી રેવૃત્તિમાં સહજ ફેરફાર થવો જોઈએ છે, તે થોડા દિવસમાં થઈ જશે. પણ સાંભળ, તારી પૂછેલી વાતઉપર હવે આપણે વિચાર કરીએ. વળી તું અકળાઈને કહીશ કે આપું લાંબુ લાંબુ ખોલીને મારી વાત ઉડાવી દો છો, ને પાધરો જવાબ દેતા નથી, માટે તારું સમાધાન થાય તે પ્રમાણે કહું છું. પછી વાંધા જેવું લાગે તો તું મને પૂછજો. તને રજા છે.

વિજયા કહે છે: આપને અમર્યાદથી કાંઈ બોલાર્યું હોય તો ક્ષમા કરજો, અને હવે પછી હું આપના કહેલા શબ્દને જુલીશ નહિ. મારા કલ્યાણની વાત તમે કહો અને તેમાં જો હું દુઃખ લગાડું તો પછી મારા જેવું કાંઈ મૂર્ખ નથી. મને સમજાય તેવાં સંબોધનાં વચને મને તેટલા લંબાણથી આપ મને કહેશો તો તેથી કાંઈ મને ત્રાસ થવાનો નથી. ઉલટી આપના મુખથી લાંબી વાર્તા સાંભળવાથી તેમાં અનેક લાભ મળે એવાં વચને નીકળતાં જાય છે, તેથી મને વધારે આનંદ થાય છે માટે તે વિષે કાળજી કરશો નહિ. અને કૃપા કરીને કાંઈ પણ રીતે વ્યંખ્યાન કરીને મારા મનનું સમાધાન થાય તેમ કરો. મને હજી પૂરું ધરના વ્યવહારનું પણ જ્ઞાન નથી, તો જાણનું કે નીતિનું કે પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન તો હોય જ શું ? અને તમે તો આખા શહેરમાં ખોટા વિદ્વાનમાં ગણાઓ છો. તેથી કાંઈ જાણે કે એમના ધરનું માણસ તો કેવું જાનવાળું હશે; ને મને પૂછે તો જાણ અક્ષરે આવડતો નથી. આ બધી શરમની વાત છે કે નહિ ?

૧ નમ્રતા. ૨ ચિત્તની હાલતમાં, ૩ લંબાણથી સાદું સમજાય તેવું બોલીને.

પણ એમાં વાંક સધળો મારો છે, કેમકે હું આખો દિવસ આડીઅવળા લોકોની કુચલીની વાતો કરું છું, પણ એ ધડીએ તમારે મોઢેથી કાંઈ સાંભળતી નથી. જો તેમ કરતી હોઈ તો પછી આવી મૂખ આજ સુધી રહું? હશે, આટલા દહાડા તો જે થયું તે ખરું પણ હવે રાજ રાત્રે વાળુ કરીને ચાર ધડી તમારી પાસેથી સુમોધનાં વચન સાંભળીશ, તથા મને સંશય હશે તે પૂછીશ. અને પછી ધીરે ધીરે હું મારી મેળે સુધરીશ. કેમ ખરું કે નહિ?

મનોહર કહે છે: એ સઘળી વાત ખરી છે, પણ હમણાં એ ધડીનું એ ડહાપણ છે. પાછી સવાર થઈ કે તું આડોસણપાડોસણની સાથે નવરી પડીને લોકોના કાયાકબજા કરીશ, ને વખતે તને હું શિખામણ દેવા જઈશ ત્યારે મોહું ચઢાવીશ. બાકી જેવું હમણાં તને જ્ઞાન થયું છે, ને નરમાશથી સમજણવાળી થઈ છે, ને વાત કરે છે, તેવી સમજ જો રાજ રાખીશ, તો થોડા દિવસમાં, જો! લોકોમાં ફેવી તારી 'સુકાર્તિ' થાય છે તે! જો! જેમ જેમ મારી આજ્ઞા પ્રમાણે તું ચાલીશ, તેમ તેમ પરમેશ્વરની તારા ઉપર ફેવી કૃપા થાય છે! આથી કાંઈ મારું કહેવું એમ નથી, કે હમણાં તું મારી આજ્ઞા પ્રમાણે નથી ચાલતી કે જાણુ તો યોગ્ય કાંઈ જાણતી નથી. હું ખાતરીથી કહું છું કે આપણા શહેરમાં મોટા મોટા શાસ્ત્રી, પુરાણી અને રાજકારભારી તથા શ્રીમંત લોકોની જેટલી સુધડ સ્ત્રિયો ગણુ તો જોગ છે, તેમાં તારા જેવી સદ્વિચારવાળી તથા તારા સમાન સુસ્વભાવવાળી તથા પોતાના પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે જ ચાલનારી અને દુરાચરણમાં પગલું પ્રાણ જતાં પણ નહિ જ મુકનારી તેમ જ સમયને ઓળખી વર્તનારી, તથા ગુણદોષનાં સ્વરૂપને જાણી પોતાના મનને સુધારનારી તથા પરમેશ્વરમાં ચિત્ત જોડવાની રુચિ તથા અભ્યાસવાળી છતાં સઘળા વ્યવહારમાં કુશળતાવાળી તારા સમાન વયની એક પણ સ્ત્રી નથી. આટલું છતાં પણ જેમ ગમે તેવા વિદ્વાન કે સમજણા પુત્ર કે શિષ્યને માતાપિતા કે ગુરુ બાળકસમાન જાણીને કોઈ સમયે પોતાની રુચિપ્રમાણે મોઘ આપે છે, તેમ તું સર્વ પ્રકારના ડહાપણવાળી છે તો પણ મારો ધર્મ છે તેથી હું તને કોઈ પ્રસંગે શીખામણ દઉં એમાં કાંઈ અણુધટવું ગણુ શે નહિ. તું જાણે છે? ઘેર ઘેર કાલ્પના ચુલા છે. બણા પુરુષો બહાર રથ, મ્યાના, પાલખીઆદિ વાહનોમાં બેસીને તિસ્મારખાં થઈને ફરે છે, પણ ઘરમાં ગયા કે બહારોજેવા! સ્ત્રીઆગળ કાંઈ આવે નહિ! અને તે સ્ત્રિયો પણ મહા રાજવલ્લભાન; ને તેને ગણે પણ નહિ. આ સઘળો અનીતિ જાણી.

એ પુરુષનું પુરુષપણું નહિ જાણવું, અને પોતાના પતિની મર્યાદા મૂકીને ચાલનારી સ્ત્રી પણ શાંખિની જાણવી. એવા બુદ્ધિવિનાનાં મૂખ સ્ત્રીપુરુષનાં મુખ સવારમાં જોયાં હોય, તો આખો દિવસ પાપમાં ને કલેશમાં જાય, તેથી તેાનું નામ તો ઢાંકી મૂકવાનું. આ ધડીએ તો પરમેશ્વરનું કે પુણ્યવાન પ્રાણીનું નામ સંભારવું સારું છે. ખરે ! જો ! આપણે શી વાતમાંથી આડી વાતઉપર ચડી ગયા. હા, સ્ત્રીજન-તિએ પોતાના પતિની આજ્ઞા પાળવી, તથા આપણો ધર્મ જાણવો. તથા તે પ્રમાણે ચાલવું એ સસારમાં તરવાનો ઉપાય છે. હવે જો ! તે જ કથામાંથી સાત વચન સાંભળી સ્મરણમાં રાખ્યાં છે, તેના સમાધાનની તારી ઇચ્છા છે, તો હવે તું પ્રીતિએ કરીને સાંભળ. એ સાત પ્રશ્નનું તું કહે તો ટુંકામાં સમાધાન આપી દઉં, અને તું કહે તો સ્ત્રોતજિનાં સર્વ ધર્મ, કર્મ, ઉત્તમ નીતિઆદિ સધળી વાર્તા જો-માંથી સમજાય, એવું એક ધર્મકુટુંબનું અર્થ ઉત્તમ આખ્યાન કહી સંભળાવું. તે આખ્યાન મોટા પુણ્યવાળાનાં સાંભળવામાં આવે છે. કારણ કે તે ધર્મકુટુંબ સંપૂર્ણ ધર્મને આ જગતમાં સ્થાપનાર છે; અને ધર્મના સ્થાપનારને ઇશ્વરના સમાન જ ગણવા યોગ્ય છે. તેથી ઇશ્વરની કથા સાંભળવાની જેમ પુણ્યવાન પ્રાણીને જ પ્રીતિ થાય છે, તેમ ઇશ્વરરૂપ ધર્મને સ્થાપનાર આ ધર્મકુટુંબની કથા પણ તેવાં રસુકૃતિવાન બાગ્યશાળીને સાંભળવી ગમે છે. તેથી હવે જો તારી ઇચ્છા હોય, તો તારા આ પ્રશ્નનું સમાધાન પ્રથમ કહું. ને તું કહે તો એ કથા કહું. એ કથામાં પણ તારા પ્રશ્નોનું સમાધાન તો આવી જ જવાનું છે. પણ એટલું છે કે તે કથા ઉવિસ્તારવાળી છે; તેથી તેમાં ધીરે ધીરે ઠેકાણે ઠેકાણે તારા આ પ્રશ્નોનું સમાધાન થશે. જો તને એવી ધીરજ રહે તો તેમ, નહિ તો તારી ઇચ્છાપ્રમાણે; મારે તો ખંને વાર્તા કબુલ છે.

વિજયા કહે છે: આપના આગળ હું યમદમતિવાળી શું કહું ? આપની ઇચ્છાપ્રમાણે કહો. પણ મારી તો એ જ ઇચ્છા છે કે જે પ્રમાણે મારું કલ્યાણ થાય, અને દિનપ્રતિદિન મારી બુદ્ધિ સુધરતી જાય, એવું કાંઈ પણ રોજ ચાર ધડી મને સંભળાવો. મારે કાંઈ આ પ્રશ્નની ઉતાવળ નથી. આપ ધીરે ધીરે મને, મારી સમજવા લાયક બુદ્ધિ થતી જાય તેમ તેમ સમજવતા જાઓ. પણ હાલમાં તો મારી એવી જ ઇચ્છા છે કે આપ કૃપા કરીને આ પવિત્ર ધર્મકુટુંબની કથા

૧ વાત. કથા. ૨ પુણ્યવાન. ૩ સાંખી. ૪ સ્ત્રીની બુદ્ધિવાળી.

વિસ્તારપૂર્વક કહેા. તેમાંથી મારું સમાધાન થશે, ને પછી બાકી રહેશે, તો હું આપને વિનંતિ કરીશ. મારા દુર્ગુણો હોય તે મને ક્યા લાવીને ધડીએ ધડીએ કહેતા રહેજો. એથી મને દુઃખ લાગવાનું નથી, અને દુઃખ લાગે તોપણ કાંઈ ચિંતા નથી. કડવું ઓસડયુષ્ય કરે છે; માટે આપનું કડવું વચન, મારા હાયદા વાસ્તે સહન કરવું, એ મારો ધર્મ છે; અને કડવું વચન કહીને પણ મારા દોષ કાઢતા અને મને સુધારતી, એ આપનો ધર્મ છે. તેથી હવે તો કૃપા કરીને આજથી જ એ કથાનો આરંભ કરો, નહિ તો મને રાત્રે ઉંઘ આવશે નહિ. આપની ઇચ્છા હોય તો થોડું કહીને પછી બંધ કરજો; અને આજ સુધીમાં મારો જીવલો અપરાધ થયો હતો તે સધળો ક્ષમા કરજો. તે બદલ હું આપને પગે લાગું છું. પ્રેમમાં નિયમ રહેતો નથી, તેથી કોઈ સમયે પ્રીતિના ઉદ્દેશમાં મારાથી અયોગ્ય ઈર્વાર્ત્યુક થઈ અમર્યાદાથી શબ્દ બોલાય તો તે જગાએ મને આપ યોગ્યાયોગ્યની સૂચના કરજો, તથા બોલવાની રીત પણ સુધારજો. હવે આપની પ્રસન્નતા હોય, તો ધર્મકુટુંબી કથાનો આરંભ કરો. મારો બોલ્યાનો તો પાર જ આવવાનો નથી. કેમ આજ આરંભ કરશો ?

મનોહર પ્રસન્ન મુખથી કહે છે: હે સુકથામાં પ્રીતિવાળા ! હવે સાવધાન થઇને તું એ ધર્મકુટુંબની, પાપને નાશ કરનારી, કથાને સાંભળ, અને તે સ્મરણમાં રાખજે. હું કહું તે પછી બૂલીશ નહિ. કેમકે ધણી માણસ તો સાંભળવાને પ્રીતિ દેખાડે છે; પણ જ્યારે કોઈ કહે છે, ત્યારે આ કાને સાંભળે અને બીજે કાને કાઢી નાંખે છે. અંતરમાં ઉતારી તેનો વિચાર કરી તેમાંથી ફાયદો લેતાં નથી. પણ તું તેમ કરીશ નહિ. હું તને આગલા દિવસની સાંમળેલી કથા ગમે તે વખતે પૂછી જોઈશ, માટે યાદ રાખજે. કેમ સાંભળ્યું કે ?

વિજયા કહે છે: હા હા, અક્ષરે અક્ષર ગમે તે વખતે પૂછજો. હજી કશા પહેલાં મારો ભરોસો રાખતા નથી તે શા કામનું ? પછી જોજો, હું જુલું તો મને ઇચ્છા પ્રમાણે સળ કરજો. હવે કૃપા કરીને આરંભ કરો.

મનોહર કહે છે: બોલ 'સદ્ગુરુદેવકી જ્ય.' હવે પછાડી વાળાને એ હાથ જોડીને બેશ, અને લક્ષ રાખજે.

પૂર્વે આ મણિપુર નગર ધણી વિસ્તારવાળું હતું. તથા મુખ્ય ચાર, પણ હાલ ગણાતી અઢાર પવર્ણથી એ નગર વસેલું હતું. બાપારનું એ મોટું બંદર ગણાતું હતું. એમાં બે હજાર તો અગ્નિદેવી

૧ લંબાણ કરીને. ૨ યુનો. ૩ જ્યુસામાં. ૪ ચાલ, ૫ જતથી-૫ સવાર સાંજ અગ્નિમાં હોમ દેનાર.

બ્રાહ્મણ હતા, તથા ત્રણ હજારને સુમારે વિદ્યાર્થીઓ તો એકલા વેદના બળનારા હતા; તથા તેવા જ અનેક વિદ્યાર્થીઓ જૂદા જૂદા શાસ્ત્રોને બળનારા હતા; તથા તે જૂદા જૂદા શાસ્ત્રોને બળવાનના રિગ્વેદ કાર્તિને પામેલા વિદ્વાન્ બ્રાહ્મણો પણ ધણા હતા. તે વિના નગરની આબુઆબુ પવિત્ર મનવાળા બ્રાહ્મચારી તથા સંન્યાસિઓના ઉત્તમ સ્થાનો હતાં, તેથી એક આબુથી જગતને રેપાવન કરનારો સૂર્યની પુત્રી આ તાપી નદી તે કાળથી વહે છે. એ નગરમાં જૂદા જૂદા પ્રકારના દેશ દેશના વ્યાપારીઓ નાના પ્રકારના પદાર્થોને લાવવા લમ્પ જવાના કામને કરનારા હતા, તથા ત્યાં જૂદી જૂદી જાતના પદાર્થોને વેચનારા મોટા મોટા વ્યાપારીનાં જથ્થામાં જગર સોથી પણ વધારે હતાં. હે જિ! સંક્ષેપમાં કે, છું કે તે શહેરમાં જે વસ્તુ જોઈએ તે મળતી તેથી ત્યાંની પ્રજા સ્વર્ગના સમાન સુખને ભોગવતી. આ જગતમાં એવી કહેવત લોકો કહે છે કે ‘અધુંએ મળે, ન મળે એક મા ને આપ.’ પણ એ નગરમાં ધર્મનાં માયાપ પણ મળતાં હતાં. એ નગરનો રાજા પણ મોટા ઐશ્વર્યવાળો તથા સર્વ પદેશપતિઓમાં મુખ્ય ગણાતો હતો. એ રાજા પુણ્યવાન તથા પોતાના ક્ષત્રિયધર્મને પાળનારો હતો. બ્રાહ્મણાદિ પોતાની જૂદી જૂદી પ્રજાના ધર્મને પણ તે રાજા જાણતો હતો, તેથી પ્રજાને પોતપોતાના ધર્મ પળાવવામાં પણ તે પ્રયત્ન કરતો રહેતો, તથા જે જે પ્રાણી પોતાના ધર્મે ચાલતાં, તે તે પ્રાણીકેપર તે રાજા પ્રીતિ રાખતો, પોતાની પ્રજાનાં દુઃખસુખનો વિચાર નિત્ય કરતો, તથા હરેક પ્રયત્ને પોતાની પ્રજાને સુખ આપવાને ઉદ્યમ કરતો. એ નગરમાં સઘળા વિદ્વાને જાણનારો એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેના સઘળા ઉત્તમ ગુણોને અને વિદ્વત્તાને દેશદેશના લોકો જાણતા હતા, તેથી તે પુરુષને સર્વ લોકો ધર્મનો અવતાર છે, એમ માનતા. એ નગરનો રાજા પણ એ ધર્મના અવતારરૂપ બ્રાહ્મણનું દર્શન દિવસમાં એક વાર કરતો, તે બ્રાહ્મણની ઓ પણ તેના જેવી સર્વ વ્યવહારમાં કુશળ તથા પોતાના ધર્મને રૂઢે પ્રકારે પાળનારી હતી. તેને ત્રણ પુત્ર તથા ચાર પુત્રી મળી સાત બાળક હતાં. તેમને પણ તે ઓ નાનપણથી જે જે વખતે જે જે પ્રકારની કેળવણી આપવી જોઈએ તે તે પ્રકારની આપતી હતી, તેથી તે બાળકો પણ ઉત્તરવૃદ્ધિમયુક્ત પાન હતાં. કુંકામાં એટલું જ કે તે સાત છોકરાં તથા તેમનાં માતાપિતા, એ સઘળાં પોત-

૧ દર્શદેશાઓના ઉદાસુધી એટલે આખી પૃથ્વીમાં. ૨ પવિત્ર ૩ કુંકામાં. ૪ ધનવજેરે દોમતવાળો. ૫ દેશના રાજાઓમાં ૬ જ્ઞાનને ૭ સર્વ સારા ગુણવાળો.

પોતાના કામમાં કુશળ તથા સ્વધર્મને સારી રીતે જાણનારા હતા, તેથી તેમને સર્વ લોકો ધર્મકુટુંબ એ નામથી ઓળખતા. હે સુશુદ્ધિવાળા! હવે એક સમયે તેની મોટી પુત્રી જેનું લગ્ન થયું હતું, તેને સાસરે વિદાય કરવાનો સમય પાસે આવ્યો ત્યારે તેની માતાએ તે પુત્રીને કવો બોધ આપ્યો છે, તે પ્રથમ હું તને કહું છું. એ બોધ એવો છે કે તે સાંભળાને તે પ્રમાણે ચાલનારી ઓ આ જગતમાં કોઈ દિવસ દુઃખી થાય નહિ. અને અતે પરમેશ્વરના પદને પામે. માટે પ્રથમ તું એ બોધને સાવધાન થઈ સાંભળ. એ જીનું નામ લક્ષ્મી હતું, તથા તે પુત્રીનું નામ સરસ્વતી હતું. ન્યારે તે માતાએ જાણ્યું કે આ પુત્રીને હવે તેને સાસરે વિદાય કરવી છે, ત્યારે તેણે પ્રથમ આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો :

લક્ષ્મી વિચાર કરે છે: આ સંસારમાં પુત્રીની માતાને સુખ માનવાનું નથી. કારણ કે પુત્રી ૧ સુલક્ષણી ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેના માતાપિતાઆદિને રસદગ્ધિ આપનાર થાય છે; અને ૨ સુલક્ષણી થાય છે, તો તેના પૂર્વજોને નરકમાં નાખનાર થાય છે. તેથી કોઈપણ ગૃહસ્થને ઘેર છોકરીનો જન્મ થાય, ત્યારે તેની પ્રથમ અવસ્થાના જ માતાપિતાઆદિ વર્ણિતોએ તેને ઉત્તમ નીતિ તથા સદ્ગુણ શીખવતાં જવું. તેને કદાચિત્ પણ ૪ ઉન્નત આચરણ કરવા અથવા ૫ સ્વચ્છદે ચાલવા ન દેવી. આ આદિ પુત્રીની માતાના પુત્રોપત્યે ગણવાના ધર્મને તો મેં સારી રીતે જાણત ક્યોં છે, અને તેથી આ આ પુત્રી પણ સારા સ્વભાવવાળી નીવડી છે. તોપણ સઘળી રીત-ભાતવિધે મારે એને હવે સારી રીતે જાણીતી કરવી જોઈએ.

મતોદર કહે છે: હે જિ ! આવો વિચાર કરીને નવરાશના વખતમાં રાજ છોકરીઓને પાસે બેસાડી થોડો થોડો બોધ આપવો એ ઠીક છે એમ નિશ્ચય કરી સર્વ છોકરીઓને બોલાવી મોટી છોકરી-પ્રત્યે લક્ષ્મી આ પ્રમાણે બોધ આપવા લાગી :

લક્ષ્મી કહે છે: હે સરસ્વતી! હવે તું થોડા વખતમાં તારે સાસરે જઈશ. માટે હવે જે વચનો કું કહું છું તેને તારા અંતઃકરણમાં એટલે હૃદયમાં લખી રાખજે; નહિ તો તું દુઃખી થઈશ અને માતાપિતા માથો ખવડાવીશ.

જો બહેન! આ લોકમાં એવો નિયમ જણાય છે કે છોકરાની મા પોતાના મનમાં બહુ અભિમાન રાખે છે, તથા તે પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે હું ઠીકરાની મા છું, તેથી મારે કોઈ કોઈને પમે ભાગવાનું નથી; છોકરીની મા ઉભટી અને પમે ભાગશે, તેથી હું આ-

૧ સારાં લક્ષણવાળી. ૨ સારી નીતિ. ૩ નમ્રતાં લક્ષણવાળી. ૪ નમ્રતાં. ૫ પોતાની મરજીમાણે. ૬ પાન્ય છે.

અશાળી છું; પણ આ તેની સમજણ સારી નથી. જીવિનાની તથા વિચારવિતાની સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી પોતાને ઓકરી નથી થઇ, ત્યાંસુધી એવું અભિમાન રાખે છે. પણ ઉચ્ચ કુળની સુવેચારવાળી સ્ત્રી તો ઓકરાની મા હોય છે તોપણ ધણે નમ્ર સ્વભાવ રાખે છે.

આપણા લોકોનો એવો ચાલ છે કે જ્યાંસુધી ઓકરાને કન્યા મળતી નથી, ત્યાંસુધી તેની માને કન્યા મેળવવાની પ્રીતિ રહે છે; અને જ્યારે કોઇ કુળવાનની ઓકરીસાથે મોં મેલ્યા વિવાહ થાય છે, ત્યારે તો તે ઓકરાની મા પોતાના વેવધવેચાણને પ્રીતિ દેખાડે છે, તથા તે ઓકરીને પણ ઘણું દેન દેખાડે છે, અને પોતાના દુર્યુષ્ અથવા દૂર સ્વભાવને તેમના આગળ પ્રકટ કરતી નથી. કારણ કે જો કોઇ તેનો નવજો સ્વભાવ જાણે, તો એના ઓકરાને તે કન્યા આપે નહિ. તેથી પોતાનો સ્વર્થ સાધી લેવા વાસ્તે તે ઓકરાની મા કન્યાઉપર તથા તેનાં સગાંવડાંકાંડિપર ઘણું પ્રેમ જણાવે છે. જ્યારે લગ્નક્રિયાનો નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે પણ તે ઓકરાનાં નવ-લખી માળાપગાદિ નિકટનાં સંજ્ઞાંધી પોતાની રત્નસાઇ દેખાડે છે, તથા મોટો સમારંભ માંડે છે, અને ધામધુમની તે યગના કર્પને કરે છે. ત્યાં જો બાળુનાં માણસો જો ઘણા વિચારવાળાં તથા ઘણાં હોય છે, ત્યારે તો લગ્ન થવા વિના તે વરકન્યા પરણે છે, અને જો એક બાળુનાં માણસો નદારાં સ્વભાવનાં હોય છે, ત્યારે તો થોડા કંકાસ થાય છે, અને જ્યારે જો બાળુનાં માણસો સરખા નીચ સ્વભાવનાં મળે છે, ત્યારે તો સર્વ લોકોના જાણવામાં આવે એવો ભારે કલેશ થાય છે. તેથી લોકરૂઢિપ્રમાણે લગ્ન નો થઇ જાય છે, પણ સર્વેનાં મન ખટાં થઇને સંજ્ઞાંધ અંવાય છે, તેથી છતાં સુધી કજ્જોકંકાસ વેડે છે. આથી જો બાળુનાંને સુખ થતું નથી. વળી કોઇને કન્યા ન મળતી હોય અથવા કન્યા મળતી છતાં પણ લગ્નની ક્રિયા થતાં સુધી પણ વિવાહમંત્ર થવાનો ચાલ હોય તો તેને સમયે તે નીચ સ્વભાવનાં માણસો હરેક જનિમિત્ત કરીને ઓકરીને પરણાવતાં નથી; અને ઓકરાના તરફના માણસો નીચ સ્વભાવનાં હોય છે, તો તરસાશયી પહસ્તમેળાપ થવા સુધી પોતાનો રાજ જાણવાનાં નથી, પણ પાછળથી કલેશ કરે છે. હે પુત્રિ ! સાધારણ રીતે જોતાં એવું સ્થાન તો કવચિત્ જ નીકળે કે જોને ત્યાં લગ્નનો સમય આવ્યો હોય, અને વધવાડ ન થઈ હોય. અર્થાત્ હરેક જગાએ જ્યાં લગ્નનો સમારંભ થયો કે ત્યાં કોઇ પણ નિમિત્તથી કલેશ થવા વિના રહેશે.

૧ નવજો, ૨ ઓકરીની, ૩ સગાંવડાંકાંડિ, ૪ માણસો, ૫ વરકન્યાનો સમારંભ મેળવવાનો.

નથી. આવી નહારી આલથી લગ્ન થયા પછી પણ ધણી વખતે એમ જણાય છે કે જ્યાંસુધી છોકરી નાની વયની હોય, અને પોતાને ઘેર ન રહેતી હોય ત્યાંસુધી તો તે છોકરીના સાસુ વગેરે તે છોકરીના માઆપને પ્રીતિ દેખાડે છે, તથા તે પોતાના દીકરાની વહુને ધણું હેત દેખાડે છે; તથા પોતાને ઘેર તેને વારંવાર તેડે છે, જમાડે છે, અને સુખ દેખાડે છે; અને એમ કરતાં કરતાં જ્યારે તે વહુ મોટી થાય છે, અને પોતાને ઘેર રહે છે, ત્યારે તો તેની નીચ કુળની તથા નહારા દુષ્ટ સ્વભાવની સાસુ તથા નણુંદ તેને અત્યંત દુઃખ દે છે. તે એટલું કે તે વહુથી સહન પણ ન થાય. આ સધળું છતાં પણ કુળવાન માતાપિતાની છોકરી તે સાસરીઆંની પ્રીતિ મેળવવા અનેક ઉપાયને કરે છે, અને દુઃખને વેઠે છે, પણ નીચની પેઠે રાજ પરસ્પર લડતી નથી.

આવા દુઃખરૂપ છોકરીના જન્મને તમે પામ્યાં છો, તેથી વહાલી દીકરીઓ ! તમે સર્વ મારાં આ સધળાં વચનોને સંભારી રાખજો. તેમાં પણ હે સરસ્વતિ ! તારે તો જરૂર સમજી રાખવાં. કેમકે હવે તારે સાસરે જવાનું નજીક આવ્યું છે.

સરસ્વતી આ વચનો સંભળી કહે છે: હે માતા ! તમે મારા તરફની લગાર પણ ફિકર રાખશો નહિ. હું તમને ગાળ ખવાડીશ નહિ. તમે મને આજસુધીમાં સધળો સુખોષ આપ્યો છે. તથા સંસારનું સુખદુઃખ બધું સમજાવ્યું છે; માણસોની રીતભાત તથા સ્વભાવ પણ મને સમજાવ્યા છે, તથા કોની સાથે કેમ ચાલવાથી તેની પ્રીતિ મેળવાય છે, એ વાર્તાને પણ તમે મને સારી પેઠે સમજાવી છે; તે સર્વને હું હજી ભૂલી ગઈ નથી. તેથી મારે વિષે ચિંતા કરશો નહિ, અને આ ક્ષણે જે કાંઈ મને કહેવા જેવું હોય, તે બહે કૃપા કરીને કહો, એ પણ હું ધ્યાનમાં રાખીશ.

લક્ષ્મી કહે છે: બેટા ! તને કાંઈ કહેવું પડે એમ તો નથી, તેમ છતાં પણ મારે માતાનો ધર્મ છે, તેથી છેલ્લી શીખામણુ દઉં છું; તેથી તું એમ ન જાણીશ કે તારી મને ચિંતા છે. હું જાણું છું કે તું મારા ઉદરમાં રત્ન પાકી છે, તે મને લગાર પણ રજાંછન આવે એવું તું કરીશ નહિ. હે સરસ્વતિ ! હવે માત્ર સાસરામાં તારે દિવસરાત્રિનો વખત કેમ ગાળવો, એ જ વાર્તા પ્રથમ તને સંભળાવું છું. તે પ્રમાણે વિચારીને ચાલજે.

અહિંથી જઈને તો આ સાસુને પગે મૂકવાની બેઠ છે તે મૂકીને

પગે લાગવું, તથા તેથી નીચા દરજ્જાનાં નણુંદ વગેરે છે, તે સર્વને માટે નિયમિત બેઠ લઈ જમશ, તે તે તેમને આપીને પગે લાગજો; તથા પગે લાગવા બેગ નહિ એવી નાની નણુંદ તથા દેરાણી હોય, તેમને તેમની પ્રીતિ બેઠ ૧ આલિંગન દેજો, અથવા તો હસતે મુખે તેમની સુખાકારી પૂછજો. પિતારૂપ સસરાને માત્ર પગે લાગજો. બીજા વડિલ પુરુષવર્ગની સમીપ જમશ નહિ; પણ પૂછવાથી મર્યાદામાં રહી ઘટવું ઉત્તર વિનયથી આપજો; તથા એકાંતના સમયે પતિને વિનયથી ચરણે મસ્તક મુકી નમજો, તથા પ્રિય વચન વગેરેથી સંતોષને પમાડજો.

હે રસુતા ! તને સંબંધી વર્ગમાંથી કોઈ પણ કાંઈ કઠોર વચન બોલે, તો જરા પણ ઉત્તર વાળીશ નહિ; પણ પ્રસન્ન ચિત્તથી આપણા ઘટિત કામને કરતી જજો, તથા આપણા ધરમાં સાસુ સમરો અથવા બીજા કોઈ ગમે તે વાત કરતાં હોય તો સાક્ષાત્ આપણને બોલાવ્યા વિના તું તે સાંભળવાની ઇચ્છા કરીશ નહિ. તથા સાંભળવામાં આવે, એવી પાસેની જગામાં ગાદીપણથી રહીશ નહિ; પણ આજુમાજુ કામમાં પ્રવેશ કરજો; અને કદાપિ કોઈની તેવી કોઈ પણ વાત સાંભળવામાં આવી હોય, અને તે વાત બીજાને કહેતાં કોઈને નુકસાન થવાનો સંભવ હોય તો તેવી વાત કોઈના આગળ પ્રકટ કરીશ નહિ; તથા કોઈને નુકસાન ન થાય એવી શીખામણી વાત હોય તો પ્રીતિવડે પૂછનારને ઘેરુ વાણીથી મધ્યમ અવાજે કામ જોટલી કહી સંભળાવજો. વળી હે સરસ્વતિ ! ખરા કારણથી પણ સાસુની આજ્ઞાવિના એક ધરને પણ અંતરે જમશ નહિ, તેમ જ પાડોશીના ધરમાં પણ જઈશ નહિ; અને સાસુ ન હોય અને જવાની જરૂર જણાય તો પતિને અથવા તે ન હોય તો ધરના કોઈને પણ અગત્યના કારણની સૂચના કરી તેને ઘેર જવું. તેમાં પણ પુરુષ ન હોય એવા પારકા ધરમાં ખરે કામે જવું, પણ સ્ત્રી વગરના, એકલા પુરુષના ધરમાં કારણસર પણ એકલાં પ્રવેશ ન કરવો. કારણ કે કુર્જન હોય તે વગર વિચાર્યું જૂઠું પણ આળ મૂકવા ડરતા નથી. તેથી સંભાળીને ચાલવું. હે પ્રિય પુત્રિ ! આપણાથી મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ વાતો કરતી હોય, તો તેમના પૂછ્યા વિના વચ્ચે બોલવું નહિ. તથા આપણને પૂછવાથી પણ જો કોઈને દુઃખ લાગવા જેવું હોય, અથવા તે બોલવાથી બીજાનું માનભંગ થવા જેવું હોય, તેવી વખતે, પૂછવાથી, ઘટે એટલું સર્વને સુખ ઉપજાવનારું વચન બોલવું. આપણા ધરનું કાંઈ પણ કામ હોય તે ધરની વડિલ સ્ત્રીઓની આજ્ઞા-

પ્રમાણે કરવું, તથા તેમની આજ્ઞાપ્રમાણે કરવામાં કાંઈ નુકસાન જેવું આપણી નજરમાં આવે તો તેમને ખોટું ન લાગે એવી જાહેરવણી તે ચાત આપણા ઉપર પ્રીતિ રાખનાર વડીલની મારફતે પ્રકટ કરતી, અને તે વિષે પોતાનો અભિપ્રાય જણાવવો. પરંતુ કામ સોંપે કે તરત તે સોંપનારની મૂર્ખાઈ ઉઘાડી પાડી આપણું કહાપણુ પ્રકટ ન કરવું. કારણ કે તેની શુદ્ધિપ્રમાણે કરેલા સુખરૂપ નિશ્ચયને તે જ વખતે દોષવાળો જે કાંઈ કહે છે, તો તે દોષ કાઢનાર ઉપર તેને ક્રોધ ચઢે છે. તેથી મોટાની આજ્ઞા એકવાર કબુલ કરીને ક્ષણ પછી જો કહેવા યોગ્ય સ્થાન હોય, તો તેનું દૂષણ કહેવું; અને ન કહેવા યોગ્ય હોય, પણ તેની આજ્ઞાપ્રમાણે કરવાથી ભારે નુકસાન થવા જેવું હોય તો તે જ વખતે તેને આપણી શુદ્ધિપ્રમાણે વિનયથી કારણસર કહી સમજાવવું, ત્યાર પછી જો તે આપણા ઉપર ક્રોધ કરી કઠોર વચન કરે તો તે સદન કરી રહેવું, અને તેની ઇચ્છાપ્રમાણે કામ કરવું. વળી દરેક કામ કર્યા પછી પણ આપણું દોષ નહિ છતાં જો કાંઈ દોષ કાઢી આપણને કાંઈ કઠોર વચન કહે તો તે સાંખી રહેવું, પણ તરત તેનું પાછું ઉત્તર વાળવું નહિ. તેમ જ તેના કહેવાથી ક્રોધ ચઢાવી તેનાથી રીસાયાનું કાંઈ ચિહ્ન ન કરવું. પણ ઉત્તરું લાગે જોઈને તેની પાસે આપણામાં મિશ્નવા માનેલા દોષની ક્ષમા માગવી, તથા હવે પછી સંભાળીશ એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી. વળી હું પુત્રિ ! આપણા કરતાં એકઠી શુદ્ધિના પણ વડિલ માણસનું કાંઈ પણ તિમિ-તથી હારવું ના કરવું, તથા આપણાથી નાનાની મૂર્ખાતાનું પણ હારવું ન કરવું. કારણ કે હારવું કરનાર માણસનું વજન ઘટી જાય છે. તેથી તેવું પ્રસંગે નહિ હસતાં તે આપણાથી નાની વયનાં શીખામણુ દેવી, અને જો તે આપણી શીખામણુનો અનાદર કરે અથવા હસી કાઢે તો તેના પ્રતિ તે સમયે જ ક્રોધ કરી વધારે ન બોલવું, પણ તરત અગ્નણુ થઈને તેનાથી દૂર આપણા કામમાં પ્રવેશ કરવો. તેમ જ તે મૂર્ખ, પાળકશુદ્ધિએ આપણા વચનનો અનાદર કર્યો છે અથવા હાસ્ય કર્યું છે એમ મનમાં રાખી તેના ઉપર વેર રાખવું નહિ, તથા પાછળથી તેના ઉપર અપ્રીતિ જણાવવી નહિ; પણ ખરે પ્રસંગે પ્રીતિવડે તેનાથી અગત્ય જેટલું કામ લેવું. વળી એવા આપણાથી નાની વયનાં ધરનાં તથા બહારનાં માણસોથી વધારે બોલવાની ટેવ રાખતી નહિ. કારણ કે વધારે બોલવાથી આપણું માન તથા વજન ઘટે છે. તેથી કામજેટલો જ બ્યવહાર રાખવો. દરેક

કામમાં બણી ઉતાવળ તથા બણું કંડાપણું રાખવું નહિ. કદાચ બણી ઉતાવળનો પ્રસંગ હોય તો નુકસાન ન થાય એવી રીતે અનતી ઉતાવળ કરવી, અને ઉતાવળ ન હોય, તો પણ નજીવા કામમાં બણી વાર ખોટી થવું નહિ. તેમ જ હરેક કામ ઉતાવળથી થઇ શકે એમ હોય તે છતાં તેમાં મિથ્યા વાર લગાડી કાળ ગુમાવવો નહિ; તથા આ કામ કરી રહીય, તો મારે ખીજું કામ કરવું પડશે, એવી ખોટી આળસની ટેવ ધાસ્તીવડે પાડવી નહિ. કામ કામ કરવામાં આપણી શક્તિ નથી એમ જણાય, તો મિથ્યા અભિમાન દેખાડી તે કામ આપણે માથે રાખવું નહિ, પણ તરત આપણી અશક્તિ કહેવી. તેથી જો સામું માણસ આપણા ઉપર ગુસ્સો કરે તો તે ન સહન કરવો, અને જે રીતે તે કામ કરાવું હોય તેને જાણવાની હોંસ રાખી તે માનની માફી માગી તેનાથી જાણીતા થવું; અને તે છતાં પણ ન જણાવે તો તેના કપકા સહન કરી ખીજા કામમાં પ્રવેશ કરવો. વળી કે દીદરી! તારા જાણવામાં અથવા સાંભળવામાં તો હશે જ કે કુટ્ટ સ્વભાવવાળી સાસુએ જે ખાવાનાં સારા પદાર્થ હોય, તો તે આપણા છોકર છોકરીને આપે છે, અને વડુને આપતાં નથી. અને વધારે પદાર્થ હોય તો સહિત થોડા ભાગ વડુને આપે છે, અથવા તો એના પદાર્થો વડુના છાના રાખીને પોતે અથવા પોતાનાં છોકરાં આપે છે. તેવાં હે શાશ્વિ પુત્રિ! તું તેવે પ્રસંગે આપણું મન મોઢું રાખજે. જો એના વખત જણાય તો તે વખતે આપણે તેમના પાસે રહેવું નહિ, તથા તેમનાં કૃત્યતરફ નેત્રું પણ નાંહ અને મનમાં એવું પણ માનવું નહિ. કદાચિત સહિત થોડા પદાર્થો આપણને આપે ॥ તેના પણ સંતોષને માનવો, મનમાં દુઃખી થવું નહિ, તેમ જ ખીજાં ઉપર બેર રાખવું નહિ. કામ કારણસર કામ ખાવાની વસ્તુ આપણા હાથમાં બહારથી અથવા ઘરમાંથી આવી તો તે વડિલની આજ્ઞાવિના તેમ જ આપણાથી નાનાંને આજ્ઞાવિના એકલાં જાહેર રીતે અથવા છુપી રીતે ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ. વળી આપણા શરીરને સુખ ન હોય તો શક્તિ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ, અને તે આપણા દુઃખની વાત સત્તાધીશ સાસુ અથવા વડિલ જે હોય તેને પ્રથમથી જણાવવી; અને તે જાણ્યા છતાં કામ સોંપે અને આપણાથી ન બને તો ન કરવું; અને નહિ કરવાથી જો કામ કડવું વચન કહે તો સાંભળી રહેવું. પણ સામું ઉત્તર વાળી વિરોધર વધારવો નહિ; તેમ જ તે વાતોને ધડો ધડો ખાજખાજી સંભારીને આપણા મનમાં દુઃખી થવું નહિ, તથા તેના

૧ જેના હાથમાં મરવું ઉપરિપણું હોય તે. ૨ લગાઇ.

ઉપર દેવ રાખવો નહિ, અને ફરીથી મરીબીથી પ્રત્યક્ષ મુખથી તેને તાળે થવું. આપણા ધરમાં નાનમોટાં કાષ્ઠ, આપણા પદાર્થને ખરા કારણસર, જાણીને અથવા અજાણ્યતા ઉપયોગમાં લે, તો તેને ઉચ્ચે ચબ્દે કઠોર વચન કહી ન દેવું, પણ નરમાશયી કહેવું ધરે તો થોડું કહેવું. અને આપણા પદાર્થનું નુકસાન આપણાથી અથવા કાષ્ઠથી થયું તો તે થયેલા નુકસાનમાટે સામસામા વહવું નહિ, પણ ફરીથી ન થાય એવી યુક્તિ કરી સંભાળથી રહેવું. આપણા ઉપયોગમાં નહિ આવે એવો આપણો પદાર્થ જે બીજાના ખરા ઉપયોગમાં આવતો હોય તો ધરનાં હરેક માણસને આપવા કસર કરવી નહિ, અને આપણો હોય પણ સાસરિયાની સત્તાવાળો હોય તો ખાસ આપણી ઇચ્છાથી કાષ્ઠને આપી ન દેવો; અને આપણો સ્વતંત્ર હોય તો ખરી વખતે કાષ્ઠને આપવો. ત્યાં પણ આપણાં વડિલ સાસુવજેરે પાસે હોય, તો તેમની પરવાનગી લીધા વિના કાષ્ઠને આપવો નહિ.

હે મોટા મનવાળી સુપુત્રિ ! આપણાં મામાપ તથા આપણા સાસુસસરાતરફથી અથવા પતિપાસેથી આપણને પહેરવા મળેલાં લુગડાં તથા ધરણીથી સંતોષ માનવો. કદાચિત્ આપણી દેરાણી, જ્ઞેષ્ઠાણી, નણુંદ કે આડોશજીપાડોશજી અથવા બીજા કાષ્ઠ અને વધારે ધરણી અથવા સાઈ લૂગડું હોય તો તે દેખીને તેવું અને હોય તો કીક એવી ઇચ્છા પણ ન કરવી, તથા તેવું ન મળવાથી મનમાં બગવું પણ નહિ, તથા બીજાની અદેખાઈ પણ ન કરવી; તેમ જ તેવા પદાર્થમાટે આપણા પતિને, મામાપને કે સાસુસસરાને કુઝ્મ મનાવવું નહિ, તેમ જ રીબીરીબીને લેવાની ઇચ્છા ન કરવી. પણ આપણને મળવાનો સમય થાય, ત્યારે આપણી ઇચ્છામાં આવે તેવું લેવાને પતિ કે મામાપને જણાવવું. પણ તેવા પદાર્થ ન મળે ત્યાં સુધી જરા પણ મનમાં અથવા બહાર કંતેશ રાખવો નહિ; અને એવો ત્રિચાર રાખવો કે પરમેશ્વરનો મરજી હશે, અને મારે પહેરવાનું નસીબમાં હશે, તો મને સહજ આવી મળશે. જે થવાનું હશે તે ધીરે ધીરે થશે. કારણ કે સધળા જીવોને તાવ કે બીજા કાષ્ઠ રાગની ઇચ્છા થતી નથી, તથા આપણા શરીરમાં રાગ આણવાને તેઓ કાષ્ઠ મહેનત કરતા નથી, તોપણ જ્યારે એ રાગ આવવાનો હોય છે, ત્યારે વગર માંગ્યે અને વગર મહેનતે આવે છે; તેમ જ આ લૂગડુંધરેણુંવગેરે ભોગના પદાર્થો પણ જ્યારે આવી મળવાના હશે ત્યારે જરૂર આવી મળશે; અને જેમ આવેલો રાગ આપણી ઇચ્છાથી તરત જ જતો નથી, તેમ તે આવનાર અથવા

આવેશે ભોગનો પદાર્થ પણ કાઢેશે જવાનો નથી. એ તો સહજ આવે છે, ને સહજ જશે એમ વિચારીને એવા પદાર્થને માટે આપણે દુઃખી થવું નહિ, તથા સામાને દુઃખી કરવાં નહિ. વળી હે સરસ્વતિ ! ધણી મૂર્ખ, નકારા અને લોભી સ્વભાવની સુવિચારવિનાની સ્ત્રિયો તો એવી હોય છે કે પોતાનાં માખાપ તથા સાસરીયાંની શક્તિનો વિચાર કરતી નથી અને લોકોની પાસે સારી વસ્તુ દેખે કે ધરમાં કંકાસ કરે છે, ને તે વસ્તુ વાસ્તે પોતાનાં સગાંને શેકે છે, અને ગમે તેમ કરીને તે લાવી આપો એવી આડાધ કરે છે, અને રીસાય છે, તથા પોતાની પાસે જે વસ્તુ કે ધરેણું હોય છે, તેને પણ ખુશીથી પહેરતી નથી, ને ખાતી પીતી નથી, અને આખો દિવસ સહિને રોજ સંતાપે છે. પણ હે સુવિચારવાળી ! એ સ્વભાવ ધિક્કારવા જેવો છે; માટે કુળવાનની દીકરી હોય તેણે એવો ખોટો કલેશ કરી પોતે દુઃખી ન થવું, અને બીજાં સગાંને પણ દુઃખ ન દેવું એ ઘણું સાફ છે.

હે પુત્રિ ! આપણા સાસરામાં અથવા પીએરમાં પણ નકારા સ્વભાવનાં, નીચ કુળનાં, નીચ બુદ્ધિનાં તથા નીચ જાતિનાં માણસ-પાસે ઉભા પણ ન રહેવું, અને ઉંચી અથવા નીચી જાતિના અત્યંત પૂજ્યપણાના સંબંધથી રહિત પુરુષના રસમુખ તો ઉભાપણુ ન રહેવું, તથા કદાચિત્તે એસવું પણ નહિ; અને નીચા સ્વભાવની સ્ત્રીસાથે કાંઈ કામનો પ્રસંગ હોય તો મતલબ જેટલી વાત કરી તરત તેનાથી દૂર જવું, પણ જાણી વાર તેનો સહવાસ રાખવો નહિ; કારણ કે જેવી સંગત તેવી થોડા કાળમાં બુદ્ધિ થઇ જાય છે. માટે કુળવાન, ધર્મને જાણનારી, નીતિમાન તથા સારા સ્વભાવવાળી સ્ત્રિયોના સમીપ વારંવાર એસવા ઉડવાનું થાય તો તેની ચિંતા નથી, અને તેમાં પણ જ્યારે કાંઈ બીજી સ્ત્રી આવી, અનીતિ અથવા અ-મરજદાની વાત કરે, ત્યારે તો તત્કાળ કાંઈ ઇનિમિત્ત કરીને લાંબી ઉઠી જવું, પણ તેવી દુષ્ટ વાર્તા સાંભળવી નહિ. વળી જ્યાં પુરુષોનું મંડળ બેઠું હોય, ત્યાં પ્રાણસંકટવિના સહજ કારણથી પ્રવેશ કરવો નહિ, અથવા તો તે માર્ગે થઇને જવું આવવું નહિ; અને કાંઈ પ્રસંગે પુરુષની દ્રષ્ટિઆગળ ઘઇને જવાનો પ્રસંગ આવે તો આપણા મુખ આડું વચ્ચે રાખી, આડી અથવા નીચી નજરે મર્યાદાથી આંત્રી જવું. અને તેવા સમયમાં પણ કાંઈ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા નીચ પુરુષે હાસ્ય કિંવા કુવચનનો ઉચ્ચાર કર્યો તો તે જાણે સાંભળ્યું અથવા જાણ્યું નથી, એમ કરીને આપણે માર્ગે ચાલ્યા જવું. પણ તે પાપી

માણસતરફ લક્ષ પણુ કરવું નહિ; અને આપણા કુળની મરજાદાને લોપ કરનાર એવું પાપી માણસ આપણને સાક્ષાત્ હાનિ કરનાર જણાય તો અત્યંત સાવધપણાથી જવા આવવાનો વિચાર કરવો, અને બનતા સુધી વડિલ સ્ત્રીના સંગાત ક્યો વિના ખરી અડચણ ન હોય તો ખડાર નીકળવું નહિ. વળી રાનના વખતે તો એકલા કંઈ કારણસર પણ ભયવાળે ઠેકાણે જવું નહિ, તથા આપણા ધરમાં પણુ નાના મોટા પુરુષો ખેસી હસતા બોલતા હોય તે ઠેકાણે ખેસવું નહિ, તથા ત્યાં એકાએક જવું નહિ, તથા આપણી સાથે હાસ્ય કરીને બોલે તોપણ તે દિવર અથવા જોડાથે હાસ્ય કરીને બોલવું નહિ, પણ કોવરહિત પ્રસન્ન મનથી તથા વિવેકથી અમત્ય જોડથી બટતી વાર્તા કરવી.

આ તથા ધરમાં સ્ત્રીનેના મંડળમાં કામકાજ કરવા પુરુષને આકર રાખવામાં આવ્યો હોય, તો જનના સુખી આપણા પ્રતિ અથવા સસરાને કે સાસુને વિનયથી જણાવી તેને પુરુષના કામમાં રખાવવો, તથા સ્ત્રીમંડળમાં તો સ્ત્રીને જ આકર રાખવી. હે સરસ્વતિ! છુદિયાન, નીનિયાન, પિલાયાન, તથા જગનના સ્વરૂપને જાણનાર બહુમતી પુરુષ તે ખરી આપણના સમયમાં પણ આપ આપણી સ્ત્રીને પાસે પુરુષને આકર રાખના નથી; પણ કાશિયત્ર સ્ત્રીએ ધરમાં નહિ હોય એવે વખતે બે પુરુષને રાખ્યો હોય તો પણ સ્ત્રીએ ધરમાં આવવાની ને સ્ત્રીપાસે કામ કરવાની સ્ત્રીને રાખી પુરુષને જીવન કામમાં રાખે કે અથવા તો રાખ નાખે છે. કારણ કે સંગતિ, હોષને ઉપજાવનાર છે. વળી વેદી, જ્ઞા, તથા મૂર્ખો રાત, તેમજ છેડા વિચારના માણસની ખેસી રવાનાઈ પણ હોય છે કે જેના વડારે રમવાસ હોય તેવાની પ્રીતિ આંતરે જ કે, અને તેનાં પણ બહુ છુદિયાની સ્ત્રીએ દુરાચારણી થઈ જતી છે, તેથી ડાઘા પુરુષો ને સ્ત્રીની પાસે પુરુષના બાકર રાખતા જ નથી, તોપણ રાખ્યો હોય તો તેને દૂર કરવા સ્ત્રીએ આપણાથી બનતો યત્ન કરવો, અને નિરુપાયે ન જ અને તો આપણે તેનાથી આ પ્રમાણે રહેવું.

ખડેત સરસ્વતિ! તું મારા અક્ષરને જ્ઞાનમાં રાખજે, એમ મારે મને કહેવું પડે એમ નથી, કારણ કે નરો જન્મ તો જ એવો સ્વભાવ પડ્યો છે કે દરેક વાતમાં ડેસારતો અને ડેસારતો વિચાર કરી સારને પકડી રાખે છે, અને પકડી તેને બૂતી નથી. જે હવે સાંજળ. જ્યારે આપણી સેવમાં પુરુષ આકર હોય ત્યારે તેને આપણી બહો વખત ખેસવા-ઉડવાની તથા સવાની તથા આપણાં વસ્ત્રો ધરેણાં

૧ દુષ્ટતા. ૨ સંબંધ. ૩ ખરી વાતનો. ૪ ખોટી વાતનો.

રાખવાની ખાનગી જગા હોય તેમાં બનતા સુધી પ્રવેશ કરવાની છુટ આપવી નહિ; અને અગત્યના કારણસર તે ચાકર માણસને આપણા ખાનગી મંદિરમાં આવવાની જરૂર પડે ત્યારે તેણે સાવધપણે ધરના રક્ષારથી છોટે રહી રજા માગવી, અને આપણી ઉપરાવાનગી વિના તેણે એકદમ ખાનગી જગામાં પ્રવેશ ન કરવો એવી તે ચાકર માણસને નીતિ સમજાવી મૂકવી જોઈએ. આમ કરવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણે સ્ત્રીજાતિ સ્વતંત્ર જગામાં ગમે તેવી સ્થિતિમાં બેઠાં હોઈએ, અને મર્યાદારહિત પણ વખતે બેઠાં અથવા સૂતાં હોઈએ, અથવા મસ્તક, પગ કે શરીરના કોઈ ભાગઉપરથી વસ્ત્ર ખસેડું હોય અને એકદમ ધર પુરુષનો પ્રવેશ થાય તો મર્યાદાનો લંગ થાય છે. એટલું જ નહિ પણ આપણા મનમાં અચાનક લય ઉત્પન્ન થાય છે. તથા લયનાં ગળરાટમાં સાવધ થવા જતાં અંતઃકરણ અથવા તે શરીરના બીજા અવયવમાં આશ્ચર્યોદ્વેગ થવાથી થવા રાગનું કારણ થઈ પડે છે. માટે જો કાયદો આંધી મુકયો હોય કે માંદેરી આપણી રજાવિના કોઈપણ પુરુષે ધરમાં પ્રવેશ કરવો નહિ. તો પછી આવા પરિણામ ભાગે જ બને. કદાચ એવો બંદોબસ્ત કરવાને માનુકૂળ નહિ પડે એવું આપણને લાગે તો ત્યાં સુધી અત્યંત સાવધપણે આપણી મર્યાદાથી રહેવું, તથા આપણા પંચઆલંકારની પણ અવગતિ રાખવી.

વળી તે પુરુષચાકરથી ખરા કારણવિના મિથ્યા વાત કરવાની ટેવ રાખવી નહિ. કારણ કે તેથી આપણે મોઝો ઉડી જાય છે, અને આપણી સાથે સહવાસે કરી વધારે બોલવાની તેને ટેવ પડે છે, તેથી કોઈ વખતે ખરા કારણે આપણી મર્યાદા પાળવા તેમને લય રહેવું નથી. તેમ જ તે ચાકરમાણસ જાતે તથા બુદ્ધિએ કરીને વધારે હિચ્ચ હોતા નથી, તેથી કોઈ અજાણ્યા માણસ આપણે ઘેર આવે તે વખતે પણ તે પડેલી ટેવપ્રમાણે આપણી સાથે મળેલી છુટથી બોલવા જાય છે, અને તેથી આપણે ઘેર આવેલાં સભ્ય માણસોમાં આપણી હલકાઈ જણાય છે, એટલું જ નહિ પણ આપણા વિષે કુટ જનો મિથ્યા દોષ મુકવાને પણ ડરતા નથી, તેથી તે ચાકર માણસ સાથે વધારે એટલે ખરૂં કામ સોંપવા અથવા સમજાવવા શિવાયની કોઈ આડીઅવળી વાતો કરવાની ટેવ રાખવી નહિ, તથા તે ચાકરની સાથે, ગમે તેવું કારણ આવે તોપણ નજીક નજીક એક સરખે આસને અથવા વાહનમાં બેસવું નહિ, તેમ જ કામવિના આપણી ખસેડી

૧ ધરમાં. ૨ બારણાથી. ૩ રજાવિના. ૪ બીજાં. ૫ શુભકર્મ અને પરિણામી.

નજર પડે એવી જગ્યામાં તેને નવરા બેસી રહેવાની ટેવ પાડવી નહિ, તથા હે દીકરી ! તે ચાકરની સાથે ગમે તેવું કારણ આવી પડે તોપણ સામે મોઢે રહીને હસવું નહિ, પણ તરત ત્યાંથી ખીજી જગ્યાએ જવું. ચાકરની સાથે વાત કરી હસવાની ટેવ બહુ જ હલકાં માણસને શીખે છે, અને તે ધિક્કારવા જોગ છે.

વળી તે ચાકરને આપણા ધરની જિંદગીની વાર્તા સાંભળવામાં અથવા જાણવામાં આવે નહિ એવી ચોકસી રાખવી. કારણ કે તે નીચ જુદિનાં માણસ ગમે તેવી જાની વાત હોય તો પણ તે પ્રકટ કરતાં પંહીતાં નથી. તેમ જ એવાં નીચા સ્વભાવનાં ઉચ કુળ અથવા જાતિમાં ગણાતાં માણસોસાથે પણ પ્રીતિ રાખવી નહિ. તેમ જ આપણી અથવા આપણા ધરની જાની વાત તેના ચાકર અથવા રનેહીઆગળ કરવી નહિ. કારણ કે તેઓ આપણી સાથે સંબંધવાળા છે ત્યાં સુધી તો કદાચ કોઇને કહેશે નહિ, પણ જ્યારે આપણો તેનો સંબંધ છુટે છે, અથવા રવિરોધવડે મન ઉંચાં થાય છે, ત્યારે તે આપણો સંબંધ જાની વાતને જાહેરમાં મુકે છે, તેથી ચાકરને તો શું પણ આપણી ઘેસપી અથવા નિકટ પ્રેમનું માણસ હોય તેને પણ જુલુબ વાર્તા ન કહેવી. વળી હે બહેન ! પ્રીતિ કરવા યોગ્ય કાણુ છે તે પણ સાંભળ.

આપણા કરતાં મોટી વયનાં તથા ઉંચા કુળનાં એટલે ઉત્તમ સ્વભાવવાળાં, તથા આપણમાં પણ પોતાના ધર્મને નહિ છોડનારાં તથા દુર્ગુણને ત્યજીને ગુણને લેનારાં, તથા લોકોની નિંદાપ્રવાર્તાને ન કરનારાં, તથા પોતાની મોટાઇનું અભિમાન નહિ રાખનારાં, તથા આપણને હલકાં જાણી અપાયું અપમાન ન કરનારાં. તથા વિદ્યા, વિનય, વ્યવેક આદિમાં આપણાથી ચઢીયાતાં એવાં બૈરાની સાથે એમના ઉલ્કા તથા વાતચીત કરવા પ્રીતિ બાધવી. ત્યાં પણ આપણા ધરકુટુંબના પક્ષકાને પ્રકટ ન કરવું, અને એના પ્રીતિનાં કપાત્રને પણ સારી રીતે અજમાવીને તથા વિચાર કરીને યોગ્ય લાગે તો જ આપણા દુઃખની વાર્તા ઉપાય મેળવવા સારું કહેવી, નહિ તો જનામાં આપણું દુઃખ મટાડવાનું બિલકુલ બળ નથી એવાં માણસઆગળ વારંવાર આપણા દુઃખને પ્રકટ ન કરવું.

વળી હે ઉચિતમા પુત્ર ! જ્યારે ધરમાં આપણી સ્વતંત્રતા હોય, એટલે સાસુસસરા કે વહિલ આપણા ધરમાં ન હોય ત્યારે પણ ચાકરમાણસને આપણી ઇર્મ્યામાં રાખવા તથા એક આ વાર્તા ખુબ

૧ જાની વાત. ૨ કહ્યાથી. ૩ બહેનપણી. ૪ જાની. ૫ એજ, લાંબા. ૬ પ્રીતિ કરવાયોગ્ય માણસને. ૭ સહથી વહાલી. ૮ આશામાં, સત્તામાં.

ખ્યાનમાં રાખજે કે આપણાં દીધર, દેરાણી તથા બીજા આપણા ૧ આ-
શ્રયનીચે રહેનાર કુટુંબીનું તથા આપણા પુત્ર પુત્રી અથવા પુત્ર ધી
વહનું અપમાન ચાકર કરે નહિ. કારણ કે રતુચ્છ છુદ્ધિના તે નોકર માણ-
સના મનમાં એવું રહે છે કે આપણે મુખ્ય ધણીની મરજ સાચવવી
અને તેની પ્રીતિ છે, એટલે બીજાથી આપણું શું નુકસાન થનાર છે ? માટે
તે નોકરને આપણે પ્રીતિ દેખાડી બહેકારી દેવા નહિ તથા તેમને
આપણા કુટુંબી તથા ધરમાં રહેલા સર્વનું અપમાન તથા તિરસ્કાર ન
કરવા વિષે સારી શીખામણ આપના રહેવું; અને તે આપણાં સર્ગની
ચાકરઉપરની ખોટી અન્યાયની ઉર્વળાંક નજરમાં આવે તો તે ચાકરના
દેખતાં આપણા માણસને ઠપકો આપવો નહિ. કારણ કે તેનું હલકાપણું
નોકરના જાણવામાં આવવાથી તે તે માણસને વારંવાર અપમાન પમાડી
દુઃખ દે છે. તેથી તે આપણા ધરનાં સર્ગ માણસને એકાંતમાં બેચાર
શબ્દ વિવેકથી કહેવા તથા જણાવવું કે ચાકરમાણસ સાથે તમારો ભાર-
ખોજ ધડી ધડી ખોલોને બગાડશે નહિ, કારણ કે તે તમને હરેક વખતે
નુકસાનકારક થઈ પડશે. તેમજ ચાકર જે ધરનાં માણસ ઉપર ક્રોધ
અથવા હાસ્યથી એવાં વસ્તુ ખોલે તો તેને ઠપકો આપવો કે ખનકદાર,
તમારે કાંઈએ એમને કશું કહેવું નહિ. એમની આજ્ઞા પ્રમાણે જે
કામ કરવાની નવરાશ અથવા અનુકૂળતા ન હોય તો વિવેકથી તેમને ના
કહેવી. તથા તેમ છતાં પણ તમારી સાથે અણબટનું ખોલે ચાલે તો
તમારે તરત અમને કહેવું. પરંતુ એમનું સાક્ષાત અપમાન કરવું નહિ,
એ વજેરે ઘટિત સમયે ઘટે તેવાં વચનો વડે તે ચાકર માણસને વિવેક
સમજાવી આપણા કુળની મર્યાદા રખાવવી વળી હે શાણી પુત્રી !
જ્યારે તે ચાકર આપણા ધરનાં સર્ગની આપણા આગળ નિન્દા અથવા
અજ્ઞાનતા કે હલકાપણાની વાત કરે અથવા ચાડીની વાત કરે, ત્યારે
તે માણસની વાત સાંભળી રાજ થવું નહિ, અથવા તેને ટેકા આપવો
નહિ. કારણ કે પ્રથમ તો તે ચાકરને એક બીજાની સાચી જુડી વાત
કરવાની ખોટી ટેવ પડી જાય છે, તથા આપણી પ્રસન્નતા જોઈને
તેને વારંવાર તેવી કાંઈની સાચી જુડી વાત શોધી લાવી આપણા
આગળ કહેવાની ઇચ્છા રહે છે, તેથી તે દિસે દિસે નકારી આવતો
થઈ જાય છે; તથા બીજા બાજુ, આપણાં સર્ગની આપણા આગળ
હલકી વાત કરનાર નોકર બીજા આગળ પણ તેમ કરે છે, તેથી આ-
પણા ધરનું કષ્ટ ઉતરે છે, તથા તે વાતમાં ટેકા સાથે આપણી પ્રમ-
ત્તા જોઈને તે ચાકરો આપણા ધરનાં માણસને વધારે વધારે છે.

માટે જ્યારે જ્યારે નોકર માણસ એવી ચાડી વગેરે આપણા આગળ પ્રકટ કરે ત્યારે તો તેને એમ કહેવું કે “ જો ! આ વાર્તા આજે તો તેં મારા આગળ કરી, પણ એવી વાર્તા હવે પછી મારા અથવા કોઇના આગળ કરીશ નહિ. અને તું તેવી વાર્તા કરે છે એવી તારે વિષે મને ખાતરી થશે તો એ તારી નકારી ચાલને માટે મારે તને ધરમાં રાખવો કે નહિ, એ વિચાર કરવો પડશે. તેથી હવે પછી તારે એવા કામમાં પડવું નહિ. તારું તો એ જ કામ છે કે આ ધરમાં જે જે કામ તારે માથે કરવાનું હોય તે કરવું. તથા તે કામથી નવરાશ મળે તે વખતે તો ધરનાં કોઇ પણ માણસનું કામ હોય અને તારાથી અને તો તે કરીને તેમની પ્રીતિ મેળવવી. પણ કોઇનાં એકબીજાઆગળ સાચાં જુઠાં કરીશ નહિ. કારણ કે એકની વાત મારા આગળ કહેવાની તને ટેવ પડશે તો મારી વાત બીજા આગળ પણ વખતે તું કરીશ; અને તેવી જ ટેવ વધવાથી ફરી તારો કોઇ ભરોસો કરશે નહિ; તથા તને કોઇ કુળવાન માણસ ચાકર પણ રાખશે નહિ. તેથી હે ભલા માણસ ! તું ગરીબી દાવે તારું કામ કરીને તારા કુટુંબનું યોગ્ય કર, અને વિચારવાળો થા. અમારા ધરમાં જે જે માણસો છે, તેના ગુણદોષને અમે સારી રીતે જાણીએ છીએ, તેથી તું અમને વધારે શું જણાવનારો હતો ? વળી અમને અથવા તેને બારે નુકસાન થવાની વાત હોય અને અમારી અજાણતામાં રહી જતી હોય તો તે વાર્તાને વિવેકવડે એકાંતમાં મરજાદાથી કહી સંભળાવવી, પણ એક બીજાની સહજ વાર્તા કોઇને પણ કહેવી નહિ. વળી તારા દરજ્જાપ્રમાણે તારે રહેવું. અમે કોઇ સાથે વાત કરતા હોઇએ તો તેમાં તમારે ચાકરોએ લક્ષ પણ આપવું નહિ, તથા બોલવું પણ નહિ. પૃથ્વીએ તેટલો જવાબ આપીને તમારે પોતપોતાનું કામ કરતા રહેવું.” હે શાણી પુત્રિ ! આ વગેરે ઘટે તે પ્રમાણે તે ચાકરોને રોકવા; પણ કુટુંબની કલંકી વાર્તાને ચાકરોને મોટેથી આપણે સંભળવી તથા રાજ થવું, એ બધી ધિક્કારવા જેવી ચાલ છે. તેથી તેવી રીતભાત જેમ અને તેમ દૂર કરવી.

વળી તે આપણા કુટુંબનાં અવિવેકી માણસો, નોકરની સાથે હસી બોલીને આપણા ધરની ખાનગી વાત અથવા એક બીજાની નિંદા કરતાં જણાય તો, તે કુટુંબનાં માણસને પણ વિવેકનાં વચન કહીને એવી કુચાલથી બચાવવા; તથા તે કુટુંબનાં માણસની નકારી રીત-ભાત હોય તો તેને યુક્તિવડે આપણે અથવા આપણા કુટુંબના વિવેકી

માણસમારફત સુધારવા ઉપાય કરવા. પણ ચાકરની મારફતે તેમનું અપમાન કરાવવું નહિ, તથા ક્યું હોય તો સકન કરી આખ આડા કાન કરવા નહિ. પણ ઘટે તે પ્રમાણે બંનેને જુદી જુદી શીખામણ આપવી; અને આપણા મનમાં પાછગથી કોઈ ઉપર પણ જુકું વેર રાખવું નહિ, તથા બનતા સુધી કોઈનું ગેરબ્યાજની નુકસાન થાય તેમ કરવું નહિ. હરેક પ્રકારે કુળની જુદી નિંદા પ્રકટ ન થાય, પણ સાચી ઈસ્તુતિ પ્રકટ થાય તેમ કરવું. આ સંવગું છતાં પણ એ વાર્તા બ્યાનમાં રાખવી કે આપણા કુટુંબીની કસુર છતાં અન્યાયથી ચાકરને દુઃખ પડે નહિ, અથવા તો તેનું નુકસાન થાય નહિ. કારણ કે ગરીબ નિરપરાધી ચાકરને ખરી ચાકરી કરવા છતાં તેનો ખરો બદલો ન મળે અને નુકસાન થાય તો તેનો નિસાસો આપણને લાગે છે, અને તેથી આપણું બલું થતું નથી. માટે સભાગાને એ બાબતું બલું થાય અને નીતિ ન બગડે એમ વિચારી ચાલવું.

વળી બહેન ! સંભળ. આપણે નહાવાની જગાએ પુરુષની દૃષ્ટિર પડે એવું સ્થાન ન હોય, તોપણ વસ્ત્ર પહેરીને નહાવું. જ્યાંથી લોકોને જવા આવવાનું હોય અથવા પુરુષો દૃષ્ટિએ પડે એવી ખુટ્ટો જગા હોય તો તેવી જગામાં નહાવું નહિ. વસ્ત્ર પહેરીને પણ નહાવાની જગા એકાંતમાં રાખવી, અને ખરી અડચણે પુરુષની નજર પડવાનો સંભવ હોય તો વસ્ત્રસહિત સૂઈના ઉગ્રા પહેલાં રાત્રિના ચોથા પહોરમાં સ્નાન કરવું અને વસ્ત્રવિના તો કદાચિત્ પણ સ્નાન કરવું નહિ, તથા પુરુષો સ્નાન કરતા હોય ત્યાં પણ સમીપમાં જવું નહિ. સ્નાન કરવા બેડા પછી અથવા બેસતાં હોઈએ ત્યારે ચાકરને પણ તે તરફ આવવા મના કરી રાખવી, તથા ખરી જરૂર પડે તો સ્ત્રીસેવકને પાસે રાખવી. હે સરસ્વતિ ! આજે તો આટલી શીખામણ યાદ રાખજે, વળી આવતી કાલે તને વધારે કહીશ.

મનોહર કહે છે: હે સ્ત્રી ! આટલી શીખામણ તે લક્ષ્મીમાતાએ પોતાની પુત્રીને દીધી. પછી તેઓ પોતપોતાના કામમાં લાગ્યાં. જો ! હવે આપણો સુવાનો રાજનો વખત થઈ ગયો છે, માટે અહિંથી જ હવે અંધ રાખું છું, વળી કાલે આગળ કહીશું. આ સંવળી વાત તું પણ બ્યાનમાં રાખજે. તારૂં ઈદિનપ્રતિદિન સાંઈ થતું જશે.

વિજયા કહે છે: કહો તો ખરા હજી થોડું આગળ; અત્યારમાં ઉધ કાને આવે છે ! હજી તો સુવાની વાર છે. મને તો આ વાત એવી

લાગે છે કે જાણે કાંઈ કહેનાર હોય તો સવારસુધી સાંભળ્યા કઈ ના, ના, મારા સમ, થોડી આગળ કહો તો ખરા. અહાહા! એ જીભારી ડાશીને છોકરી કેવીએ વહાલી હશે! પણ પારકે ઘેર મોકલવી તે શું કરે! જુઓને કેવી સારી શીખામણ દીધી છે! આજની મા આટલું સમજતી ન હોય એટલે દીકરીને શું શીખામણ આપે! આ પ્રમાણે ચાલે તો પછી જૈરાંને કે કાંઈને દુઃખ શેનું? પણ તે છોકરીએ કેવી ડાહી હશે? આજની છોકરીએ તો ઉઠાંછળી! આટલી વાર બેસાંને શીખામણ સાંભળે શેતી? શાખાથ છે એ માને ને દીકરીને, અને હજી તો આગળ કેવીએ શીખામણ દીધી હશે! ને એ છોકરીએ પોતાને ઘેર જઈને કેવુંએ ધર ચલાવ્યું હશે! અરે, તે સાંભળવા જેવું જ હશે! પણ જુઓની, હું કેવી મૂર્ખ છું! હમણાં આટલું બધું સાંભળ્યું, ને પાછી ધૂળપર લીપણજેવું કરું છું. ત્યારની મારું જ હાંક હાંક કરું છું, ને તમે પણ મને રોકતા નથી. મારો લવારો પાછો પૂરો થતો નથી, એટલે તમે શું કરો. પણ હવે બસ, હું છાનીમાની બેસું છું. આગળ થોડી કથા કરો. કેમ બોલતા નથી? મારો અપરાધ થયો હોય તો ક્ષમા કરો ને કહો. આ પગે લાગું છું, જુઓ હજી તો ધીરે ધીરે મારા અવગુણ જશે. મેં કાંઈ આવી કથા કાંઈ દિવસ સાંભળી હોય તો જ્ઞાન આવે, પણ આડી અવળી વાતો વાંચી તથા સાંભળીને આવડી મોટી થઈ છું. શાળામાં પ્રજા ભેંસના ને ગધેડાના પાઠ વાંચીને ભણ્યાં છીએ; તેમાં પણ કશી નીતિની વાત બણાવતા નથી. હશે, વળી માઈ મોં તો ચાલતા માંડ્યું. હવે આપ કહો, થોડું કહો, એટલે પછી હું સુવાની પથારીએ કરું છું.

મનોહર જે તેના સામું ટગટગ બોલ્યા કરતો હતો, તે તેને બોલતી બંધ થઈ બેઠાને બોલ્યા.

મનોહર કહે છે: જો! હવે આજે તો એટલું જ કહીશું. કારણ કે હવે રાત ગઈ છે અને તું પાછી વધારે સાંભળે એટલે ખરી શીખામણની વાત હોય છે તે જુદી જાય છે. મેં હજી બરાબર બંધ કરી નહોતી તે પહેલાં તો તારું મન ઠેકાણે રહ્યું નહિ ને કેટલું બોલી ગઈ. પણ એમ નહિ કે ધીરજ રાખીએ. પછી આપણે વાત કરવાનો ધણોએ વખત છે. સાંભળીને થોડી વાર શાંતિ રાખવી. જો કથા સાંભળવાની રીત કેરી છે કે કથા કહેવાનો આરંભ થાય અને “જે” બોલે ત્યારથી તે પાછળ કથા પુરી થાય અને “જે” બોલે ત્યાર સુધીમાં આપણી લાંબી વાત વચ્ચે બેઠી ના કેવી, પણ જરા

ધીરજ રાખીને કયા બંધ થયા પછી જરા વાર તે વાતને મનમાં વિચારી લઇએ, ને પછી બોલવું ઘટે તેટલું બોલીએ. હવે આજે કાંઈ તું વધારે ઝાણું બોલી નથી, તેથી હું તને ઠપકા આપતો નથી. આજે તું જ બોલી છે, તે તો આ કયા સાંભળીને તને હરખ થયો તેથી તારાથી બોલ્યા વિના રહેવાયું નહિ. એ તો ઠીક છે, પણ આ તો રોજને માટે કડું છું, કે જેથી કાંઈ પણ જાણ્યું ગયા તો નીતિવિરુદ્ધ ચલાય નહિ, સાંભળ્યું કેની ? આજે તો ઉલટી તને શાઆશી ઘટે છે કે તું અત્યાર સુધી બગી, અને વળી પ્રીતિથી સાંભળીને રાજ થઈ, ને હજી પણ સાંભળવાની હેસિ જણાવે છે, એ જોઈને હું તારા ઉપર રાજ થયો છું. પણ એટલી વાત સ્મરણમાં રાખવી કે “જે” બોલતાં સુધી ઉડવું નહિ, અને વચ્ચે બોલવું પડે તો લાંબું વધારીને બોલવું નહિ, સમજણ પડી કેની ? કેમ ત્યારે હવે તારી શી મરજ છે ? આગળ કાલે કહીશું કે આજે ? વળી તું કહેશે કે મેં મારા સમ ખાધા ને તમે પાચ્યા નહિ, પણ જો ! એ વાત આપણાં બૈરાંની સારી સમજણની નથી. હાલતાં ચાલતાં સમ થું કરવા ખાઈએ, ગમે તેવું કારણ હોય તો પણ સમ ન ખાવા. હવે આજે તો તને આ કયાઉપર પ્રેમ આવ્યો તેથી બોલાઈ ગયું પણ હવે પછી કાંઈ વાર સમ ખાઈશ નહિ હાં ? લે ત્યારે, તારી ઇચ્છા હોય તો સમ પણ પળે ને બે વાત. ચાર અક્ષર આગળ કહીને પછી સૂઈ જઈએ. કેમ ઠીક કે ?

વિજયા શરમાઈ જઈને જરા હસતે મોઢે કહે છે : આજે તો મારો અપરાધ થયો છે, પણ ક્ષમા કરજો. અને હવે કાલથી ચૂક પડે તો કહેજો. નજરમાં આવે એટલો ઠપકો દેજો.

મનોહર કહે છે : કાંઈ ચિંતા નહિ ગાંડી છે, આજે તે એવો શો અપરાધ કર્યો છે ? હોય એ તો વાતપર વાત આવે, ત્યારે બોલાઈ જવાય. હશે, ફિકર નહિ. જો આવી ચાનક લાગે તો પછી શું કહેવાનું ? તું જ તારી મેજ જોજો, કે બે ચાર મહિનામાં તારી સ્થિતિ કેવી સુધરી જાય છે તે. અરે ! લોકો તને પૂછશે. ખબર છે કે એમ જ ! લે હવે પાછી પલાંઠી વાળીને હાથ જોડીને બેસ. (વિજયા તેમ કરીને બેસે છે) જો ! ક્યાં સુધી વાત આવી હતી તે કહે, જોઈ ?

વિજયા કહે છે : પુરુષની નજર પડે એવી રીતે તથા વચ્ચે વિના નહાવું નહિ એ વજેરે વાત કહીને બંધ રાખ્યું છે.

મનોહર કહે છે, સાંભળ. પછી બીજો દિવસે પાછાં તે જ-
મીને બેઠાં ત્યારે પોતાની છોકરીઓને બેસાડી લક્ષ્મીમાતા સરસ્વ-
તિને કહેવા લાગી.

લક્ષ્મી કહે છે: હે સરસ્વતિ ! તું સાવધાન થઇને સાંભળ. મારે
એકે એક અક્ષર તારા કામને છે, મારે સંધરી રાખજે. આપણા ધરમાં
જ્યારે કોઇ પરભાર્યું માણસ આવ્યું હોય, અને ધરનાં માણસની કસુર
થઇ હોય તો તેના દેખતાં ધરનાં માણસને કશું વધારે ઓછું કહેવું
નહિ, અને જો તે ધરનું માણસ આપણું વચન સાંખી રહે એવું હોય,
ને સામું બોલી અપમાન કરે એવું નહિ હોય તો બે અક્ષર ધીરથી
કહીને સમજાવવું, પણ વાતને વધારવી નહિ. ” બોલ ‘સદ્ગુરુદેવકી
જય.’ હવે તારે પયારીઓ કરવી હોય, અને પાણીના લોટા ભરવા
હોય, તો ભરીને ‘પરમેશ્વરનું’ સ્મરણ કરતાં સુધં જાઓ.

વિજયા પોતાનું સંધળું કામ કરી રહીને કહે છે, હે, સાંભળો
છો કે ? હવે મને આગ્રા હોય તો હું સુધં જાઉં છું. આપને વાસ્તે
બધું તૈયાર કર્યું છે. હવે ચાક્યાહાર્યાં સુધં જાઓ. વળી સવારમાં
વહેલું ઉઠવાનું. રાત તો એ ચાલી.

મનોહર તથા વિજયા પોતપોતાને સ્થાને પરમેશ્વરનું સ્મરણ
કરતાં સુધં જાય છે.

દિવસ ૨

પાછલી રાત્રે મનોહર પયારીમાં સૂતાં સૂતાં એક બે નીતિ
તથા ભક્તિનાં પ્રભાતિયાં બોલી ઉઠે છે, તથા
તેના પહેલી વિજયા ઉઠીને સંધળા કામથી પરવારીને મનોહરને
ચૂંચવા આવે છે.

વિજયા કહે છે: કેમ પહેલા તમે નહાશો કે હું ? આપની
આગ્રા હોય તો હું નાહીને પછી આપને પાણી કાઢી આપું. હું પાછ-
ળથી સ્નાન કરત, પણ દિવસ ભગી જશે તેથી—ને વળી રાજે
તમારાથી મારે પહેલું નહાવું જોઇએ કે પછી ?

મનોહર કહે છે: સ્ત્રીનો તો એવો જ ધર્મ છે કે પોતાના પતિ-
પહેલાં નહાવું, અને પતિના જમ્યા પછી જમવું. હા, ત્યારે પહેલેથી
તું સ્નાન કરી લે.

વિજયા સ્નાન કરોને પતિને ૧નિત્યકર્મની રસામઝી તૈયાર કરી આપે છે. તથા રસોષ કરી જમાડે છે. પછી ઉતાવળથી પોતાના કામે મનોહર જાય છે ત્યારે

મનોહર કહે છે: સાંભળે છે કે? આ બહાર નજર રાખજો. મારે ઉતાવળ છે, એક ઠેકાણે જવાની; તેથી બારણું ઉઘાડું છે, ને હું જાઉં છું.

વિજયા એકદમ આગળ આવી પ્રસન્ન મુખથી કહે છે: હા વહેલા પધારજો. જમીને તરત જવાનું કરો છો, તે જરા રહીને જવાય એવું નથી ?

મનોહર કહે છે: ના, બહુ અગત્યનું કામ છે. ગાડી ! જતી વખતે કશું કહેવું નહિ. લે તું બોલી ત્યારે આ બેશીને જાઉં છું. જો ! બારણું ઉઘાડું મૂકીને કંઈ જશો આવશો નહિ હોં.

વિજયા કહે છે: કાલે જ સાંભળ્યું છે ને આજે જ ભૂલી જ-મશ ! વગર કારણે કોઈને ઉમરે પણ શું કરવા જમએ ? ઘણાંએ જોને કામ હશે તે આવશે આપણે ઘેર. કશી શીકર રાખશો નહિ. વહેલા પધારજો. હું ઘરમાં જાઉં છું, બારણું અમથું દેતા જજો, હું સોણ બદલીને આગળ આવીશ.

મનોહર તેમ કરી જાય છે. અને વિજયા મુખવાસક ખાંધને બેશી રાતની બધી વાત વિચારે છે. એટલામાં ચંચળા પાડેશણ પોતાના ધરમાંથી ઘરો કાઢીને કહે છે, વિજયાલક્ષ્મી ! આ વિજયા-લક્ષ્મી ! કેમ બોલતાં નથી ? આજ સવારનાં ફરકીને બહાર જોતાં નથી ! એવાં તો શા કામમાં દટાઈ ગયાં છો ! બળ્યું ધરમાં તે કેદ-ખાનાની પેઠે ગમે કેમ ? સાંભળ્યું કે નહિ ? એ વિજયા !

વિજયા બિલકુલ બોલી નહિ ત્યારે તે ચંચળા તેના ધરમાં આવીને વિજયાને બેઠેલી જોઈ કહે છે: કેમ કાનમાં પ્રમકાં બાલ્યાં છે કે શું ? કાંઈ બહુ માન જોઈતું દેખાય છે ?

વિજયા જરા મોં મલકાવી કહે છે: આવો એસો નવરાસ હોય તો. ચંચળા કહે છે, કાલે પેલી અમથીની વઢવાડ સાંભળી કે ? (વિજયા જરા પણ બોલી નહિ ત્યારે) કેમ અલી બોલતી નથી ? આજ તો કંઈ બહુ બાર આવ્યો છે તો !

વિજયા કહે છે: જુઓ બહેન, બારબોજ તો કંઈ નથી પણ

૧ ચૃદસ્થ પુરુષને દરરોજ સવારમાં ઈશ્વરની પ્રીતિ અર્થે જે જે કર્મ શાસ્ત્રમાં કરવાનાં કહ્યાં છે તે તે કર્મની, ૨ વસ્તુઓ. ૩ ધરનાં આગળના ભાગમાં. ૪ પાનસોપારી વગેરે.

એવી લોકોની કુચલી કરવી મને ગમતી નથી. આપણા લોકને તો ચાલ પડી કે નવરાં થાય એટલે ફલાણીનું આમ થયું ને ઠીકણીનું આમ થયું ! આખો દહાડો લોકની નિંદા કર કર કરે છે. પણ એમ નહિ કે જે વાતમાં આપણને હાથદોં નહિ તે વાત કરવી શું કરવા ? ઘેર ઘેર માટીના ચુલા છે; નકામું મોં ફાવવું, અને આવરદા ઝોણું કરવું એમાં શો માલ ?

ચંચળા કહે છે, ઝોહોહો ! ખીજાં આવરદા ઝોણું કરે છે ને તમે તો વધારતાં હશો ! એની ગાંડી વાત શી કરતી ! વળી ચાર માણસ બેગાં થાય ત્યારે વાત તો રડી ચાલેસ્તો, કંઈ મોઢું શીવીને બેસી રહે આવરદા વધવાનું છે ? લાવોને એમ થતું હોય તો સઉએ કરીએ. ને ! મારી બાપ, કંઈ મોંશરમ તો રાખીએ ! અડોશપડોશમાં રહેવું, ને પુછકાર કરતાં ખીતાં નથી ? એવું કાણુ તમારે ઘેર આવીને બેશી રહેવા નવરું છે ને ! આ ચાલી ! મારે ઘેર ધણુંએ કામ છે. (એમ કહી બડબડતી નીકળે છે, તેને બેઠા સામી રહેનારી ભાગીરથી નામની સ્ત્રી નીકળીને બોલે છે.)

ભાગીરથી કહે છે, શું છે ચંચળ બહેન ! આવડાં બધાં તપી ગયાં છે !

ચંચળા—શું મારી બાપ તપી જવું ! રડયું એવું તે કાણુ સાંજે ! ને ! એમને ઘેર ખખર પુછવા ગયાં કે બહેન કેમ છે, આજ કંઈ સવારનાં જણાયાં નથી તો કહે છે કે એવા કયાકબલા મને ગમતા નથી; મારું તો આવરદા ઝોણું થઈ જાય ! ભુઓ તો ખરાં, એ તે કાંઈ બોલવાની રીત છે ! કાણુ કાને બારણે જવા બેશી રહ્યું છે ? [એટલામાં ખીજી પાડોશી કાવેરી નીકળીને બોલી]

કાવેરી—અલી ! આજે વળી કયાંથી સળગયું ?

ચંચળા—સળગે તમારે ઘેર; અહિં કાને ઘેર સળગવાનું હતું ! જરા વિચારીને તો બોલો મારી બાપ ! ઉમરાઉપર ઉમરો છે, ને ફરી મોઢાં બોલાં નથી કે શું ?

કાવેરી—માફ કરજો બાપ ! મેં કાંઈ તમને જણાવે કહ્યું નથી. હું તો જાણું કે કાંઈની વાત કરતાં હશો, ત્યારે સહેજ પૂછ્યું. કેમ વારુ, શું થયું, ભાગીરથી !

ભાગીરથી—એ તો સહેજ ! વિન્યાલક્ષ્મીની ખખર પૂછવા ચંચળ ગયાં હશે ત્યારે તેમણે કહ્યું, બાપ ! કયાકબલા લોકોના લાગે મારે ઘેર કાંઈ આવશે નહિ એમાં ને એમાં આવરદાનો દહાડો ઝોણો

આય છે. ત્યારે અંચળને માહું લાગ્યું કે તમારે ઘેર અંચર પૂછવા આવ્યાં ને તમે મોં ફેરવીને બોલ્યાં. ત્યારે બાપ ! એવું તે કોણ નવકેં પણ છે ? પણ જુઓ કાવેરી ! ચપટી ધુળનોએ રઝો અપ પડે છે ! તેથી આપણે બારણે આવ્યું, તેને છેક આગ તુચ્છકાર કરી કહાય ! વિજયાલક્ષ્મીને પણ આમ કરવું છેક ઘટે નહિ.

અંચળા—જવા દેની બાપ, ‘કાળું’ મોં ને કથીરના દાંત, આપણે શું કરવા કહેવું પડે. પણ મને તો એમ થાય છે કે ‘આજ કાલનો જોગી ને પગે સુધી જટા !’ રડ્યું, એમ વાત કર્યે આવરદા ઝોછું થાય તો ધરમાં ને ગામમાં શીદ રહીએ ? જઈએ જંગલમાં કે કાઠીમાં પેશીએ એટલે કાંઈ પૂછેએ નહિ ને બોલવુંએ નહિ. ચડીયુપ ! (ત્રણે જણ હસે છે.)

કાવેરી—હાય હાય બાપ ! ચાહી ચલાવીને આપણે ઘેર આવ્યું તેને તુચ્છકાર કરાતો જ કેમ હશે ? ગળપ થઈ તો ! વિજયાલક્ષ્મી છેક એવું કરે એવી તો નથી. પછી તો રામ જાણે બાવા. કાંઈ કાંઈના પેટમાં કંઈ પેશી નીકળ્યું છે ? વખતે જીવ ઠેકાણે નહિ હોય કે પછી બીજું કંઈ કારણ હશે. રડ્યું છેક તો આમ નહિ હોય !

અંચળા—જીવ ઠેકાણે ના હોય તો કૂવે જઈને પડીએ ! તેની કંઈ ખોટ છે ? આ આપણા મહોક્ષામાં એ ત્રણ ચાર રાત દહાડો ઉઘાડા પડ્યા છે; ને તેમ નહિ તો બારીથી પડતું મેલીએ ! પણ રાંડતું આવું તે વળી થતું હશે ? હજી મારા ધરવાળા આવશે ત્યારે એના વરને બધુંએ કહેવડાવીશું કે તમારાં શુભલખ્યાને વારજો. ના ના બાપ સાચે સાચું કહેજો. ભાગીરથી ! મારી વાત ખોટી હોય તો એ ધરમાં બેઠી છે, બોલ્યાવની રહે ? પણ શું બોલે ?

ભાગીરથી—હશે. હવે તમે તમારા ધરમાં જાઓ, નહિ તો આવો મારે ઘેર. આપણી તેને મતલબ નહિ તો પછી જોરજુલમનાં બહેનપણાં બધવાથી શું ? અને સાચું પુછો તો બાપ ! જીભમાં કંઈ હાડકું નથી. એ તો વખતે આમે બોલાઈ જવાય. પણ જો ! પોતાની જુલ થઈ છે તેથી બીચારી વિજયાલક્ષ્મી શરમની મારી ત્યારની બોલેય છે ! હશે બોલ્યાં તો બોલ્યાં. એક દહાડો એમે હોય.

અંચળા—હોય તે શું ? જીભ લાંબી હોય તો બે આંગળ બારીને ઢાપી નાંખીએ; પણ પારમાં માણસને ઝોછું અડકું બોલાય કેમ ? જ મારી બાપ ! અંખમાં જરા શરમ નથી. બોલ્યાં એ બહેનપણા ! વાટ ઉડી એનાં બહેનપણામાં ! (એમ કહી સામે બારણે ભાગીરથીને ઝોટલે જઈ બેસે છે.)

ભાગીરથી—આવેને કાવેરી બહેન ? બધાં ધરનાં કામના કંઈ અંત આવે છે । રાત દહાડે વૈતરાં કરતે કરતે જનમ ગયો છે, ને બાકી હશે તે જશે. ધડી નિરાંતે પગ વાળીને બેઠાં તે ખરાં, આવો.

કાવેરી—આમ ! આપણે બૈરાંની જાતને પગ વાળીને તો ચિતા-માંએ સુવાતું નથી. એ તો ‘ સમનો દીકરો જીવે ત્યાં લગી સીવે. ’ પણ તમારી મરજી છે તો લો, બારણાં અડકાવીને આવું છું. [તે પણ ત્યાં આવે છે, પછી એકડબેકડ આવું જોઇને બધી પોતપોતાને ઘેરથી આવીને દશબાર, ભાગીરથીને ઓટલે બેગી થઇ ગઇ. પણ એટલામાં ભાગીરથીના વરને આવતા જોઇને સહ સહને ઘેર ચાલી ગઇ, અને ભાગીરથી પણ ધરમાં ગઇ.]

વિકુલજી—(પોતાની બી ભાગીરથીને) આજ કેમ કંઈ સભા ભરીને બેઠાંતાં ? શા શા ઈનસાફ ચુકાવ્યા ?

ભાગીરથી—બળા એ સભા. ઈનસાફ શેના ! એ તો ચંચળને વિજયાલક્ષ્મીને બોલ્યાલ થઇ; તે રજતું ગજ થયું, જાણો જ છે કેની, બૈરાંની જાત, બોલો બોલી, પેલી બોલી; એમ કરતાં વધી ગયું. આટલું થયું પણ બીચારો વિજયાલક્ષ્મી જીજ્ઞાસ કાઢીને એકનું બે બોલી નથી હો. જુહું ન કહેવાય.

વિકુલજી—તને ખબર છે ? આપણા આખા મહોલામાં એના જેવી કાહી બાયડી નથી; અને આ ચંચળ તો લાવાલુનડી છે. એને બોલ્યાનો અંધ નથી. તેમ શેડે પણ ડીક જ છે. ‘ યથા લાક્ષા તથા કીકા. ’ એનું જોડું જ પરમેશ્વરે મેળવ્યું છે !

ભાગીરથી—તમે એમ કહો છો પણ શેડકરતાં તો રાંડ ચંચળ હોંશીયાર છે હોં. બોલાવે ચલાવે કાંઈ બીજાની પેડે કાહેલી નથી.

વિકુલજી—ત્યારે એમ જોતાં તો શેડે કે દહાડે કાચા છે ? બ્યાજનું બ્યાજ ગણીને ધરમાં મૂકે છે, ને પાછનું ચાકે પણ ખાતા નથી, એ તો બધું ડીક જ છે. ચાલો હવે નહાવાનું પાણી મૂક્યું છે ? થછી સંધ્યાકાળ વીતી જશે.

ભાગીરથી—મારે તો પાણી ક્યારનુંએ થયું છે, તમારી વારે વાર છે, કેમ ત્યારે કાઢું ?

વિકુલજી—હા ચાલો, પંચિયું બદલીને આવું છું. [તે નાહીને સંધ્યા કરે છે, ને ભાગીરથી ખાવાનું તૈયાર કરે છે.]

આ બધી લલવાની વાત થઇ તે વખતે વિજયા બેડી બેડી પોતાના મનમાં રાજી થતી તથા વિચાર કરતી હતી.

વિજ્ઞા—(મનમાં) અરે પરમેશ્વર ? શી તારી માયા છે ! તે પશુ આ જન્મતમાં કેવાં કેવાં માણસો સરજ્યાં છે ! લોકમાં કહેવત છે કે “ પૈસાથી કાંઈ પૂરું નથી, અને અકલથી કાંઈ અધુરું નથી. ” એ વાત સાચી છે. આ બુદ્ધિવિનાની સ્ત્રિયો કરી વિવેક કે વિચાર જાણતી નથી. તોપણ એમના મનથી જાણે છે કે અમારા સમાન કાંઈ ડાહ્યું નથી. અરે ! આવી છેક મૂર્ખાં યૌરની જાતનું શું કલ્યાણુર થાય ! અને પરમેશ્વર પશુ એમના ઉપર શું દયા કરે ? એક વાર પશુ આખા દહાડામાં સાચું બોલતાં નથી; અને એક વાત વધારીને કરે પશુ ઘટાડતાં નથી. તેમ જ વાત વધારીને કરે છે તે પશુ કેવી કે જાણે લડવા જેવી. પોતાનો વાંક કાંઈ જાણતું નથી. અરે ! આ વખતે મારે ઠેકાણે જો કાંઈ બીજું હોત તો ખાનાજંગી^૧ ઉડત; અને ફરીથી મો' જોવા વહેવાર પશુ રહેત નહિ. સારી બુદ્ધિ ઈશ્વરે મમને આપી કે હું કાંઈ બોલી નહિ. ભાગીરથી અને કાવેરી કાંઈ એક મૂર્ખાં નથી, પશુ એણે જુહું જેરવું એટલે તે ગિયારાં શું કરે ? તોપણ પાકી તપાસ કર્યા વિના એક જાણના જ કહેવાથી, તેમાં પશુ વગર બરોંસાના માણસને મોઢેથી સાંબળેલી વાતને બરોંસો રાખી કાંઈ માણસની કિંમત કરવી એ સારા માણસનું કામ નથી. પશુ સારા પુરુષો કહી ગયા છે કે ‘ સ્ત્રીની મતિ^૨ પગની પાનીએ ’ અર્થાત્^૩ તેમની નીચી બુદ્ધિ છે એ વાત સાચી છે, અરે ! સંસારમાં એનાથી બીજી ધણીએ મૂર્ખાં સ્ત્રિયો હશે. શિવ ! શિવ ! મેં સહજ વાત કરી તેમાં વધારીને કેટલું કર્યું ! પશુ સાડે થયું જે હું બોલી નહિ. બાકી બોલી હોત તો મને એ લોકના તથા મારા ગુણદોષની ખબર પડત નહિ; તથા આવા દુષ્ટ સ્વભાવની મને ઝાળખ પડત નહિ; તેમ જ સધળા લોક જાણત, અને એ તો નીચની પેઠે ગમે તેમ બોલત, અને મારાથી જરા પશુ તેવું બોલાત નહિ, તેથી કાંઈ જતા આવતા સારા માણસ સાંબળત તો તેમાં મારી ને મારા ધણીની આખડ જાત, એમનું, આખડ ઇજતવિનાનાં હલકાં માણસનું શું જાત ? ‘ નહિ બોલવામાં નવ ગુણ ’ એ કહેવત કાંઈ ખોટી નથી પશુ આજે જ મારે આવો ધીરજ રાખવાનો દ્રમસંગ આવ્યો તે બધું સાડે થયું. અને તે પશુ કાલની કથાના પુણ્ય પ્રતાપ છે. જો કાલે એટલું સાંભળ્યું નહિ હોત તો આજે હું બોલ્યા વિના પશુ રહેત નહિ, અને તેથી આખરે કરી કાયદો નહિ પશુ મોટા જિનાસ

૧ સરખું. ૨ જાણું. ૩ બારે લાડાઈ. ૪ બુદ્ધિ. ૫ મતલબ કે. ૬ વખત. ૭ નુકસાન.

આત. હે જગતપતિ ! તું મારી મતિને સુધારજે, અને મને ધીરજ તથા શાંતિ આપજે. કોઈના બે કડવા બોલ સાંખવા વારો આપજે, પણ કોઈને બે બોલ કડવા કહેવાનો વખત આપીશ નહિ. અરેરે ! ક્રોધ આવે છે ત્યારે માણસની શુદ્ધિ જતી રહે છે. સારું નરસું બોલવાનો વિવેક રહેતો નથી. અને અંતરમાં તો અગ્નિની પેઠે બળતું હશે, કારણ કે સામાને બળતું લાગે એવા બળતા બોલ તેની છાતીમાંથી નીકળે છે. હે પરમેશ્વર ! મારો ક્રોધ તું મારી નાંખજે ને નહિ તો ક્રોધ મારવાની મને શક્તિ આપજે. આ સંસારમાં ક્રોધજેવો બીજો શું નથી. અરે રામ રામ ! મેં કશુંએ એને દુઃખ લાગે એવું કશું નથી, તો પણ દુઃખ લાગ્યું એમાં મારો શો વાંક ? ખરે, કશું બોલ્યામાં સાર જ નથી. એ બહારથી આવશે ત્યારે મને કેટલોએ કપકા દેશે. પણ ખરું જોતાં મેં કંઈ એવું કર્યું નથી. હશે, સત્યનો બેલી રામ, ભગવાન લગ્ન રાખશે. ચાલ બાઈ ! હમણાં થાકીને બહારથી આવશે એમને વારતે પાણી તૈયાર કરી મૂકું અને વાળુની પણ તળવીજ કરું. આજથી એ વાત તો નક્કી થઈ કે વિચારવિનાના માણસને સારું કહીએ તોએ દુઃખ ને નહાઈ કહીએ તોએ દુઃખ. માટે સામાની રૂઝિત જોઈને ઘટે તો બે અક્ષર બોલવા, નહિ તો ચુપ રહેવું સારું. આ વગરે વિચાર કરતી ગરમ પાણી તથા ખાવાનું તૈયાર કરે છે; એટલામાં તેના પતિ બહારથી આવે છે.

મનોહર : (ધરમાં પેસીને) શું થાય છે ?

વિજયા શબ્દ સાંભળીને એકદમ હમતે મોટે આવી પતિને પગે મસ્તક મૂકી પગે લાગે છે. મનોહર તેનો હાથ ઝાલી ઉઠાડે છે અને કહે છે, હા હવે તને ખરો વિવેક આવડ્યો. મને ખાતરી છે કે તું તારાં માંખાપનું કુળ તારીશ અને મને પણ સુખી કરીશ. કહેવત છે કે ‘પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય’. તારી નાનપણથી જ શુદ્ધિ સારી હતી, અતે હવે ધીરે ધીરે સુધરશે. જો ! વિવેકો દશમો નિધિઃ આ આઠ સિદ્ધિ ને નવ નિધિ તો યોગનું સાધન કારનાશ મોટા યોગીઓને મળે છે. પણ તે સમગ્રી એક વિવેકવિના બોધ બેસે છે, તેથી કશું કે વિવેક એ દશમો નિધિ છે. હવે તને વિવેક આવ્યો છે એટલે સહ સારા વાનાં થશે. આજ તને જોઈને મારું મન પ્રસન્ન થયું છે. કહો વારુ, હવે શી તજવીજ કરવા માંડી છે, ને કાંઈ આવ્યું ગયું ?

વિજયા—આપને વાસ્તે સ્નાન કરવાનું પાણી તૈયાર છે. સંધ્યા કરી હ્યો તો વાળુ કરવાને પણ સધળું તૈયાર છે; ને આપને પૂછવા તો આજે કોઈ આવ્યું નથી. પણ મારો એક અપરાધ થયો છે, તે હું ધીરજથી કહું છું. કામા કરવા જોગ હોય તો તેમ, નહિ તો ઘટે તેવી શિક્ષા કરજો.

મનોહર—અંહ ! એવો શા ગુનો છે જ ? અને થયો હશે તો સાચેસાચું કહેશો એટલે માફ થશે, પણ મોટા ગુનો હશે ત્યારે તો ઘટતી શિક્ષા કરવી પડશે.

વિજયા—મોટો ને નાનો તો આપ તોલ કરજો. [એમ કહી સધળી બનેલી વાર્તા કહી સંભળાવે છે, તથા નેત્રમાં જળ લાવે છે, અને હાથ જોડી કહે છે] હવે મારો અપરાધ હોય તો શિક્ષા કરો.

મનોહર—(તેને ધૈર્ય આપનાં) જખ મારે છે. તેતો તે બહુ જ સારુ કામ કર્યું છે. ગાંડી ! એને તે અપરાધ કહીએ ? એ તો બહુ જ શાખ્યાશીનું કામ કર્યું. એવી ખોટી રીતે જો મને કહેવા કોઈ આવશે તો હું છું ને તે છે. તું શું કરવા કરે છે ? પણ તે જો વાત કહી છે. એ તો સાચી જ છે કે નહિ ?

વિજયા—એક અક્ષર પણ વધઘટ મેં કર્યો નથી, અને કદાચ અક્ષર કયો હશે તોએ મેં મતઢખ ખોટી સમજાવી નથી. ગમે તો ચોકસા કરજો.

મનોહર—ઠીક છે, હમણાં તો સ્નાનની તજવીજ કરો; અને આ કામમાં ઠપકો મળશે એવી લગાર પણ ચિંતા રાખશો નહિ, હો. મને સહિતી ખબર છે. પૂછશે તેનો જવાબ દઈશું. (પછી સ્નાન કરી સંધ્યા કરે છે, તથા વાળુ કરીને પરવારી મેડી ઉપર બેસે છે તથા રહાર્યાવિનોદ કરે છે.)

વિજયા—હવે આપની ઇચ્છા હોય તો પેટી રહી છે ત્યાંથી કથાનો આરંભ કરશો ?

મનોહર—હા હવે એ જ વિચારમાં છું. ચાલો ત્યારે. (તેના તરફ જોઈને) વાહ ! આજે તો વગર કલે પત્તાડી ચાળી હાથ જોડીને જ ખેડાં છો ! ધણું સારું. હવે કાલે ક્યાંથી રહ્યું છે ?

વિજયા—‘ પરભાર્યું માણસ આપણે ધીર આવે ત્યારે આપણી મરજાને પાળનાર ધરનાં માણસને કાંઈ કહેવું ઘટે તો સકજ

કહેવું પણ કાંઈના દેખતાં આપણું માન ધટાડે એવાં હલકાં માણસને તેવી વખતે કશું કહેવું નહિ, 'ત્યાથી બંધ રાખ્યું છે.

મનોહર—“સદ્ગુરુદેવકી જય” જો સાંભળ. તે લક્ષ્મીમાતા સરસ્વતીને બોધ કરે છે.

લક્ષ્મી કહે છે: હે દીકરી ! આપણે ઘેર કાંઈ મોટું માણસ આવે એટલે સારા નમ્ર સ્વભાવનું, સારા વિચારવાળું, સારા ગુણ તથા કર્મવાળું, તથા ઉંચા કુળનું અને મોટા વયનું માણસ આવે ત્યારે તો આપણે ઉભા થઈને તેમને માન તથા આસન આપવું, તેમને બેસાડીને બેસવું, અને તેમના સુખના સમાચાર પૂછવા; પણ જ્યાં સુધી તે પોતાની મેળે વાત કર્યા કરતાં હોય ત્યાંસુધી જરૂર-વિના વચમાં બોલવું નહિ, પણ પ્રીતિથી સાંભળવું; અને જ્યારે તે વાત કરી રહે ત્યારે ઘટે એટલા અક્ષર તેમને દુઃખ ન લાગે એવા કહેવા તથા પ્રેમ દેખાડવો. જતી વખત સુધી તે કાંઈ કારણ કહે નહિ, અને તે માણસ કાંઈ દિવસ જ આપણે ઘેર આવતું હોય તો તેને આવવાનું કારણ પૂછવું; અને તે કહે તે કામ જો આપણાથી બને એવું હોય તો તેમાં ધટતી મદદ આપવી. જ્યારે તે જય ત્યારે તેમની ચોચતા પ્રમાણે ધરનાં જારણાસુધી વિદાય કરવા જવું, અને તેમનું કામ ન થઈ શકે એવું હોય તો પ્રથમ ક્ષમા માગી આપણી અશક્તિ તેમને જણાવી દેવી. કારણ કે તે આપણે બરોસે બીજી રીતે ઉદ્ધમ કર્યા વિના પોતાના કામનું તુકસાન સહન કરે નહિ. તે માણસના ગયા પછી અથવા જતી વખતે કાંઈ પણ રીત-મિત્તથી આપણે અથવા આપણા ધરનાં માણસે હાર્ય કરવું નહિ. કારણ કે તે માણસને વહેમ પડે છે, તથા તેનું દિલ દુઃખાય છે, અને આપણું હલકાપણું જણાય છે. તેથી તેવા સમયે હસવાની ટેવ ન રાખવી તથા ધરનાં માણસોને પણ સાવધ કરી રાખવાં, તેમ જ પાછળથી તે બધાં માણસની નિંદા પણ ન કરવી.

વળા હે દીકરી ! આપણા ધરમાં ચાકર રાખવો હોય ત્યારે આ વાર્તાને સંભારી રાખજો. આપણાથી ઉંચા કુળનાને ચાકર રાખવો નહિ. કારણ તેને ઉંચા કુળનો જાણવાથી આપણે હલકું કામ સોંપી શકીએ નહિ, તેમ જ તે કામ કરવાને તે પણ સંકોચ પામે છે. ધણી ઓળખાણ અને પ્રીતિવાળા માણસને ચાકર રાખવો નહિ. કારણ કે તે પણ આપણો હુકમ બળવવામાં અત્યંત પ્રીતિવાળો ન

અધને નિર્ભય થઈ જાય છે, તેથી આપણું કામ બગડે છે. રાગી માણસને પણ ચાકર રાખવો નહિ. કારણ કે તેનાથી વખતસર બરાબર કામ થાય નહિ. અને આપણને તેની અશક્તિ જોઈ દયા આવે છે તેમ જ તે રાગી માણસનો રાગ પ્રસંગે બીજાને અસર કરે છે. કારણ કે ધણી રાગ ચોપી એટલે બીજાને ચઢી જાય એવા હોય છે. વળી વધારે રૂપવાળાને ચાકર રાખવો નહિ, કારણ કે તે રૂપના મહવાળો હોવાથી હલકું તથા મેલું કામ કરતાં કંટાળે છે. તેનામાં ધણું કરીને રળેયુક્ત અને રપિતપ્રધાન હોય છે, તેથી તે માણસ ગરમ મિળજનો હોય છે, અને બીજાનું સહન કરવામાં તે અસમર્થ હોય છે, તથા કોઈ પ્રસંગે મિળજ કરીને આપણી મરજાને ઉદ્ધવન કરે છે, વગેરે ધણી ગેરફાયદા છે. વળી બહોળા વિસ્તારવાળાને તથા આળસુને ન રાખવો; કારણ કે મોટા વિસ્તારનું સંરક્ષણ તથા આપણા કામને કરવામાં તે કુશળ હોતો નથી. તેમાં વળી આળસુ હોય એટલે એકનું કામ બરાબર કરી શકે નહિ, તેથી તેના માણસને આશ્રય આપવાને તેના ગળ પ્રમાણેના કામમાં રાખી આશ્રય આપવો, પણ નિયમિત રાજના કામમાં તેને ચાકર રાખવો નહિ. વળી સ્ત્રીવિનાનાને, પહેલી અવસ્થાવાળાને તથા રિપયી માણસને ચાકર રાખવો નહિ; તેમ જ દુરાચરણમાં પ્રસિદ્ધ ગણાએના માણસને ચાકર રાખવો નહિ; તથા ચોરી કરનાર, લોભી અને જૂઠું ખોદનારને ચાકર રાખવો નહિ; તેથી તો અગણિત ગેરફાયદા છે. સારા લૂગડાં પહેરીને વાંકા-ટોકા થઈ ફરવાની ઇચ્છાવાળાને ચાકર રાખવો નહિ, કારણ કે તે શોખી જીવડો કોઈ દુરાચરણથી બચતો નથી. શાથી જ તે જદેહાભિમાની મંદમતિનો છે વાત કરવા તથા સાંભળવાનો રસિઓ હોય, તથા પોતાના કામની કાળજીવિનાનો હોય એવા ચાકરને જાણીને તરત રજા આપવી. વળી હે સરસ્વતિ ! એ વિના અનેક દુર્ગુણો વિચાર કરીને રાખેલા ચાકરને પણ પહેલેથી વિશ્વાસ પણા વિના જોખમના કામમાં રાખવો નહિ. તેની પરીક્ષામાટે પૈસા વગેરે કોઈ પદાર્થ તેના કામની ખરી જગાએ નાંખી મૂકવા, તથા ચોકસી રાખવી કે તે પદાર્થ તેણે જ લીધો કે નહિ; અને લીધા પછી આપણને પાછો આપે તોપણ તેથી જૂઠવું નહિ. કારણ કે એના ધણી કમ માણસો પોતાનો બરોસો બેસાડવા માટે પહેલેથી નુકસાન પણ સહન કરે છે. તેથી એ વગેરે જ જો પવિત્રમાં તેની પરીક્ષા લેવી

૧ અભિમાનવાળો. ૨ અધિક પિત્ત. ૩ નીમેશ. ૪ દેહનું અભિમાન ધરનાર. ૫ બાજતમાં.

હોય તે લીધા પછી તેને એકઠેથી વધારે છૂટ આપવી, અને ગમે તેવો વિશ્વાસ ચાકર હોય તોપણ બનતા સુધી આપણા ધનના ભંડારની અથવા વસ્ત્ર તથા ધરેણીની જગા અને કુચી તેને સ્વાધીન કરવા નહિ, તથા તેનો ખરો ભોગીઓ પણ તેને કરવો નહિ. કારણ કે ધન તથા સ્ત્રી જેમ સહનિ મતિ ફરી જાય છે, તથા આપત્તિમાં પડેલો માણસ સત્યાસત્યવિચારવાળો નહિ હોવાથી ગમે તેવું આચરણ કરતાં ડરતો નથી; તેમ જ ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી આ શરીરની રમકૂતિનો કાંઈએ પણ વિશ્વાસ રાખવો ન જોઈએ, કારણ કે આજે જેવી મતિ છે, તેવી જ સદા રહેશે એ વાતનો કોઈ નિશ્ચય નથી. માટે ચાકર માણસનો અધિક સહવાસ તથા ઝાઝો વિશ્વાસ કોઈ દિવસ પણ રાખવો નહિ. હે બહેન ! સો વરસ સુધીનો આપણો જૂનો ચાકર હોય, પણ આપણી ખરી ધર્મ મરજદાને છોડી તેનો વિશ્વાસ કરવો નહિ; તથા તેને મોઢે ચડાવવો નહિ, તથા આપણા એકાંતના આનંદી બેસવાના મંદિરમાં તેને પરવાનગી લીધા વિના પેસવાને છૂટ આપવી નહિ.

હે ડાહી દીકરી ! આ સંસારમાં સહના જીવનને^૩ આધાર જમવાનું છે, તેથી તે બાબતમાં પણ જે જે વિચાર કરવાની જરૂર છે તેને પણ તું સાંભળી યાદ રાખજે. આ શરીર છે તે એક યંત્ર^૪ છે, ને અન્ન તથા જળ એ બે વસ્તુ તો આ યંત્રને ચલાવનારી કળ છે. અન્નજળવિના આ શરીર બરાબર રહેતું નથી, ને ઝાઝા દિવસ ચાલતું નથી, તેથી તેને સારી રીતે એટલે ધટે તે પ્રમાણે અન્નજળ આપવું, એ જગતના સઘળા જીવોનું મુખ્ય કામ છે. ત્યાં ખાવા પીવાથી જેમ શરીર ટકે છે, તેમ જ ખાવા પીવાથી જ શરીરનો નાશ થાય છે, માટે એ બાબત વધારે બારીકથી જાણવાની છે. તોપણ હજી તારી બાળકભુદ્ધિ પછે, તેથી તે જાણવાના સાધારણ નિયમ હું તને હવે કહું છું. જ્યારે આપણે ઈશ્વરની દયાથી સારી રિયાતમાં હોઈએ, ત્યારે તો આપણા ધરમાં રસોઈનો કરનાર નોકર હોય છે. તો રસોઈનો કરનાર માણસ કેવો જોઈએ તે સાંભળ. તે છેક જીવાન તેમ છેક ધરડો નહિ હોવો જોઈએ. કારણ કે જીવાનીઓ હોય તેની શુદ્ધિ ઠરેલી હોતી નથી. કેમકે આકરે ત્રીશથી તે ચાળીશ વરસની ઉંમરના દસ વરસમાં માણસની શુદ્ધિ પાકટ એટલે પરિપૂર્ણ થાય છે. અને તેથી પહેલી જેમ જેમ નાની ઉંમર તેમ તેમ શુદ્ધિ ઉર્જાળી હોય છે; અને કેટલાંક માણસો

૧ ખરું શું અને ખોટું શું તેના. ૨ સ્વભાવ. ૩ જીવવાનો. ૪ સંયો. ૫ એકી શુદ્ધિ.

જે જન્મથી મરણસુધી મંદબુદ્ધિના છે, તેમની પણ તેમના પ્રમાણમાં પાકી બુદ્ધિ તેજ વખતમાં થાય છે, તેથી કાચી બુદ્ધિને માણસ તથા જીવાનીઓ હોય છે, તે પ્રથમ તે બુદ્ધિએ ઓછા તેમજ વિષયની વાસનાવાળો^૧ હોવાથી અસ્થિર એટલે ચચળ ચિત્તાળો તથા જીતાવળિયો હોય છે; તથા થોડા વયનો હોવાથી સર્વ પ્રકારની પાકની સામગ્રી કરી પણ જાણતો નહિ હોય, અને કરી જાણતો હોય તે તેની બરાબર કેળવણીથી થતા લાભને તથા ગેરલાભને જાણતો નહિ હોય; અને કદાચ લાભ ગેરલાભને જાણતો હોય તે પણ થોડી ઉમ્મરનો હોવાથી તેને ખરો અનુભવ નહિ હોય, તેથી તેના વડે થયેલો પાક ઉત્તમ ગણવાનું હોતો નથી. માટે બનતા સુધી છેક જીવાન પાત્ર એકલે રાખનારને રાખવો નહિ, અને છેક ધરડાને પણ રાખવો નહિ. કારણ કે તે શરીરે વૃદ્ધ અવસ્થાવાળો હોવાથી ક્ષીણર બળવાળો હોય છે, તથા ઘડી ઘડી ઉડવા બેસવામાં આજસવાળો હોય છે. તેથી દરેક પાકના સમયે તેમાં નાખવાના મસાલા વગેરે જુદા જુદા પદાર્થો લેવાને તે ઉડતો નથી, અને ઉડે છે તે ધરડા માણસને વિસરી જવાની ટેવ હોય છે, (કમકે દરેક વાતને માત્ર રાખવારૂપ તેમની સ્મરણશક્તિ ઓછી થયેલી હોય છે) તેથી એક લે છે ને એક ભૂલી જાય છે; માટે પાકમાં તેનાથી બરાબર ચોક્કસ રહેવી કઠિન છે. વખતે પદાર્થ દાઝી જાય, ને વખતે કાચો રહી જાય. વળી તે ધરડો માણસ શક્તિએ કરીને ક્ષીણ થઈ ગયો હોય છે, માટે તેના હાથની કરેલી રસોઈ રાજ જમનારને તે અન્ન વધારે પૃષ્ઠિ કરનારું નથી. કારણ કે રસોઈ કરનારનું બળ તથા બુદ્ધિ તેનું રાધિયું જમનારને અસર કરે છે. હે પુત્રિ ! આ વાતનું વધારે વર્ણન હમણાં કરતી નથી, કમકે તે આરીજીથી સમજવાને તારામાં હજી સામર્થ્ય નથી. વળી તે વૃદ્ધ માણસને કંઈનું અને વાયુનું જોર પણ હોય છે; તેથી વારંવાર થુંકવા અથવા નાકે નસીકવા ઉઠીને બહાર જવાની આજસે તે પાકશાળામાં જ મળને^૨ નાખે છે, અને તેનું નાક ધુમાડા વગેરે કારણથી પણ બળતું જ હોય છે, તેથી તે અશક્ત માણસ પવિત્રાથી પાકને કરતો નથી. વળી તેના મુખમાંથી લાળ પણ પડે છે, તેથી વખતે કોઈ પદાર્થને ઉઘાડીને જોતો હોય તે તેમાં લાળ પણ પડે છે. તેથી તે ઉચ્છિષ્ટ જ ગણાય છે. તેની અશક્ત થયેલી દૃષ્ટિ પણ વધારે ઉપયોગની નથી. વળી હે પુત્રિ ! કોઠ, દમ, ઉકરરાગ, હાડરાગ, વ્રતપિત્ત,

૧ ઇચ્છાવાળો. ૨ ઓછા, ૩ જોર, બળ. ૪ થુંક, લીંદ વગેરે. ૫ ઓઠું. ૬ નજર. ૭ પેનના રોગ. ૮ હાડના રોગ. ૯ વ્રતપિત્ત.

ત્યજાગરમી અથવા હાડગંબીર વગેરે મોટા રાગવાળાને તો કહાચિત્ત
પણ રસોઇ કરવા રાખવો નહિ તથા ફેફરા વગેરે વાયુના રાગ-
વાળાને અને બનતા સુધી બીજા પણ રાગવાળાને રાખવો નહિ. હે
દોકરી ! આપણું ચાલે ત્યાં સુધી તો રસોઇની કરનાર કોઈ ચતુર
સ્ત્રીને રાખવી. પણ તે ન મળે ત્યારે નહિ ચાલતાં પુરુષને રાખવો.
તેમાં પણ ચાકરને માટે કહેલી સઘળી નીતિઓ તે પાચકને માટે
પણ જાણવી; તથાપિ બીજા ચાકરોની રૂપકિતમાં એને ગણવો નહિ.
સઘળા ચાકરમાં એ ઉંચો ચાકર જાણવો, અને તેના પ્રમાણમાં
તેના વિશ્વાસ કરવો. વળી લોબી, બ્યબિચારી, ચોર તથા પદાર્થની
અધિક ઝલાલસાવાળો પાચક રાખવો નહિ; કારણ કે કોઈ વેળા
લોબથી અથવા દુરાશાથી ખાણું લેવાને પણ તે સુકતો નથી. વળી
હે બહેન સરસ્વતી ! સ્ત્રીર વિદ્યાને, રસાયનશાસ્ત્રને, તથા ઔષધિ-
શાસ્ત્રમાં પદાર્થોના વર્ણના ગુણદોષને જે જાણનારો હોય, તથા સ્વ-
ધર્મે ચાલનારો હોય તે પાચક સારો જાણવો; અને તેવા જ પ્રકારની
સમજણ અથવા અનુભવવાળી સ્ત્રી હોય તો તેને ઉત્તમ જાણવી. તેમાં
પણ તે રાંધનાર કોપી, બળેલા અતઃકરણનો, પેસુમ તથા ચીડિયો
હોય તો દ્વેષ છે. આખો દિવસ પ્રસન્ન ચિત્તવાળો, ઠરેલા મનનો,
શાંત, અને બહુ ઉપરિતાપથી બળતો નહિ હોય એવો ઉચિત છે.
આ સઘળું છતાં પણ વિશેષ ધ્યાન ખેંચવા ફરી કહું છું કે જે
રસોઇયો રસોઈ કરવામાં તથા બીજા બધી બાબતમાં આપણી મરજ
સાચવનાર હોય પરંતુ નારિતક એટલે ઈશ્વરને ન માનનાર હોય, તથા
ઈશ્વર છે એમ માનતો હોય પણ પ્રીતિવડે ઈશ્વરની ભક્તિ ન કરનાર,
કઠોર મનનો વિપયી હોય. અથવા લોકોને દેખાડવા માત્ર દેખથી
ભક્તિ કરતો હોય અને દુર્ગુણમાં ભળતો હોય, તથા ઈશ્વર અથવા
ઈશ્વરભક્ત મહાત્માની સ્તુતિસેવા વગેરે ન કરનાર છતાં તેમની મિથ્યા
નિંદા કરનાર કુટિલ અભિમાની હોય, તથા જમનારને દેષ રાખી
જમાડનાર હોય, એવા અધર્મીને અનેક લાભ હોય તોપણ રાંધવા
રાખવો નહિ. કારણ એવા નીચ શુદ્ધિના માણસનું રાંધેલું જમનાર,
જો પરમેશ્વરસાથે પ્રીતિ જોડનાર સાધક હોય તો તેની શુદ્ધિ બગડે
છે, અને ધણેકાણે તે પણ દુર્ગુણી થાય છે.

વળા હે દીકરી ! આવાશીવાથી વાયુ, પિત્ત તથા કફ એવા ત્રણ

૧ ચામડીની ગરમી. ૨ હારમા. ૩ લાલચવાળો. ૪ ખોટી આ-
ચાથી. ૫ કંજુસ. ૬ નીચ જાતનો. ૭ કલેશથી. ૮ સહીથી સારો.

દોષ એટલે મળ શરીરમાં પેદા થાય છે, તેથી તેમની જ્યારે વિષમ અવસ્થા એટલે હલકરતા વધતા ઓછાપણું થાય છે ત્યારે ધણા રોગો થાય છે. તેથી રાધિનાર તથા જમનાર માણસે પદાર્થના ગુણ તથા દોષ જાણવા જોઈએ. શાસ્ત્ર તથા વડિલ અનુભવી એ વાર્તાને જાણવામાં માર્ગ છે. ત્યાં જેના શરીરમાં વાતદોષ અધિક છે તેને વાયુનો કોપ કરનાર વાયડા પદાર્થો ખાવાપીવામાં નહિ આવવા જોઈએ, ને આવે તો મોઢું નુકસાન કરે છે. જેને પિત્તદોષ વધારે હોય છે તેને પિત્તને કોપ કરનારા ધણા ગરમ પદાર્થો નુકસાનકારક છે તેથી તે ન આપવા જોઈએ, અને જેને કફદોષ વધારે હોય છે, એવા માણસને તો કફને કોપ કરનારા ધણા ઠંડા અથવા વધારે ગળ્યા વગેરે પદાર્થો નહિ આપવા જોઈએ. તેમ જ હે પુત્રિ ! કફવાત, કફપિત્ત તથા વાતપિત્ત વગેરે શરીરની પ્રકૃતિ ઓળખવી જોઈએ, તથા તેને નુકસાન તથા ફાયદો કરનારા ખાવાપીવા વગેરેના પદાર્થો જાણવા જોઈએ તેથી અધિક ફાયદો છે. મારે અનુભવી, વિચારનાળો અને સદ્ગુણી પાત્રક રાખવો; નહિ તો આપણે હાથે રાંધવાનો અભ્યાસ વધારે ઉપયોગનો જાણવો. વળી હે પુત્રિ ! તે રસોષ કરનાર માણસથી મતલબ જેટલો વ્યવહાર રાખવો. કારણ અધિક ભોલવા હસવા વગેરેનો વ્યવહાર રાખનાર નીચ કુળના ગણાય છે. એટલું જ નહિ પણ વધારે વ્યવહારથી અધિક ન્યૂન થાય ત્યારે તે પ્રાણસંકટને લાવે છે. હે વહાલી દીકરી ! ભોજનમાં પણ રાખવા ભોગ નીતિને તું શ્રવણ કર. ભોજનશાળામાં એક જ પંગતે બેઠેલાં માણસોને સારા નહારો, તથા ઊંચો હલકો એવો ભેદ રાખી પદાર્થ મૂકવો નહિ, પણ સર્વને એક જાતનો પદાર્થ મૂકાવવો; અને સઉ સડેની રચિ તથા પ્રીતિના પ્રમાણમાં સર્વને જોઈતા પદાર્થ મૂકવા. પણ પ્રીતિવડે અથવા દેષવડે એ સમયે એક બીજામાં અંતર ગણવું નહિ. કારણ કે સાથે બેશીને જમનારની દૃષ્ટિ તે ઉત્તમ અથવા અધિક પ્રીતિવડે મૂકાએલા સારા પદાર્થઉપર પડે છે, અને તે પદાર્થ તે જમનારની ઇચ્છા છતાં તેને મૂકવામાં આવતો નથી, તો તે ઉત્તમ પદાર્થ ખાનારને બીજાની કૂર ^૧દૃષ્ટિ નડે છે; તથા તે જમનારના મનમાં પોતાના નીચા અથવા કમતી અધિકારના અનુમાનથી ખેદ થાય છે. તે ખેદથી તેનું પ્રીતિપૂર્વક જમવું થતું નથી અને અંતર દુઃખાય છે એ

૧ બીજાની કુદૃષ્ટિ અનુભવે કેવે પ્રકારે અસર કરે છે તથા તે અસર થવામાં કેવા હેતુ રહેલા છે એ આ અંથના ત્રીજા અલંકારમાં વર્ણવ્યું છે ત્યાં જોવું.

મોટું પાપ છે, માટે એક પંગતે જન્મનારમાં બેઠાવા ન રાખવો, તથા મૂકનારને આ નીતિ સૂચવી રાખવી જોઈએ. હે પુત્રિ ! આપણા ધરની ભોજનશાળાને ઘણી સ્વચ્છ રાખવી; કારણ કે મોટા યજ્ઞ અથવા પવિત્ર ધર્મની ક્રિયાનાં જોટલાં કામો છે, તે સર્વમાં આ પેટ-રૂપી કુંડમાં પ્રાણઅગ્નિને આહૂતિ આપવારૂપ પ્રાણાગ્નિહોતર એ શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ છે; અને તે સમયે શરીરમાં ઠંડાણે ઠંડાણે રહેલા કંઈકિયા-દિના દેવતાઓ પોતપોતાના પ્રત્યક્ષ ભાગ લે છે; માટે એ મોટામાં મોટી ધર્મની ક્રિયા છે, એમ જાણવું. અને તેથી જ ભોજનશાળાને રાજ પવિત્ર ગાયના છાણથી લીંપવી તથા વાળીને ચોખ્ખી રાખવી. તે ઠંડાણે દુર્ગંધ આવે એવો કાષ્ટ પણ્ય પદાર્થ રાખવો નહિ, પણ ઉત્તરું જમવાની વખત થાય ત્યારે એકેક માણસને એક એક હાથને અંતરે ખેસવાના સાથિયા પૂરી મંડળ કરવાં, તથા તેમાં પાટલા મૂકવા, અને ડાબી બાજુએ પાણીના લોટા ભરાવી મૂકવા; તથા જમણી બાજુએ ઘીના દીવા તથા અગરબત્તિ વગેરેના સુગંધવાળા ધૂપ મૂકા; તથા ખાખર, કેળ, વડ, મહુડો કે એવાં જ પવિત્ર ઝાડનાં પાનાંની પત્રાણીઓ ઘોષ સ્વચ્છ કરીને મૂકવી, અથવા તો આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં ધાતુનાં ભોજનપાત્ર મૂકવાં. પછી વિધિ-પ્રમાણે થયેલો પાક પ્રીતિવડે બાણ્યાઅંતર રાખ્યા વિના જમાડવો, તેમાં બનતા સુધી રોગી, તથા સ્નાન કર્યા વગરના અથવા સ્વચ્છ થોએલાં રેશમી કે સુતરનાં સોળાંવિનાનાં તથા ભોજનમાં ચતુરાષ્ટ્ર-વિનાના માણસને, તથા ગાફલ પ્રકૃતિવાળાને, તથા ગંદાં, જોખરાં અથવા સમજણવિનાનાં બાળક છાકરાં જે મળમૂત્રને ત્યાગ કરવાના વિવેકને ન જાણે એવાંને તથા સમયપ્રમાણે બોલવામાં અકુશળ છતાં નિષિદ્ધ એટલે નહિ બોલવાના શબ્દોને બોલનારને, તથા એ વગેરે નીચ જાતિ તથા સ્વભાવવાળાંને એ પવિત્ર પંગતમાં ન બેસાડવાં, પણ તેમને જૂદા સ્થાનમાં બેસાડવાં. પીરસનાર પણ ચતુર માણસને રાખવો, તે પીરસનાર માણસે જમનારની પરીક્ષા કરી તેમને જમાડવા જોઈએ. તેમાં અધિક જમવાની સૂચિવાળો એટલે જેનો જઠર-અગ્નિ બળવાન હોય તેવાને જોખળી વારંવાર મૂકી જમાડવો. તે શરમને લીધે બૂખ્યો ઉઠે નહિ એવી ચોકસી રાખવી જોઈએ; અને જેનો જઠર મંદ હોય તેને પરિતાપ ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે હાળીને તેની ઇચ્છાઉપરાંત જમાડવો નહિ. કારણ કે શક્તિથી વધારે જમનાર તથા શક્તિથી ઓછું જમનાર બંનેને

૧ એક વખતે જોટલું આંખમાં હોમ્મય તેડલું. ૨ મજાને અગ્નિજાણી તેમાં હોમ કરવો તે. ૩ ઉદ્ધિવો વગેરેના.

અનેક રાગ થાય છે. તેથી તેમની તૃપ્તિપર્યંત જમાડવામાં અકુશળ એવાને, અર્થાત તથા અપ્રસન્ન ચિત્તવાળાને, તથા ક્રોધ કરીને વધારે મુકનારને તથા સહજ કસુરના નિમિત્તથી ર તિરરકાર કરનારને, તથા માગનારની તથા જમનારની આજસથી કે અવિવેકથી વારંવાર ન તપાસ લેનારને તથા સહજ બાળતમાં કઠોર શબ્દો બોલી સંભળાવનારને તથા કાંઈ નિમિત્તથી ખેદને પામેલાને અથવા રીસાએલાને અથવા રીસાવાની ટેવવાળાને, અથવા દુઃખથી પીડિતને કે તથા મિત્ર-શત્રુઉપર રાગદ્વેષને રાખનારને, તથા જમાડવામાં બેદરજીબી વિવેક ત્યજનારને તથા અભિમાની, બહેરા, ઓછું દેખનારા, રોગી તથા બહુ ઉતાવળ વગેરે દોષવાળાને પીરસવા રાખવો નહિ. તેનાથી ધણી ગેરફાયદા છે. વળી હે સરસ્વતી ! મૌનવ્રતથી જમનારને, એક જ વાર અન્ન લેવું એવા નિયમવાળાને, પ્રથમ એક વાર આવેલો પદાર્થ જ ફરીથી લેવો, અને નૈવેદ્યમાં આવેલો નહિ એવો ન લેવો એવા નિયમવાળાને, ભોજનપાત્રમાં મૂકેલા પદાર્થને છાંડવો નહિ એવા નિયમવાળાને, તથા એવા જ બીજા નિયમ જાળવનારને તેમની તપાસ રાખી જમાડવા; તથા રોગી અથવા ઓસડ ખાનાર પરેશ પાળનારને, તેમને અનુકૂળ પદાર્થોથી સંતોષ પમાડવા. આ વગેરેમાં પીરસનારને અધિક ચતુરાઈ રાખવાની જરૂર હોય છે, તેના પશુ ઘટતો બંદોબસ્ત આપણે ધરના માલિકે કરવો જોઈએ. તેમાં પશુ સુખ્ય જમવાનો પદાર્થ ભોજનપાત્રમાં જમનારની પાસેની બાજુએ મૂકવો, અને મિષ્ટાન્ન જમવાનું હોય ત્યારે અપોશ્યનીને માટે બાહ્ય-ણેને મુકેલો બાત જમનારના જમણા હાથની બાજુએ મુકવો. કારણ કે બાહ્યણેને, દેવને બળિદાન મુકવાની, ભોજનપાત્રથી જમણી બાજુ ટ્રેડ કહેલી છે. શાક વગેરે પદાર્થ જમનારની સામી બાજુએ, અને ખુટતા પદાર્થ છેક ડાબી બાજુસુધી પશુ મુકવા; આ જમનારને સુગમતાની નીતિ છે, તે પશુ ઘટતી પાળવી. જમ્યા પછી સુખની શુદ્ધિને માટે પાનસોપારી વગેરે જે હોય તે આપવું. કાંઈ દેવ અથવા પિતરના નિમિત્તે પવિત્ર બાહ્યણેને કે ગોરાણીને જમાડ્યાં હોય તો ઉપર શક્તિપ્રમાણે દક્ષિણા, વસ્ત્ર કે પાત્ર આપવું, અથવા નમસ્કાર માત્ર કરવો.

૧ ધરાય ત્યાંસુધી. ૨ કારણથી. ૩ પીડાએલાને. ૪ પ્રીતિ તથા વેરને. ૫ એકને એક વસ્તુ મુકવી અને બીજાને તે નહિ મુકવી એવો તદ્દાવત રાખવો તે. ૬ જમતાં બોલવું નહિ એવા નિયમથી. ૭ હાથને અર્પણ કરવામાં, અથવા જમવાના આરંભમાં.

વળી હે સુખડ દીકરી! જેવી બોજનશાળા સ્વચ્છ રાખવી ધટે છે, તેવી જ પાકશાળા પણ વધારે ચોખ્ખી રાખવી જોઈએ. તેમાં જેવી નીચેની જગા ચોખ્ખી રાખવી જોઈએ તેથી પણ ઉપરની જગા સાફ રાખવા વધારે કાળજી કરવી જોઈએ; કારણ કે પાક-શાળામાં ફેટલાક પદાર્થો તો અર્ધા પાકે ત્યાં સુધી દંકાતા નથી, અને ફેટલાક તો આખર સુધી પણ દંકાતા નથી; તેમ જ ફેટલાક તો સાહિત્યરૂપે પકવવા પહેલાં ઉધાડા જ પડેલા હોય છે. તેથી તે ઉધાડા રહેનાર પદાર્થોમાં કાંઈ જીવજંતુ અથવા કચરો કસ્તર અથવા કાંઈ પણ ઉપરથી ન પડે એવી ઉપરના ભાગમાં સાફ જગા રાખવી. ધણું કરીને પૈસાદારના ઘરમાં તો તેવી જગા વધારે સ્વચ્છ હોય છે; તોપણ રાંધનાર માણસે દરરોજ ચૂસો સળગાવ્યા પહેલાં, એક સાવરણી વાંસસાથે બાંધેલી રાખેલી હોય તેથી અથવા તો તેનાં જ બીજા કાંઈ સાધનથી ઉપરની જગા રોજ સાફ કરવી, કારણ કે તેવી જગાએ ધણું કરીને કરોળીયા વગેરે જાળામાં રહેનારા જીવો ઉપર જળાં બાંધે છે, તથા તે જાળામાં ઉડતાં અથવા તો બીજાં ઝીણાં ઝીણાં અથવા મોટાં જીવજંતુ ભરાયલાં મરી ગયેલાં હોય છે, અથવા જીવતાં પણ હોય છે, તે વખતે પવનથી અથવા ચૂસાના અગ્નિ-ની જ્વાળાથી નીચેના ઉધાડા પદાર્થમાં પડે છે; અને રસોઇ કરનારની બધાં વાસણમાં સરખી નજર રહેતી નથી, તેથી વખતે જીવનું પણ જોખમ થાય છે. કેમકે ધણા પદાર્થો અથવા જીવો ઝેરી હોય છે. પ્રસંગે ઉપરથી ગરોળીજેવાં ઝેરી જનાવરના મળ વગેરે પડે છે તો તે પણ પદાર્થ ખાનારને મારે છે, અથવા રોગીકરે છે તેથી રાંધનારાએ રોજ ચૂસો સળગાવ્યા પહેલાં તે જગાને સાફ કરવી, અને અને તો તે જગાએ ઉપર વસ્ત્ર વગેરે બાંધવું. વળી રસોઇ કરવાના પદાર્થો જેવાં કે દાળ, ચેખા, તેને તો પ્રથમથી સારી પેઠે જોઈને વીણવા; કારણ કે તેમાં ઘણી વખત જીવ હોય છે, તેથી ચોકસી કર્યા વિના રાંધે છે તો વખતે તે રાંધેલા અન્નમાંથી કીડી, કીડાં, અથવા ચેળ વગેરે જંતુઓ નીકળે છે ત્યારે સુખડ જમનારાને અધિક ખેદ તથા અપ્રસન્નતા થાય છે, અને વખતે જમતા પણ નથી; એટલું જ નહિ પણ તે જીવ ખાધામાં આવે તો માણસને મહારોગ વગેરેથી દુઃખી કરે છે. માટે રસોઇનો સઘળો સામાન ચોકસીથી રાખવો, અને પકવવો. વળી તે રસોઇમાં વાપરવાનાં વાસણો પણ ધણાં સાફ રાખવાં, અને જોઈ તપાસી ઉપયોગમાં લેવાં; કારણ કે તેમાં રહેલા

કાટ વગેરે માણસને નુકસાન કરે છે. રાધિનાર માણસ એટલો બધો ચોક્કસ હોય કે નહિ હોય તોપણ આપણે આ બાબતોની રાજ સવા-
રમાં ચોક્કસી કરવી. જે વસ્તુ આપણા જીવનમાં મુખ્ય આધારરૂપ છે તેની સારી રીતે સંભાળ રાખવી એ મુખ્ય કામ છે. વળી રાધિનાર માણસની સુખડતા પણ આપણે ફરતાં ફરતાં જોવી, તથા તેની બૂધ સુધારવી. કેટલાંક રાધિનાર તો કડકી, તાવેતા વગેરે વારંવાર પાકર્માં ફેરવવાનાં હથીયારને એક વાર ફેરવીને જમીનઉપર મુકે છે, તથા બીજી વાર તપાસ કર્યા વિના ફરી ફેરવે છે. તે વખતે તે હથીયારને જમીનઉપરથી વળગેલી માટી અથવા જીવ હોય તો તે પાકર્માં જાય છે. માટે તે હથીયારને ચોક્કસ રીતે મુકવાં, અને તપાસીને ફેરવવાં, એવી સંભાળ રખાવવી.

હે સુલક્ષણિ^૧ સુતારાં સારા સારા ખાવાના મિષ્ટ વગેરે પદાર્થોની બાળકને તથા ધરડાં માણસને વધારે ઇચ્છા હોય છે, તેથી તેમને પ્રીતીવડે બની શકે તો વખતે વખતે તે આપવા. ગરીબ અવસ્થા-વાળાં ધરડાં અથવા બાળક વગેરેને શક્તિપ્રમાણે સારા પદાર્થ આપ્યા હોય તો તેમનું મન વધારે રાજ થાય છે, તથા તેમનાં આનંદ ભર્યા અંતઃકરણો આશીર્વાદ પણ કિમતી ગણાય છે.

વળી હે સરસ્વતિ ! દરેક વખતે પણ આપણે ઘેર આવેલાં રાગી અથવા દુઃખીની ખબર બનતા સુધી પહેલી પૂછી લેવી, તથા ઘટતો જવાબ દઇ દેવો, એ ઉત્તમ નીતિ છે.

મનોહર કહે છે: 'સદ્ગુરુદેવકી જય.' હવે અહિંથી સ્મરણ રાખજો, આવતી કાલે વળી કહીશું, હવે પયારી વગેરેની ગોઠવણ કરો.

વિજયા—અહાહા !! શું ડાશીએ બોધ દીધો છે ! હેં વારુ, હમણાં આપણા લોકો એનો હજારમો હિસ્સો^૪ પણ પાળતા હોય તો કેવું સારું ? પણ કશું પાળતા નથી, ને દુઃખી થાય છે; ને તેએ પણ ખરું કે આવી વાત કેટલાં તો જાણતાએ નથી. કેમ ખરું કે નહિ ?

મનોહર—હા એવી વાર્તા આજે કાણ જાણે છે ? જે જાણવાનું છે તે જાણતા નથી, ને વગર જાણવાનું જાણવાને ધણાએ મહેનત કરે છે, ને દુઃખનું કારણ એ જ છે કેની કે આપણી ભુદિ પહેચે નહિ, ને કાષ્ટ કહે તેનું માને નહિ.

વિજયા—ખરે એમ જ છે. પણ જુઓની મને તો ત્યારનું^૧ એ થાય છે કે આ અંચળે શું કર્યું ! વાતનું વતેસર, એને લગારે

કરમ ના પડી ? હાય હાય ! મારાથી તો એવું ન થાય હો.

મનોહર—લે હવે તને શું કહીએ ? તું વળી ડાહી ગાંડી નથી ? જો ? ગછ વાત ના સંભરવી, તેને ફરી ફરી સંભારે છે; ને યૈરાંની જાતને એ તો ટેવ જ પડી ગઇ હોય છે કે સહજ વાત કરતાં ‘હાય હાય.’ હાય હાય તે શું ! જરા વિચાર તો કરવો, કે કોઇ મરી જાય ને કુટવા જાય છે ત્યારે બોલવાની ટેવ; તે બધે માંગલિક સમયે પણ તેનું તે ! અને બીજા મૂર્ખ તો બોલે, પણ તું વળી ડાહ્યામાં બપે છે તેએ તેમ જ બોલે છે. તેનું હવે શું કરવું. કહે ?

વિજયા—[દાંતવડે જીભ દાખીને હસતે યુએ] હાશ હાશ ! આ તો ‘વાસીદામાં સંમેલું’ ગયા જેવું થયું.’ હું રાંડ સમજું તોએ સરખી ઠરી, અને ન સમજે ને પણ તેવાં.

મનોહર—લે વળી તને શું કહીએ ? આ ‘હાશ હાશ’ તે વળી હાય હાયનો પિનરાધ; અને ‘હું રાંડ’ તે શું ? તું જાણતી નથી ? જેનો સ્વામી મરી જાય તે રાંડીરાંડ હોય, પણ તું તારે મોંએ કહે છે કે ‘હું રાંડ’, એ કેવી બૂઝ છે ? હમણાં તને કોઇ બીજાએ રાંડ કહી હોય તો કેવું દુઃખ લાગે ? ગાંડી ! જે બોલોએ તે વિચાર કરીને બોલોએ. ઘટતા અણુઘટતાનો તોલ કરીએ, એક બોલ્યું તેમ બધાએ બોલવું એ તે શા કામનું ?

વિજયા—[વિચારમાં પડતી] ખરી વાત. આ તો હવે અક્ષરે અક્ષર વિચારીને બોલવો જોઇએ, યૈરાંની જાતને રડ્યું બોલતાં આવડતું નથી, તો બીજાં તે શું આવડે ?

મનોહર—(હસીને) દ્યો હવે રડ્યું બોલતાં આવડ્યું ! ! ડાહી થઇને બોલવા જાય છે, પણ શું બોલે છે તેનો લક્ષ કપારે રહે છે ? એનું જ નામ વગરવિચાર્યું બોલવું તે.

વિજયા—(હસીને) આજે તો હવે થયું તે થયું. પણ ચાકું બોલ્યામાં સાર, સારું બોલતાં આવડે તો પછી જ વધારે બોલવું; નહિ તો બોલવું પણ નહિ.

મનોહર—હવે સમજી. હવેથી વિચારીને બોલજે, ને પાછાની વાત સંભારીશ નહિ, હો કે !

વિજયા—માઘ સાહેબ ! ધીરે ધીરે આવડશે. તમે મને બૂઝ પડે ત્યારે ટકોરજો.

મનોહર—થું ધળ ટોકારે ! હમણાં બોલે છે ને બાન નથી !
'ભાઈસાહેબ' કાને કહેવાય ?

વિજયા—(હસીને) હ્યો હવે અત્યારે માફ કરો. હમણાં મારો
શવ ઠેકાણે નહિ રહે. કાલથી સંભાળીય. જુઓ ! સાચું કહેવાની હર-
કત નહિ. મને ધડીએ ધડીએ જીવતા કરે છું તેઓ આ અંચળના
બોલ સાંભરી આવે છે તેનું મને દુઃખ નથી, ઉલટી રાજ થાઉં છું,
પણ નર્મી જૂલી જવાતા નથી.

મનોહર—હ્યો ત્યારે. એ ઉપર તમને બે પ્રભાતયાં બેડી
આપું છું તે સવારમાં ઉડીને રાજ ગાયા કરજો, એટલે તમારું ને
તેનું બેયનું કલ્યાણ થાય.

વિજયા—હા, હા, ત્યારે તો બહુ સારું. પણ બેબે ! લડવાડ
વધે એવું કંઈ બેડશો નહિ હોં.

મનોહર—સાંભળીને પછી કહેજો. હમણાં તારું કામ કર.
બગાર વાર છે. (થોડીવાર પછી) લે બે સાંભળ. [વિજયા સાંભળે
છે અને મનોહર ગાઈ બતાવે છે.]

૫૬. રાગ પ્રભાત.

વાંણું વાતાં વહેલાં ઉડી, જગતપતિને બજીએ રે,
લોકતણી નિંદા ને કુચલી, ૧ અંતરમાંથી ત્યજીએ રે; વાંણું ૩
સહથી પહેલાં પતિને રેપાયે, ૩ મસ્તક મૂકી નમીએ રે,
સાસુસસરાને પછી નમીએ, કાંઈને પણ ના ૪ દમીએ રે; વાંણું ૨
ધરતું કામ કરતાં અબળા, ખોટી રમત ન રમીએ રે,
કામરૂંપી છે કામજી મોડું, તે કરી સહેને ગમીએ રે; વાંણું ૩
ખોટે રસ્તે જવા પેદુર્જન, ભમાવે પણ ના ભમીએ રે,
પાડોશજી વહવાને કમિષે ગાળો દે તો ખમીએ રે; વાંણું ૪
મનહર હે કુળવંતી નારી, પતિને જમાડી જમીએ રે,
બયહર શ્રીસદગુરુને પચરણે, ચિનકું રાખી ૮ શ્વમીએ રે; વાંણું ૫

૫૬. રાગ એ જ.

જય જય જય જગદીશ્વરે મારા, દુર્ગુણ દૂર પરવરજો ૧ રે,
મંદમતિ અબળા જાતિનું, સારું સદાએ કરજો રે; જય ૩

૧ મનમાંથી, ૨ પગે. ૩ માથું. ૪ દુઃખ દમીએ. ૫ નકારા
માણસ. ૬ બહાને. ૭ પગે ૮ શાંતિ પામીએ. ૬ જમવાના ઈશ્વર.
૧૦ દૂર જાએ.

ચંચળ નારીની ચંચળતા, ટાળી શાંતિ ધરજો રે,
 મુજ મન જેમ ઠરે ગુણ ગાતાં, સહિતાં તેમ જ ઠરજો રે; જ્યં ૨
 બણી ગણી પ્રભુ તુજ ગુણ ગાવા, પ્રીતિ ઉરમાં બરજો રે,
 અડોશિપડોશી સર્ગાસંખંધિ, તમારે નામે તરજો રે; જ્યં ૩
 વઢવા ને નિંદા કરવાથી, ચિત્ત અમારાં ફરજો રે,
 નિત્ય ઉઠી તમને બજતાં મુજ, કારજ સધળાં સરજો રે; જ્યં ૪
 મનહર સહ પુણ્યવતી રામારે, પાપકર્મથી ડરજો રે,
 બયહર શ્રીસદ્ગુરુને સેવી, નિર્ભય થઇ વિચરજો રે; જ્યં ૫

વિજયા—(સાંભળી રહીને) પેલું ‘ચંચળ નારીની ચંચળતા’
 એટલું જરા કઠણ છે. પછી જેમ આપની મરણ; ને વળી ‘અડોશી
 પડોશી’ માંહી આવે છે, એટલે આપણે એના ઉપર ન કહીએ તો
 પણ તે માથે ખેંચી લેશે.

મનોહર—બલે, માથે ખેંચી લેશે તો તે બારે મરશે ને દુઃખી
 થશે. તું તારે ગાજે. ને ખરું કહેતાં ખાર શેનો ?

વિજયા—હશે, જેમ આપની મરણ. પણ એમાં ‘ચંચળ ના-
 રીની ચંચળતા’ એટલે ખરું જોતાં કાંઈ એના ઉપર નથી, પણ એ
 તો મૂરખ છે એટલે શું કહેવું !

મનોહર—હશે, તમે તમારે પરમેશ્વરનું નામ લ્યોની, એટલે
 બધુંએ સારું થશે. (પછી પોતપોતાને સ્થાને સૂએ છે, ને ઉઘી જાય છે.)

ચંચળાના વર બાળમુકુંદદાસ રાત્રે મોડા દુકાનેથી આવ્યા તે
 બારણેથી જોલે છે, એ સાંભલોછ કે ? આ જરા આનું ઉધારજો.

વિકુલજી—(સામી બારીથી) કેમ શેઠ ! આજે કાંઈ બહુ
 મોડા મોડા !

શેઠ—હા. વિચ્છલજી કે ? જાનો જ છે કેની ? દુકાનનું કામ
 એટલે ધરી મોરું વહેલું થાય. બાપ ! તમારી પેથેમ છે, કે સંધા-
 કાલમાં બાળાં ધાકીને સૂવાનું !

વિકુલજી—હારતો, અમારે કાંઈ પેટ બાળીને, વૈતરાં કરીને,
 બાજનાં બાજ કરીને, લોકનાં ગળાં રેશીને, એ લાખના ને ચાર
 લાખના ધણી થવાનું છે ? અમારે તો શેર કમાવું ને શેર ખાવું, ને
 પરમેશ્વરનું બજન કરવું.

શેઠ—(હેં હેં હેં એવા શબ્દથી હસીને) બાપ, ટમે બઢી વાટે
 ચોકિયા છે..

ચંચળા—‘બારણું ઉધારીને)લો ચાલો હવે, કાંસુધી લખારા કર્યા કરવા છે ? મને તો ટાઢ વાય છે ને ખોટી થાઉ છું.’

શેઠ—હા ચાલો. એ ટો જડા વિશ્વલજ પૂછતા’ટા ટેનો જવાબ દીઠાવના ચાલે ! પારાપારેસનું કામ !

ચંચળા—હવે દીધા જવાબ. જવાબ તે રજા કાં સુધી ? આ-મણે બાર વાગવા આવ્યા તોએ !

શેઠ—સી વાટ કડો છો ! ! હજી ડડાડના ડસ હમનાં ડયા. હું તકેડા મનીને જ આવું છું; ને એ ટો ટમને ધરમાં બેથે બેથે એમ જનાય. હમના ટાકીતની ઉચડાની હોય ને ટમાડા જેવો ચાલો ઝુમાસ્ટો હોય ટો પછી સી વડે ! ખમડ છે ? કે’ટાં હો ટો અમનાં બાડ ડડવાળાની ખમડ લઇને આવું. હજી ટો વડી ખાંડુંએ નડી. કેમ, ટમાડી હિમ્મટ પોચે ?

ચંચળા—પહોંચી હવે હિંમન ! અડધી રાત ગઇ, ખાવાનું ખાન છે કે નહિ ? જવા દોની એ લખારા કાં સુધી !

શેઠ—(હેં હેં હેં એમ હસીને) બુઝો. આપને માંડે આખું દારે જવા ડો. લો લાવો; પોટીયું બડલવાનું કાં છે ?

ચંચળા—જ્યાં મૂક્યું હશે તાંરતો. કિયા ધરમાં ચાકર રાખ્યા છે, તે ઠેકાણે રાખીને આલનારા છે ?

શેઠ—લોને કે’ટાં હો ટો રાખીએ કાલડી. આજ કેમ વાડું, કાંઈ માંખી જીંકો ગઇ છે કે સું ? ટમાડો સમાવ બહુ જ આકલો. દીરજ રાખીએ. કાય છે. હવે કંઈ દાડ આવે છે ?

ચંચળા—હવે ખાવું હોય તો ખાઇ લીધું. નકામા ચાળા શા ! ! તમને કાઇની પીડા છે ? રાંડના જીવને કેમ થવું હશે ત્યારે અકળાતી હશે !

શેઠ—હેં હેં ! આજ એવું સું ડયું છે ? કાઇ જોરે લરવાર ડઇ કે સું ? ટેમાં જ ટમારો પહેલો સુકન નીકલ્યો દારડી મને વેહેમ જેવું ટો હડું. કા’ હવે વિગટવાર સું ડયું ?

ચંચળા—(ધીરથી) ખાઈ લો એટલે કહીશ.

શેઠ—(ખાઇને ઉઠતાં ‘હોખઆ’ એવો મોટો અવાજ કરીને) વિસંભડનાઠ ! ટાડો આસડો છે, હડી ડાઠા હડી ભોગડા છો. ને બાં ડાડડી આખું તે બાંડાડ લડપુડ ડાખજો. હે બાલકસનજી ! આપ ને

કડસો ટે ખડું. (પછી ચંચળાને) કા' હવે સી વાટ ? ટંબાકુનો વાનવો માડો ટાં છે ? જોટાં આવજો. ઢીરેડી. કંઈ ઉઠાવલ નહીં.

ચંચળે પાન, તમાકુ, તથા સોપારી શેઠને આપતાં ધીરે ધીરે એ વાત બેળવીને સઘળી હકીકત શેઠને કહી સંભળાવી, ને કહ્યું, જુઓ, પાડાપાડોશમાં રહેલું ને એને રાંડને લાજ ના આવી. આમાં મારો વાંક હોય તો કહી દેખાડો.

શેઠ—ના, ટમે ટો પાટકું કહ્યું છે. એમાં ટલભાડ આપનો વાંક નહીં. ઠીક છે, ટેની ચંટા નહીં. કાલ સવાડમાં ટો માડે ઉઘડાનીનું લકડું છે, ટેઠી લાચાડ. પન જાઓ, ખાસ ટમાડે સાકું સાંજના કુકાન વેહેલી બાંદ કડીને એના વડને સઘલી વાટે સમજન પારીસું. એ વાટ કહીસું, કે જુઓ, માંહોમાંહી આ રસટો સાડો નહીં. કેમ ટમાડી પન એ જ ઢાંન પેચિછ કેની ?

ચંચળા—હારતો, ખીલું શું ? પણ જુઓ, છેક તેની વડુનો વાંક કાઢશો ના. તેના માણસનું જોટલું તેને ઘાઝે તેટલું આપણું નહિ. તેથી તેને દુઃખ ના લાગે એમ કહેજો, ને વાત વધારશો નહિ. મોં પારખાં કરવાનું કહે તો ના કહેજો, કે વાત વધારીને શું કામ છે ?

શેઠ—અડે ટમે જુઓ ટો ખડા ટમાસો. એ ઢનીઢનીયાનીને સપાતામાં પાની પાની કરી નાંખીસ. ચાલો હવે નિડાટે સુષ જાઓ. (એમ કહી ઉઠીને રાઢેગોવંડ રાઢે, રાઢે ગોવંડ રાઢે, સીજી વિચ્ચલ, સીજી વિચ્ચલ કહીને પાણી પીને સુષ જાય છે.)

દિવસ ૩.

પાછલી છ ધડી રાત્રિએ ઉઠીને વિજયા પોતાના પતિને પગે માથું મૂકી નમોને, પછી પોતાના કામકાજમાં ફરતી, મનોહરે લખી આપેલાં પ્રભાતિયાને વાંચીને ગ્રામતી વારાફરતી કહીએને ગાવા લાગી. મનોહર પણ સુખોદ તથા ભક્તિનાં પ્રભાતિયાં ગાઇ પોતાના કામથી પરવારીને રનાન કરી સંખ્યા કરવા બેઠો, અને વિજયા પોતાના રસોઇ વગેરે ધરના કામમાં રોકાઇ. ચંચળાનો વર બાળકુટુંબમાં ઉધરાણીએ વહેલો ઉઠી ગયો. ચંચળા તો એ ધડી દહાડો ચલ્યા પછી, અખિા ચોળતી, પધારીમાંથી ઉઠીને પાણીને લોટો લઇ જોટલે બેસી દાતજી કરતી હતી; એટલામાં તેના મહેલામાં

રહેનારી તેની જીવકાર નામની બહેનપણી બારણે ઉભી હતી તેને જોઇને કહે છે: અલી ઓ! આમ આવ. એક ભણુવા જેવી વાત કહું. બે બોલતી છે. જરા આવીને પાછી જજે.

જીવકાર—બહેન! તમારે તો ધરમાં કાંઈ નાનું મોટું નથી એટલે મોકળે મહાલવાનું છે. મારે તો મારી સાસુ હમણાં દર્શન કરીને આવશે તો કહેશે, ત્યારનું શું કરતી હતી? (એમ બોલતી બોલતી તેની પાસે આવીને ઉભી અને બોલી) કહો શી વાત છે ?

અંચળા—અલી તને તારો વર કાંઈ દહાડો ‘ મારી પ્યારી છોકરી, ’ ‘ મારી વહાલી દીકરી ’ એવું એવું કહે છે કે નહિ ?

જીવકાર—જા, જા, એવું તે વળી કાંઈ કહેતું હશે? આ તારો બાપડો બિચારો બોળો બા છે, પણુ તે એ એવું નહિ બોલતો હોય. તે એવું ક્યાં સાંભળ્યું કે અમથી હસે છે ?

અંચળા—(વિજયાના ધરતરફ આંખની ધસારત કરીને) આ મારી બહેલી પાડોશીને તેનો વર રોજ રાત પડે છે કે ખાઈને પછી લાડ કરે છે, ને વારે ધડીએ ‘ ઓ મારી વહાલી દીકરી! સાંભળ. ઓ મારી પ્યારી છોકરી! ’ એવું એવું અડધી રાતસુધી કરે છે; ને કાંઈ વાર તો કહે છે કે ‘ સાંભળ બહેન! ’ તારો વર એવું કરતો નથી? તે પણુ મોટા અંગ્રેજી બહુને લાકડી લઈને છટક છટક છેલ્લમટાઉ જેવો થઈને, માથે પટિયાં પાડીને વાંકી ટાપી ધાલીને ફરે છે, ને તને આવું હેત દેખાડતો નથી ?

જીવકાર—અરે બહેન! જવા દેતી તેની વાત. વળી મારું મોં શીદ ઉઘડાવે છે? એ તો બધું ડીક જ છે. અંગ્રેજી બપુયા તેમાં શી ધાડ વળી ગઈ! કશો કામ ધંધો સૂજતો નથી. આજ બે વરસથી ફાંશ મારે છે પણુ પાંચ રૂપિયાનીએ ચાકરી મળતી નથી; ને આખો દહાડો ફકરમાં ને ફકરમાં બળીને ચૂનો થઈ જાય છે; ને અધુરામાં પૂરો વળી રોગ થયો છે, તે રાત પડે છે એટલે છાતીમાં દુઃખ થાય છે. આખી રાત શેક શેક કરીએ છીએ. મારાએ રાંડના કરમના વનેખા છે, તે શું કરું? બધા પરમેશ્વરની મરજી.

અંચળા—પણુ તારી સાસુપાસે પાંચ પૈસાનો જીવ છે તો. એટલે બેઠો ખાશે તોએ ફકર નથી.

જીવકાર—અરે બધું બહેન એ ખાવું ને પીવું! પારખ તાબામાં રહીને પેટ ભરવું તે કરતાં મરવું સારું. તેની ઓછિયાળ તે ક્યાં સુધી રાખવી? તેની મરજીપરમાણે ચાલવું. રહ્યું સતંતર

હોઈ એ તો લોકની એ પૈસાની મજૂરી કરી ખાઈએ, પણ કાંઈનો બો તો નહિ.

ચંચળા—(જીવકારની સાસુને આવતી જોઈને) ઓ તારી સાસુ તો આવી. જા વેહેલી, નહિ તો વળી લડશે. (જીવકાર જાય છે. આ બે જણને વાત કરતાં જોઈને એક બીજી વખત નામની સ્ત્રી ત્યાં આવી અને)

વખત—અલી ઓ ! સવારના પહોરમાં શી છાની છાની વાતો માંડી છે ?

ચંચળા—તારે સાંભળવી હોય તો આવ બેશ, નવાઈની વાત તો છે.

વખત—શી વારુ ? તમે પણ રોજ નવા જુદા કાંઈ નહિ તો કંઈ પણ ઉઠાવો છો.

ચંચળા—મેર રાંડ, નવા જુદા તે કાંઈ ખોટા ઉઠાવીએ છીએ ! તારે સાંભળવું હોય તો આવજો રાતે. મારા ઘરમાંથી બધુંએ સંભળાય છે. પોતાની વહુને દીકરી ને છોકરી કહેતાં સંભળાવું; એથી પછી નવાઈ શી હતી ?

વખત—જા જા, એવું તે રડયું નિર્ભજ ને નફટ કાણુ છે ને ?

ચંચળા—(દશારતથી વિજયાનું ઘર દેખાડીને) આ સુભલખ્યા છે કેની, એમના બણ્યાગણ્યા ભાયડા છે તેરતો. બહુ ડાહ્યા ગણાય છે તે અમયા ? હશે આપણે શું ? હવે આ કળજીગના વારામાં જે ના થાય તે એણું ! ચાલ બહેન ! મારે તો હજી ઘરનું બધુંએ કામ પડયું છે. એની કથા બો કહેવા માંડું તો સાંજ પડે તેવડી છે. (એમ કહી ઘરમાં જવા ઉભી થાય છે.)

વખત—હાય હાય, રાંડનું છેક બેઠેલા ચંચળે ચાલવું એ શું ? પણ છેક એવું હોય તો નહિ, પછી તો દૈવ જાણે. (એમ કહી જાય છે, ને મહેક્કામાં બે ચાર જણીને ઘેર જઈને આ વાત કહી આવે છે. તેથી ધીરે ધીરે બધે તે વાત ફેલાઈ ગઈ.)

ચંચળાને વર ઉધરાણી ફરીને આવ્યો, અને નાહી ટાડું ખાઈને દુકાને ઉતાવળથી ગયો; ને કહેતો ગયો કે આજે વેલા આવીયું. ચંચળાએ કહ્યું કે તીજે પહોરે હું રસોઈ કરીશ, વહેલા આવજો. પછી તે ગયો. વિજયાલક્ષ્મીએ રસોઈ કરી, ને પોતાના સ્વામિને જમાડ્યા. પછી તે પણ પોતાને કામે બહાર નીકળી ગયા. વિજયા પોતાના ઘરમાં બેઠી બેઠી, જોડી આપેલાં પ્રભાતિઆની કુંજ બેઠિ કરતી હતી, તેમાં ‘ચંચળ નારીની ચંચળતા’ એ કહી જોખવા

માંડી ત્યારે તેને પોતાના ધરમાંથી કાન માંડીને સાંભળતી ચંચળા બારીએ નીકળીને મોટેથી બોલવા લાગી.

ચંચળા—અલી એ! ચંચળની શોક્ય! તારું નામ નથી દેતાં, નિશાન નથી દેતાં તોએ તારા પેટમાં દુઃખે છે ? રડ્યું મેંમાં આંખની ધાલીને બોલાવે છે ! એવડી થી જાકરી ગઈ છે ! એવું તારું સાંખે તે તારો બાપડો—ગુલામ હોય તે ! બીજાને કહેશે તો જીભ કાપશે, ખબર છે ? ગરીબ થાય તેને કંઈ છુંદાય નહિ.

[આ હોકરો સાંભળીને બાગીરથી પોતાને ખારણે નીકળી તથા કાવેરી પણ નીકળી, તેમને જોઈને]

ચંચળા—જુઓ બહેન બાગીરથી ! આજ ભલાની દુનિઆ નથી. ગઈ કાલે આટલું થયું તું, તે તમે જાણો છો. જુઓ હું બોલીએ છું ? મારા મનથી મેં એનું નામ અડીક કર્યું તું, તારે પાછી આજે એનો માટી બહાર ગયો ત્યારે ધરમાં બેડી બેડી મને સંભળાવવા કહે છે કે ‘ચંચળ નારીની ચંચળતા.’ તો રાંડ ! તારી મા ચંચળ નોતી, તારી બેહેન ચંચળ નોતી ? જોજે અને બોલાવીને નથી લાભ પામવાની ! હું તો બોલું નહિ તાં લગી ! ને બોલીશ તે વખત તારા પરીઆના પરીઆ ઉકેલીશ. ઓળખે છે મને ? કે એમ જ ! જો રાંડ સોદી ! પોતાના ધણીનું નામ લે છે તે નરકમાં તો પડશે. જુઓ કાવેરી બેહેન ! મને સંભળાવવા મારું નામ દે છે, ને વળી કહે છે શું કે ‘મનોહરની કુળવંતી નારી.’ જો તો ખરી, એ કુભારજી કુળવંતી ને બીજાઓ ઉપરવાડાની ! વળી તો કહે છે હું બોલતી નથી. ‘થોડું બોલે ને થાંભલા કારે.’ ધણી ધરમાં આવે ત્યારે ડાહી કમક, ને બહાર જાય એટલે પાછી જોવી ને તેવી. કહેો બહેન ! એનું કાણુ સાંખે ? સાચું બોલજો.

આ સાંભળીને વિજયા તો બોલતી બંધ થઈ ગઈ અને વિચારવા લાગી કે અરે ! મેં આ શું કર્યું ? વળી પાછું એનું મોં ઉધડાવ્યું ! હશે, જો હમણાં હું બોલીશ, તો વાત વધશે; માટે છો એને જો કહેવું હોય તે કહેવા દઉં, એની મેળે થાકીને બેસશે. મેં પહેલેથી જ જાણ્યું હતું કે આ બોલ લડવાડ કરાવનારા છે, તે તેમ જ થયું. હશે મારો એમાં કંઈ વાંક નથી.

કાવેરી—ચંચળબહેન ! હશે, એ તો હવે બોલતાં નથી, તમે બોલો તે બધા જાણે છે, ત્યારે અમથું થુંક શીદ ઉડાડો છો ? જુઓ, ‘રાખું વરે પડે, ને બોલ્યું બહાર પડે.’ કાલ પાછાં એકઠાં થઈને બેસશો; માટે કાઠું બોલશો નહિ. હશે, કહ્યું તેમાં તમારું કંઈ

અયું ? એણે કહ્યું તે તમે જો ના બોલત તો કાંઈ જાણનાર નહોતું. તમે બોલીને સહને જણાવ્યું; તેથી ચોરને ચતુર શીદ કરો છો ? છાના-માના બેશી રહો. જે બોલશે તે પસ્તારો. ઝાઝું બોલવામાં કાંઈ સાર નથી. પછી તો તમે ડાહ્યા છો બાવા. હું કાંઈ તમને શીખામણ દેવા જોગ નથી. ચોદ જાણે તેને ચાર શું જણાવીશ ? તેથી જવા દો હવે.

ચંચળા—અરે ! જવા તે કાં સુધી દો ! રાંડને કાલે પણ મેં જવા દીધી, ત્યારે પાછું આજે સહેલું પડ્યું, કાંઈ શું જાણું ! એ તો એવી છે કે ધીરે રહીને ઉતરેડ ગળાડાવે છે. એવી કપાતરને કાણ જાણે ? કામ પડ્યું હોય તે જાણે. તોયે પણ હું છેક એના જોવી તો થતી નથી. જુઓ ભાગીરથી ! મારો વાંક હોય તો કહો.

ભાગીરથી—બાપ ! તમે કહો છો તેમ હોય ત્યારે તો તમારો વાંક નહિ હોય, પણ વિજયાલક્ષ્મી મુદ્દને બોલતાં નથી, એટલે અમને શું સમજાય ? તમારી પેઠે જો બહાર નીકળીને બોલે તો સામાને જણાય કે આમાં કોની ભૂલ છે. પણ હશે બહેન ! તમે બોલશો નહિ. છો એના ઘરમાં બેઠાં એ બોલ્યા કરે; ને છેક એવું હોય તો તમારા વરપાસે એમના વરને એ વાત કહેવાડી દેજો, એટલે થયું.

ચંચળા—અરે બહેન ! તે તો મેં કાલનું ધારી જ મુક્યું છે. ને મારા ઘરનાએ પણ કહ્યું છે કે આજે દુકાનેથી વહેલો આવીને એને બધું કહીશ. પણ જુઓની ! ત્યાં લગીએ એ સખણી કે દહાડે રહે છે જે ! પગથી તે માયાસુધી ઝાળ લાગે એવું ધીરે રહીને બોલે છે, ને હું રાંડ ભડભડિયણ તે બહાર નીકળીને લખારા કરું છું, તે સહ જાણે છે. ના બોલતું જણાય તેને લોક ડાહ્યું કહે; બાકી ખરું જોતાં તો એના વરનેએ પણ એ કે દહાડે ગાંઠે છે જે ? તે બચારો ઢાલામારુજોવો બહારથી આવે છે, ને ખાંધને લાડ કરીને સુષ્ઠ જાય છે તેમાં જ છાકી ગઇ છે તો ! કહેવત છે કેની ‘ ઘણીની માનીતી બાર ગામ ઉજડ કરે.’ ના ના, જુઓ તમે બધાં છો જ તો; તમારી જોડે હું કેમ વદતી નથી ? પણ એ રાંડ બોલ્યા જેવું કરે છે ત્યારે શું કરું ? એને નિર્લજને લાજ આવે છે કે કાલે ઉડીને ખપ પડશે ? પણ એને શેનો ખપ પડવાનો છે ? રાંડ ને રંડવો એ જણાં છે. આમજ પાછળ હોય તો આપદા કેની ? પેલી કહેવતવાળી વાત કે ‘કુતો ને કુતી, ને સોડ વાગીને સુતી’ ! એને કાંઈની મતલબ છે ? પણ બહેન ! બાર ને ચારે સરખા જવાના નથી. એ તો ધૂળનોએ ખપ પડે છે, સમજ્યાં કેની ?

[એટલામાં સામી રહેનારી પારવતીબાપ નામની એક આધિક

બાયડી પોતાના ધરમાંથી નીકળીને કહે છે.]

પારવતીઆર્ધ—અલી ચંચળ ! તને કેમ કરી વાતની શરમ નથી ? તારની નજરમાં આવે છે તેમ બોલબોલ કરે છે ? તે બચારી તને મોઢુંએ આપતી નથી. એમ છેક છેડા મથિ નાખીને ના ફરીએ ! જો બાપા ! મારે તો તેએ સગી નથી, ને તુંએ સગી નથી. પણ રાંડનું રીતે કહેવાય, જો મારી બાપ ! તારની પહોર વારથી ટકટકારે મડિયો છે ? એમ છેક કુતરાની પેઠે બસ બસ કરવું એ તે સારું ? નાનામોટાનો બારવકર રાખીએ ! તું તે કંઈ હવે નાની છે ? મોટી ગધેડાજીવડી થઇ ને હજી વિચાર રાખતી નથી ! હવે પછી તે વિચાર કે દહાડે આવવાનો છે ? રડયું ખરી વાતમાં બોલ્યાવનું ના રહેવાયું તે કામ મૂકીને બહાર નીકળી. ક્યારની હમજ્યું વગર હમજ્યું લવ લવ ક્યાં જ કરે છે ! જરા મોમાં જીભ ધાલતી નથી ! એમ છેક બેફાટ થઇને ફરવું એ તે શું ? કાંઈ નાનામોટાનો બારવકર રાખીએ ! કેમ અલીઆ ! કાંઈ બોલતી નથી ? હું બોલું કહું છું !

ચંચળા—જીએ કાકીજી ! તમે મોટાં થઇને મારો રાંડનો વાંક કાઢો છો, પણ જરા તોલ કરતાં નથી. આજનો દહાડો હું તમારું સાંખી રહી; પણ તમે શી ચોકશી કરીને બોલ્યા ? પૂરી વાત જાણ્યા વિના મારા ઉપર ફકડફડતાં બહાર નીકળ્યાં, ને ઘોડી ને ગધેડી કરતાં નીકળ્યાં ! કંઈ હું તમારી હજી આશિયાળી નથી ! રડયું નાયથી બોલે તો ચાલે ! છેક આમ તણખલાજીવી મને કરો છો એ તે સારી વાત છે ? મોટાંએ તો બેયને બરાબર ગણવાનાં. હું એ રાંડ ધાન ખાતી હપથ તે છેક નહિ સમજતી હપથ ?

પારવતીઆર્ધ—તારે જી લલ્યા કર, તારામાં જોર હોય તાં સુધી ! જી ! લલાની દુનિયાં છે ? એને શીખામણ દેવા આવ્યાં, તારે મારી સાથે બાઝવા આવી ! એનું તો લોહાનું માથું છે, તે સઉ સાથે ફેડે છે. બાપ ! તારી સાથે પૂરાં ના પડાય. તારું વજનરનું મોઢું છે, મેં રાંડે જખ મારી કે તને શીખામણ દેવા આવી ! હશે જી, હવે તારું સજતું કર. એ તે શું મારી બાપ ! સવારની ઉઠે છે તારાની કમડીની પેઠે કાઉ કાઉ કરી મૂકે છે ! ચાક્તી નથી ! બચારા બાલુ-નેએ પજવી પજવીને પેશ પહોંચાડે છે ! કોણ જણે કરમની કાઢી એને આવી બાયડી ક્યાંથી મળી ? (એમ કહી પોતાના ધરમાં જાય છે. ને બારણું બંધ કરે છે.)

ચંચળા—‘સરે તહિ, સીજે તહિ, ને ખાટ બેઠું ખીજે.’ રાંડનું ધરકું લવા આવે છે, એટલે છેક અકલ જતી દેખું તો ! પણ

એવું હોય તો કોઈની વાતમાં બોલીએ નહિ, મારા કટંભની હજીજીએ ચંદ્રને બોલવા આવે છે ! એવું હતું તો શીઠ તેના માથાપે પોતાના દીકરાને પરજીવ્યા ! ને હું નહારી હતી તો ખીજ હારી જશ્યીને આપીએતી, બહુ દયા આવતીતી તો ! જે વળી, મને બોલાવીને સાર કાઢનારી છે જે ! જને હજી બોલતી નથી ! હડિનાં હેતને જાણ્યું છું. મરતાં—સુધી બૂલવાની નથી. (એમ બડબડતી ધરમાં જાય છે, તથા હમણાં સાંજ પડશે, તેથી રસોઈ કરવા જાય છે. પછી સહ પોતપોતાના ધરમાં જાય છે.)

વિજયાલક્ષ્મી પોતાના મનમાં હસતી વિચારે છે : ખરે, ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર છે. જે હું ના બેલી તો ખીજાં કેટલાં બોલનાર મળ્યાં ! અને જે હું બોલી હત તો બધાંએ તમાસો જોતે, અને એ નીચ સ્વભાવની ગમે તે બોલત, તો મારે શરમાઇને બોધમાં પેશી જવું પડત, ને પાછળથી એના બોલ સંભારીને મને બળાપો થાત. સારું થયું જે પરમેશ્વરે મને શાંતિ આપી, નહિ તો એના આવા કડવા બોલ મારાથી સંખાત નહિ, તેમ છેક એના જેવું નિર્લજ થઇને મારાથી બોલાત પણ નહિ. હશે, પણ આજે સાંજે પાછું કંઈ થશે ખરૂં. એનો વર આવીને એમના આગળ સાચા જૂઠાં કરશે. પણ પોતે બધું જાણે છે એટલે મારે કરી દિલ્લે નથી. અરે ! એમની જગાએ જો કોઈ મૂર્ખ હોત તો મારી શી વલે થાત ! આવા માણસો મને રોજ માર મરાવીને જીવવા પણ દેત નહિ. પણ ઈશ્વરને સહની દિલ્લે છે. જેને જેવું જોઈએ છે તેને તેવું ભગવાન મેળવી આપે છે. ચાલ હમણાં સાંજ પડશે. હું પણ મારા કામકાજથી પરવારી લઉં. [આવો વિચાર કરી પોતાના કામમાં પ્રવેશે છે.]

થોડીવાર થયા પછી બાળમુકુંદદાસ આવે છે, તેને અંચળાએ સઘળી વાત વધારીને પોતાનો વાંક ઢાંકીને કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને તેના વરે જમ્યા પછી એ વિષેનો બહોળસ્ત કરવા કણકાત આપી. પછી જમ્યા ને પાનસોપારી ખાવા બેઠા.

મનોહર પણ પોતાના કામથી પરવારી ઘેર આવી સંખ્યા કરી વાળુ કરવા બેઠો. તે વખતમાં તેની સ્ત્રીએ દિવસની વીતેલી સઘળી વાત કહી સંભળાવી. એટલામાં બાળમુકુંદદાસ એક પોતડી પહેરી, ઘોટીયું ઝોઢીને મનોહરને ઝોટલે ચઢી બોલે છે :

બાળમુકુંદ—[મોટેથી] કેમ બડમાં છો કે ? મનોહર ! એ મનોહર ! બતજી છુવા છો કે ? કેમ કોઈ બોલકું નહીં ! અડે બીજકોડ બતાની ? એ બીજકોડ બતાની ! અડે બતજી આકાજ !

ધડમાં છે કે ? (જવાબ દીધા જેવું સંજળાયાથી) જડા બાનું ઉધારજો
મનોહર—(વાળુ કરીને ઉઠ્યો હતો તે એકદમ બારીએ
આવીને, મોટેથી) એ કાણુ બોલાવે છે ?

બાળમુકુંદ—એ ટો હું છું મનોહર બત ! જડા કામ હતું.
કેમ પુડસડ છે કે ?

મનોહર—આવો. બાળમુકુંદલાસ કે ? પધારો. (બારણું ઉધારે
છે.) આજ તમે અત્યારમાં ક્યાંથી ? દુકાને નથી ગયા કે શું ?
પધારો મેડે. તમે આવ્યા એટલે કુરસદ નહિ હોય તોપણ કાઢવી પડે,
કેમકે એક મોજના પડોશી છો. બાધ ! તમારી ઓથે અમે છીએ,
ગમે એવા પણ તમે ગામના શેઠ કહેવાઓ. [એમ બોલતાં બે જણ
ઉપર જઇ ખેસે છે.]

બાળ—એ ટો બહુએ ઠીક જ છે મેહેડયાન ! સહ અડરપડસ
છે, ટમે મોતા ડેવટા ગનાઓ છો. બૂડેવ કહેવાઓ ટે ટમે. ટમાડા
પાડી ? કાષ્ટને ચાલડું નડી. કેમ, વાલુ પાની ક્યાં કે હણુ હવે ?

મનોહર—હા, વાળું ચર્ચા, ખેસો, હું પાનસોપારી લેતો આવું.

બાળ—અડે ખેસોની, ટેની કંઈ અમટ નડી, આપને ટો
ધડનું ધડ છે.

મનોહર—એમ તે ચાલે ! હજી મારે પણ ખાવાનું છે,
(ધરમાં જઇ પાનનો વાટવો લે છે. તેને ધીરથી હસતાં વિજયા કહે
છે, જરા એને સમજણ પાડજો કે તમને બોલાવે છે તે છેક નામ
બગાડીને બોલાવે છે, એને બોલતાં આવડતું નથી, તે તમને તો
મનોહરબત કહે છે; ને મને તો વળી છેક બોજકાડ બતાની કહે છે.
તે જરા રીતસર બોલાવે એમ કહેજો. એવું મને તો ગમતું નથી.
પછી આપની મરજી. મનોહર હસતાં હસતાં વાટવો લઇ આવે છે,
શેઠ ઉભા થઇ તેમને ખેસાડી ખેસે છે.)

બાળ—આજે દુકાન જડા વેહેલી પડાવી, સાલું એ ટો
રાજનું છે, કાષ્ટ ડારો બે ધરી નિરાંટે ખેસીએ ટો ખડા.

મનોહર—બહુ સારું થયું, પડોશમાં રહીએ છીએ પણ આજ
કેટલે દહાડે મળ્યા ? સંસારઉપાધિર શોડી છે ?

બાળ—અડે સંસાડની ઉપાધિની વાટ ટો પૂછસો જ મા.
સાલું આમ નહિ ટો આમ.

મનોહર—(તેને પાન આપતાં) કંઈ નવીનુની બજુવા
બોલ છે કે ?

બાળા—આ બગડાની ટો કંઈ ટેવી જાનવા જોમ નહી. સહ-
ભડ ચાલે છે ને આ ધડી ટો જાનો જ છે કેવી ! રાંદોનાં કામ
છે, ટે ડારામાં ડસ નવી ને ડસ જૂની થોકતી ને લરવું, સાલાને કંઈ
કમાવા હમાવાની કાલજી છે ?

મનોહર—હોય છે, એ તો સંસાર દુઃખનો જ દરિયો છે. એમાં
જો આપણે મન ધાલીએ તો જીવતાં મરવું પડે. કેમ ખોટું કહું છું ?

બાળા—ખડે મનોહર ! એ સું બોલ્યા ? આમનો સડજ
આમ ઉગે ટો પન દમે ખોટું બોલો ? એ વાટનો મને બડોચો છે.
પન સાલુ વખટ પરે ટેમાંએ ચિટ નાખવું પડે છે, કેમ ? નહિ ટો
સાલાં માંહો માંહી લરી વરીને જુદ મચાવી મૂકે, ને કુંડ પીઠા જેવું
હોય ટાં જોડ પીઠા જેવું ટડટ કડીને મૂકે, ના ના સાચું કહેજો,
જાત ! થીક કહું છું કેવી ?

મનોહર—ના, એમ તો જરા ધાક રાખવો, તપાસ રાખવી,
નહિ તો એ તો સ્ત્રિયોનાં કામ છે, મચે તો દેશ ઉજડ કરે. તેમાં
પાછી પાતી કરવાની નહિ, ને વળી નામ ત્યારે અબળા !

બાળા—(હેં હેં હેં એમ હસીને) ખડું કહો છો, મહાડાજ ! ખડું
કહો છો. એ વાટનો જોરે અનુભવ છે ટેજ જાતે છે. હું જાનું છું
કે આપનાં જાતાની કંઈ છેક એવાં નહી. એમની મડગડ, એમના
બોલવાની મીચાસ, ટેમ જ સમજાન ટેવી. સકલજનસંપૂડન છે. ટેમ
ડેવટા દમે પન ટેવા જ છે હોં. આજ કેતલા ડાંરાડી જોઈ છું ટે
સીઠે રસ્ટે જવું ને આવવું, આપને લલા, ને આપનું ધડ બહું, કા-
છતી લાખી નહિ, તુંડી નહિ; એ ધનું જ સાડું છે, ને દમાડા જેવો
પરોસ મારો નાકજી બાવો સઉને આપે એ જ માડી તો મામની છે
હો, જુથું નહિ.

મનોહર—જુઓ બાળમુકુંદદાસ ! અમે પણ મહાદેવજીપાસે
એમ જ માગીએ છીએ કે તમારા જેવા પાડોશી અમને જનમે જ-
નમ આપજો, કેમકે તમારામાં કળિયુમનો વા નથી. બાકી આજની
મજા તમે જાણો છો ? કેવી થઈ છે કે તેવી પાસે ઉભા રહેવામાં
માલ નથી. બલા લગવાનું જે છે તે ઠીક છે. આપણે મુખે મધમે
બહું જુડું શા વાસ્તે કહેવું જોઈએ, ને તમે એમ જાણતા હો, પણ
અંધજા મોડાણીજેવું માણસ તમને પણ ના મળ્યું હોત તો જા-
તનો વધારે અનુભવ થાત હો. જુડું નહિ. એમનો સરભાવ જરા
આકળા છે. પણ મનમાં પાપ નથી. બોળાં માણસ છે. એવા માણસ મને
બહુ મને છે. મને તેવી દિલ્લીરીયાં હોઈ તો પણ અંધજા મોડાણીયાં

જરા વાત કરું એટલે એમનો હસપુખો સ્વભાવ તેથી તરત મને આનંદ થઇ જાય છે. તેથી મને તો એમનો સ્વભાવ બહુ જ સારો લાગે છે. વળી આખર્માં શરમ કેવી ? ને એમને કાંઈએ બે અક્ષર દાખીને કહ્યા હોય તો દુઃખ માનવાનાં નહિ, પણ ઉઘટાં હમીને યો-લવાનાં. હું તો આખા શહેરમાં રાતદહાડો કરું છું પણ એમનો જોટો નથી, હો શેડ ! હોય, વખતે તેમનો જીવ અકાળો હોય તો બે ખરા અક્ષર બેલે, પણ તેનું મનમાં પાપ નહિ. ઘડી પડી પાછાં હસતે મ્હોડે તેને યોલાવનાં જાય. એ બહુ જ સારી ટેવ છે. એવાં ચાણુસ જેને જોઈએ છે, તેને શોખ્યાં જડનાં નથી, ખપર છે ? હું તો સત્ય કહેવાનો. મોરખી વાત મને ગમતી નથી.

બાળ૦—(જરા હસતાં) હમનાં બાડીએ જ બેથાં હસે. બોલાવો, બોલાવો, જડા બેલાવો ટો ખડા. એમના મનનું સમાહાન ફસે. બનિહાડી છે મ્હાડાજ ! ટમાડો પન સેહેડમાં જોતો નડી હો. ખોતી વાટ નડી કહેટો.

મનોહર—ના ના, હમણું કાંઈ કામમાં હશે. એમને બાડી થવું પડશે. બાડી હું બોલાવું એટલે તો હજાર કામ પડ્યાં મૂકીને આવે. મારા ઉપર એમની સંપૂર્ણ કૃપા છે. પણ જાણી જોઈને એમને બાડી કરવાં ? વખતે કામમાં જ હશે.

બાળ૦—અડે ટેનું કંઈ નહિ. હમનાં દુડસડમાં જ બેથાં હસે. જુઓ બોલાવો ટો ખડા. ટેની કંઈ ફિક્કડ નહિ. કામ ટો ડોજનાં બધ્યાં છે.

મનોહર—(મોટેથી) કેમ ચંચળ શેડાણી ! છા કે ? એ ચંચળ શેડાણી ? (ચંચળ ત્યારની બારીઆગળ જાતી રહીને બધું સાંભળતી હતી, તે પોતાનાં વખાણુ સાંભળીને લગાર હમનાં બારીએ આવીને)

ચંચળા—કાણુ બોલાવે છે એ !

બાળ૦—સાંભળો છ કે ? જડા દુડસડ હોય ટો મનોડ ભત ટમને યાડ કડે છે.

મનોહર—આવોને શેડાણી ! બે દિવસથી જણાયાં નથી. બાપ ! તમારા વિના બે દિવસ જાય છે કે મને ચેન પડતું નથી. તમારે તો દયા રાખવી. દહાડામાં એક વાર પણ અમને દર્શન દઇ જવું. સવારે અથવા સાંજે. થો. હમણું જરા નવરાજ હોય તો આવી જાઓ.

ચંચળા—એ બારણું—એ બારણું દબને આવું છું.

(પોતાને માન તથા પ્રીતિથી બોલાવે છે એ જાણીને પ્રસન્નતાથી બારણાં દધને આવે છે.)

મનોહર—આવો, બેસો, કાંઈ કામ મૂકીને તો આવ્યાં નથી ?

ચંચળા—જલ્યું, કામનો કંઈ અંત આવે છે ? કામ તો રાખતું છે.

બાળા—કહો હવે જે કહેવાનું હોય તે બતને, એટલે ટમાડે નિકાલ ઇસે.

ચંચળા—એમાં શું કહેવાનું હતું ? તમે પણ સમજ્યા પાડી ! મારે તો કાંઈ કહેવું નથી.

મનોહર—કેમ વારુ ? કાંઈ કહેવાનું હતું ? હા સુખેથી. કાંઈ વસ્તુ જોઈએ તો તમારું ઘર છે. એમાં પૂજવાનું શું હતું ? જાઓ, ઘરમાં તમારી જાહેન છે તેની પાસે. અરે તેને પણ પૂજવાનું શું ? જે વસ્તુ જોઈએ તે આપણે હાથે આવીને ઘરમાં જ્યાં પડી હોય ત્યાંથી લઈ જઈએ. તમે કાંઈ લોક છો ? જુઓ કરી વાતે જુદાઈ ના રાખવી. કેમ બોલ્યાં નહિ ? શું જોઈએ છે ? હેં શેઠ !

બાળા—ના ના એટા સેહેજ કસું જોઈતું નહીં. એ વાટની ટો આપના ઘરમાં ટમાડી ડયા છે. પન આટો જાનો જ છે કેની, ટમાડા ઘડમાં જતાનીને ને એમને જડા બોલ્યાલ છા હસે. હોય છે, આખો કારો બેલા રહેવું તે વખટે બોલવું હાય. ટારે મેં ઢીરજ આપીટી કે ધબડાસો નહિ. સાંજે એ વાટનો ટોર કરીયું. જુઓ, પાંખાપારોસમાં રહેવું, ને ઉંચું ડીલ હાય તે થીક નહિ. કેમ બતજી મ્હાડાજી ! બોલ્યા નહિ ? તે હવે ટમાડા આગલ કેહેટાં સડમ આવે છે. પન ટેની કંઈ ચંટા નહિ, બેલાસક કહો, શું હતું હું તે ?

ચંચળા—એમાં શું કહેવાનું ? કશુંએ થયું નથી. હોય, બે હાંધી હોય તે ખખડે.

મનોહર—[પોતાના ચોરડામાં બેઠેલી વિજયાતરફ નજર કરી જરા મોટે સારે] કેમ રે ! તેં કાંઈ શેઠાણીને એણું વખતું કહ્યું—તું કે શું ? બોલ સાચેસાચું. મેં તને પહેલાંથી કહી મૂક્યું છે કે એમના સામું કશું બોલીશ નહિ, ને કેમ તારી જીભ સખણી રહેતી નથી ?

વિજયા—(પોતાના ચોરડામાં બેડી બેડી ધીમેથી) પૂછો એમને હું કંઈ બોલી હોઉં તો. એ તો હું જાણું છું કે એમનો સ્વભાવ જરા આકળો છે, તે સહેજ કાંઈ થાય તો બે અક્ષર બોલે. પણ પત્ની તે વાતનું એમના મનમાં કાંઈ નહિ. તે કરનાં પૂછો એમને. બે દિવસથી હું એમના સામું કશુંએ બોલી છું ? કાલે તો તમે મને પરમ દહાડે કયા કહી હતી તેનો હું વિચાર કરતી હતી, એટલે

તેવામાં એમણે મને કંઈ પૂછ્યું હશે, તેના મારાથી બરાબર જવાબ નહિ દેવાયો ને કંઈ બોલાવ જવાયું હશે, તેથી એમના મનમાં બોલું લાગ્યું હશે. અને આજે તો તમે મને જોડી આપેના પ્રભાતિયાં બોખતી હતી, તેમાં એમને કંઈ દુઃખ લાગ્યું હશે. એ વિના હું કંઈ બોલી હોઉં તો આ રહ્યું એમનું મોં પૂછે. હું તો ઉત્તરી એમનાથી દબીને ચાલું છું, કે વખત છે ને મારો વાંક પડે ને તમે મને વઢો. કેમ ચંચળ બહેન ! મેં તમને કંઈ ગાળબેળ દીધી છે ?

ચંચળા—(જરા રાજ થઈને) ભટ ! એ વાત જવા દોની. એમાં શું ? હોય એના બોલ્યા સામું કોણ જુએ છે ? એ તો મારો સ્વભાવ આકળો છે એટલે હું બોલું છું.

મનોહર—મગદુર કે બોલે તમારા સામું ! મેં એને પહેરેથી ખબર આપી છે કે ખમડદાર, શેકાણીને કંઈ કશું સાંભળ્યું તો ! એમનો ગરમ સ્વભાવ છે તે કદાચ બોલે તો નહિ, તોપણ કદાપિ બોલે અને સો ગાળો દે પણ તારે એક અક્ષર સામો બોલવો નહિ; ને જો બોલી તો તારી વાત તેં જાણી ! માટે બોલે કેમ ? તમને કહીને એ જાય ક્યાં ? પાછું મારાથી કામ છે કેની; ને જુઓ શેકાણી ! તમને પણ આજ્યા શેકના દેખતાં કહી મૂકું છું કે એના બોલ્યા સામું જોશે નહિ. હજી એની તમારા કરતાં બાળકશુંદ છે, તેથી જો કંઈ એણું વધતું બોલે તો તમારે એને કશું કહેવું નહિ, ને હું સાંજે ઘેર આવું ત્યારે મને બધું કહેવું. પછી એની વાત જોજો થાય છે તે ! મારા જેવો કાંઈ ભુડો નથી, એમ જાણતું હો. હા હા, હવે હું સમજ્યો. એ તો મેં એને બે પ્રભાતિયાં લખી આપ્યાં છે, તેમાં મેં એક કહીમાં લખ્યું છે કે ‘ ચંચળ નારીની ચંચળતા, ટાળી જ્ઞાતિ ધરજો રે ’ તેમાં તમને એમ લાગ્યું હશે કે આ માઈ નામ દે છે; પણ તેમ તમે જૂઝશો નહિ હો શેકાણી ! એમાં કાંઈ તમાઈ નામ નથી. એ તો જ્ઞાતિમાં બૈરાંની જાતને ચંચળ જ કહેતી છે. ચંચળા એટલે સ્ત્રી એવો જ અર્થ થાય છે. તેથી એ તો મેં સહ બૈરાંનું જોડી આપ્યું છે; ને કદાપિ તમાઈ નામ પ્રભાતિયામાં આવે તો તમારે ખુશી થવાની વાત છે. કેમકે પ્રભાતિયાં તો સવારમાં ગાવાનાં. તેમાં જાણો છો કેની, કે સવારમાં નકારા પાપી માણસનું નામ તો દેવાય નહિ; કારણ કે નકારા માણસનું નામ સવારમાં દેવાય તો આખો દહાડો ખાવાએ ન મળે. તેથી જુનાં પ્રભાતિયામાં જુઓની દ્રૌપદી, અહમ્યા, તારા, સીતા, મન્દોદરી, દમયંતી, કુંતી, લક્ષ્મી, એવાં મોટી મોટી સતીઓનાં નામ આવે છે, ને તમાઈ નામ જો

અભાતિઆમાં ગાય તો એનું મોટું ભાગ્ય જાણવું. તમે પણ કે દહાડે ખોટે રરતે જાઓ છો ને ? તમારા જેવાં બોલદોલમાં માણસનાં નામ સવારમાં દેવાય તો સારાં, કે આખો દહાડો આનંદમાં જાય. કેમ 'બાળશુકુન્દલાસ ! બોલ્યા નહિ ?

બાળા—એ ટો ગાંદા છે. આપનું એવું ભારેગ કાંઠી કે પર-ભાટિયામાં નામું ચરે. કેમ ટમાડાં પેતમાં એ જ વારતું હતું કે ખીન્નું કંઈ ? જે હોય તે હસી ડેજે.

ચંચળા—[મનમાં] મેં રાંડે એને ધણીએ ગાળો દાધી પણ એ દશુંએ બોલી નથી. હવે મારે એનો ગુણ માનવો જોઈએ, અને આ તો ભટે જેડી આપ્યું છે. તે એણે ગાયું, ને હું તો ઉધું સમજી. હશે, ચનાર ગધ ગધ. [મોઢથી] ના રે, તેનું તો કંઈ નહિ; ને ખીન્નું શું બોલવાનું હતું ? એ તો હોય, 'રાંડે માર્યાં પાણી કંઈ જુદાં થવાનાં છે' ? મારે એના વિના ચાલવાનું નથી, ને એને મારા વિના ચાલવાનું નથી. મારા મનમાં તો હવે દશુંએ નથી.

બાળા—બોલો ડવાડકાંઠીસ્કી જે, દયું હવે સમાદાન ? ટારની માડા પેતમાં ફાલ પડી હતી કે સાલો આ પારાપરાસમાં પાછો ગેખી જોલો કાંઠી આવ્યો ! લો, હવે કસું બોલસો નહિ; જાઓ ભત્રાનીની પાસે બેસો, હલી મલીને. ભત્રાની ! બોલાવજો એમને જડા. જાઓ જાઓ, થડમાં જાઓ. મનોડ ભતજેવું માનસ દેસદેસાંડમાં નહી, ને ભત્રાની પન ટેવાં જ છે હો. એ ટો ટમાડો સલાવ જડા આકલો ટે વખટ બેવખટ હોય.

[વજયા—આવો ચંચળ બહેન ! બેસવું હોય તો ધરમાં.

આટલી વાર સુધી સામી બારીએ બેશીને વિઠ્ઠલજી તથા ભાગીરથી બધી વાત સંજળતાં હતાં, તે ભાગીરથી પોતાના ધણી વિઠ્ઠલજીને કહેવા લાગી:

ભાગીરથી—જુઓ, વગર કારણે બિચારી વિજયાલક્ષ્મીને ચાર વાત સંજળાવી. મનોહર પણ કેવા સમજી છે ! પોતાના માણસનો વાંક કાઢ્યો, પણ તેનો રાંડનો બધો વાંક હતો પણ હજારે તેને દહું છે ? મને 'પુષ્ટ્યું' હોત તો એનું બધું હસી આપત. બાપડી વિજયાએ બધી હજારે ગાળો આપી છે, પણ કશું એના આગળ દહું નથી. તોખા આવાં માણસથી ! ગાળો દેવી ને વળી તેને સામું 'દયાવવું' !

વિઠ્ઠલજી—બેસની હવે, તુંએ કેદહાડે ડાહી છે ? નહિ સળગતું હોય ત્યાં સળગાવી આપે એવી છે ! એ તો બિચારાં બેએ બલાં છે. લાવ જરા શેકને બોલાવી જોઈ ! (મોઢથી) કેમ બાલ-

સુકુદ્દાસ ! આજ કંઈ ભટજીના ઘરમાં બોલો છો ! આજ વહેલા આવ્યા છો કે શું ?

બાળા—કોન વિથ્યવજી કે ? અટ્ટાર સુઠી કાં ગયા' ટા ? આવો, પુડસડ હોય ટો. એ ટો ઘને ડારે ભનજી મલ્યા, ટારે કહ્યું, ધરી વાટચીટ કડીએ. સેહેજ બેથા છીએ. આવો આવો.

વિકુલજી—ભટજી મહારાજ ! નિવૃત્તિમાં બેઠા છો કે કાંઈ ખાનગી પ્રસંગ આવે છે ?

મનોહર—ના ખાનગી તો કાંઈ નથી. આવતું હોય તો આવેલ [વિકુલજી આવે છે.]

બાળા—કેમ ભાગીડકી ! ટમે પન પુડસડ હોય ટો આવેલ ટમાડી રેકસલ પન ઘડમાં જુડી બેથેલી છે. જુવો હઢીએ મઢીએ પડરપડને ટેમાં આનંડ છે. કા' કા' વિથ્યવજી ! એમને પન બચાડને ઘડમાં એકલાં ઘુદની પેથેમ કેમ ગમે ?

વિકુલજી—[ભાગીરથોને] તારે પણ આવતું હોય તો આરણા અંધ કરીને આવ. ઘરમાં સડે બેઠાં છે ત્યાં ઘડીમર બેસજે. [શેડનરફ જોતાં] શેડની મરજી કેમ તોડાય ? [ભાગીરથી પણ આરણાં દબને આવી ઘરમાં જાય છે.]

વિજયા—(તેને આવકાર દેતાં) આવો ભાગીરથી બહેન ! બેસો.

બાળા—વિથ્યવજી ! કંઈ પડસંગ કારો. મઢીંડી સીખામન આવે ટેવો.

વિકુલજી—મને શું કહેવડાવો છો ? ભટજી મહારાજને ઝજિહ્વાયે છે, શસ્ત્રપુરાણ જે પૂઠો તે. પણ શેઠાણી રોજ કથામાં જાય છે, ને બધાં જોડે લહે છે ત્યારે તો પાછીપાની મેલતાં નથી !

બાળા—અડે ભાઈ ! સી વાટ કહું ટમને. જુઓ મંડિમાં ટો ટમે જાનો જ છો કે કસું કહેટા નહી. આ 'જે જે, જે જે,' કડવું ને ડડસન કડીને થેડ આવતું, ટેમાં સાલો સો બોલ લાગે ? ટેમ છટાં વહી આપની પરાસન પેઢી વખટ બામની કહેડીંટી કે એક સંતાસી કઠા કડે છે, ટે થીક છે. ટો કહ્યું જાઓ, ભકિતના કામમાં કોન સાલો કમખખટ આરી જીભ ધાલે ? પન જાનો જ છો કેની, બુદ્ધ સમા પડમાને. ટે પન વહી કહેજ કે વેડાંટની કઠા કડેજ ! અડે ભાઈ ! રાદિની જાટને બોલ તકેજ. ધરી પછી ટેનું ટે. ટોપન નહિ માંમાનાં કાના મામા સાડ. કેમ ભનજી ! બોલ્યા નહિ ?

વિઠ્ઠલજી—[પોતાની ઓને મેટિથી પેલી વાત સાંભળેલી કે બાટ તો પોતાની વડુને દીકરી, બહેન, એવું એવું કહે છે તે ઉપરથી] અરે ભાઈ! સ્ત્રિયોને એવી નહારી ટેવ છે કે જુડી સાચી એક બીજાની ન કરે ત્યાં સુધી અન્ન પચે નહિ. રોજ એક ગપ મને ત્યાંથી પણ ઉડાડવી, એ જ એમનો 'સિદ્ધાંત' છે. ભટજી મહારાજ ! સાંભળજો, અપરાધ ક્ષમા કરજો. આજ આખા મહોલ્લાની સ્ત્રિયોમાં એક એવી ગપ ચાલી છે કે આપણા મહોલ્લામાંનો કોઈ પુરુષ પોતાની ઓને 'બહાલી દીકરી, પ્યારી છોકરી, બહેન સાંભળ,' એવું પ્રીતિના રાગમાં રોજ રાત્રિએ કહે છે. સાળી આ વાર્તા તે સંભવે છે ? પણ મુખ્ય સ્ત્રિયોને સંભવ અસંભવનો કાંઈ વિચાર છે ? એવા અજ્ઞાનના સ્વભાવ તે એકદમ શી રીતે બદલાય ? જરા પણ ચોક્કસ કરીને બોલવાનો તો એમને ચાલ જ નથી. બહુ જ દિલગીરીની વાત છે કે જ્યાં સુધી આ સ્ત્રિયોનો નહારો સ્વભાવ જાય નહિ ત્યાં સુધી કંઈ પુરુષોને સખ થનાર નથી. હશે પરમેશ્વરની જે ઇચ્છા હશે તે ખરું.

મનોહર—(જરા હસીને) એ વાત પણ ચાલી છે કે ? સાંભળો, વિઠ્ઠલજી ! એ વાતનું તો એમ છે કે સ્ત્રિયોની રીતભાદ તથા વ્યવહાર સારી રીતે સુધરે તેટલા માટે એક ધર્મકુટુંબનું આખ્યાન મેં હાલ બે દિવસથી રાત્રિએ કહેવા માંડ્યું છે. તેમાં માતાએ પોતાની પુત્રીને બોધ કરેલો છે, તે વાર્તા હાલ ચાલે છે. તેમાં સ્થળે સ્થળે માતાનાં વચન આવે છે કે 'હે વહાલી દીકરી ! હે સુપુત્ર ! હે બહેન !' ઇત્યાદિ. આ વાર્તાઉપરથી કોઈએ વગર સમજથી ગપ ચલાવી હશે, પણ તે મારે માટે જ ઉડી હશે. ખેર, હવે એ વિષે વધારે ચોક્કસીની કાંઈ ગરજ નથી.

બાળી—(એકદમ) હે ભટજી મહારાજ ? તે કહા કેવી છે ? ને આજે ઠવાની છે કે સીડી ? આડે બાઈસાહેબ ! એમ હોય તો ત્રિવાંડી હુકું સું હડું ને ! આજડી જ માડો તો એ અભિપ્રાય છે કે સઘક્ષા મોલ્લાનું બૈરાંમંદલ બેસીને સાંભલે. તેની સઘક્ષી ટગવીજ માડે કરવી. [પોતાની ઓની સંમતિ^૫ લેવાના વિચારથી ચંચળાને] કેમ સાંભલો છ કે ? આ ભટજી મહારાજ આજડી કહા કહે ને આપને બહાં સાંભલોએ. મોલ્લાનાં નાનાંમોતાં જેની મડજી હસે તે આવસે. એમાં સી બેસરામન છે ને ? કેમ થોક કે નહિ ?

ચંચળા—હા, એમ હોય તો સોનાથી પીળું થું ? ને ખરચ

૧ નિશ્ચય. ૨ સંજ્ઞા. ૩ ખરાપણનો. ૪ ખોટાપણનો. ૫ સલાહ.

થશે તે આપણે આપીશું. લાલા, સડને કયા સંભળવાનું થશે ને આ કરમકથા છૂટશે.

બાળ૦—કેમ વિધ્યલજી ! બોલ્યા નહિ ? એમાં સી હડકટ છે ? કહો ટાડે ભટજી મહાડાજી ! સી આગના છે ?

વિકુલજી—હા ભટજી ! આપ કૃપા કરો તો સકેનું દુઃખ જાય, અને ધીરે ધીરે ઘણો જ સારો સુધારો થઈ જશે. મને પણ એ ઉત્તમ વાર્તા લાગે છે. જો આપને અડચણ ન હોય તો તો આજથી પ્રારંભ કરો.

મનોહર—આરંભ તો બે દિવસથી થયો જ છે. આજ ત્રીજો દિવસ છે. ભલે સઉની મરજી હોય તો, બેસવાનું કરો, હવે સમય થયો છે. એમાં ખરચ તો કશોએ નથી. દીવો તો આપણા ઘરમાં બળે જ છે.

બાળ૦—કેમ ટાડે, હું આપનાં ચાડ અરોસીપરોસીને ખચક કહી આવું ?

વિકુલજી—ના, તે તો કહો તો હું કહી આવું. એ તો ધર્મનું કામ છે. હા, જેની મરજી હશે તે આવશે. એમાં કાંઈ બેરજીવમ નથી.

બાળ૦—(ઉભા થઈને) બેમો, હું હમનાં કહી આવું છું. (તે જાય છે, અને સર્વને એ વાતની ખચર કરી આવે છે. તેથી સર્વ બેગા થાય છે.)

નિમનિર ગાસને મનોહર બેઠો છે, અને સંમુખે સર્વ બેઠાં છે. રાજના નિયમપ્રમાણે સર્વને પલાંડીવાળી હાથ બેઠી બેસવાનું કહ્યા પછી મનોહર કહે છેઃ બેલો ‘ સદ્ગુરુદેવકી જય. ’ જય બોલ્યા પછી મનોહરે પાછલી કથા સંક્ષેપમાં સર્વને કહી સંભળાવી પછી જ્યાંથી રહી હતી ત્યાંથી આગળ કહે છેઃ

લક્ષ્મી માતા કહે છેઃ હે દીકરી ! તને ગઈ કાલે અંતમાં એ વાત કહી હતી કે આપણે ઘેર આવનાર ગરીબ તથા રોગી માણસની સઉથી પહેલી ખચર પૂછવી, તથા તેને ધટતો જવાબ દઈ દેવો કે તે વિનાકારણ ખોટી થાય નહિ. હે સરસ્વતિ ! આ કાળમાં કટલીક શુદ્ધિચિન્તાની સ્ત્રિયો પોતાના ધણીને વશ કરવાના વિચારથી, કાંઈ ઢોંગી બાવા, ખાખી, શુંસાધ વગેરે જેઓ ખોટા વેષ કરીને લોકોને ઠગવા દૂર છે, તેઓની પાસે જાનામાના જઈને જાંતરમંતર કે જડીયુદ્ધો લેવાતરતે મહેનત કરે છે, અને તે ઢોંગી લોકો પણ તે શુદ્ધિચિન્તાનાં ઔરોપાસે પૈસા અથવા પદાર્થ માગી લે છે અને તેને

ખાટી આશા આપીને નહારાં આચરણુ શીખવે છે, અને ઉત્કટાં પાપી કરી નાંખે છે. તેથી તેના ધણી ભુદ્ધિમાન હોવાથી વશ તો થતો નથી, પણ ઉલટો કલેશ થાય છે. માટે હે સુલક્ષણી પુત્રિ ! તારે એવા માર્ગમાં પગલું ભરવું નહિ, કારણ કે એ ધિક્કારવાળેમ વાતો છે. ભુદ્ધિમાન તથા કુળવાન સ્ત્રીએ પોતાના ધણીને વશ કરવા આ ઉપાય કરવા: તે ઉપાયને પણ તું પ્રીતિવડે સંભળી યાદ રાખજે.

પ્રથમ તો તે ભુદ્ધિમાન સ્ત્રીએ પોતાના ધણીને વશ કરવા સારુ તે જે જે આજ્ઞા કરે તે તે પાળવી, અને તેની મરજી પ્રમાણે આલવું. તેના કહ્યા ઉપરાંત એક પણ કામમાં આપણું કહાપણુ ચત્રાવતું નહિ. કદાચિત્ તે ખોટું કામ દેખાડે તો તેને તેની પ્રસન્નતા જોઈને આપણો વિચાર જણાવવો. તેમ છતાં પણ જો તેની ન નિવારણુ કરાય એવી ઇચ્છા હોય તો તે નમ્રતાથી જરૂર પાળીને તેની પ્રીતિ મેળવવી. વળી ધરમંથી પોતાના ધણીની રમ્ભવિના પોતાનાં માથાપને ઘેર પણ જવું નહિ. હે દીકરી ! તે ભુદ્ધિમાન ધણીની જ્યારે અપ્રસન્નતા^૧ જોઈએ ત્યારે ત્યારે તો તેની મરજી ધણી જ પ્રીતિથી સંભાળવી. તેના સામું કદાચિત્ પણ ઉંચે શબ્દ ક્રોધ કરીને બોલવું નહિ, તેના ઉપર મોં ચઢાવવું નહિ, તેની નારાજતા વખતમાં તેના સામું હસવું નહિ, પૂછ્યા વિના વધારે બોલબોલ કરવું નહિ, ધડીએ ધડીએ તે ધણીના દોષ હોય તે તેને મોઢે કહ્યા કરવા નહિ, તથા આપણા ધણીના અવગુણ બીજાની આગળ પણ કહેવા નહિ કારણ કે જ્યારે તે વાત તે જાણે છે ત્યારે આપણા ઉપર નારાજ થાય છે. હે ડાહી દીકરી ! હુંકામાં એ જ કે દરેક કામમાં પોતાના ધણીની મરજી સંભાળી લેવાથી જ્યારે તે પતિ આપણા ઉપર વિશ્વાસથી પ્રીતિ રાખે ત્યારે પણ આપણે ઉન્મત્તર અથવા અભિમાની થઈને તેના મનથી ઉત્કટી રીતે કાંઈ પણ કૃત્ય^૩ કદી કરવું નહિ તેમ જ તેની મર્યાદા તોડવી નહિ. તેમ છતાં પણ કદાપિ આપણા ઉપર વિશ્વાસને રાખનાર તે પતિ ભૂતથી અથવા ભોળપણથી કાંઈ ઉત્કટા કામમાં પ્રવેશની^૪ ઇચ્છા કરે તો તેને આપણાથી બનતા પ્રયત્ને રોકવા વિચારવું; પણ હરેક સંયુક્તિથો^૫ તે પતિની પ્રસન્નતા મેળવવી. આ પ્રમાણે ધણીની પ્રસન્નતા મેળવનાર સ્ત્રી આ લોકમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં સુખો તથા સારી કીર્તિને પામે છે, અને પરલોકમાં પણ સર્વોત્તમ^૬ ગતિને પામે છે. માટે સ્ત્રીજાતિનો મુખ્ય ધર્મ તો પોતાના પતિની ઇચ્છાને અનુકૂળ

૧ નારાજ. ૨ છતી જઈને. ૩ કામ. ૪ પેસવાની. ૫ સારા ઉપાયથી. ૬ સહીયો સારી.

આલવું એ જ છે, અને એ જ ઉપાયથી તે વશ થાય છે. માટે બીજા અયોગ્ય ઉપાય કરવા જવું નહિ.

હે સરસ્વતિ ! કાદના આગળ પણ જૂઠું બોલવું એ મોટું પાપ છે. માટે જેમ અને તેમ જૂઠું બોલવાથી બચવું. પોતાના ધણીઆગળ તો કદાચિત્ પણ જૂઠું બોલવું નહિ. કારણ કે જે સ્ત્રી પોતાના ધણીઆગળ જૂઠું બોલી હળી કરી તેને છેતરવાની યુક્તિઓ રચે છે, તે સ્ત્રીએ એ સધળા અપરાધ પરમેશ્વરઆગળ ક્યાં એમ ગણાય છે; કારણ પતિ એ પરમેશ્વરરૂપ જ ગણાય છે. તેથી એવા પોતાના ધણીઆગળ જૂઠું બોલવા વગેરેથી થતા પાપની મારી પરમેશ્વર પણ આપતા નથી. માટે પોતાના ધણીઆગળ કંઈ પણ જૂઠું બોલવું નહિ. જૂઠું બોલવાથી એક એ જ પાપ થાય છે એમ નથી પણ તે જૂઠું ન જણાય તેને માટે બીજા અનેક યુક્તિઓ જૂઠી જ રચવી પડે છે. જેથી એકવાર જૂઠું બોલવાથી અનેક પાપ થઈ જાય છે. એ સધળું છતાં પણ જૂઠું જાઝા દિવસ ટકતું નથી તેથી જ્યાં આપણી જૂઠ જાહેર પડે છે, ત્યારે આપણને મરણથી પણ અધિક દુઃખ થાય છે, એટલું જ નહિ પણ પછી આપણી સાચી કહેલી વાતનો પણ કોષ્ટ કરેસો રાખતું નથી. જૂઠું બોલવામાં એવાં એવાં ધર્ષા તુરંસાન છે, માટે તેથી સદા ખચતા રહેવું. તેથી આપણું આ લોકમાં તથા પરલોકમાં બહું થાય છે, અને આવરદા વધે છે. માટે જેમ અને તેમ સાચું બોલવાની ટેવ પાડતા જવી, અને જૂઠું બોલનારને આપણી પાસેથી કાઢી મૂકવા, અને સાચું બોલનારને જ પાસે રાખવા તથા તેની દયા રાખવી.

વળી હે દીકરી ! આપણે સ્ત્રીજાતિને કરવાનાં વ્રત ધર્ષા છે, તથા તેનાં ફળ પણ ધર્ષા છે. તે વ્રતોમાં અગ્નિઆરસ, શિવરાત્રિ, પ્રદોષ, સોમવાર, કારણસર સાત વારમના ગમે તે દિવસ, તથા આપણાં ધર્મના પુરતકોમાં ગણેલા ઈશ્વરાવતારના જન્મદિવસ જેવા કે નૃસિંહચતુર્દશી, વામનદ્વાદશી, રામનવમી, કૃષ્ણજન્માષ્ટમી, નાગપન્ચમી વગેરે દિવસ, તથા તેવા જ યોગાસાના ચાર માસ, તથા વરસ આખામાં આવતા મોટા મોટા વ્રતના દિવસો હોય છે. તે દિવસોમાં નિરાહાર એટલે નોકરડા બૂખ્યા રહેવાનું અથવા ફળ આહાર કરી રહેવાનું હોય છે, અથવા એકવાર જમીને અથવા એક ધાન ખાદને રહેવાનું હોય છે. એ વગેરે જૂદા જૂદા નિયમથી વ્રત કરવાનો આપણા લોકનો આસ છે. તે પ્રમાણે અને તેટલું કરવું એ સારી વાત

છે, તોપણ અંતરમાં ધણું કષ્ટ વેદીને દુરાગ્રહથી? વન કરવું નહિ, કારણ તે દુરાગ્રહીરે વનવડે થનારૂં ફળ તામસી^૩ હોય છે. માત્રિક^૪ ફળને આપનાર વન જરૂર કરવાં. વળી ગૌત્ર ટ અને આંદ્રાયણ વગેરે મોટાં વન હોય છે, તે પણ અનુકૂળતા જાળવીને કરવાં. પણ હે દીકરી! આપણા ધણીની મરજી ન હોય તો તેને નારાજ કરીને તેની આજ્ઞાવના કોઈ પણ વન કર્યું તો તે નિલકુત્ત ફલ આપતું નથી, એટલું જ નહિ પણ તેથી પોતાના ધણીનું આવરણ ઓછું થાય છે, માટે સુવાસણ સ્ત્રીએ ધણીની આજ્ઞાથી શકિતપ્રમાણે વન કરવાં, એ સારું છે; પણ કલેશ કરીને હડવડે ધણી વન કરવાં એ નિલકુત્ત સારું નથી.

હે સુવિચારવાળી ! આપણા કુળનો અથવા પતિનો માનેડો અથવા આપણી પ્રીતિનો જે ધર્મમાર્ગ હોય તેને અનુકૂળ વર્તવું. ત્યાં મૂળ તો વેદમાર્ગ સર્વ પ્રાણિનો છે. પણ તેમાંથી, કાળે કરીને અથેલા વિચારવન પુરુષોએ, તે મૂળ માર્ગના કોઈ કોઈ અંશને મુખ્ય ગણીને જૂદા જૂદા જથ્થામાં લોકોપાસે મનાવેલા અનેક માર્ગો છે; જેવા કે—શિવ, વિષ્ણુ, શકિત, ગણપતિ, સૂર્યવગેરેના ઉપાસક^૫ તથા બુદ્ધ, જૈન, ચાર્વાક, નાસ્તિક, સૂન્યવાદી, શિખાનંદ^૬ યાત્રિક માર્ગ વગેરે. એવા અનેક માર્ગો તથા તે તે માર્ગોમાંથી અથેલા અનેક ફાટાઓમાં યાત્રનાર સધળી જાતનાં મનુષ્યપ્રાણિઓસાથે આપણો સંબંધ કોઈ નિમિત્તથી થાય, તો કોઈના ધર્મરૂપ માનેલા માર્ગની અથવા તેના સિદ્ધાંત તથા નીતિનિયમોની નિંદા કરી તેના જીવને કલેશની ઉત્પત્તિ કરવી નહિ. કારણ કે ધર્મમાં વિરોધી^૭ થઈ તેની સાક્ષાત નિંદા કરનાર ઉપર સહજ વૈર આવે છે. તેથી તેવા કોઈ પણ ધર્મમાર્ગની નિંદા કરવી નહિ પણ ઉત્તરી તેમના ધર્મમાર્ગમાં જે જે ઉત્તમ અને સર્વમાન્ય^૮ નીતિઓ હોય તેની સ્તુતિ કરવી, તથા તે ને નીતિઓને તેની પરંપરામાં^૯ યાત્રનારને પાળવા પળાવવા—વિશે પ્રીતિપૂર્વક બોધ કરવો. પણ તેમનો કોઈ નિમિત્તથી તિરસ્કાર કરવો નહિ. આપણે જે ધર્મમાર્ગને પાળતાં હોઈએ તેની જો કોઈ નિંદા કરતું હોય તથા આપણને આપણા ધર્મમાર્ગથી બ્રૂટ^{૧૧} કર-

૧ ખોટી હકથી. ૨ ખોટી હકથી કરેલા. ૩ હલકા પ્રકારનું વહેધું નાશ થાય એવું, વધારે દુઃખતાળું. ૪ વધારે સુખતાળું. ૫ બજનારા. ૬ ચોટડી નહિ રાખનારા. ૭ પેદા કરવું તે. ૮ ઉત્તર. ૯ બધા લોકો જોને કણક કરતા હોય એવી. ૧૦ હારમાં, લંધા-રમાં. ૧૧ ફર.

નારા અધર્મ તથા અનીતિનાં વચનો સંભળાવતું હોય તો તેનાં મા-
જુસને જો તેઓ આપણી સત્તામાં હોય તો એકદમ દૂર કરવા, અને
નહિ તો આપણે તેમનાથી દૂર થઈ જવું. દરેક ધર્મમાર્ગમાં ઉત્તમ
નીતિઓને જ કહેલી હોય છે. કારણ કે અનિતિ દેખાડનાર તથા
અનીતિમાં ચલાવનાર માર્ગને ધર્મમાર્ગ કહેવાતો નથી. માટે તે ઉત્તમ
નીતિધર્મને પાળવાપળાવવામાં સર્વનું કલ્યાણ છે. કાંઈ મંદબુદ્ધિ
માણસ કદાચ તે ધર્મમાર્ગના ખરા સિદ્ધાંતને તથા ખરા નીતિનિયમને
ન જાણનાર હોય, અથવા તો તે સિદ્ધાંતને ખોટી રીતે સમજીને તેના
ખોટા અર્થ કરીને અનીતિ તથા અધર્મને ધર્મ માની ખેડે હોય તો
તે પશુસરખા માણસસાથે વાતચીત કરવાનો અથવા સમીપ રહેવાનો
પણ સંબંધ રાખવો નહિ. કારણ કે તે બુદ્ધિવાનું પશુસરખું માણસ
આપણને સદાકાળ દુઃખનું આપનાર તથા અકલ્યાણ કરનાર થઈ પડે
છે, તેથી તેવા માણસની સોંપત પણ કરવી નહિ. હે સરસ્વતિ ! જે
સ્ત્રીને પોતાના ધર્મની ખબર નથી, જે નીતિને પણ જાણતી નથી,
તથા તે ધર્મનીતિને જાણવાની આતુર ઇચ્છા પણ જોને નથી, એવી
સ્ત્રીને પાપણી તથા શંખિની જાણવી. તેના દર્શનથી પણ પાપ લાગે છે,
માટે તેને ઓળે પણ ઉભા ન રહેવું, અને ધર્મનીતિને જાણનારી અથવા
જાણવાની પ્રાંતિવાળી સ્ત્રીને તો પ્રુણવાન જાણવી, તથા તે સુમાચ-
વાળી સ્ત્રીની સાથે એસવું ઉડવું, અને હરક વખતે નીતિધર્મસંબંધી
વાતચીત કરતા રહેવું, અને ખોટી વાર્તામાં કાન પણ દેવો નહિ.

હે સુવક્ષણી સુતા ! આપણા લોકની સ્ત્રીઓમાં એવી એક
નકારી ચાલ હાલ કાળે પડતી જાય છે કે એક બાળસાથે હુંકારા-
તુંકારાથી બોલવું તથા હસવામાં અને મશ્કરીમાં એક બીજાને ગાળો
દેવી તથા ન ધટે એવા શબ્દો બોલવા. એ ચાલ નીચ કુળની અને
અવિદ્વાન^૧ મૂર્ખ સ્ત્રીઓમાં વધારે હોય છે, અને તેમના સહવાસવાળો
નાનાં વયની કાચી બુદ્ધિની છાકરીઓ અથવા સ્ત્રીઓને પણ એવી
કુટેવ પડી જાય છે, તે સહજ ઉપાયથી જતી નથી. માટે તેનાં નીચ
કુળનાં અથવા હિંચ કુળનાં ગણુતાં છતાં નીચ સ્વભાવવાળાં ઔરોની
સંગતિ કરવી નહિ, કારણ કે સંગતિ જેવી હોય છે તેવા ગુણ દોષ
તેનામાં આવે છે. વળી તેવી નીચ કુળની તથા નીચ સ્વભાવનો કુછંદો
સ્ત્રીઓને એ એક મોટી કુટેવ હોય છે કે સહજ કારણમાટે તેઓ
એકદમ માંહોમાંહે લઢી પડે છે, તથા પાછળથી જાહેર રીતે સામ-
સામા એક બીજાને ગાળો દેઇને ઘડે છે, તે વખતે ધણા દિવસની

પ્રીતિને તથા ધણી કરેલા ઉપકારને ભૂલી જઇને તત્કાળ તે વૈરને ઉત્પન્ન કરે છે. અને નહિ બોલી શકાય એવા શબ્દો પણ બોલે છે. એટલું જ નહિ પણ હે દોકરી ! જે વખતે કોષવડે પ્રતિકૂળ અંતઃકરણ થાય છે, ત્યારે તે મૂર્ખ નીચ સ્ત્રી લોકની મર્યાદા, કુળની મર્યાદા તથા પ્રીતિના સર્વ નિયમોને ભૂલી જાય છે, અને જાહેર રીતે લોકોના સંમુખ ધરમાં અથવા તો ધરથી બહાર નીકળીને મોટા વિરોધ જણાવે છે, ગાળો દે છે, થોડો અપરાધ હોય તોપણ જૂઠું બોલી ધણો અપરાધ પ્રગટ કરે છે, તેની સંવર્ણી ગુણ વાર્તાને બોળના આગળ પ્રકટ કરે છે, અને લોકોઆગળ પોતાને નિરપરાધી જણાવે છે. તેથી બીજી તેના જેવી નીચા સ્વભાવની સ્ત્રીઓ પણ તેનાં આ નકારાં આચરણોને ટેકા આપે છે, અને લડાઇને વધારાવે છે. તેથી પરિણામે તે ઉંચ કુળની તથા સારા સ્વભાવની સ્ત્રીને ધણો ખેદ થાય છે, તથા મૂર્ખ લોકમાં તેમ જ કાચી સમજનામિથ્યા ગણાતા ઉંચ લોકમાં તેની ખોટી અપકીર્તિ થાય છે, તેથી તેને વારં-વાર દુઃખ થવાનું કારણ બને છે. માટે હે દોકરી ! આ વાર્તાને હૃદયમાં રાખજે કે સડેથી પ્રથમ તો નીચા કુળની, નીચી જાતિની, અથવા નીચ સ્વભાવની સ્ત્રી સાથે કદી બંધનપણું કરીશ નહિ. અને કદાપિ તેવોનો ભોગજોગે સંબંધ થાય તો મુળથી જ પ્રીતિવડે તેવાં નીચની સાથે વારંવર બેસી વાતો કરવાનો અભ્યાસ રાખીશ નહિ, અને તેમ કરતાં વાત કરવાનો પ્રસંગ આવે તો આપણી ગુપ્ત ગુહ-છિદ્રરૂપ વાર્તાને તેના આગળ પ્રકટ કરીશ નહિ. આટલું છતાં પણ કદાપિ તે મૂર્ખ સ્ત્રી કોઈ ઘટતા અણુઘટતા કારણથી આપણા જોડે લડવાનો ઉપાય રચે તો આપણે નમી જવું, અને તે છતાં પણ જો તે નીચ સ્વભાવની સ્ત્રી ન માને તો તેના સાથે સામું બોલી લડતું નહિ, અને ધરમાંથી બહાર નીકળીને તો કદાપિ પણ ઉંચે શબ્દો બોલતું કે લડતું નહિ. તથા લોકોને ભેળાં કરી આપણી નિંદા કરે અથવા આપણને ગાળો દે, તોપણ આપણે તેને જરા પણ ઉત્તર આપતું નહિ. કારણ કે કોષ ચઢેલાં માણસને તરત જ જો સમજાવવા જઇએ તો તે માનતું નથી અને ઉઘડું જે જે આપણે પાધરું કહેવા જઇએ તે પણ વાંકું પડે છે. તેથી કોષના વખતમાં કોઇને વારવું નહિ. તેમ જ તેને ટેકા પણ સારા માણસે આપવો નહિ. તે દુષ્ટ સ્ત્રીની હજારો માળ ખાવો, પણ સામી તેને એક માળ દેવી નહિ, અને ત્યાંથી દૂર આપણા ધરમાં એકાંત જઇને બેસી તે વખતે

પરમેશ્વરનું ભજન કરવું. પણ તેની વાત સાંભળી આપણા મનમાં ખેદ કરવો નહિ, તથા બળવું પણ નહિ. આપણો અપરાધ નહિ છતાં પણ કોઈ આપણો અપરાધ માને અને તે બદલ ક્ષમા માગવાથી જો તે લગભગ પતતી હોય, તો તે દુર્બુદ્ધિ^૧ સ્ત્રી પાસે ક્ષમા માગી કહેલ મહાડવો પણ વધારવો નહિ.

વળી હે સુપૂત્રિ ! કાયા કાન રાખવા નહિ. તેની ધણી ગેર-કાયદા થાય છે. કાયા કાન એટલે કોઈ માણસ બીજાની સાચી જૂઠી આપણને આવીને કહે તેનો ખરો તપાસ તથા વિચાર ક્યાં વિના તે વાતને સાચી માનવી એ છે. આ ચાલ તો બહુજ નકારી છે. પ્રથમ તો આપણી પાસે જે માણસ આવીને વાત કરે તેની પરીક્ષા કરી જાણવું કે એ માણસ કેટલા વજનનું છે. ત્યાર પછી તે માણસ જેની વાત આપણા આગળ કરતું હોય, તેને માટે ખરી રીતે જાણવું કે તે માણસ કેવા પ્રકારનું છે. ત્યાર પછી માનવા જોગ વાર્તા હોય તો તે માનવી. અને પછી તે આગતમાં આપણને નુકસાન થવાજેવું હોય તો તેનો વિચાર કરી એવો બંદોબસ્ત કરવો કે આપણને નુકસાન થાય નહિ; અને જો બીજાને નુકસાન થવાજેવું જણાય અને આપણા કોઈ ઉપાયથી તેનો બચાવ થતો હોય તો તે ઉપાય દેખાડવો, અથવા ઘટે તો આપણે કરવો. પણ અવિશ્વાસુ માણસની વાત સાંભળીને તે વાત જાહેરમાં આપણે ન મૂકી. અને વિશ્વાસુ માણસથી સાંભળી હોય તોપણ તે વાતનું સ્વરૂપ જોઈને તરત તે વાતને જૂઠી જવા જેવું કરવું, અને કોઈને કહેવું નહિ. એકની વાત બીજાને મોઢેથી સાંભળી તે વાતને માચી માની એકદમ કોઈ ગરીમ નિર-પરાધી પ્રાણીને નુકસાન પહોંચાડવું નહિ; પણ તેની પાછી તપાસ કાઢીને તેનો એવો બંદોબસ્ત કરવો કે આપણને તથા કોઈને નુકસાન થાય નહિ. વાતનું સ્વરૂપ તથા કહેનારનું વજન વિચાર્યા વિના એકદમ તેની કહેલી વાત ખરી માની તેને આધારે આપણે ચાલવું, અથવા કંઈ કરવું નહિ.

હે સરસ્વતિ ! આ સંસારમાં માણસની પરીક્ષા કરવી એ જ કામ સહિથી કર્કિન છે, કારણ કે કોઈનું અંતઃકરણ બહારથી દેખાતું નથી. તેથી ગુપ્ત વસ્તુની પરીક્ષા કરવામાં ધણી વખત સંશય રહી જાય છે. માટે કેટલાક શુદ્ધિમાન પુરુષ તો એમ પણ કહે છે કે જેમ સોનાની પરીક્ષા ચાર પ્રકારથી કરવામાં આવે છે તેમ પુરુષની પરીક્ષા પણ ચાર પ્રકારથી કરવી ઘટે છે. ત્યાં સોનાની પરીક્ષા તો કસોટી કરીને, કાપીને, તાવીને, તથા ટીપીને એ ચાર રીતે કરવામાં આવે છે

અને માણસની પરીક્ષા તો જ્ઞાન, શીલ^૧, ગુણ, તથા કર્મ એ ચાર બાબતમાં અનુભવ લેવાથી થાય છે. તેથી સહજમાં કોઈ માણસની કિંમત કરી મૂર્ખાઈથી આપણે તેની હલકી કિંમત ગણી તિરસ્કાર કરવો એ બહુ જ નહાઈ કામ છે. તેથી જેની સાથે આપણે કામ પાડવું હોય અથવા વ્યવહાર બાંધવો હોય તેનાં જૂઠાં જૂઠાં લક્ષણથી પરીક્ષા કરીને પછી વધારે સંબંધ બાંધવો. અને ખરો સંબંધ બંધાયા પછી પણ ન્યાં સુધી તે માણસ ખરા વિશ્વાસનું પાત્ર ન જણાય ત્યાં સુધી આપણા અંતરનો પાર તેને આપવો નહિ; એ સાથી ઉત્તમ યુદ્ધિમાનોની નીતિ છે. માટે દરેક વાત સાંભળી તેને વિચારવી તથા પછી ઘટે તેમ ઉપયોગ કરવો. સારાંશ^૩ એ કે કાચા કાન રાખવા નહિ.

વળી હે બહેન! જે માણસને ચાડી કરવાની ટેવ હોય એવાં ચાડિયાં માણસોપર વિશ્વાસ રાખવો નાહ. કારણ કે જેને ચાડી કરવાની ટેવ હોય છે, તે બીજાની વાત જેમ આપણા આગળ કરતાં ડરતું નથી, તેમ આપણી વાત પણ બીજાઆગળ કરતાં ડરશે નહિ. તેથી એવાં છાલકાં અંતઃકરણવાળાં માણસો હલકાં ગણાય છે. માટે એવી એટની વાત બીજાને કરવી અને તેની વાત ત્રીજાને કરવી એવો સ્વભાવ રાખવો નહિ. કારણ કે એવો સ્વભાવ રાખવાથી ધીરે ધીરે એ વાત ખોટી વધારીને કરવાની ટેવ પડે છે, તેથી વધારે જૂઠું બોલવામાં આવે છે. અને એમ કરતાં પછી ઘણું દિવસે ગિલ-કુલ ખોટી વાત પણ કરવાનું મન થાય છે. માટે સાચી વાત પણ ખરા કારણસર કહેવી પડે તો કહેવી, પણ વિના પ્રસંગે કોઈ આગળ કોઈની વાત કરવી નહિ; અને એવી ખરી ખોટી વાત કરનાર ચાડીયાં માણસને આપણા ખાનગી વ્યવહારમાં ભેગવવાં નહિ. કેમકે તે આપણી ખાનગી વાતો જાણીને બીજા આગળ કહેતાં દૂર છે. આવાં માણસો વખતે એસમજથી કોઈના જીવનું નોખમ પણ કરી નાંખે છે. કેટલાક મૂર્ખ માણસોને તો એવી ટેવ જ હોય છે કે આખા દિવસમાં મમે તેની પણ ખરી ખોટી વાત શોધી લાવવી અને બીજાને કહેવી, અને તેવાં જ બીજાં યુદ્ધિવિનાનાં માણસોનો એવો સ્વભાવ હોય છે કે ગમે તેની ખરી ખોટી વાતો કરનાર ચાડિયા માણસોપર પ્રીતિ કરી તેમને સાધીને લોકોની વાત તેમના મુખથી સાંભળીને રાજ થવું. આ બંને ટેવ સારી નથી. માટે તેનાથી જરૂર દૂર રહેવું. ખરી અમત્ય જેટલી વાત કહેવી તથા સાંભળવી. એવી ટેવવાળું માણસ ઉત્તમ પક્તિમાં ગણાય છે.

હે સદ્ગુણી પ્રીતિવાળી દીકરી ! તું આજસને દૂર રાખીને ઉઘમી થતી રહેજે. આ જગતમાં આજસુ માણસ કોઇને પણ વહાલું લાગતું નથી. માળાપ પણ આજસુ છોકરા ઉપર વધારે પ્રેમ રાખતા નથી, તથા તેનાથી રાજી થતાં નથી. માણસના શરીરમાં આજસ એ કાંઈ નાનો દુર્ગુણ નથી. આજસ એ ખરું જોતાં તો માણસનો શત્રુ છે. કારણ કે જેમ શત્રુ આપણને દિનપ્રતિદિન^૧ નબળા પાડે છે, આપણું સઘળું સુખ નાશ કરે છે, અને પરિણામમાં આપણને જીવથી મારે છે, તેમ આજસ પણ સહીથી પહેલાં તો આપણને દરેક કામ કરવા જતી વખત નબળા પાડે છે, કામ કરવાનું. આવે છે ત્યારે માંહીથી કોઇને ઉપજાવે છે, અને પછી મનમાં નાપુશી પેદા કરે છે. ત્યાર પછી કદાચિત્તે તે કામ કર્યા વિના ન જ આવે એમ હોય તો તે રોષસાથે આપણને ઉઠાડે છે અને જેવું તથા જેવી રીતે કામ કરવું હોય તેવું તથા તેવી રીતે કરવા દેતી નથી. તેથી અંતે આપણા કાળ જાય છે, અને તેના પ્રમાણમાં કામ થતું નથી. જેથી પાછળથી તે કામના પ્રમાણમાં આપણને મળવા જોગ સારો લાભ પણ મળતો નથી, અને વધારે સુખની ઇચ્છા આપણા મનમાં છતાં તેવું સુખ આપનાર ખરો લાભ આજસથી આપણને મળતો નથી, ત્યારે અંતરમાં ક્લેશ થાય છે, તેમ જ બીજાને સારો લાભ થતો જોઇને આપણા મનમાં વધારે બળતરા થાય છે. આથી બેવડો ક્લેશ આપણને થાય છે. અને એ પ્રકારે આપણા મનમાં ખેદ થવાથી આપણું અર્ધું બળ હજારો જાય છે, શરીરનો નસોમાં ફરનારા લોહીની ગતિમાં ફેરફાર થાય છે, અને તેથી તેવા વખતમાં ખાધેલું અન્ન બરાબર પાચન થતું નથી. કારણ કે ખેદને લીધે શરીરનો સઘળો બાપાર નિયમિત ચાલતો નથી. તેથી ધીરે ધીરે શરીરમાંહેલા વાયુ, પિત્ત, તથા કફ એ દોષો ઉવિષમપણાને પામે છે, અને તેથી ખાધેલા અન્નને પચાવનાર જર નામનો અગ્નિ જેને પિત્ત અથવા કોઈ પાચન રસ પણ કહે છે તે મંદ થઇ જાય છે. તેથી ખાધેલું અન્ન બરાબર નહિ પચવાથી એકએકમાંથી પેદા થનારા રસ, ઝરુધિર વગેરે પદાર્થો પણ રોગી થાય છે. તેથી જૂદા જૂદા પ્રકારના રોગો શરીરમાં થાય છે, અને તેથી ધીમે ધીમે નિર્જીવ થઇને આપણે એ આજસના પ્રતાપથી મરીએ છીએ. તેમ જ જ્યારે આજસ વધે છે ત્યારે આપણને કાંઈ પણ કામ કરવાનું મન થતું નથી, પણ એકલું સુખ

૧ દિવસે દિવસે. ૨ ગુરસાથી. ૩ અધિક ન્યૂન સ્થિતિને. ૪ લોહી.

ભોગવવાનું મન થાય છે. તેથી કદાચિત્ આપણે પૈસાદાર હોઇએ તો આપણને કાંઈ સુખ ન મળવાથી ખેદ થવાનું કારણ નથી તોપણ તે આપણી સુખી અવસ્થામાં પણ આળસ આપણને શત્રુજેવો જ અવગુણ કરે. કારણ કે આળસ વધવાથી આપણે કાંઈ પણ મહેનતનું કામ તો કરવાનાં નહિ, અને પછી તો એક જગાએથી ઉઠીને બીજી જગાએ પાણીનો લોટો સરખોએ બરવાને જવાનાં નહિ; તેથી બેશીને તથા સધને સધળો વખત કાઢવાને ઇચ્છીએ છીએ. વધારે મહેનત અથવા હરફર થયા વિના શરીરમાં લોહીની ગતિ મંદ થાય છે અને તેથી પેટમાં વાયુ તથા મેદ વધે છે, અને તેથી પણ ધીરે ધીરે પાચનશક્તિ ઓછી થાય છે, અને પછી ધીરે ધીરે જૂદી જૂદી જાતના રોગોને ઉત્પન્ન કરવા માંડે છે, ત્યાર પછી પરતાવો કરીને રડીએ છીએ. પણ પછી એ દુઃખ કાંઈથી લેવાતું નથી, પણ આપણે ભોગવીને મરવું પડે છે. માટે હે દીકરી ! શત્રુના સમાન આળસને મળીને તું તેનાથી સાવધ રહેજે, નહિ તો ધણા મૂર્ખ ધનવાન માણસો આ સંસારના સુખને પામેલા છતાં ભોગવી શકતા નથી પણ ઉલટા પોતે દુઃખના ભોગ થઇને મરે છે તેમ થશે. આપણે આળસુ ન થવું એટલું જ નહિ પણ આળસુ માણસની સોખત પણ કરવી નહિ. તેની પાસે ખેસવું અથવા તેની વાત પણ સાંભળવી નહિ, અને આપણી સત્તાનીચેના કોઇ પણ માણસને આળસુ થવા દેવું નહિ અને તેમ છતાં આળસુ થઇને આપણા બોધને ન માને તો તેવાંને દૂર રાખવાં. આ વાતોને નિરંતર યાદ રાખજે.

વહાલી સરસ્વતિ ! મોટાઇ એટલે અભિમાન પણ આળસકરતાં નાનો શત્રુ છે એમ તું જાણીશ નહિ. ન્યારે માણસને મોટાઈ એટલે અભિમાન આવે છે, ત્યારે તે માણસ પોતાને સક્રિય ડહાપણવાળું અને સર્વ વાતાં જાણનાર માને છે. તેથી તે મૂર્ખ હોય છે તોપણ મિથ્યા અભિમાનવડે કોઈની પાસે ગુણ અથવા ડહાપણ લેવા જતું નથી. કોઇ વાત બીજાને પૂછતાં પોતાની ઓછી સમજ જણાશે એમ સમજી કોઈને તે પૂછી શકતું નથી. તેથી આપણામાં ન્યારે અભિમાન આવે છે, ત્યારે પછી તો આપણે રજાજીવન જ રહીએ છીએ. એટલું જ નહિ પણ હે દીકરી ! અભિમાનવડે આપણે સર્વને દુઃખ-જેવાં ગણીએ છીએ, અને તેથી સર્વ પ્રાણીના આપણા મનથી ષ્ઠ્રસંજોપાત્ત તિરસ્કાર કરીએ છીએ. તેથી વિચારવાનું સર્વ મનુષ્ય આપણા દોષને જાણીને આપણા ઉપરની અંતરની પ્રીતિ ત્યજ દે છે,

અને જે આપણા જેવા જ અવિચારવાનું અભિમાની માણસો છે તે તો પોતાના અભિમાનની રક્ષા^૧ વાસ્તે આપણી પાસે પણ આવતાં નથી તેથી આ જગતમાં એક અભિમાન આપણને સર્વને અપ્રીતિનું પાત્ર કરે છે. જેમ આંધળું માણસ પોતાની પાસે પડેલા પદાર્થને પણ જોઈ જાણી શકતું નથી, તેમ અભિમાનરૂપી રૂપડળ આવવાથી આપણે નિકટનાં સર્ગા તથા મિત્રવર્ગેના ઉચ્ચપણાને પણ જોઈ જાણી શકતાં નથી; એટલું જ નહિ પણ ઉચ્ચતર વસેલા તથા સર્વના આધાર હોવાથી આપણા પણ આધારરૂપ તે પરમેશ્વરને પણ જોઈ જાણી શકતાં નથી. તો એ અભિમાન આપણને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ પ્રકારના આ જગતમાં સિદ્ધ કરવાના ચાર પદાર્થોથી ખટ કરી રાખે છે, એથી બીજું નુકસાન શું છે ? માટે હે સારા સ્વભાવવાળા ! સધળા અનર્થનું મૂળ જાણી એ અભિમાનનો તું મૂળથી જ સંગ કરીશ નહિ. કારણ કે અભિમાનવડે ઘણાં માણસો આદિકાળથી આ જગતમાં મોટાં મોટાં દુઃખને પામ્યા છે, હાલ પામે છે, અને હવે પછી પણ તેવાં અભિમાની માણસો અગણિત દુઃખને પામશે. તેથી પોતાનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર માણસ કદાચિત્ પણ અભિમાન રાખવું નહિ. અભિમાન ધરનારાઓમાં કોઈ તો પોતાના ધનનું અભિમાન રાખે છે. તે ધન સદા રહેવાનું નથી. ઘણા ધનવાનોને બીખારી થતા આપણે જોઈએ છીએ. માટે સદા નહિ ટકે એવા ધનનું અભિમાન મૂર્ખ માણસો જ રાખે છે. કાર્ત્તી તો પોતાના રૂપનું અભિમાન રાખે છે. તે રૂપ પણ દિવસે દિવસે ઓછું થતાં ઘડપણ આવે છે, ત્યારે કુરૂપ થઈ જાય છે. તેથી ક્ષણે ક્ષણે નાશને પામનાર આપણા રૂપનું પણ અભિમાન ડાહ્યા માણસે રાખવું નહિ. વળી કોઈ તો આપણા બળનું અભિમાન રાખે છે, તે બળ પણ દિનપ્રતિદિન ઘટતાં પછી ઘડપણ આવે છે ત્યારે અથવા જૂદા જૂદા રોગો થાય છે ત્યારે ઘટી જાય છે, ને અંતે શરીર પણ બળસહિત નાશ પામી જાય છે; તેથી વિવેકી માણસે બળનું પણ અભિમાન રાખવું સારું નથી. એ વિના કુળનું, રાજ્યનું, ગુણનું, વિદ્યાનું, સર્ગાસર્ગધીનું તથા તેવા જ અનેક પ્રકારનું અભિમાન ભુદ્ધિવિનાનાં માણસો જેઓ જગતના ખરા સ્વરૂપને જાણતાં નથી તેવાંને હોય છે. તેવડે તે પ્રાણીઓ અનેક દુઃખને વેઠે છે પણ અભિમાન છુટતું નથી. માટે હે સરસ્વતિ ! તું તો એમાંના દરેક પ્રકારના અભિમાનથી દૂર રહેજે, તથા તેવાં અભિમાની માણસ રાજની રાણી હોય કે ગરીબ બીખારણ હોય તોપણ તેનો સંગ કરીશ નહિ.

૧ બચાવમાટે. ૨ ઝાંખ, પડદા. ૩ બધી જગાએ. ૪ દુઃખનું.

હે દીકરી ! આ જગતમાં લોભ પણ જીવનો મોટો શત્રુ છે, તેથી લોભને પણ ઝોળખવો જોઈએ. લોભ એટલે આ સંસારમાં જેટલા ભોગવવાના પદાર્થો છે તેને મેળવવાની વારંવાર ઇચ્છા થવી તે. ત્યાં આપણા ઉપયોગજેટલું મળ્યા છતાં એમ થાય કે હજી આથી વધારે મળે તો સારું, અને વધારે મળે તો એથી પણ વધારે મળે તો ઠીક, એમ જેટલું જેટલું મળે તેથી પણ ધણું ધણું મેળવવાની ઇચ્છા રાખ્યા કરવી તેને આપણા લોકોમાં લોભ કહ્યો છે. એ લોભને શાસ્ત્રમાં નરકનું આરણ્ય કહેલું છે, તેથી તે ત્યજવા યોગ્ય છે. લોભ સધળાં પાપનું માયાપ છે. કામ્ય કે દરેક જાતનાં પાપ લોભથી જ પેદા થાય છે. લોભી માણસ ચોરી કરતાં શીખે છે, જૂઠું ખોલતાં શીખે છે, કઠાણ શીખે છે, હિંસા એટલે બીજા માણસને દુઃખ દેવા તથા મારવાની ઇચ્છા તે પણ લોભથી થઈ આવે છે. દુંકામાં એટલું જ કે જેટલી જાતના દુર્ગુણ છે, તે એકલા લોભથી પેદા થાય છે; માટે લોભને વિચારવાળાં માણસોએ નરકનું આરણ્ય કહેલું છે. તેથી કલ્યાણ તથા સુખની ઇચ્છા રાખનારે લોભને આપણા અંતરમાંથી કાઢવો જોઈએ. જ્યારે આપણા શરીરમાં લોભ પેદા થાય છે, ત્યારે આપણા ધરમાં આપણને મળેલા સુખના સધળા પદાર્થો અળખામણા થાય છે. અળખામણા એટલે બીજાને આપી દેવા જેવા લાગતા નથી, પણ તેનાથી જે સુખ મળે છે તેથી આપણે ધરાતા નથી, અને તે વિનાના બીજા પદાર્થો જેવા કે લુગડાં, ધરેણી રંગેર મળે તો સારું એવી ઇચ્છા થાય છે. તેથી જ્યાં સુધી ઇચ્છેલા પદાર્થ મળતા નથી, ત્યાં સુધી આપણી પાસેના પદાર્થોવડે મળતું સુખ આપણે ખુશીથી ભોગવી શકતાં નથી; તેથી બેવડું તુકસાન થાય છે. એક તો મેળવેલી વસ્તુવડે સુખ મનાતું નથી, તેથી ભોગવતાં છતાં મનમાં ખેદ થયા કરે છે, અને તેથી વધારે ઇચ્છેલી વસ્તુ મેળવવા મહેનત કરવી પડે છે તેથી પણ ખેદ થાય છે, અને મહેનત કરતાં છતાં નહિ મળે તોપણ ખેદ થાય છે, અને મળે તોપણ તેનાથી વધારે મેળવવાની ઇચ્છા રહે છે એટલે અંતે પણ ખેદ જ રહે છે. અને મેળવવાની વસ્તુઓનો કંઈ જગતમાં છોડા નથી, તેથી મરતાં સુધી પણ મનમાંથી ખેદ મટતો નથી. આમ થવાથી સુખ ભોગવી આનંદ લીધા વિના ખેદમાં ને ખેદમાં જ તે લોભી માણસ મરે છે. માટે હે દીકરી ! આપણને ઈશ્વરકૃપાથી અને આપણા ખરા પ્રયત્નથી જે જે વસ્તુઓ મળે તેટલામાં સુખ માનીને આનંદમાં રહેવું એ ધણું સારું છે. આથી એમ સમજવાનું નથી કે કોઈ પણ સારી સારી નહિ મળેલી વસ્તુઓ

મેળવવા ઉઘમ ન કરવો. પણ એટલું જ માત્ર સમજી રાખવાનું છે કે આપણને મળેલા પદાર્થથી સુખ લેવું, અને આનંદવડે બનતી મહેનત કરીને બીજી વસ્તુઓ મેળવવી, અને ન મેળવી શકાય તો તેથી દુઃખ માનવું નહિ.

મનોહર કહે છે: બોલો “ સદ્ગુરુદેવજી જય. ” આજ ન્યાંથી અધુરું રહ્યું છે ત્યાંથી કાલે આગળ કહેવાશે. માટે સઘળાં સાંભળનારાંએ આજની સઘળી વાત યાદ રાખવી હોં. ઘેર જઈને ફરીથી પોતાની મેળે સઘળું સંભારી જવું, અને મનમાં વારંવાર વિચાર કરીને આપણામાંથી તે તે દુર્ગુણને કાઢવાની મહેનત કરતાં જવું હોં. શું કહું છું બાળમુકુંદદાસ ! ધ્યાનમાં આવ્યું ?

બાળ૦—અહોહો ! ભતજી મ્હાડાજી ! અમારું આજ મોતું ભાયગ છે કે આટલી વાડ કાન પવિટડ કીદા છે, ને ટમાડી ડયા હસે ટો ઢીડે ઢીડે બઢી વાટે સાડાં વાનાં કસે. જેના બોગ હોયટે ન ચેટે બાવા ! આ ઘેડ બેયાં ગંગા આવી છે ! જેનાં પેલા ભવનાં પાપ હસે ટે નહિ સુઢે. કેમ વિચ્ચલજી ! બોલ્યા નહિ ?

વિકૃતજી—અરે ભાઈ ! આજના વખતમાં આવો બોધ કરનાર કોણ છે ? અને વળી કરે છે તોપણ પાળે છે કોણ ? માટે આજથી આપણા મોક્ષાનું નસીય ઉઘડ્યું છે એમ જાણવું. જે આ પ્રમાણે આપણો તથા બૈરાંનો સુધારો થાય તો પછી દુઃખ શેનું ? આ કળિયુગમાં સત્ યુગ વર્તાયો એમ જાણવું.

મનોહર—જીઓ વિકૃતજી ! જે માણસને કાળજી હોય કે હું સુધરું તો સારું તેને તો સુધરતાં કરી વાર નથી. આજે સાંભળેલાં વચનોને વિચારે, અને એવી જ રીતે રોજ ચાલવા માંડે અને નવાં નવાં સાંભળે, ને તે રીતે ચાલે તો કેટલો ફેર રોજ પડતો જાય, અને સદ્ગુણ આવ્યા વિના માણસ થવાતું નથી. માણસના જેવું શરીર મળ્યું તેમાં શું થયું ? તેવા ગુણ આવે ત્યારે માણસમાં ગણાય; નહિ તો સઘળાં જનાવર જ જાણુવાં જોઈએ.

બાળ૦—કેમ પાડવટી કાઢી ! કદા કેવી ! હવે ડિન પરટે એક વાડ બે ધરી આવટાં ડેહેજો.

પારવટી૦—ભાઈ ! સઉથી સારું આવું હોય તે તો મને મમે. હવે મારે તો કાઝાં એટલાં કાંઈ કાઢવાં નથી. પણ ભલા રોજ બમે ધડી સાંભળીને સમજશો તો આગળ જતાં તમને સુખ થશે. આજ તારી વહુએ મને ધણીએ બોલી સંભળાવી, પણ હું મારી મેળે હારીને ધરમાં જઈને બેઠી. શું કરું ? મને કહ્યું કે હું કંઈ

તમારી ઓશિયાળી નથી. તો બલે બાપા ! પરમેશ્વર તમને ઓશિયાળાં ન રાખે. હું તો તમારે રહે રાજી. પણ રાંડનું છેક એમ કહેવાય ? કેમ બોલ ભાષ !

બાળી—(હેં હેં હેં એવા ઉચ્ચારથી હસીને) વલી એ વાટ સીક કડો છો ? ગઈ દિડી ટો જોસી પણ વાંચટા નહી. ટેમાં અદુડામાં પૂડી વલી કઠા સાંબલી, ને હવે એ વાટ સી ! જવા ડો, એ ટો નાડાન છે. (ચંચલાને) સાંબલો છ, હવે પછી કાઠોને કસું કહેસો નહિ હો. એ ટો આપના માંડાનાં મુગત છે. જો આજે કઠામાં આયવું'ટું' કેની કે કોઇનો અપડાદ ઠાય ને દુઃખ લાગે તો મારી માગીએ ટેમ (પારવતી તરફ જોઇને) ટમે મોતાં છો, માફ કરજો.

ચંચલા—(લગાર હસીને) હા કાઠીજી ! મારું બોલ્યું માફ કરજો હોં, હું તો તમારું છોકરું છું. બળ્યું, મારો સભાવ નકારો છે, તે બોલીને પછી પરતાઈ છું.

બાળી—બોલો સીંગોડન નાઠડી જે. કેમ પાડવટી કાઢી ! હવે કયું સમઢાન ? આ સઘલું આજની કાનું પુન છે હોં. મનોડ-ભત મ્હાડાજી ! ટમાડું બલું ઠળે. જુઓ, ટમે બઢાંએ જાનો છ, આપના મો'લામાં આ બિજકોડ લતાનીજેવું પન માનસ નહી હોં ! ખુશ કરીને જાનજો.

ભાગીરથી—બળ્યું બાળમુકુંદદાસ ! તમે નામ બગાડીને શીદ બોલતા હશો ? વિજયાલક્ષ્મી નામ તમને આવડતું નથી તે બીજકોડ લતાની ને લતાની એવું એવું કહો છો ? જોજો ભાષ ! દુઃખ ન માનતા. મારાથી તો બોલ્યાવનું ના રહેવાયું ત્યારે બોલી છું.

બાળી—લો ભાષ ! ટાડે અવેડી વિજયાલક્ષ્મી કહીશું, એમાં દુઃખ સેતું ? ટમે પન અમાડે ટો પૂજનિક છો. આ વિશ્વલજી પન હમાડે તો મુડળી છે.

મનોહર—(મનમાં) આજ તો હજી પહેલો દિવસ છે, માટે હશે; પણ કયા બંધ થયા પછી કાંઈ પણ ઘડી લજન થાય તો સારું આવી નકામી વાતો શા કામની ? હશે સહિ થઈ પડશે. (પ્રકટપણે) કેમ વિકૃતજી ! હવે શી ઇચ્છા છે ?

વિકૃતજી—હવે સહિસહિને ઘેર જાય, ને કાલથી બોલાવ્યાવિના એમની મેળે વખતસર આવે, ને સાંભળીને સહિ પોતપોતાનું કલ્યાણ કરે ને દુર્યુષ્ઠ છોડે.

બાળી—જવટા ડેહજો. બસ એતલું જ જોઇએ છે. કેમ ટાડે હવે ઉચસો કે ?

અંચળા—સડતી મરજી. હું તો મારે આવું હોય તો સત્તાનું નામે ના દઉં. પણ હવે રાત ગઇ છે, માટે સરવે ચાલો. જો બહેન વિજયાલક્ષ્મી ! બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો હો. તમે તો ડાહ્યા છો ને હું તો રાંડ ગાંડી છું, તે હવેથી મને રાજ સુધારજો. (એમ કહી સહ સાથે ઉભી થાય છે.)

બાળક—બોલો ડવાડકાંઠીસડકી જો. હડ હડ માલાડેવ. આપને તો હડિને હડ બેચ બડાબડ. (મનોહરને નમીને સહ પોતા-પોતાને ઘેર જાય છે.)

વિજયા—[સઉના ગયા પછી આવીને હસતે મુખે મનોહરને પગે માથું મૂકીને નમે છે.]

મનોહર—કેમ આજે કંઈ અત્યારસુધી બોલ્યાવિના શુપ્ત્યુપ રહ્યાં !

વિજયા—આપણે ઘેર કોઇ આવ્યું હોય તેના દેખતાં વગર કારણે વધતુંઓછું બોલાઇ જાય, એમાં આપની અને મારી શોભા શી ? કેમ ના બોલી તે ઠીક કર્યું કે નહિ ?

મનોહર—એ તો ધણું સારું કર્યું. એ જ પ્રમાણે ધીરે ધીરે સુધરશો તો તમારી આજર વધશે. કેમ હવે તમારી લડવાડ પતી કે નહિ ? તમારુ ગમતું થયું કે નહિ ?

વિજયા—થયું તો બધુએ સારું, પણ વાર તમે બધું જાણતા હતા ને અજાણ્યા થઇ મને ધમકાવવા જેવું કર્યું, ને કદાપિ હું વધારે ઓછું બોલી ગઇ હોત તો પછી શી વલે થાત ?

મનોહર—વલે શી થવાની હતી ? બંનેની શોભા જાત, ને લઢાઇ વધત. જો ! તને સમજ નથી ? એ તો અજ્ઞાન અને અભિમાની માણસ હોય તેને રાજ કરવાની યુક્તિ તને દેખાડી. તારો મને ભરોસો હતો કે તું વધારે ઓછું બોલનાર નથી. અને જો ! ડાહ્યા માણસનું એવું લક્ષણ છે કે બનતાસુધી કોઇને નુકસાન ન થાય એમ હોય તો આપણા માણસને કપકો દેઇને લડાઇ પતાવવી, અને સામા માણસનું મન રજન કરવું. તેમ છતાં તે ન માને તો પછી ઘટતો ઉપાય કરવો. તને ખબર છે ? જગતમાં અભિમાની માણસને તો તેનાં વખાણ કરીને રાજ કરવાં, મુખ માણસને તો તેમની કહેલી વાતમાં હાજીદા કરવાથી રાજ કરવાં, અને વિદ્વાન માણસને જેમ હોય તેમ સાચી વાતથી રાજ કરવાં, એવો નિયમ છે. તોપણ વળી જેવો વખત તેવી વાત કોઇ વાર કરવી પડે. તેમાં કોઇને નુકસાન થાય તેવું ન કરવું. કારણ કે તે પાપ ગણાય છે.

વિજયા—આજની કથા પણ તેવી જ આવી ગઇ, કેમ વાર ?
મનોહર—હા. અરે! તું જો તો ખરી, થોડા દિવસમાં બધાના
કુરુણ નીકળી જાય છે. કેમ હવે પથારીયોનું શી રીતે છે ? રાજ
કરતાં આજ મોડું થયું છે.

વિજયા—મારું તો સઘળું કામ મેં કીધું છે. આપની ઇચ્છા
આય ત્યારે ગાણી પીને પોઢી જાઓ.

મનોહર—ચાલો ત્યારે સુષ જાઓ, પરમાત્માનું સ્થરણ કરતાં
નિદ્રાવશ થઇએ એટલે નકારાં સ્વપ્નાં ન આવે, ને સવે વાતે રૂડાં
વાનાં થાય. [ત્યાંથી ઉઠી પાણી પી પરવારીને સુષ જાય છે.]

દિવસ ૪.

આળસુકુંદલ—(સવારમાં વહેલાં ચંચળાને) કેમ સાંભલોછ
કે ? કાલે મનોહર જતની કદામાં વહેલાં ઉથવા-
નું સાંભલીને ફેફટાંટાં, જે મને વહેલી ઉથારજો, ટે ઉથવું હોય ટો
વાનું વાવા કયું છે હોં. કેમ જાગોછ ? (ચંચળા બોલી નહિ ત્યારે
તેને ઢંઢોળીને) કેમ ઉથવું છે કેની ? પાછલકી મને થપકા ડેસો. હું
ટો માડે ઉધડાની જાઉંછ. ચાલો ઉથો, સવાડના પોહોડમાં જે બધી
પડભાટિયાં ગાઇએ, નહિ ટો ભગવટનું નામ સમડન કરીએ, ટેમાં
કાળાનું કલ્યાન છે. સાલું ઉધવાનું તે કેતલું ! પોહોડવાડ સુટાં
એટલે બસ.

ચંચળા—(જરા ચીડાઇને) અત્યારમાં તે શી એવી ધાડ
આવે છે ? તમને તો કશો ધંધો જ સૂજતો નથી. રાંડનું અડધી
રાતથી કાઉ કાઉ કરવા મડયું છે ! આપણે ધાડ આવતી હોય તો
ગયા, બારણાં દબને. બીજાને શીદ પગવપગવ કરીએ ? કંઈ બાન
છે કે નહિ ?

આળસુ—(હેં હેં હેં એવા સ્વરથી હસીને) એ ટો એમ
છે ! ! કહેવાનું ટો ધનું સહેલું છે, પન ટે પડમાને કાય ટાડે ખડું !
અડે ભગવાન ! કહેવટ છે કે ‘ કદા સાંભલીને પુતા કાન, ટોએ ન
આયબ્યાં આટમગનાન ! ’ સાલી એક રાટ ટો પૂડી ગઇ નહી, ને ટેનું
ટ. એવું હું ટો કાલે સા વારડે ફેફટાંટાં કે જાઓ ટાડે મને ઉથા-
રતા જાજો. કેમ હવે કંઈ બોલતાં નહી ? આ બાનાં જોજો. હું ટો
માડે જાઉં છું.

મનોહર—(ખાળમુકુંદદાસને ઓટલે બડાડતા સાંબળીને ખારીએથી) કેમ ખાળમુકુંદદાસ ! શી વાત ચાલે છે ! કંઈ હરિ-સ્મરણ થાય છે કે ? સવારના પહોરમાં તો આનંદથી એ જ કરવું.

ખાળાં—કોન બતજી બુવા કે ? ના, એ ટો સેહેજ આઠ જવાનું હટું ને હજી ધડમાંથી ઉઠ્યાં નહીં; ને રાટે કકામાં વેહેલાં ઉથવાનું કહ્યું'હું, ટે વિસે જડા એમને કહેતા'ટા. જાનો જ છે કેની, એમનો સભાવ ટો. આથ વાગતાં ઉથગનો ડિવાજ છે ને હજી ટો સારા પાંચનો અમલ ઠ્યો છે. ઉથસે હવે. હલુ એક ડહારામાં ટે સું ? (ચંચળાને મોટેથી) એ આ બાનું જોજો.

મનોહર—કેમ હજી શેઠાણી ઉઠ્યાં નથી ! એમનો તો એવો બીજા એદીની પેઠે પડી રહેવાનો સ્વભાવ નથી ! એ તો ઉઠ્યાં હશે, પણ તમને જરા ખેલવતાં હશે. (ચંચળાને) કેમ ચંચળ શેઠાણી ! હજી ઉઠ્યા છે કે ?

ચંચળા—(પોતાની હોંશીઆરી જણાય એથી વહેલી વહેલી ઉઠીને ખારીએ આવી હસતે મોટે) કાણ બતજી કે ? જુઓ મહારાજ ! હું કારનીએ જાગું છું પણ કહ્યું ઉઠું છું. પણ એટલામાં એમને તો જાણે ધાડ આવી હોય તેમ જુઓ પાડી મૂકી. રડયું છેક ધાડધાડ કેમ ગમે વારુ ? કહો.

મનોહર—નહિજ તો. ધીરે ધીરે ઉઠાયે. આજે આટલાં વહેલાં ઉઠ્યાં છો તો વળી કાલે એથી પણ વહેલાં ઉઠાશે. કેમ શેઠ ખાળમુકુંદદાસ ! તમે તો કહેતાતાની કે હજી ઉઠ્યાં નથી ?

ખાળાં—મહારાજ ! ટમાડું ટામ તો ડેવટછ છે. ના, ટે એ જાગ્યાં'ટાં ટો ખડાં, પન જડા જાનો છે જ છે કેની ! સભાવના કંઈ મેલ છે, ધરીમાં આમ ને ધરીમાં આમ. હજી તો બાલાડાજાનેકું કામ છે.

મનોહર—એ તો એમ જ હોય. પણ જોજો ! કાલથી તમારે જાગ્યા પહેલાં શેઠાણી પરબાતિયાં ગાઈને તમને ના જગાડે તો મને કહેજો. એમની ખબડદારી કેવી છે તે હું જાણું છું.

ચંચળા—હા હા મહારાજ ! મને પણ એ ચાર પરબાતીઆં શીખવજો. બળ્યું સવારમાં ઉઠીએ તો ખરાં, પણ કામકાજવિના પડી રહીએ છીએ.

મનોહર—ના, એમ કેમ ? સવારમાં સૂર્યનારાયણ ઉઘ્યા પહેલાં નહાવાનું કેટલું પુણ્ય લખેલું છે; ને વળી સરીરમાં એક રોગ થાય નહિ. તોપણ હવે પરબાતીઆં શીખી લેજો. તે ગાતાં જવું ને વહેલું દાતણપાણી કરીને દહાડો નીકળ્યા પહેલાં નાહી લેવું. તારાજા

નાહી તો મોટી જત્રાકરતાએ વધારે કળ છે. ને વળી ધરમાંથી દળદર જાય ને લક્ષ્મીનો વાસો થાય છે. પાપમાત્ર ટળે છે ને સુખી થવાય છે. પછી નાહીને કામ નહિ હોય તો ચાર માળા ફેરવીએ, કેમ સમજણ પડી કેની ?

બાળાં—(નીચેથી હેં હેં હેં એવા ઉચ્ચારથી હસીને) એતલું કાંય ટાડે ટો પછી બાકી સેની !

ચંચળા—હવે હેં હેં ને હીં હીં કરતા ઉધરાણી જવું હોય તો જાઓને. પછી પહોર દહાડો ચઢશે ત્યારે કાણુ મગનાર છે ? રજા લોકો તે તમારી પેઠે નવરા છે કે ધરમાં બેસી રહેશે !

મનોહર—હા શેક પધારો. પણ હવે તમેએ કલ્પથી જાણશો. પાંચ વાગતામાં ઉઠીને નહાવું પડશે તે. શેકાણી તો ચાર વાગ્યામાં ઉઠીને પાણી મૂકશે. પછી ખચર પડશે કે તમારી હોંશીયારી વધારે છે કે એમની ? હમણું હસો છો તેથી શું થયું ?

બાળાં—ભગવાનને ગમસે ટે ખડું (ચંચળાને) સાંભલો છ ? હું જાઉં છું (જતાં જતાં) જે સીંગોવડનઢાડી ! ટાડો આસડો છે. (એમ કહી ચાલી જાય છે).

મનોહર—ત્યારે શેકાણી ! તમે પણ હવે દાતજીપાણી કરીને નાહી લ્યો. હું પણ નીચે નહાવા જાઉં છું. (વિજયાને મોટયા) એ તમે નાહી રહ્યા હો તો પાણી કાઢજો, હું આવું છું.

વિજયા—હું તો ક્યારની નાહી છું. આપ પધારો તો પાણી તૈયાર છે. (મનોહર નહાવા જાય છે, ને ચંચળ પણ પોતાના કામે લાગે છે.)

વિજયા—(નહાવાનું પાણી આપી પોતાના પતિને શરીર યોળી નવરાત્રીને પગે લાગી) હવે આરા હોય તો મારા રસોઈના કામમાં જાઉં. આપને બીજું કંઈ જોઈશે ? પૂજની સામગ્રી તો બધીએ તૈયાર કરીને મૂકી છે.

મનોહર—જુઓ, સ્ત્રીનો ધર્મ છે કે પતિને સ્નાન કરાવવું. પણ હવે પછી તો મને સ્પર્શ કરીને તમારે દૂર રહેવું. હું મારું શરીર મારી મેળે યોળીને નાહીશ. કારણ કે પોતાની મેળે યોળીને નહાવાથી શરોરને બળ પડે છે. એટલી કપરતથી બંધા શરીરના અચ-ચવો હલકા પડે છે. તેથી દરેક માણસે પોતાનું શરીર સારી પેઠે યોળીને નહાવું એ બહુ ગુણુ કરનાર ઝોસડજેવું છે.

વિજયા—જેની આપની આરા હશે તે પ્રમાણે હવેથી કરીશ (એમ કહી પોતાને કામે જાય છે, ને મનોહર પૂજમાં બેસે છે.)

ચંચળા—(ઘરમાં પાણી ઊંતું મૂકી પરવારીને દાતણ કરવા આવે એવું છે; અને રાજ સત્તારમાં તો દાતણ કરવા નીકળે ત્યારે પણ ફાણી બાંધ, ઢીંકણી બાંધ, એમ બોલાવીને દશપાંચ જણી-એને ભેગી કરી સાચી જૂડી વાતો કરતી પણ આજે તો બોલાવવાનું મન થાય, પણ વિચાર આવે કે રાત્રે કથામાં કહ્યું હતું કે ભેગાં થઈને લોકોની નકામી વાત કરવી નહિ, તેથી પાછું મન મારીને બેસી રહે તો પણ પાછળથી ધીરજ ના રહી તે એક જમના નામની બીજ મહોલામાં રહેનારી સ્ત્રી જતી હતી, તેને દેખીને) અલી એ જમના ! વહેલી વહેલી ક્યાં જાય છે ? આવ તો ખરી, કંઈ બહુ દહાડે જણાવ !

જમના—એ તો આજે ખારશ છે. વેહેલું જંગાનું છે. તે દરશન કરતી આવું ને જમાવ ને નોતરું દેતી આવું. કેમ અલી ! કંઈ હમણાંની મુદ્દલ જણાતી નથી ? કંઈ બહુ માન વખતું કે શું ?

ચંચળા—મારે કેમ સાસુ નણુંદ છે તે માન ઘટવાનું હતું ને વધવાનું હતું ? એ બધું તો તમારે. મારે તો ભાવડો બચારો મરતાને મેર કહે એવો નથી. પોતાનો ધંધો ભગો ને ઘર ભડું, પણ તારે ઘરમાં કેમ આવે છે ? હવે બધાં પાધરાં ચાલે છે કે નહિ ?

જમના—અરે બહેન ! જે ભાવગમાં હોય તે ભોગવવું. નશી-બમાં હશે તે કાણુ મિથ્યા કરનાર છે ? મારા રાંડના ભોગ છે, તે હું ભોગવીને પૂરા કરું છું. બહેન ! મારા જવું તો કાંઈ ના વેડે. રાંડનું કુતરાની પેડે ખાવું ને આખો દહાડો વૈનકું કરવું, ને બધાંનું આશિવાળું થઈને રહેવું. ઘરમાં કાંઈને કયું કહેવાય નહિ. સાસુને તો સહેજ કંઈ પૂછ્યા જમએ તો વાંદરાની પેડે દાંતિપાં કરે, ને પૂછ્યા વિના દીકું કામ કર્યા જમએ તોએ દુઃખ; પાછળથી બકમડે કે આ આમ કેમ કર્યું, પેલું આમ કેમ ના કર્યું. એમ સહેજમાં વાંકે કાઠીને હજાર બેલ સંભળાવે ને જો જરા હું બોલવા જઈ તો તાયું કરીને રડે, મને આશિવાળી પાડે ને હજારો ગાળો દે. અડોશીપડોશી આવે તેના આગળ મારા ખોટા અરગુણ ગાય ને ઘરમાંએ પોતાના દીકરાને સાચું જુહું બેરતીને મને ગાળો ખસાડે ને વખતે મરાવે ત્યારે પડી રાજ થાય, બધું એ ખાવું ને પીવું. બહેન ! ખાતેપીતે રાજનું શેર શેર લોકી બળી જાય છે ! તેમાંએ સારું ખાવાનું હોય તે તો મારા દીકામાંએ ના આવે, ને વેરાવંચો કરે. જવું રાખીને પોતેને પોતાનાં છાકરાં મળીને ખાય. તારે રડવું મારો કંડો મૂકી નથી. શું કહું બહેન ! દુઃખી વાત, આપણું

અંગ ઉધાડીઓ તો આપણે લાજી મરીએ. રાંડનું બીજને શું ? બીજને તો જોવાનો તમાસો થાય, પણ એક દહાડાં મને રાંડને જ પીં બેસવા કે ખાવા દેતી નથી, લલા લગવાન, તને ગમે તે ખરું.

ચંચળા—ના રે આપ ! મારાથી તો એવું ના સહેવાય. ! તો તેની ધુળ કાઢી નાખું. રડ્યું રોજ ‘પાણીમાં રહેવું ને મગરસાથે રસણું’ એ કેમ ખમાય ! રહેને જૂરી, તારા ધણીને લખને, એ તે ક્યાં લગી સેન ? થાય ? પણ તારો વરે બચારો બોળો લા હ તો ! એને કશું લાન નથી કે આ મારું માણસ છે ને આટલું દુઃખી થાય છે.

જમના—અરે બહેન એ તો નર્ચો માવડીમુખો છે, તે મ કહે એટલું કરે છે. મારો સરેસરીયાન વાંક ના હોય, તે એ જાણે પણ માને એક અક્ષરે કહેતા નથી. કલટી મને ધમકાવવા આવે હવે એ બધાંને હું એકલી તે શું કરું ?

ચંચળા—ત્યારે તેનેએ મેકને વહેતો, ને જ પીયર, જાણે મહિનો એ મહિના રહેજે, ને તેડવા આવે તો કડીએ કે જૂરો રહે તો આવું. મેર રાંડ ! હવે તે તું કંઈ નાની બાળક છે ? સાન વર સની છોકરી થઇ. જમજ બારણે આવે, વેવર્મ વેચાણ આવે, ને ધરમ આપણો વક્કર નહિ ? બધું એ ધર ને બધુંએ બધું.

કાવેરી—(કાંઈ કામસર બહાર નીકળી, તે આ બેને વાત કરતાં જોઇ) કેમ ચંચળ બહેન ! હજી દાનણ થાય છે કે ? શી વાતો ચાલે છે, સવારના પહોરમાં !

જમના—(ચંચળાને) ચાલ બહેન ! વળી વાર થશે તે મારી ફોજેતી કરશે. વળી સપરમે દહાડે ધરમાં લડવાડ થશે. અચ્છી આવજો હાં કે ? જાઉં છું (એમ કહીને જાય છે.)

ચંચળા—(જમનાને) આવજો. (પછી કાવેરીતરફ જોઇને ઓહો ! તમે તો નાહ્યાંએ ખરાંને શું ! હું તો રાંડ ઉઠી ત્યારન પાછી કડાકુટમાં પડી ! અરે રામરામ ! મારી તે શી વલે થશે ઉઠી ત્યારની વિચાર ક્યાં કરતી હતી કે આજે કાંઈ જોડે નકામ વાતો કરવી નથી પણ એટલામાં તો વગર બોલાવી આ જમન આવીને ઉભી, એટલે મારો રાંડનો જીવ વચ ના રહ્યો, તે નકામ કુથલી કરવા બાઝી. જો ! આટલે તો નાહીને બેડી હોત ! સારું થયું બહેન, તમે બહાર આવ્યાં; નહિ તો હું તો પહોર વારસુધી ચાકત નહિ, ને વળી તેને બીચારીને ધરમાં ગાળો પડશે, ને મારી સલાહ

ચાલશે તો વધારે દુઃખી થશે. હાય હાય ! હું રાંડ ઉંધી સલાહ આપતાં બીનીએ નહિ. જો ! હાથીને પણ અંકુશ હોય છે તો સારું ! એને સાસુનો ધાક હતો તો કેવી અત્યારમાં નાહી ધોષ ધરનો ધંધો કરીને નીકળી હશે, ને હું તો કુવડની પેઠે હજી ખાટલેથી પાટલે ને પાટલેથી ખાટલે; તે પથારીમાંથી ઉડીને હજી આ દાતણે કરી નથી રહી. તે મને જો કાંઈ નો ધાક હોત તો આમ થાત નહિ. ઝોહો ! આ તમે બધાં પછી મારી રાંડની મસ્કરી કરો તેમા કંઈ વાંક છે ? કાલે સાંજે તો બધું કયામાં આપણે સાંજળ્યું હતું ને તમે તો તે પ્રમાણે ઉડી નાહી પરવારીને બેઠાં, ને હું ટાઢી પથ્થર જેવી છું. મારી તે શી વલે થશે ! (એમ કહી ઘરમાં જવા ઉઠે છે.)

કાવેરી—હોય, કાંઈ દહાડો એમે હોય. ને બાપ ! અમાગ કરતાંએ તમે તો ખગડદાર છો; તે કાલથી તમે તો તમારા મનને વશ કરશો. પણ એમે તો આજ ક્યું ને વળી કાંઈ થાય ત્યારે ખરું. (પછી બંને પોતપોતાના ઘરમાં જાય છે.)

વિકુલજી—(પોતાની સ્ત્રીને સંખ્યા કરી રહીને) એ ક્યાં ગઇ ? સાંજે છે ? હવે કેટલી વાર છે ? વૈશ્વદેવને માટે ભાત તૈયાર થયો છે ? થયો હોય તો લગાર આપી જજો.

ભાગીરથી—એ લાવું છું. હું તો તૈયાર કરીને જ બેઠી છું. ભાત તો ક્યારેના ઉતારીને અંગારાપર સીજવા મૂક્યો છે, ને આ દાળ ઉકળી ગઇ છે. એને ઉતારીને આવું. નહિ તો નીચે તાપ છે તે પછી ઉભરાઇ જાય.

વિકુલજી—હજી બરાબર ના ઉકળી હોય તો જરા તાપ ધીમે કરીને આવ, એટલે નહિ ઉભરાય. મારે હવે સમય થયો છે. દાળ નીચે ઉતારીશ તો પછી જમતાં સુધી ટાઢી નહિ થઇ જાય ?

ભાગીરથી—ના, એમ તો પછી ધીમે તાપ રાખીને પાછી ચૂલે જ મૂકીશ. રોજ તમે જમો છો ત્યારે ટાઢું થઇ જાય છે ? એમ કાંઈ છેક હું સમજતી નથી ? એ ભાત લાવુ છું હોં, હવે કશી વાર નથી. (ભાત લઇ જાય છે. વિકુલજી વૈશ્વદેવ કરી રહ્યા પછી જમીને પોતાને કામે જાય છે.)

મનોહર બોજન કરીને બહારના ઓરડામાં સોળું બદલીને બેસે છે, અને પાનસોપારી ખાય છે.

વિજયા—(આજે પાન તૈયાર કરી મૂક્યું નથી એવું સાંભળ્યું તેથી ઘરમાંથી) સાંભળ્યું કે ? હું આજે પાન કરવાનું ભૂલી ગઇ છું. તે હમણાં આવીને કરી આપું છું. તમે જરા આમ તેમ ફરો એટલામાં આપું છું, હોં કે.

મનોહર—એ તો હું કરી લઉં છું. તું તારી મેળે ધીરજથી જમીને આવળે. આ તારું પાન પણ કરો મૂક્યું છે. જમતાં જમતાં ઉતાવળ કરીશ નહિ. સમજી કે ?

વિજયા—(જમી રહી હતી તે હાથ મોં ધોત્રને વહેલી વહેલી બહાર આવીને) કેમ વારુ જમતાં ઉતાવળ કરોએ તો શું થાય ?

મનોહર—તને ખબર છે ? ઉતાવળથી જમીલું અન્ન ખરાબર ચવાતું નથી તેથી તે અન્ન વહેલું પચતું નથી; અને બહુ ઉતાવળ કરીએ તો અન્નને જવાના માર્ગમાં બહુ ભીડ થાય, એટલે છાતીએ ક્યુરો બાજે, તેથી વખતે ઉલટી પણ થઇ જાય, નહિ તો ઝોકારી આવે. તેથી આ તો ઠીક છે, પણ કોઇ સુધડ જમનાર પાસે બેહું હોય તો તેને કંટાળો આવે. માટે ધીરે ધીરે પ્રસન્ન ચિત્તથી જમવું; નહિ તો અનેક રોગ પેદા થાય છે. કેમ હવે સમજ પડી કેની ?

વિજયા—એ વાત તો ખરી પણ મને તો રડી એવી ટેવ જ પડી ગઇ છે, તે એકલી જમવા બેસું એટલે ધાડાધાડ કરીને જમું છું. બાકી કોઇ સાથે જમનાર હોય ત્યારે કંઇ નહિ.

મનોહર—જો ! તારી એવી રડી ટેવ તે શા કામની ! એકલા જમીએ શું કરવા ? મારી સાથે જમવા બેસતી હોય તો શું બોલું ? ખરું જોતાં તો ધણીધણીઆણીએ સાથે જ જમવું જોઈએ, એવી શાસ્ત્રની મરજદા છે.

વિજયા—પણ હવે જમતાં જમતાં એઠે હાથે તમને પીરસવું તે સારું ? કોઇ આવે તોએ કેવું દેખાય ? ને એએ હાથે પીરસું તો પણ રડ્યું જમતાં જમતાં તો સારું કહેવાય ?

મનોહર—ના રડ્યું, તે તો સારું ના કહેવાય !

વિજયા—[દસીને] તમે મારા ચાળા પાડો છો ?

મનોહર—તને સો વાર ટોડીએ પણ તારું રડ્યું, બળ્યું, રાંડનું એ મટવાનું નથી,

વિજયા—ઠીક છે વારુ, હવે જોજો, ફરીથી એવું બોલું તો.

મનોહર—જો ! એવું બોલ્યાની બીજી તો કશી ફિકર નથી, પણ જ્યાં સુધી સારું બોલતાં આવડતું નથી ત્યાં સુધી તે માણસમાં ગણાતું નથી. રડ્યું, બળ્યું, એવા શબ્દો મૂખે ચૈરાં બોલે છે, અને તું તો બોલેલી છે, તારે એવું બોલવું બટતું નથી. તેથી તને કહું છું. વારુ ત્યારે હવે તો હું જાઉં છું. બે ચાર જગાએ પ્રયોજન છે તે જમને આવું છું. [એમ કહી કપડાં પહેરીને જાય છે. અને

વિજયા પોતાને કામે લાગે છે. પછી પોતાના કામથી પરવારી તે બરત બરવા બેસે છે, એટલામાં ચંચળા પોતાના કામથી પરવારોને તેને ઘેર આવે છે.)

ચંચળા—(ઉપર આવતાં) કેમ વિજયાલક્ષ્મી ! શું થાય છે ? આવું કે ?

વિજયા—હા, આવો ચંચળબહેન ! તમને હમણાં નવરાથ મળી કે શું ? આવો.

ચંચળા—ભુઓ, સવારની ઉડી ત્યારની છેક હમણાં પરચારી; ત્યારે મેં કું લાવ જરા જમ આવું. લો ત્યારે તમે લગાર કામનાં છા એટલે હું ભાગીરથીને ઘેર જઈને આવું છું, તે મને ખોજાવતી હતી. જોઈ વારુ, શું કામ છે ? બિચારી એકલી છે તે કંઈ કામ હોય તો કરી આવું.

વિજયા—ભલે એમ કરો, આવજો હોં આ ! અને ના જવું હોય તો બેસો, હું કંઈ એવા ઝાઝા કામમાં નથી. આ તો નવરાથ બેઠાં આજસ આવે માટે થોડું બરવાનું હતું તે લઈ બેઠી છું.

ચંચળા—ના, તે હું કંઈ ખોડું લગાડીને જતી નથી. એ તો તેણે મને ખોલાવી હતી તેથી. (એમ કહી જાય છે, અને ભાગીરથીના ઘરમાં જઈને) કેમ ભાગીરથી બહેન ! શું થાય છે ? મને શું કહેતાંતાં !

ભાગીરથી—આવો ઉપર, હું તો તમારી વાટ જ જોતી હતી. બેસો, હું પાનસોપારી લાવું છું. (ભાગીરથી તે લાવે છે, અને બે જણાં બેસે છે. એટલામાં ભાગીરથીની પડોશણ કમળા તેના વર ગોકળસાથે વઢી પડી, તેથી બન્ને જણુ તે સાંભળવા બારી-આગળ જાય છે.)

ગોકળ—(બહારથી આવ્યો ને જોયું તો રસોત્ત કરી નથી, તેથી પોતાની સ્ત્રી કમળાને) કેમ હજી ચૂસો સગાઓ નથી ? તને એટલું ભાન નથી કે સાજો સવારનો ગયો છે તે હમણાં ભૂખ્યો આવીને શું ખાશે ? [કમળા કંઈ બોલી નહિ ત્યારે] આજે શું થયું છે તને ? કેમ બોલતી નથી ?

કમળા—(કોષથી) આ એવડી પેટમાં ધાડ પડતી હોય તો હાથે ઠોકી ખાધું ! કંઈ છેક હાથ પગ ભાગી ગયા છે ? આવડો તમારો કેના ઉપર ? હું કંઈ એવડી તમારી દખેત્રી નથી ! એક કાંચળીની કસનીએ તમારો એથિયાળો નથી ! એ હાંધામાં દાળ ચોખા, ને ચૂસાઆગળ વાસણ, રંધો ને ખાઓ. વચર લેવેદેવે

મને બોલાવશો નહિ ! મારે તો રાધિવુંએ નથી ને ખાવુંએ નથી.
જો ! મને ન્યાલ કરવા જઈને આવ્યા તે !

ગોકળ—ઓ મૂરખ ! મને ખરું કહેતી, આજે થયું છે શું ?
કંઈ જૂતજૂત બરાયું કે શું વળી ?

કમળા—એવું લાંબું ડુંકું બોલ્યા તો તમારી વાત તમે જાણી !
મૂરખ ને મૂરખ કહેજો તમારી હોય તેને ! ને જૂત બરાયની તમારી
હજીબીઓને ! મારે શું છે ?

ગોકળ—અરે ભગવાન ! મારાએ સાળાના કરમના ભોગ છે.
અરે તું પાધરું બોલતી, કે તેનો ઉપાય થાય. જો ! મેં તને આજે તો
કહ્યું કહ્યું નથી, ને વગર કારણે શું કરવા અમથી બળે છે ને બાળે
છે ! તારા મનનો મેલ હોય તે બધા કાઢી નાંખ. બોલ, કોઈ જોડે
લડવાડ થઈ કે શું થયું ?

કમળા—તમારે શું કરવા પારકી પીડા જોઈએ ? તમારું
બરાબર થયું એટલે મુઓ વર ને બળી જાન ! ના ના, એટલું સહે
છે કે રાંડના પગ ઉઘાડા છે, ને આજ ચાર વરસથી જુઓ પાડે છે
તેનું કંઈ કરું ! આપણી મતલબ થઈ એટલે બીજાની શું કરવા ફકર
કરીએ ! ગરજ સરી એટલે પછી વેદ વેરી. હું રાંડ રોજ જુઓ પાડું
છું, તે આ કાને સાંભળે છે, ને પેલે કાને કાઢી નાંખે છે ! તો
ખાસડે મારી, હુંએ કંઈ કાઢને ધરાવતી નથી ! મેં કંઈ કાઢની
ગંધેડી નથી પકડી, ખબર છે ? પરમેશ્વરનું આપ્યું પિયર છે, હજી
બાર વરસના મારા ભાઈ ને બાપ બેઠા છે. કોઈ દહાડો રુપિયાનોએ
સાલ્લો લાવી આપ્યો છે ? દશે, મારી ફિકર તમને નથી તો તમારી
ફકર મને નથી. જાઓ, ને તેથીએ ધણું કરશો તો હું મારે પિયર
જાઉં છું ! શેર દાણાએ તેને મળશે. હું કંઈ તમારી વેચાણ ખરી-
દીની લુંડી નથી, જાણ્યું ?

ગોકળ—(તેની પાસે બેશીને ધીરેથી) જો ! તું છેક આમ
શું કરે છે ? હું તારી ફિકરમાં જ છું. હવે વગેસગે તને કરાવી આપું
છું. તું આમ કરીશ તેણે કંઈ આજ ને આજ થનાર છે ?

કમળા—બળી તમારી વગસગ. રડ્યા ચાર વરસથી વગસગ ! !
એ તો મરતાં સુધીએ તમારી વગસગ પૂરી થવાની નથી. બધુંએ
મને ખબર છે. આખો જન્મારો એમને એમ જનાર છે. જનમબી-
ખારી તે 'જરાબીખારી.' હવે તો લાકડાંમાંએ પેસો મળવાનો નથી !

ગોકળ—જે ! ચાર લોક સભાજે એમાં શો માલ છે ? સમજ. કંઈએક સમજ. છેક ધરની આખર કાડીની શા વાસ્તે કરે છે ? અને હવે હું તેના વળમાં જ છું. તને કંઈ ખબર છે ! એની ને એની ફિકરમાં મારું રાત ને દહાડો શેર શેર લોહી બળે છે. ને મારું ખાધું પીધું ઝેર યધ જાય છે. ન્યારે આટલું તારું સમાધાન થશે, ત્યારે મારા જીવમાં જીવ આવશે. વાસ્તે આટલા દહાડા કાઢ્યા તો વળી મહિનો પંદર દહાડા જવા દે. ઉઠ રાંધવાનું કર.

કમળા—મળ્યો તમારો વળ. આખો જનમ વળ ને વળ રહ્યો. બીજી બધી વાતે મળે છે, પણ મારી વાત આવી એટલે વળ ! મુર્ખ રાંડ હું ! ને બળ્યું આ ધર ને એ રાંધવું ! ને ખાવું ! મારે તો ખાવુંએ નથી ને પીવુંએ નથી. જેને ખાવું હોય તે રાંધે ને ખાય. મેં કંઈ કોઈના હાથ બાંધ્યા નથી. જે ! મોટા આચરુદારની પૂંછડી !! તે એમની આચરુ જતી રહે છે ! એવડી આચરુની બીક હોય તો લાવીને કરાવીએ નહિ ! હું બુધાખાવળીયા જેવી બહાર ફરું છું, તે લોક રજા આંધળા હશે ! બધાએ જાણે છે કે રાંડપાસે વાલની વોટીએ નથી, ને તે પરમાણે ધરમાં હશે. એ તો જન્મ દોની બધી વાતો ! બીજી મળી હત તો જાણત. હું રાંડ બોલતી નથી એટલે ફાવી ગયું છે. પણ યાદ રાખજો કે જે દહાડે હું નહિ હમથ તે દહાડે ચીંથરેહાલ થશે ને ધરનું બંધોલીયું ચપને રહેશે. એ તો મારા માઆપ બન્નાં તે તમને દીધી; નહિ તો હવે કોઈ ફરીથી હું નહિ હમથ તો ડામે દેનાર નથી ! ખબર છે કેની ? જુઓ ! એમની આ ગાડેગાડા આચરુ છે તે હું બોલું છું એટલે કાડીની થઈ જશે ! રાંડનું પગથી તે માથાસુધી ઝાળ લાગે એવું તો બોલે છે ! આ ધરમાં આડો વાંસ ફરે છે, તે લોકને અગ્નિયું હશે ! જવા દોની, હવે મને વધારે બોલાવશે નહિ.

ગોકળ—જે હવે વધારેમાં સાર નથી હોં. જા, તારા સમ બધને કહું છું કે હું કાલે કંઈ પણ એનો વળ કરું છું. મારે પાલવે તો ચાર ટકાના કાઢીશ. પણ તારું કામ કરી આપીશ, પછી કંઈ ! જા ઉઠ, જે ! હવે ડાંચે માર્યા પાણી કંઈ જૂઠું થવાનાં નથી, ને ફાકટ થુંક શીદ ઉડાડે છે ?

કમળા—આ હું રાંડ મરીશ તેમાં તમારું શું જનાર છે ? જમથ મારાં માઆપની. ને મારા જીવની જમથ ! તમારે તો પાધરું. મારા રાંડના બોટા સમ મદતમાં ખાવા એમાં શું ? પરભાર્યું ને પોણાબાર. એવા સમ ખાવાનાએ ક્યાંથી મળે ?

ગોકળ—અરે લે, મારા સમ. પછી કંઈ તને તો પાધરું કહીએ તોએ વાંકું પડે છે; કાણુ જાણે શી જાતનો તારો સ્વભાવ પડ્યો છે. આ ખોટો કલેશ કરે છે ! તને કશી ખબર છે ? રાજ ધરમાં કલેશ થાય તેથી ગોળીનું પાણી નીકે ! કંઈ જરા સમજાવવાળી થા.

કમળા—(એકદમ ચીડાઈ જઈ) હાય કરમ ! (એમ બોલી બે હાથે કપાળ ફૂટે છે) મોઢ રડિ અભાગણી હું ! આ બધાનું મોત આવે છે ને મારું રડિનું મોત ક્યાં બેશી રહું છે ! એ જમરાજાનેએ શું કહું ? પીટ્યો પાનું બોળતો નથી ! (એમ કહી રડતી રડતી ઉડીને ઓરડામાં જાય છે, ગોકળ પણ તેની પાછળ ધરમાં જાય છે. અને તેના બે હાથ ઝાલી રાખીને ધીરેથી કહે છે.)

ગોકળ—જે ભાઈ ! તું કહે તો તને પણે લાગું. મને જવા દે. હવે ધણી ચર્ષ, અમથી ફજેતી શું કરવા કરે છે ? મેં તને એક વાર કહ્યું કે મારા સમ, કાલે એની તજવીજ કરી લાવીશ.

કમળા—હમણાં મને બોલાવશો નહિ. હવે જાઓ છાનામાના પોતાનું કામ હોય તે કરો.

(ગોકળ અત્યંત દિલગીરીમાં બહાર આવી બેસે છે. કમળા થોડી વાર બેશી રહીને પછી લાકડાં લાવી ચૂલો સળગાવી રાંધવાનું કરવા માંડે છે.)

અંચળા—(ભાગીરથીને) કેમ ભાગીરથી ! તમારે કાંઈ દહાડો આવી વઢવાડ થાય છે કે ?

ભાગીરથી—ના રે બહેન ! મારાથી તો આવું બોલાય જ નહિ. મને તો એના બોલ સાંભળીને જ કમકમાટ આવે છે, તો બોલાય શેનું ? અને ખરું પૂછો તો મારા મનમાં એવો વિચાર છે કે સંસારમાં કશું આપણું નથી. એક પરમેશ્વરની ભક્તિ થાય કે કાંઈ ? સુપાત્રને દાન અપાય તો તે આપણું છે, અને લૂગડાંધરેણાં તો અહિં જ પડ્યાં રહેવાનાં છે, આપણે જીવતા સુધી તે તો ઉપયોગનાં છે. વળી સારાં કે નાજાનાં ગમે તેવાં લૂગડાં હોય, તો આપણે શું ? ગમે તે રીતે શરીર ઢાંકીને ફરવું, એટલું કારણ છે, તે તો બેએથી ઢંકાય છે. અને રૂપ તો પરમેશ્વરે આપ્યું હોય તે કાંઈ નકારાં લૂગડાંથી જતું રહેતું નથી. અને સારાં લૂગડાંથી કાંઈ કુરૂપ મટીને તે સારું થતું નથી. લોકમાં દેખાડવાને જે પહેરવાની મરજી થાય તો તે એને પાપણી જાણવી. કારણ કે આપણે તો આપણા ધણીની

મરજી પ્રમાણે ચાલી તેની પ્રીતિ મેળવવાનું કામ છે; કાંઈ લોકને દેખાડવાનું કામ નથી.

અચળા—હા, એ વાત તો ખરી, પણ જીએ બહેન ! બારે ને ચારે કંઈ સરખા જતા નથી. કોઈ વખતે દુઃખ આવી પડ્યું, તો ધરમાંની બે જણસો હોય તો તે મૂકીને આપણે દહાડો કાઢીએ. કંઈ પહેરીને શોભા દેખાડવા સારું જ ધરેણું કરાવવાનું છે ? એ તો ધરેણાં ધરમાં હોય તો પહેરાય, ને દુઃખ પડે ત્યારે તેને વટાવીને ખાઈએ, પણ રડ્યું છેક ઉઘાડુંએ મારાથી તો ન કરાય. વાંડનું રૂપાવાળા કે સોનાવાળા એકે જણ ના હોય તો માંદીથી મન તો બળે ખરું, ને બીજાનું જોઈને પણ મનમાં બળાવો થાય કે આપણા પાસે કશુંએ નથી. સાચું કહેવું ભાગીરથી ! તમારા મનમાં એવું હોય તો કંઈ થાય ખરું કે નહિ ?

ભાગીરથી—જીએ ! થાય કે ન થાય તે ઉપર મારું કહેવું નથી. પણ એટલો વિચાર આપણે બૈરાએ કરવો જોઈએ કે આપણા ધરમાં સત્તા છે કે નહિ ? ધરમાં પૈસા પડ્યો રહે ને જણસ ના કરાવે ત્યારે તો જરા ખોટું લાગે, પણ બીજાનું કરજ કાઢીને મને ધરેણું ઘડાવો, એવી ખોટી હઠ કરવી એ કંઈ સારું નથી. કેમકે કરજ કાઢીને બે જણસ કરાવી, ને પછી તેનું કરજ ના વળે, ત્યારે રાજ ઉધરાણી કરે, ને ન અપાય તો ગાળો દે; એટલે લોકમાં ફજેતી થાય, ને વળી તે ફરીયાદ કરીને આપણી બે જણસને બદલે બધુંએ જપત કરીને લઈ જાય, તેથી પછી શો ફાયદો ? જણસની જણસ જાય, ને લોકમાં ફજેતી થાય. વળી બીજાને કહેવાનું થાય કે ‘ખાઈ’, બે જણસ ના પહેરીએ, એવી ખોટી શોભા લોકને ના દેખાડીએ; પેટે પાટો બાંધીએ, પણ કાંઈનું લીધું હોય તે દૂધે ઘોષને વગર માએ આપીએ, ત્યારે આપણી આખર ખરી.’ જીએ અચળ બહેન ! એવા અથવા એથીએ કાણ લોકનાં વચન સાંભળવાં, પારકું દેવું કરી રાતદહાડો બળતી શગડી ડોક બાંધ્યા જેવું કરવું, અને વળી તેની ગાળો ખાવી, આપણી ફજેતી કરાવવી; ને આખરે જણસ ખોષને એસવું તે કરતાં પહેલેથી જ મનને વાળવું, કેવળે ધૈર્યની મરજી હશે ને આપણા ધરમાં બે પૈસા આવશે તો જણસ કરાવીને પહેરીશું નહિ તો હરિષ્ઠ્ઠા, અને ડાહી બધરીએ તો પોતાનો ધણી કરજ કરીને જણસ કરાવે તો પણ ના કહેવી જોઈએ ને ઉલટી તેને ધીરજ આપવી જોઈએ કે મને જણસ કરાવી આપવાની ફિકર તમે કરશો નહિ. જણસો ગમે તેટલી પહેરીશું, તેથી કંઈ આપણું ખરું ? હિત

થવાનું નથી. ખરેખરું કલ્યાણ કરનારું ધરેણું તો સારા સારા ગુણો છે. તે ગુણને ધારણ કરનાર, ધરેણું પહેરનારકરતાં પણ શાણા લોકોમાં વધારે માન પામે છે, તેથી જો ખરું પૂછો તો મારો મત તો એવો ખરો કે પરમેશ્વરે આપણને પૈસો આપ્યો હોય, ને આપણા ધણીની મરણ હોય તો ધરેણું કરાવી આપે તે પહેરવું, અથવા તેમની મરણ લદ્દને કરાવવું, પણ તે સારું વઢવું કે ધરમાં કંકાસ કરવો, એ બિલકુલ સારું નથી. પછી તો બાપ ! કાઠે કાઠે જુદું છે. જેની નજરમાં જે સારું લાગે તે ખરું, મેં તો મારો વિચાર તમે પૂછ્યું ત્યારે જણાવ્યો, તેનું જોડું ના માનશો હોં.

ચંચળા—અરે રામ રામ ! એમાં તે જોડું શું માનવું હતું ? જેવું હતું તેવું તમે કહ્યું છે. રડ્યો કલેશ ધરમાં ધાલીએ, તેથી શું કણ થનારું છે ? જે સુખસાતાયા થાય તે જ સારું છે. ચાલો બાપ ! છેક સાંજ પડવા આવી છે. હજી રાંધવાનું છે. પાછી કયા વખત થશે. કેમ મારું કંઈ કામ છે હવે કે જાઉં ?

ભાગીરથી—ના હવે તો વખત ચમ ગયો છે, એટલે જાઓ, વળી કાલે. મારે કંઈ બહુ અગત્યનું એવું કામ નહોતું, સહેજ કહ્યું બે ઘડી બેસીશું. વાતચીત કરીશું.

(એટલામાં વિકૃલજ બહારથી આવે છે. ચંચળ તેમને આવતા જોઈ ઉડીને જાય છે. પછી પોતપોતાના કામથી પરવારી વાળુ કરીને કથાનો વખત થયો એટલે મનોહર બદને ઘેર સર્વ એક પછી એક આવી એકઠાં થાય છે.)

બાળા—ભતજ મહાડાજ ! વાલુપાની ઠયાં કે ?

મનોહર—હા, તમે પરવારીને આવ્યા કે ? આવો. હવે કથાનો આરંભ કરીએ છીએ હોં. સડને આવવા દો.

બાળા—એક વિશ્વલજ હજી આવ્યા નહી. કેમ બોલાવી લાવું ?

મનોહર—ના, તમે તમારી મેજે બેસો, હમણાં આવશે. હજી સમય થાય છે.

બાળા—(બારીઆગળ બેસતાં મોટથી વિકૃલજને) કેમ વિશ્વલજ ! કેતલી વાડ છે ? ટમાડા પાકી કઠાનો આડંબ ઠયો નહી હોં. ઝતપત આવો.

વિકૃલજ—કાણ શેક બોલ્યા કે ? એ હવે કશી વાર નથી. તમારા ફકમની જ રાહ જોતાં હતાં. (વિકૃલજ તથા ભાગીરથી આવે છે, અને પોતપોતાને સ્થાને બેસે છે.)

બાળ૦—કેમ વિથ્યલજી ! આજે કંઈ ધીલ હજી ! કંઈ કામે મથા'ટા કે સું ?

વિકુલજી—અરે બાઈ ! જરા કામ હતું, તે એના બાપએ મને બોલાવ્યો હતો, તેથી ત્યાં ગયો હતો; એટલે જાણે જ છા કેની, સહેજ વાર લાગી ગઈ. હમણાં જ આવીને વાળુ કર્યું.

બાળ૦—હા, હા, ટેમાં જ. બાઈ ! સાસડે ગયા એતલે પછી ટાં કહેવાનું સું ! કેમ બતજી જુવા ! બોલ્યા નહિ ? આ કાલમાં સઉની વહાલું સાસકું છે. કેમ, વિથ્યલજી ! ખોતું કટુંછ ?

વિકુલજી—શેઠ, તમે તો એલિયા છો. આ કાળમાં તો શું પણ મૂળથી જ શ્વશુરગૃહ એટલે સાસરાનું ઘર સઉને જ વહાલું હોય છે. જુઓ, મહાદેવજીથી તો કોઈ મોટું નથી ? તે પણ પોતાને સાસરે હિમાલયે જઈને વિરામ ? લે છે. તેમ જ રજોકપાલક વિષ્ણુ પણ પોતાને સાસરે ક્ષીરસાગરમાં જ જઈને પોઢે છે. તો મારા તમારા સરખાની શી વાત કરવી ? સમજ્યા કે નહિ ?

બાળ૦—વાહ વિથ્યલજી ! દન છે ટમને પન. સું મજનું કર્તાન કહ્યું છે જે ! કેમ બતજી જુવા ! એમને ટાં છેક મૂલતી જ વાટ કહી. એતલે કંઈ ઉપાય જ નહી. હમે, હવે આપનું ચાલવા ડા. બોલો સી ડવાડકાંઢીસડી જે.

મનોહર—કેમ બાળમુકુંદદાસ ! સઉ આવી ચુક્યું છે ? તેમ હોય તો સઘળાં સાવધાન થઈને બેસો, એટલે પછી કથાનો આરંભ થાય.

બાળ૦—(બધાને જરા મોટેથી) એ સઉ સઉની મેંને સાવધાન હઈને એકે કાને હજો હોં. કથાનો આડંબ કાય છે. (મનોહરને) હાં બતજી મહાડાજી ! હવે ક્વા ડા.

મનોહર—બાળમુકુંદદાસ ! તમારું મોટું નામ છે. તે વારે ધડીએ બોલતાં અડચણ પડે છે, તેથી જુઓ, બાળમુકુંદ એ કૃષ્ણનું નામ છે, તો તમે બાળમુકુંદ એટલે વિષ્ણુ અને તેના દાસ એટલે બાળમુકુંદદાસ. ત્યારે તમને હવેથી એકલા ' દાસ ' એવું કહીશું તો કંઈ ફિકર છે ?

બાળ૦—અડે મહાડાજી ! આપની નજડમાં આવે ટેમ કહે-જેની. આપને કંઈ ટેનું કુઃખ લાગવાનું નહી. એ ટા નાનપનડી બાણ બાણ કહેતાં ને હવે ટમે વસી આ પડમાને કહે છે; ટા ટેનું કંઈ નહિ; સમજ્યા કેની !

મનોહર—ત્યારે સારું. હવેથી તમને સઉ દાસ કહીને બોલાવે તો બોલજો હો. બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય. (સકં જય બોલે છે) હવે કાલે ક્યાંથી રહું છું તે કાણુ કહેશે ?

વિકુલજી—કાલે તો એ કયા છેલી થઇ કે લોભ એ માણુસનો મોટો શત્રુ છે. માટે મને તે પદાર્થમાં સંતોષ માનવો, અને આનંદમાં રહેવું, તથા ધણી વસ્તુ મેળવવાનો લોભ રાખવો નહિ. સહજ મને તેમાં સુખ માનવું.

મનોહર—હા. પણ તે લક્ષ્મી માતા પાછા પોતાની છોકરી-ઝોને લેઇ કામથી પરવારી ઝોકતે બેઠાં, અને કહેવા લાગ્યાં:

લક્ષ્મી કહે છે: હે સરસ્વતિ ! સધળા વ્યવહાર નિયમિતપણે કરવાની ટેવ બનતાંસુધી રાખવી, કારણ કે નિયમિતપણે ચાલનાર માણુસ ધણું કરીને દુઃખી થતું નથી. તેથી સુખની આશા રાખનાર સર્વ માણુસે રોજ નિયમપ્રમાણે સર્વ કામ કરવાં એ ધણી સારી વાત છે. ત્યાં ખાવાપીવામાં, સુવામાં, બેસવા ઉઠવામાં, હરવાફરવામાં, મોજમજામાં, લાજવાગજવામાં, વાતચીત કરવામાં, લેવાદેવામાં, તથા બોલવાચાલવામાં વગેરે અનેક પ્રકારના વ્યવહારમાં નિયમસર ચાલવું, એ શરીરને તથા મનને આનંદ આપનારું છે. સારા માણુસોમાં નીનિનિયમથી ચાલનાર માણુસ વખણાય છે, તથા વધારે માન પામે છે. તેથી જુદા જુદા વ્યવહારમાં સાચવવાજોગ નિયમને સંક્ષેપમાં કહું છું, તે ધ્યાનમાં રાખજો.

હે દીકરી ! સઉથી પહેલાં તો તને, આ જગત નિયમથી જ ચાલે છે, તથા મોટા જનો પણ નિયમને છોડી ચાલતા નથી, એ વાત જણાવવા વાસ્તે થોડું કહું છું. જો ! આ નવ ગ્રહોને કરવાના માર્ગરૂપ આર રાશિઓ છે. તે એક રાશિરૂપ માર્ગને એ ગ્રહો નિયમિત કાળનાં અતિક્રમણુર કરે છે. ત્યાં રાશિશ્રવેર તો આશરે અઢી વર્ષે એક એક રાશિને ઝોળાંજે છે, અને રાહુ તથા કેતુ તો દોઢ વર્ષે પોતાના રાશિમાર્ગને ઝોળાંજે છે, તથા સૂર્ય તો આશરે એક એક માસે એક એક રાશિને ઉત્તંબન કરે છે, અને ચંદ્રમા તો સવામે દિવસમાં એક એક રાશિને ઝોળાંજે છે, તથા દેવતાઓના ગુરુરૂપ મણ્ડાતા બૃહસ્પતિ એટલે ગુરુ તો તેર તેર મહિને જ એક એક રાશિને ઝોળાંજે છે. એ જ પ્રમાણે મંગલ, બુધ અને શુક્ર પણ પોતાના સરાસરી નિયમિત કાળે જ રાશિમાર્ગે ચાલી જાય છે, વળી દિવસ અને રાત્રિ પણ નિયમથી જ ચલા કરે છે. શિયાળો, ઉનાળો,

ચોમાસું એ પણ નિયમપ્રમાણે ચાર ચાર મહિનાનાં જ હોય છે, હેમંત, શિશિર, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા, અને શરદ એ છ ઋતુઓ પણ નિયમથી એ એ માસની જ આવ્યા કરે છે; તથા ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન, એ એ પણ આશરે છ છ માસના નિયમમાં જ આવ્યા કરે છે. હે બહેન ! આ મહો વગેરેની વાત ધણા વિચારની તથા સમજવા જેવી અને કઠણ છે, માટે તને કાંઈ વખત તારી સારી સમજણ થયા પછી વિસ્તારથી કહી બતાવીશ. હમણા તો તને આ જગત નિયમથી ચાલનાર છે એટલું જ જણાવવાસારુ મતલબ નેટલું કહું છું તોપણ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી નથી એમ તું જાણીશ નહિ. હે દીકરી ! એ વગેરે મોટા જ નિયમમાં વર્તે છે એમ નથી, પણ છેક નીચાં પર્યુઓ પણ નિયમિતપણે વર્તતાં દેખાય છે. તેનો દાખલો જો ! આ આપણા ઘરમાં આવનારાં મિત્રાડાં છે, તેને જો એક વખતે આપણા જમવાના સમયે ખાવાનું નાંખીએ છીએ, તો બીજે દિવસે તે જ વખતે ગમે ત્યાંથી પણ આવી પહોંચે છે. તે જ પ્રમાણે કુતરાં પણ આવે છે. હવે ખરું જોતાં કાંઈ એમની પાસે આપણા જેવાં કાળના માપને જણાવનારાં ધરી-ચંત્ર નથી; તેમ છતાં પણ નિયમિત સમયે નિયમિત બરહારમાં તેમને તૈયાર થતાં આપણે જોઈએ છીએ. તે જ પ્રમાણે આ ધો-ડીને દાણા ખાવાનો સમય રોજ થાય એટલે ધરુએ ઘાસ નાંખીએ છીએ તોપણ ધુમો પાડે છે, અને તેના નિયમપ્રમાણે દાણા ખાઈ છે ત્યારે શાંત થાય છે, તેથી એ જનાવરો પણ નિયમે જ ચાલે છે વળી પક્ષીઓ પણ નિયમે જ ચાલતાં જણાય છે. કારણ કે આ વનવાગોળો, જે દિવસે ઝાડકેપર ઉંધી લટકે છે તે સંધ્યાકાળના આરંભે રોજ પોતાનો ચારો મેળવવા જાય છે, તે આપણે જોઈએ છીએ તથા કાગડા વગેરે, સવારમાં રાત્રીનો અંત થયા પહેલાં વિશેષે કરીને ચબ્દ કરતા પોતાના માળામાંથી ઉડે છે, તથા આપણને પણ સવાર થયાની વાત સૂચવે છે. એ પણ રોજ તે જ નિયમે આપણે જોયાં કરીએ છીએ, વળી મરઘાં, કુકડા વગેરે પણ તે જ પ્રમાણે કરે છે. એ વગેરે નાનાં મોટાં સર્વ પ્રાણીઓ નિયમથી જ ચાલે તો સુખ મળે એવો સંકેત જગતપતિનો કરેલો જ જણે નહિ હોય એવું દેખાય છે. માટે હે સુવિચારવાળી સરસ્વતિ ! તું સધળી રીતે આ જગતમાં વર્તવાના બધાં નિયમને સારી રીતે જાણી, તથા તે નિયમને વિચારી તને અનુકૂળ પડતા નિયમને માળવા તું સારવ મને.

હવે કેટલાએક આપણા દેશકાળને અનુકૂળ આહારાદિ^૧ વ્યવહારના નિયમને હું કહું છું, તે ત્રીં ધ્યાનમાં રાખજો.

હે દીકરી ! આહાર એટલે ખાવુંપીવું વગેરે. ત્યાં ખાવાના તથા પીવાના પદાર્થો નિયમિત કાળે અને નિયમિત પ્રમાણમાં લેવાય તો વધારે સારું છે, કારણ કે તેમ કરવાથી આપણું શરીર નીરાગ રહે છે, અને શરીરને સુખ રહેવાથી સર્વ સુખ ગમે છે, અને શરીરે જ્યારે દુઃખી થવાય છે, ત્યારે સધળું સુખ પણ દુઃખજેવું થાય છે. માટે ખાવા પીવા વગેરેમાં ખરેખરા નિયમથી ચાલવું. સવારમાં પહેલો પહોર છોડીને પછી બીજા પહોરમાં રોજ જન્મવાનો વખત રાખવો. અને બીજા વખત રાત્રિના પહેલા પહોરમાં જન્મવાનો વખત રાખવો. આહાર છે, તે પ્રાણીને સંતોષ ઉત્પન્ન કરે છે, દેહને ધારણ કરી રાખે છે, તથા બળ, આયુષ, વર્ણ^૨, તેજ, શોભા, સત્ત્વ^૩, તથા સ્મૃત્તિ^૪ વગેરે શક્તિને આપે છે, માટે આહાર પ્રાણીના જીવવામાં મુખ્ય આધાર છે, તેથી રોજ સંજસવાર દોષ અને કાળનો વિચાર કરીને જમવું સારું છે.

હે દીકરી ! ભોજનશાળા વગેરેના નિયમો પૂર્વે મેં તને કહ્યા છે, તો પણ કેટલાક શારીર શાસ્ત્રને અનુકૂળ વિચાર કહું છું હે સ્વસ્તિ ! માણસે ભોજન તથા મળત્યાગ બનતાં સુધી એકાંતે કરવા વિચારવું, કારણ કે તેથી સામર્થ્ય અને સુખ વધે છે. તેમ છતાં પણ જન્મવાના વખતે માથાપ, પૈદા, પાકના કરનાર, હંસ, મોર, સારસ તથા ચક્રોર એમની દૃષ્ટિ પડે તો તે સારી જાણતી; અને હલકાં કૂર સ્વભાવનાં, બીખારી, બૂખ્યાં, પાપી, રોગી, પાખંડી, સર્પ, કુતરાં વગેરેની દૃષ્ટિ સારી નથી. પ્રથમ પ્રહરમાં દિવસે જમવું નહિ. કારણ કે તે વખતે પેટમાં, ગમે દિવસે ખાધેલા અન્નનો રસ સારી રીતે થાય છે. બે બીજા પ્રહરમાં ભોજન ન કરે તો તેથી બળનો નાશ થાય છ, માટે નિયમિત સમયે જન્મવાનો અભ્યાસ રાખવો. બે બૂખ લાગ્યા છતાં આપણે ન ખાઈએ તો જેમ લાકડાં મળ્યાવિના અગ્નિ ટાટો થઈ કળંગાઈ જાય છે, અથવા રાખ થઈ જાય છે, તેમ ખાધાવિના આપણા પેટમાં રહેનારો જડરાગ્નિ મંદ થઈ જાય છે, અને મંદ થઈ જાય છે એટલું જ નહિ પણ ખાવાની બૂખ છતાં ન ખાય તો પ્રથમ તે અગ્નિ ક્રોધિક દોષોને બાળે છે, પછી ધાતુઓને બાળે છે, ને પાછળથી પ્રાણને નિર્જાળ કરી પોતે મંદ થાય છે. માટે બૂખ લાગે ત્યારે બનતાં સુધી ગમે તે પણ ખાવું; પરંતુ એક જ પ્રહરમાં

એ વખત જમવું નહિ; તેમ જ ભૂખકરતા વધારે અથવા ઓછું જમવું નહિ. વધારે જમવાથી આળસ, જડપર્યું અને પેટમાં ગડગડાટાદિ શબ્દ વગેરે થાય છે, અને ઓછું જમવાથી શરીર સૂકાય છે, અને બળનો નાશ થાય છે. ભોજનનો નિયમિત સમય હોય તે પહેલાં જમે તો શરીર દુર્બળ થાય છે, અને બીજા પશુ વચ્ચે રોગો થાય છે, અને તે રોગ ઉપાયથી ન મટે તો આખરે મરી પાવું જાય છે. જમવાનો વખત ચર્મ ગયા પછી નો ભોજન કરીએ, તો વાયુનો કોપ થઈ અગ્નિ મંદ થાય છે. અને ખાવેલું અન્ન દુઃખે કરોને પચે છે, તથા ફરી સુખરૂપ ભોજનની ઇચ્છા થતી નથી. હે દીકરી ! આપણા પેટનું પ્રમાણ વિચારીને તેના ચાર ભાગ રાખવા, તેમાં બે ભાગ પૂરાય એટલું જમવું, એક ભાગ પાણીથી પૂરવે, અને એથો ભાગ વાયુને ફરતા માટે ખાલી રાખવો.

વળી હે પ્રિય પુત્રિ ! ઘણું પાણી પીવાથી અન્ન વહેલું પચવું નથી, માટે અગ્નિને વધારવા થોડે થોડે અંતરે થોડું થોડું પાણી પીવું સારું છે. તેમાં પણ ભોજન કરવા વખતે તરત પહેલેથી પાણી પીવું નહિ, કારણ કે તેથી અગ્નિ મંદ થાય છે, અને શરીર સૂકાય છે જમતાં વચમાં પાણી થોડું પીએ તો અગ્નિ વધે છે, અને ભોજન કરીને અંતે તરત જ પાણી વધારે પીવામાં આવે તો તેથી શરીર બારે લાગે છે અને કફ પેદા થાય છે. ભૂખ લાગી હોય અને જમ્યાવિના પાણી પીએ તો જળોદરનો રોગ થાય છે, અને ખરેખરી તરસ લાગી હોય ને તેને પ્રથમ પાણીથી નરમ પાડ્યાવિના નો જમે, તો પણ ગોળાનો રોગ થાય છે. માટે કદાચિત્ત યદુ તરસ લાગે તો સહજ પાણી વગેરેથી શાંત થઈને ઘડી એ ઘડી પછી જમવું, એ સારું છે. વગર સમયે થોડું અથવા વધારે ખાવું તેને વિષમાદાર કહે છે; તે પણ ન કરવું એ સારું છે. હે સરસ્વતિ ! આ વિતાના બીજા પણ કેટલાક નિયમો છે તે આગળ તને કહીશ હમણાં તો કેટલીક બીજી નીતિ કહું છું તે ચિત્ત દબને સાંભળી સ્મરણમાં રાખજો.

હે શાશ્વી સુતા ! નીતિવાન માણસ જ આ લોકમાં સુખી થાય છે, માટે સંસારવ્યવહારની નીતિ તથા ધર્મની નીતિઓ આપણે જાણવી જોઈએ. ત્યાં આ જગતમાં ધણું કરોને પ્રાણિઓના એક-બીજા સાંથેના સંજ્ઞ પાંચ પ્રકારના જણાય છે: (૧) સેવ્ય એટલે ઉપરિપણાનો, જેવો કે શેકનો, માત્રાપનો, ધણીનો, યુરનો, ઈશ્વરનો વગેરે. (૨) સેવક એટલે નીચાપણાનો અથવા તાબેદારનો, જેવો કે આકરનો, પુત્રપુત્રીનો, પત્ની એટલે ધણીયાણીનો, શિષ્યનો, ભક્તનો,

વગેરે. (૩) સખાપણુનો એટલે સરખા વય, તથા સરખાં તન, મન, ધન, કુળ, રૂપ, ગુણ વગેરે મળતા સ્વભાવ હોવાથી પરસ્પરસાથે સ્નેહવડે બંધાઈ મિત્ર ગણાય છે તેનો. (૪) સામાન્ય સંબંધ એટલે સંસારવ્યવહારના કામમાં વખત એવખત લેવડદેવડ અથવા મોલવા ચાલવાથી તથા ધડી સાથે એસવા ઉઠવાથી ઝોળખાણુ થાય છે તે, તથા પાડોશી વગેરેનો. (૫) ઉદાસીન એટલે એકને બીજાની ગરજ હોય પણ તે બીજાને કાંઈની પણ ગરજ નહિ હોય એવા નિઃસ્પૃહો માણુસસાથેનો ગરજવાળાનો જે સંબંધ તે; જેવા કે સર્વ પ્રકારની ધનજાતી રહિત મહાત્મા, તથા આપણી સ્પૃહાથી રહિત થયેલો સેવ્ય વગેરે. આ પાંચ પ્રકારના સંબંધમાં સહનો સમાવેશ થાય છે; તે તે દરેક પ્રકારના સંબંધને આખરસુધી અડચણુવિના નીભાવવાની જે કળા અથવા યુક્તિઓ તેને આ ઠેકાણે નીતિ કહી છે. તે સઘળી નીતિઓ તારે જાણવાની જરૂર છે, કારણ કે આપણાથી વડિલની સાથે તે આપણે સેવકની નીતિથી ચાલવું જોઈએ; અને આપણા તાબામાં રહેનાર માણુસની સાથે આપણે ઉપરિપણુની નીતિઓ પાળી રહેવું જોઈએ. તે જ પ્રમાણે જેનો જેવા પ્રકારનો સંબંધ છે, તેની સાથે વર્તવાની તે તે નીતિઓને આપણે ન જાણતાં હોઈએ તો તે સઘળાની પ્રીતિ આપણે મેળવી શકતાં નથી, અને આપણી સાથે સંબંધવાળાં માણુસોની પ્રીતિ આપણે રૂડે પ્રકારે નહિ મેળવી શકીએ તો તેમના સાથે આપણે ધડી ધડીનો સંબંધ હોવાથી તે અપ્રીતિવાળું માણુસ આપણને કાંઈ વખત મોટું નુકસાન કરી નાંખે. તેથી દરેક સંબંધીની આપણા ઉપર પ્રીતી મેળવવાના ઉપાયની નીતિને સારી રીતે જાણી લેવી એ બધાં માણુસોનું કામ જ છે, હે સુપુત્રિ ! મેં તને એવી નીતિઓનો થોડો થોડો ભાગ ગયા જે દિવસોમાં કહ્યો છે તોપણ એવી ઝીણી બાબતો વિસ્તારથી અને વારંવાર સંભળવાથી મનમાં ડર છે, તેથી વળી ખુલાસાવાર તને સમગ્રવું છું તે વું ધ્યાનમાં રાખજે.

હે સરસ્વતિ ! આ સંસારમાં પુરુષને તો માતા, પિતા, ગુરુ, સદ્ગુરુ, ઈશ્વર, જેના તાબામાં ચાકરી કરી પૈસો મેળવવો હોય છે તે, તથા તે વિનાનાં વડિલ બંધુ. વૃદ્ધ સંબંધિ, તથા સાસુસસરા વગેરે સેવ્ય એટલે સેવા કરવા યોગ્ય છે; અને ઓળખાતને તો માતા પિતા, ગુરુ, સદ્ગુરુ, પતિ, ઈશ્વર, સાસુ, સસરા, તથા પોતાના પતિને સેવા કરવા યોગ્ય હોય તે સઘળા, સેવા કરવાયોગ્ય ગણાય

છે. તોપણ તને સંક્ષેપમાં મુખ્ય સેવા કરવાયોગ્ય કાણુ છે અને તે સધળાસાથે સાધારણુ રીતે કેમ વર્તવું એ વગેરે વાર્તા કહી સંભળાવું છું તે પ્રીતિવડે સાંભળ.

હે દીકરી ! આ જગતમાં સ્ત્રીજાતિએ સહિષ્ણી પહેલાં જન્મના આપનારાં માઆપની સેવા ઉઠાવવી ઘટે છે, કારણ કે આ શરીરનાં માલિક માઆપ છે. માતા નવ માસ ઉદરમાં રાખે છે. તે વખતે આપણને દુઃખ ન પડે તેટલા માટે તે માતા ઉત્તમ પ્રકારના આવાના પદાર્થોને પણ નુકસાન કરનાર જાણી ત્યજી દે છે, તથા રાત્રિદિવસ આપણાવડે થનારી પીડાઓને પ્રીતિથી સદન કરે છે; અને આપણા જન્મ થયા પછી તો તે માતા ઘડી ઘડી આપણી ફિકરમાં રહીને આપણને વારંવાર ખચાડવા, નચાડવા, સૂચાડવા, વગેરે કામમાં રોકાય છે, અને પોતાના ખાવાપીવા, ફરવાહરવા, બેસવાઉઠવા વગેરે કામમાં ઉંચા જીવે પ્રવેશ કરે છે. આ પ્રમાણે આપણને સમજણ આવતા સુધી પોતાના સુખનો નાશ કરીને માતા આપણને સુખ આપે છે. આપણે ન ઘટે એવા શબ્દો બોલીએ છીએ તે સદન કરે છે, ન મળી શકે એવા પદાર્થો આપણે હડ કરી માગીએ છીએ તો તે બનતાંસુધી આપણને ગમે ત્યાંથી પણ લાવી આપે છે, અને નહિ બને તો આપણને ખીજી ગમે તે વસ્તુ આપીને આપણું મન મનાવી સમાધાન કરે છે. જ્યારે બાળક છેક આડે રસ્તે ચાલે છે ત્યારે આગળ તેનું બંધું થાય એવો લા સારુ. તેને લય તથા પ્રીતિના ઉપાયો કરી સારી સમજણ આપી સીધે રસ્તે વાળે છે. બાળક બીજાનું નુકસાન કરી આવે ત્યારે, અથવા બીજાં બાળકસાથે વઢી આવે ત્યારે તે માતા બીજાં માણસોનાં ન મહન કરી શકાય એવાં કડોર વચનો સાંભળી સહન કરે છે, અને છોકરીની માતા તો જીવતાં સુધી વખતો વખત સંભાળ રાખતાં છતાં લયમાં ને લયમાં જ રહે છે, અને પુત્રીનાં સાસરિયાનાં કડોર વચનો સાંભળ્યા કરે છે, અને બોગબોગે દુઃખી ઘરમાં છોકરી દીધી હોય તો તેની ઘટતી સંભાળ રાખવી પડે છે. દુર્ભાગ્યથી જો પુત્રી વિધવા થાય છે તો તે કુળવતી માતા જીવતાં મરણસમાન દુઃખને માને છે, અને જીવતાં સુધી અભિષેક અધિક તાપથી બળ્યા જ કરે છે. આ વગેરે ઘડીએઘડીએ બ્યવહારમાં દીકરીના તરફનાં દુઃખને ધણે ભાગે બોગવનારી માતાના ગુણનો બદલો કાઢી ઉપાયથી પણ વાળવાને છોકરી સમર્થ નથી. તેથી આ સંસારમાં છોકરીને સહિષ્ણી પહેલાં સેવવાયોગ્ય આતપિતા છે. તેમાં પણ સધળી વાતે અનુકૂળ હોવાથી છોકરી માતાની સેવામાં વધારે

ઉપયોગી છે, અને ઊકરે પિતાની સેવામાં વધારે ઉપયોગી છે. પરંતુ સામાન્યપણે તો પુત્ર તથા પુત્રી બંનેનો માતાપિતાની સેવા કરવાનો હક્ક છે.

હે સદ્ગુણી પુત્રિ ! માતાપિતાના ગુણનો ખરો બદલો તો કાઢી વાળી શકવાનો નથી જ, પણ સારી રીતે સેવા કરનાર પુત્ર પુત્રી તેમનાં દુઃખનો હુત્રાવો કરે છે. તેથી તે બદલો વાળ્યા સમાન જ ગણાય છે. હવે તે સેવાની રીત વગેરે ટુંકમાં કહું છું.

જ્યાંસુધી ઊકરી સમજણવાળી થાય એટલે કામકાજ કરવાને તથા દરેક બાબત શીખવાને યોગ્ય આશરે આઠ વરસના વયની થાય, ત્યાં સુધી તો માતાપિતા તેને તેની શક્તિપ્રમાણે દરેક બાબતની રીતભાત વગેરે હલકાં કામકાજમાં સાથે રાખી દેખાડે છે, તથા સહેજ-સાજ કામ કરાવે પણ છે; અને આઠ વર્ષની થાય ત્યારે તો તે ઊકરીને હોંસથી દરેક કામમાં દોરાવાની ટેવ પાડવા યત્ન કરે છે. અગિયાર વર્ષની થાય ત્યારે તો તે ઊકરી શીખવાન્નેગ ધરનાં સવળાં કામ શીખીને પોતાની માને દરેક વખતે મદદ કરે એવી થઈ શકે છે. હે સુહૃદિવાળી સુતા ! જ્યાંસુધી તે ઊકરી પોતાની મેળે સમજીને ધરના વ્યવહાર અથવા ધર્મના વ્યવહારને કરી શકતી નથી, ત્યાંસુધી તો માતાપિતાવડે શીખવાયેલા સવળા નિયમોપદેશો ન ચાલવાથી તે વધારે દુષિત ગણાતી નથી, પણ સમજ્યા પછી પાળવાન્નેગ નીતિ ન પાળે તો તે ઊકરી પાપી થાય છે, અને તે પાપનું ફળ તે જાતે જ ભોગવે છે, તથા તેનાં માઆપ અને પતિને પણ તેના પાપનું ફળ નડે છે; તેથી સમજણમાં આવનાં ઊકરીએ રાજ સવારમાં પાછલી રાત્રે ચાર અથવા પાંચ વાગતાં ઉઠીને પોતાનું નિત્યકર્મ, મળત્યાગ, દાતણ તથા સ્નાન વગેરે કરવું, અને માતાના દરેક કામમાં આપણાથી બનતું કામ તો કરી મૂકવું. ત્યાં સવારનાં કરવાન્નેગ કામોને પણ યાદ રાખવા ચોકસ કરીને કહું છું. આપણા ઘરમાં નોકર નહિ હોય તો સવારમાં ઉઠી મોઢું સાફ કરીને, પાણી ગરમ કરવાનો ચૂસો હોય તેને પ્રથમ ધોઈ સાફ કરીને, એટલે માંદિ જીવજંત ન હોય એની તપાસ કરીને, પછી અગ્નિ સળગાવવો. પછી પાણી ઉનું કરવાના વાસણમાં પાણી ગાળીને ભરવું, તથા તે વાસણ ઉપર ઢાંકણું ઢાંકીને ચૂસે ચઢાવવું. ત્યાર પછી ઘરમાં તથા આંગણના કચરા વાળીને પછી નાભા પહેલાં કરવાનાં, સવળા લોટાવગેરે વાસણ અજવાળવાના કામથી પરવારીને પછી નહાવું, અને નાભા પછી પીવાના પાણીની જગા જેને આપણે પાણીઆરું કહીએ

છીએ. તેને અડકવું. ત્યાં આગલા દિવસે ગાળીને ભરેલાં માટીનાં ગોળા વગેરે વાસણોને, તેમાંનું પાણી બીજાં વાસણમાં કાઢી બંધને માંડી ના તથા ખદારથી સાફ કરવાં. કારણ કે રોજ પાણી ભરવાનાં માટીનાં વાસણોને માંદિથી મેલ થાય છે. તેને જો રોજ સાફ ન કરીએ તો એ ત્રણ દિવસે તે મેલની અસર પાણીને થાય છે. તેથી તે પાણીનાં નકારી વાસ આવે છે, એટલું જ નહિ પણ તે ગંદું પાણી પીવરને ઘણા રોગ પેદા થાય છે. માટે રોજ પાણી ભરવાનાં માટીનાં વાસણને માંદિથી સારાં ઘસાને ધોવા વીંછળવાની આગસ કદી પણ રાખવી નહિ આ પ્રમાણે માટીનાં વાસણોને સાફ કરીને પછી પાણીઆરાની ઉપર નજર કરવી અને જો ઉપરના ભાગમાં માળ અથવા છાપરાસાથે જીવડાંને રહેવાનાં ધર અથવા કરોળિયા વગેરેનાં જાળાં અથવા કચરો હોય તો તેને ઝાડીને સાફ કરવો તથા તે જાળાં પાડ્યા પછી પાણીઆરાને પાણીથી ધોઈ સાફ કરી પાછાં ગોળા વગર વાસણોને સ્વચ્છ કરી ગોઠવવાં, અને તેમાં એક જગા કપડાના ચોખ્ખા ગળણાથી ગાળીને પાણી ભરવું. ગાળ્યા વગરના પાણીમાં કચરો તથા પોરાવગેરે જીવ પેદા થાય છે. તે જો આપણા પીવાનાં આવે તો શરીરમાં વાળા, કરમિયા વગેરે બાળ ધણા રોગોને પેદા કરે છે. માટે પાણીને ગાળવામાં જરા પણ આગસ કે ગફલત રાખવી નહિ. એ જ પ્રમાણે માટીચિનાનાં બીજાં તાંબાપીતળનાં વાસણો જેમાં પાણી ભરી રાખતા હોયએ તે સર્વને પણ રુડી રીતે અગાશ વગેરે દબને અજવાળા સાફ કરી પીવાના ઉપયોગનું પાણી તેમાં ભરવું. કારણ કે તેમાંથી પણ કાટ તથા મેલ થઈ પાણીને અગાડે છે.

હે દીકરી ! પાણીઆરાને સાફ કર્યા પછી રસોઇનાં સાહિત્યને તૈયાર કરવાં. તેની પણ થોડી યિગત સંભળી યાદ રાખવા કહું છું. રસોઇ કરવાનાં તપેલાં હોય તેને સઉથી પહેલાં, ચોખ્ખી માટી પલાળાને ખદારની સવળી બાબુએ પાતળો લેપ કરવો, તેને આપણા લોકો કટેવાળો કહે છે. તે લેપ ક્યો પછી તેના ઉપર ઠોરી રાખ અથવા રાખ ન હોય તો ચોખ્ખી ઠોરી ભરી માટી અથવા ધૂળ ભરભરાવવી. અને પછી માંદિથી પાણી નાંખી કચરો ન રહે તથા કટેવાળો ધોવાઈ ન જાય એવી રીતે વીંછળી નાંખવા અને ચૂલાઉપર અથવા રસોડામાં મૂકવાં. એ રસોઇને માટે સાફ કરેલાં વાસણોને ઉધાડાં મૂકવાં નહિ. તેના ઉપર થાળી અથવા લોઢી ઢાંકી મૂકવી કે માંદે કાંઈ કચરો વગેરે પડે નહિ. આ સઘળું કર્યા પછી દાળ, ચોખા,

લોટ વગેરે અનાજને વીણી સ્વચ્છ કરી રસોડાઆગળ તૈયાર રાખતાં. અને અડચણ ન હોય તો ચૂસો તપાસીને સળગાવે, તથા પ્રથમ ફાળના સુમારપ્રમાણે તપેલામાં પાણી ભરી તેને ચૂસે ચઢાવવું. એને આપણાં લોકો આધરણ્ય મુકવાનું કહે છે. આ સઘળું તૈયાર કરવું, એ પણ માતાની સેવામાં જ ગણાય છે. કારણ કે આપણે એ કામ ન કરીએ તો એ સઘળા કામનો ખોળે તે માતાને શિર પડે છે.

હે સરસ્વતિ ! આ કામ કરતાં છતાં આપણાથી નાનાં બાપ-બહેન હોય તેમને પણ ઘટતી રીતે નહાવાનું પાણી આપતા વગેરે કામમાં ગફલત રાખવી નહિ. આ વિનાનાં જે જે કામ માતાને કરવાનાં હોય તે તે સઘળાં કામોમાં જેટલું આપણાથી થઈ શકે એવું હોય તે આપણે કરી આપવું. એ કામ કરવામાં આપણું શરીર કમાય છે. એવા એવા ધણા ફાયદા એમાં રહેલા છે. એક તો આપણા સેવકધર્મ સચવાય છે, તથા આપણા ઉછરતા શરીરના દરેક અવયવો રોજ વપરાયાથી બળવાન થાય છે; તેથી આપણો ખોરાક પણ સારી રીતે પચે છે; જેથી આપણને ઝાઝા રોગ પણ થતા નથી. અને આદુષ્ વધે છે. મતલબ કે આપણે ધણાં વરસસુધી સુખથી જીવીએ છીએ. જો બહેન ! પહેલાં વયમાં કામ કરવાથી શરીર મજબુત થાય છે એ જીને ફાયદો છે, અને ત્રીજે લાભ એ છે કે દીકરીની જાતને સાસરે પરાધીનપણે રહેવાનું ધણું હોય છે, તેથી તેને દરેક માણસની મરજી સાચવવા ધરનું વારંવાર ધણું કામ કરવું પડે છે. તેથી પહેલેથી કામ કરવાનો અભ્યાસ પડ્યો હોય તો પછી તેને અણુગમો કે આળસ થતી નથી, અને કામ કરવાની હોંસ રહે છે. તેથી જેના કામમાં મદદ કરીએ તેની આપણા ઉપર દયાની નજર રહે છે. આપણા લોકમાં એ જ કારણથી એવી કહેવતો કહેવાય છે કે ‘જેણે કામ કર્યું તેણે કામણ કર્યું.’ ‘કામ વહાલું છે, કાંઈ આમ વહાલું નથી.’ આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે ઉઘમી અને કામમાં ચક્રાર એટલે ચતુરાઈથી કામ કરનાર માણસ સઉનું માનીતું થાય છે. કહેવત છે કે ‘વનોરે વેરીને વશ કરે.’ તેથી કામગરું માણસ સઉની પ્રીતિ મેળવે છે, એ ત્રીજું ફળ છે. વળી એથી ફળ એવું પણ છે કે, જો આપણા પીએરમાં સારી સ્થિતિ હોય અને મૂળથી કામકાજ કર્યું ન હોય, અને સાસરું ગરીબ હોય તો પાછળથી જ્યારે આપણે સઘળું કામ કરવું પડે છે, ત્યારે આપણે ત્રાસ પામીએ છીએ, અને રાત્રિદિવસ દુઃખથી ખેદ કરીએ છીએ અને

રહીએ છીએ; તોપણ કામ કર્યા વિના ચાલતું નથી. તેથી આખરે આપણે ખરૂં સંસારનું સુખ પણ મેળવી શકતાં નથી. માટે મૂળથી જ કામ કરનાર મહેનતુ માણસને ગરીબ અવસ્થામાં ધણા કામના બોળથી દુઃખ પામી અકળાવું પડતું નથી. તેથી તે ગરીબ ધરમાં પણ સુખથી દલાડા કાઢે છે.

હે દીકરી ! આ સંસાર કેવો છે તેની હજી તમને કાંઈ ખબર નથી. અમે તો તાપછાંચડા જોયા છે, એટલે બધુંએ સારી રીતે જાણીએ છીએ. ધણીએ માણસો જન્મથી પૈસાદાર હોવાથી પૈસાના મદમાં છાકી જઈને આગળપાછળનો વિચાર કર્યાંવિના મોજશોખમાં પડી અભિમાની અને આળસુ થયેલાં, પણ પાછળથી તેમને રહેવા ધર કે ખાવાનાં વાસણ તથા પહેરવાનાં લૂગડાં પણ ખરાબર મળતાં નહોતાં, અને અભિમાની તથા આળસુ થએલાં તેથી તેમનાથી કશો ઉદ્યમ પણ થતો નહિ. આખરે એવાં ધણીને અમે બીખ માંગતાં જોયાં છે. તે બીખ પણ એવાં મૂરખ માણસને કાંઈ આપતું નથી, જેથી દુઃખ પામી પામીને મરતાં તેમને દીકાં છે, માટે આ સંસારમાં જન્મીને આજે છે તેવું કાલ રહેશે એવો પણ ભરેસો રાખવો નહિ. સુખદુઃખ વારાફરતી આવ્યા જ કરે છે. જેમ દિવસ પૂરો થાય છે એટલે રાત આવે છે, તેમ સુખને છેડે દુઃખ આવશે જ, એવો વિચાર કરી રાત્રિદિવસ અભિમાન તથા આળસ છોડીને શરીરને કસોટી આપતા જવું. આપણા ધરમાં ધણું કામ ન હોય તો ગમે તે પણ કામ કાઢીને બેસવું, કારણ કે જ્યારે કાંઈ પણ કામવિના આપણે નવરાં બેસી રહીએ ત્યારે આપણને હજાર સારાનકારા વિચારો આવે છે, અને તેથી બીજા દુર્ગુણ આપણામાં આવતા જાય છે; જેથી અંતે આપણી ખરાબી થઈને પરમેશ્વરથી તથા આ લોકથી પાછાં પડી નીચ લોકના દુઃખીઆરા અવતાર ભોગવવા પડે છે. માટે આપણી શક્તિ વધારતા જવું, અને નિરંતર સારાં સારાં કામ નજર પહોંચાડીને કરતાં જવું, એથી અગણિત લાભ થાય છે.

હે સુદક્ષિણ ! હવે સાંભળ. રસોડામાં રસોઈનો સઘળો બેઠતો સામાન એટલે થાળી, કડહી, તાવેતો, પેણી, વાડકા, ભુંગળી, સાણસી વગેરે જુદી જુદી જાતનાં ઉપયોગી વાસણો તથા હીંગ, મેથી, હળ-દર, રાષ, મીઠું, ધાણાજીરું, આદુ, મરચાં, કાથંમીર, ગરમ મસાલો, તેલ, બી વગેરે સઘળો સામાન રસોઈ કરનારને લેવો સુગમ પડે એવી રીતે ઓખવટથી મુકી જાડવો. પછી માતાપિતાએ રનાનું ક્યું હોય તો તેમનું ચંદન તથા ફૂલથી પૂજન કરવું, અથવા ખરી

અડચણ હોય તો એકંદ્રો નમસ્કાર કરવો. પછી કરેલું કામ માતાને કહેવું, અને બીજું કાંઈ આપણી અન્નજામું હોય તો પૂછી જોવું. જ્યારે માતાને રસોઈ કરવાની અડચણ હોય ત્યારે આપણે નહીં પત્રિત ઘેવાએલાં વસ્ત્ર પહેરીને રૂઢી રીતે સંભાળથી સ્વાદવાળી રસોઈ કરવી; અને જો માતા રસોઈ કરવા એસે તો આપણે પાસે હાજર રહેવું, અને જે જે પદાર્થો માગે તે તે લાવોને તરતાતરત આપતા જવું. તેનો કંટાળો કરવો નહિ. જ્યારે રસોઈ તૈયાર થાય ત્યારે પિતા, ભાઈ વગેરે જમનારને માટે પાટલા તથા પાણીના લોટા વીંછળીને સ્વચ્છ પાણી ભરી ઉપર નાતું પવાલું કે લોટી ઠાંડીને, આગળ તને જમવાના વિધિમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે, સુવ્રજતાથી મુકવાં. પછી ભોજન કરનારને પ્રિય તથા વિનયવાળી વાણીથી જમવા બોલાવવા. જ્યારે તે જમવા એસે ત્યારે તેમની થાળીઉપર નજર કરી સામે અથવા નજીક એસવું નહિ, પણ નજર ન પડે એવી રીતે આજીઆજી બીજું કાંઈ કામ લેઈ એસવું, અને કાંઈ વસ્તુ માગે તો તરત હિંદીને આપવી. આ રીતે પુરુષના જમ્યા પછી આપણા કુટુંબનાં આપણાથી નાનાં સર્વની તપાસ કરી પછી ભુખ્યાં હોય તેમને સાથે ક્ષર્ણ જમવા એસવું. ત્યાં જમવામાં પણ ચતુરાઈ રાખવાની છે, તે પણ જાણવી જોઈએ, માટે હમણાં જ કહ્યું છું, તે સંભળી લો.

જમવા એથીએ ત્યારે મનમાં ક્રોધ રાખીને એક રાખતાં અજવા શોકવાળાં થઈને જમવું નહિ. જમવાનો વખત થયા પહેલાં જ જો કોઈ ખરા કારણસર અથવા આપણી બોલી સમજાણથી એક, ક્રોધ કે શોક વગેરે મનમાં પરિતાપ દેનારા બીજા દુર્ગુણ પેદા થયા હોય, તો તેને સારા વિચારવડે અંતરમાંથી દૂર કરીને પછી પ્રસન્ન ચિત્તથી હમતાં બોલતાં જમવા એસવું, કારણ કે એક, ક્રોધ, શોક વગેરેથી તપેલું અંતઃકરણ વાત, પિત્ત, ક્ષ્મ વગેરે દોષોને વિષમ^૧ અવસ્થામાં લાવે છે. તેથી પ્રથમ તો સારી રીતે રૂચિથી જમાવું નથી, અને જમાય છે તો તે ખાધેલું અન્ન ખરાબર પચતું નથી. તેથી સવળા શરીરને પુષ્ટ કરનારા ધાતુઓ શુદ્ધ પેદા થતા નથી, પણ વિકારવાળા થાય છે; અને ત્રણે દોષ વધે છે. તેથી અનેક રોગો થાય છે. માટે આનંદસહિત જમવું ધાર્યું સાકં છે.

જમતી વખતે આપણી થાળી તથા તેમાંના પદાર્થોઉપર નજર રાખી જમવું. આડીઅવળી નજર કરતી નહિ, અને આડી આજી નજર કે લક્ષ રાખી જમવું નહિ. કારણ કે જાગરૂ પાતળા

પદાર્થોમાં માંખી, મગતરાં વગેરે ઉડતાં પ્રાણીઓ અચાનક આવી પડે છે, તથા થાળીમાં પણ કીડી, કિણાં, ચેળ વગેરે જાંતુઓ ચઢી આવે છે. અને તેવા વખતમાં આપણે આહું કે ઉંચું જોઈ જમતાં હોઈએ તો પેલાં જાંતુ વખતે આપણા ખાધામાં આવે છે, અને તેથી ઘણા રોગ થઈ આપણે દુઃખી થઈએ છીએ. માટે થાળી-ઉપર નજર રાખી સાવધાનતાથી જમવું, એ સુધડપણું તથા ચતુરાઈ જણાવનાર લક્ષણ છે. વળી જમવામાં જૂદા જૂદા પદાર્થોને સ્વાદ લેઈ જમવા. પણ શેળશેળ કરી ગંદવાડ કરવા નહિ. હાથમાં કાળીઓ લઈને મુખમાં મૂકતાં ફેટલાંક મૂખ માણસ અધું પાછું નીચે તથા થાળીમાં વેરે છે. તેથી પાસે બેસી જમનાર સુધડ માણસને ઘણી ચીડ મટે છે. માટે આપણા મુખમાં મુખપૂર્વક રહી ચાવી થકાય એવડો ગ્રાસ (કાળીયો) લેવો અને તેમાંથી પાછું જરા પણ વેરાવા ન દેવું, એ સુધડનું જમવું છે. વળી હે શાણી સુતા ! ઘણી ઉતાવળથી ન જમવું, કારણ કે તેમ કરવાથી અન્ન બરાબર ચવાતું નથી; તેથી તેને પચતાં વાર લાગે છે; તથા કોઈ વખતે એમ ઉતાવળથી જમતાં તે અન્ન વાયુની નળીમાં ઉતરી પડે તો તેથી બચંકર પરિણામ નીપજે છે. એ જ રીતે છેક ધીરે ધીરે પણ આળસ કરી ન જમવું. કારણ કે ઘણીવાર સુધી ફેંદીને પગી તે ટાહું અન્ન વાર કરી ખાનારને કફનો કોપ થઈ બરાબર રુચિ રહેતી નથી; જેથી તે માણસ મુખથી સારી રીતે જમી શકતું નથી. માટે ધણું ધીરું અથવા ધણું ઉતાવળું જમવું નહિ. જમતી વખતે હાથનો બોંયઉપર ટેકા મૂકી અથવા એક બાજુએ થરી-રને નમાવી અથવા બીજી કઢંગી રીતે જમવા બેસવું નહિ, જમોલું અન્ન સુખે કરી પેટમાં અન્નની નળીના માર્ગે ગળ્ય એવી રીતે પલાંડી વાળી અથવા ફાવતી રીતે સીંઘાં બેસી જમવું. પાસેના માણસને સમ ચડે એવા અપશબ્દો એટલે ગંદી વસ્તુઓનાં નામ અથવા મલિન ક્રિયાની વાત વગેરે ન કરવું, તથા બીજું કાંઈ પણ તેવું અપચિહ્ન કરવું નહિ. હે દીકરી ! એ વિના પણ આજુ-બાજુ બેસી જમનાર સુધડ માણસોની નીતિ જોઈને તે પ્રમાણે શીખીને ચાલવું.

આ પ્રમાણે આપણા કુટુંબના સર્વ માણસો જમી રહ્યા પછી આપણી માતાને કષ્ટ ન પડે માટે તે રસોડું સ્વચ્છ કરવા તથા વાસણ માંજવાનું કામ જેને આપણે એડવાડ કાઢવાનું કહીએ છીએ તે કરવાને સાવચ ચવું. જમીને મુખવાસમાં સોપારી અથવા કાંઈ

પણ વસ્તુ હાજર હોય તે અને કંઈ ન હોય તો તુળસીનું પત્ર મેંમાં મૂકી થોડો વખત વિરામ લઇને પછી ચોખ્ખવટથી એકવાડ કાઢવો. પછી આપણા જાણુવામાં ધરનું કરવા જેવું કામ હોય તે કરવું અને આપણા જાણુવામાં ન હોય તો માતાને પૂછવું, અને પછી જે કામ ન જ હોય તો શીવરા, બરવા અથવા બીજા કામમાં ખેસવું અથવા નીતિધર્મનાં પુસ્તક વાંચતા આવડતું હોય તો વાંચતા; અને ન આવડતું હોય તો બ્યવહારનીતિ અથવા ધર્મની આગતમાં આપણને જાણુવાબેગ હોય તે વિષે માતાને વિવેકથી પૂછવું અને તે જે કહે તે સંમિતીને ખ્યાનમાં રાખવું. આપણી માતા જે જે કામ કરવાની આજ્ઞા કરે તે ક્રોધ, આજસ, કે રોષ રાખ્યા વિના કરવા માંડવું. ન સમજ પડે તો પૂજીને શીખીને કરવું પણ ના પાડવી નહિ. જેમ માતાની આજ્ઞાપ્રમાણે કામ કરવું તેમ પિતાની આજ્ઞા પણ જરૂર પાળવી. આ માતાપિતાનું કામ કરવું તથા આજ્ઞા પાળવી એ તેમની સેવા ગણાય છે. માટે દરેક સેવકરૂપ છોકરોએ વિશેષે કરી માતાની અને છોકરાએ વિશેષે કરી પિતાની કામ કરવા તથા વચન પાળવા-રૂપ સેવાને જરૂર કરવી. એથી તેમનું આ લોક તથા પરલોકમાં કલ્યાણ થાય છે, હે સરસ્વતિ ! આજે અહિં સુધી ખ્યાનમાં રાખજો. આથી વધારે વળી કાલે કહીશ.

મનોહર કહે છે: આ પ્રમાણે તે લક્ષ્મી માતા તે શાણી છોકરીએ બોધ કરી પાછા પોતાના કામમાં ગુ થાયાં. બોલો ‘શ્રીસદગુરુદેવકી જય.’ (સહ બોલો છે.)

બાળમુકુદ—બોલો સીદવાકાંઠીસડી જે. બોલો હડા હડા આઠાડેવ (સહ બોલે છે.)

વિકૃલ—ધન્ય છે દાસ તમને પણ; તમારો ક્યામાં પ્રેમ જોઇને હું બહુ સંતોષ પામું છું.

દાસ—જુતો વિચ્ચલ ! બહુ પૂછો ટો દન ટો પેત્રી દોસીને કે જેને આપની છોકડોને લાખ લાખ તકા પી એકેક વાટ સમજાવી છે. ને વત્રી કહીએ ટો દન છે આપના ભત્રી મહાકાજને કે આવી કપડી કડા જીભને અમડે કડી છે. હું ટો એનહું જાનું છું કે આપના મોંહાનુ ટો મું, પત્ર આખા સેહેકનું નસીમ ઉધરયું છે. કેમ વિચ્ચલ ! ખોતું કહું છું ?

વિકૃલ—એ વાત તો સાચી જ છે. હજુ તો આ ધરતા વેહેવારની સમજણ આપે છે, પણ હજુ આમગ બારો સમજણથી વાતો આવશે એમ જણાય છે. કારણ કે દરેક શ્રીકૃષ્ણ વાતને પણ

લક્ષ્મીમાતા બૂલતી નથી, અને વળી કારણોસહિત સધળા નીતિઓનો બોધ કરે છે. આ સધળું બૈરાં જાણે અને એવી ચતુરાઈથી વતેં તો પછી ધરમાં જ વૈકુંઠપુરી અને કૈલાસ જાણવાં.

ચંચળા—ભટજી ! તમે કાલે કહ્યું હતું કે તમને ભજન ગાવા જેવાં શીખવીશ, તે કે દહાડે શીખવાડશે ? (આમ બોલી પછી ફક્ત બૈરાં જ સાંભળે એમ ધીમે સાદે) મને તો રાંડને બધી વાતની ઉતાવળ. મારા મનને તો એક વાત સાંભળી એટલે તે કારે થાય એમ થયા કરે છે. કેમ ભાગીરથી ! તમને એમ થાય ખરું ?

ભાગીરથી—ના બા, છેક એમ તો નહિ; પણ હવે મને એમ લાગે કે આ વાત તો આપણું બધું કરનારી છે અને તે થઈ શકે એવી છે, તો બનતી ઉતાવળ કરીને તે કરું, ત્યારે મને જમ વળે, એટલું તો ખરું. બાકી જે કામમાં ધણી મહેનત હોય ને તેથી આપણું બધું થવાને બદલે જુકું થાય એવું હોય તો તે કામમાંથી તો હું છાને કાઢી નાખું છું. પછી એ સારી ટેવ છે કે નકારી, એ તો પરમેશ્વર જાણે. કેમ વિજયાત્રદેમ ! તમારા શું મન છે ?

વિજયા—હા, તમે કહ્યું એ ટેવ તો સારી જ છે, પણ આપણને એમાં વહેમ પડતો હોય કે આ ટેવ સારી છે કે નકારી તો આપણો પાત પરમેશ્વર જ છે માટે તે પૂજી ખુલાસો કરી લેવો. તે જો સારી ટેવ કહે તો તે રાખવી, તે નકારો ટેવ કહે તે ટેવ છોડવી એમાં આપણું બધું થાય છે, એટલું હું તો જાણું.

દાસ—(કાન માંડી કાંઈ એક સંભળાયાથી) કેમ બીજકોડ જાતાની (જરા અચકાધને) અડે ભુકું છું. કેમ વિજયાત્રખમી ! ટમાડે સી કઠા ચાલી છે ?

ચંચળા—કથા શેની હવે ! એ તો ખાનગી વાતો. લાયકાએ બૈરિયોની વાતમાં પૂછ્યા વિના શીદ બોલવું પડે !

દાસ—હા, એ પત સદૃડ્યાના તાટ કહો છે. ચાલો હવેડી વધી ટેમ. કેમ વિચ્ચલજી !

વિકુલજી—હા શેક ! એ વાત તો ખરી કહી, તેની ના નહિ કહેવાય.

ચંચળા—કેમ ભટજી ! મારી વાતનો કંઈ જવાબ દીવે નહિ ને આ તો આડી કથા ચાલી, ને સડેએ ઉડવા માંડ્યું.

ભટજી—મારે શી વાર છે ! શીખનારને બળ નોંધએ. હું તો તમે કહે તેવું ભજન શીખવું. સચારમાં માત્રાં હોય તો પરમાત્મિયો શીખો ને શીજી વખતે માત્રાં હોય તો ગરમી, ગરમા અથવા જે તમને અને તે શીખો. મારે કંઈ લેવા જવાનું છે ?

અંબળા—એ તો ખરું. પણ હવે એક વારે રડ્યું સંભળાવતું કેમ જણાય કે સારું ક્યું ને નહારું ક્યું ? અમારી યૈરાંની જાતનો તો એવો સ્વભાવ કે જે સારું લાગે તે શીખીએ. તો એવું હોય તો આજે તમે અમને ગાથ સંભળાવો, પછી મને ગમશે તે કહીશ ને શીખીશ.

દાસ—હા જાતજાવા. એ વાટ ટો પંચપડમાન છે. કેમ વિચલજી ! બોલ્યા નહિ.

વિકુલજી—હા, એ વાત તો સાચી છે. જાતજી મહારાજને અનુકૂળ હોય તો કૃપા કરીને કહે.

દાસ—હા હા જાતજી મહારાજ ! એતલી કિડપા ટો કવી જ નોંધએ. (પછી મોટથી સર્વને) સહિ જેસળે કે બાધએ ! હજી કિડટન દાય છે.

સર્વે યૈરાં—(માંહોમાંહે) હા, આ તો બહું સારું. રડી આડી અવળી વાતો કરીને ઘેર જઈએ તે કરતાં બજન ગવાય ને પછી ઉઠીએ તો નહારાં સમજીએ ના આવે.

મનોહર—સહિની મરજી છે તો આજે જે મુખપાઠ છે, તે મરખીઓ કહી સંભળાવું છું. સહિ ધ્યાન રાખી ઝીલજો. બોલો શ્રી સદ્ગુરુદેવકી જય. (સહિ જય બોલે છે. પછી જાતજી ગવરાવે છે ને બીજાં સહિ બોલે છે.)

પદ. ગરબી.

પ્રથમ નમું પરમેશ્વર તમને, જગતપતિ સુખદાતા જી,
વેદ ને શાસ્ત્રપુરાણ મળીને, રાત્રિદિવસ ગુણ ગાતા; શુદ્ધિ આપો જી.
યોગ ઋષિ મુનિ ને તપસી જે, વનમાં જઈને રહેતા જી,
તે પણ સિદ્ધિ ધારી મનમાં, નામ તમારું લેતા; શુદ્ધિ આપો જી.
હું સસારી અબજ મજાઈ, યોગધ્યાન ના જાણું જી,
નામ તમારું હરખ ધરીને, સમરું વાર્તા વહાણું; શુદ્ધિ આપો જી.
પાપવડે મારી આ શુદ્ધિ, દુર્ગંજ યથા છે બાપ જી,
પાપતણું ફળ આ દુઃખ ભારે, દે છે મુજને તાપ; શુદ્ધિ આપો જી.
દુર્ગુણ સમજા છૂટે મારા, સર્વ શ્રમે પરિતાપો જી.
કરી કરુણા સત્વર પ્રભુ મુજને, ચરણસમીપે સ્થાપો; શુદ્ધિ આપો જી.

પદ. ગરબી.

વિદ્યાધાર વિનતિ ઉર ધરજો, દયા ધરી દિલ આજ જી,
દિનદિનપ્રત્યે દુઃખ રાતાં તો, આવે મુજને લાજ, દુઃખમાં કાપો જી.
ધન વિદ્યા તન બળ નથી મારે, નથી સમાવું જોર જી,
આશ્રય તો નથી અવર કોઈનો, તમપર રાખું તોર; દુઃખમાં કાપો જી.

આતઃ ચતાં ચિતાં પેસે છે, અન્ન વસ્ત્રની મોટી જી,
ખીજ પશુ સધળા વિષયોની, ઇચ્છા ઉપજે મોટી; દુઃખડાં કાપો જી.
રંકરાય સકેને આપો છો, નથી એ વાત અજાણી જી,
તો પશુ અણવિશ્વાસવડે હું, હાય હાય વહું વાણી; દુઃખડાં કાપો જી.
હરધડીએ આ વાત વિષયની, મન આણી દુઃખ પામું જી,
વિશ્વપતિ સંતોષ દિયો હું, ચરણે મસ્તક નામું. દુઃખડાં કાપો જી.

મનોહર—(ગરબી પૂરી થતાં જ) બોલો શ્રીસદ્ગુરુદેવડી જય.

વિકૃલજી—રાહ ભટજી મહારાજ ! અતિ ઉત્તમ સુખોદયની
ગરબીઓ કહી છે, અને સધળાં બૈરાંએ શીખવાજોતો છે. કેમ હવે
આજા છે ? બારનો સુમાર થવા આવ્યો છે. રાજ કરતાં આજે વિશેષ
મોડું થયું છે. (એમ કહી ઉઠે છે)

દાસ—(ઉભા થતાં) બોલો સીંગોડદનનાહકી જે. કેમ પાડવડી
કાઢી ! ગડખીઓ કેવી ? આપના આખા સહેડની રાંદો ગડખા ગાય છે
પન આવી કોઇ ડાંદો સાંભલીડી ? દન છે ભટજી ! આવી ને આવી
નિડંટડ સંભલાવવા કિડપા કરજો. (ભટજીને પગે લાગી જાય છે)

પારવતી—જો ભાઇ બાલુ ! હવે તારી વહુ શીખશે એટલે
આપણા મોંઘામાનાં બૈરાંને ભટજીની શીખડેલી ગરબીના ખીજ
ગાવા ના દેવી. આમાં તો ગાનારનું ને સાંભળનારનું બંનેનું કલ્યાણ
થાય એવું છે. (પછી સકે સકેને ઘેર જાય છે.)

મનોહર—(વિજયાને) કેમ હવે શા મનમુખા છે ? ઉંધ
આવે છે કે નહિ ?

વિજયા—(હસતે મુખે) હજી ઉંધ આવી તો નથી. પશુ હવે
સૂતાનું મન થાય છે, પછી આપની આજ્ઞા હોય તેમ કરું. મેં તો
પથારીઓ ને પાણીના લોટા ભરી સધળી તૈયારી કરી રાખી છે.

મનોહર—ચાલો ત્યારે રાત્રિ વધારે ગઇ છે તેથી પરમેશ્વરનું
સ્મરણ કરતાં સુઇ જઇએ. (સુઇ જાય છે.)

દિવસ ૫.

મનોહરના ઉઠ્યા પહેલાં પોતાના નિયમપ્રમાણે વિજયાલક્ષ્મી ઉઠી પતિને પગે લાગી નીચેનું પ્રભાત ગાતાં ગાતાં પોતાના કામને કરે છે.

પ્રભાત.

શ્રીસદ્ગુરુ ભગ્ન બાવે પ્રાણિ ! શ્રીસદ્ગુરુ ભગ્ન બાવે રે,
વિશ્વેશ્વર તે વિધ્નવિનાશક, ભક્તતણે વશ કઢાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ
કુટિલ હૃદયે યુગ ધ્યાન ધરે પણ, સ્વપ્ને નાય ન આવે રે,
સરળપણે ધરી પ્રેમ ભજે તો, સત્વર આવે દાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ
અનંત નામતણા પતિ તદપિ, નામાતીત સુઠાવે રે,
હૃદિહર બ્રહ્મ ગુરુ પરમેશ્વર, સ્મરીએ જે મન દાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ
અધિક અધિક ધરી પ્રીત પ્રભુશું. ભજીએ જેમ જેમ તાવે રે,
જગપત્પતિ વળતાં કરુણા કરી, દુઃખ ટાળી સુખ લાવે રે; શ્રીસદ્ગુરુ
મનોહર પથારીમાંથી ખેડાં થતાં જ હે સદ્ગુરો ! હે ભગ-
વન ! હે પરમાત્મન ! હે સચ્ચિદાનંદ ! એવા પવિત્ર શબ્દોને બો-
લતા આવીને બારીઆગળ બેસે છે.

દાસ પથારીમાંથી ઉઠીને બારીએ આવી ઉભા રહીને જરા
ઝોટથી ‘હે સીનાહજીઆવા ! સીઆચાડજી મ્હા પડજી ! હે
ગોકુલમહુરાના વાસી ! વિસંભડનાક ! માડા મા ને આપ ! ટમાડો
આસડો છે ! આવાં વચનો બોલીને પાછા ધરમાં જઈ ચંચળાને
કહે છે, કેમ હજી નિડાવસ છો કે ? ગુલામિયા ઉંધ વાનાના પહો-
ડમાં આવટી હસે ! ફિક્ક નહિ ! હજી ખુને ખુને રાટ છે. સાંભલો
છ, આ મનોહરજી બોલાવે છે, કેહે છ કે સેથાની સું કહેછ ?

ચંચળા—(આંખો ચોળતી) બબ્બું. આ કામ તમારું સારું
નથી, તમને એ શી ટેવ પડી છે વારુ ? રાંડનું બે પહોર રાત ગયા
પછી સૂતાં ને અતારમાં તે શી ઉઠવાની ધાડ આવી છે ! ને આપણે
ઉઠ્યા તો જાનામાના બેશી રહીએ, બીજાને શીદ પગવીએ ! પછી
હું રાંડ બોલું તારે તમને ચટકા લાગે ને લોકમાં મારી ફજેતી થાય.

દાસ—ઓ જે હયું તે હયું. હવેડી ટમે કાંછો ટેમ. માડા ટે
એ સલાવ છે કે જુલા દાંડી ફડીને ગનવું. કાલડી ટમને દુઃખ ડક
ટા કહેજો. પન મેં જાન્યું કે તે કારે કડામાં વેલાં ઉથલાવું કહ્યું હું.

તને ટમે પન કહેતાં ટાં કે કાલડી આપને ડા'રો ઉગટાં પહેલાં નાહીને ભાગવડસમડન કડીસું ટેડી. નહિ ટો પો'ર ડા'રો ચરટા સુધી ટમે ઉલસો ટો આપને એકનું બે ક'વાના નહી; સમજ્યાં કેની ? આ વાટનું કુખ ના માનસો. ચાલો હું ટો જાઉં છું. વહી ભતજી બાવા કહેસે કે સેથાનીને જોવા ગયા ટે સેથ પન સદા કે સું ? (એમ કહી જાય છે.)

ચંચળા—(વિચાર કરે છે) હું રાંડ એમને ઠપકો દેવા આહું અવળું બોલી તે બોલું થયું. હજી મારો સભાવ ફર્યો નહિ. એમણે ના ઉઠાડી હોત તો ક્યારેય ઉઠત, ને પછી સહ જાણુન તો મારે ચરમાધ મરવું પડત. જો! ગુણુના બાધ દોષ! મેં ઉલટા બે છ-લુકા કર્યાં! જલ્લા ભગવાન! એમનો સભાવ સારો છે એટલે બહુ નીમે છે. પણ હવે મારે સમજવું જોઈએ; નહિ તો 'કથા સાંભ-ળીને પુટયા કાન, તોએ ન આવ્યાં આતમજ્ઞાન' એ કહેવતજેવું થવાનું. (એમ કહી ઉઠીને લગાર હસતું મોં કરી ખારીએ આવે છે અને મનોહરને) ભટજી મહારાજ! જેસીકળ.

મનોહર—જે શ્રીકૃષ્ણ. કેમ ઉઠ્યાં કે શું ? આજે તો તમારા પહેલાં શેડ ઉઠ્યા હતા !

ચંચળા—(જરા હસીને) એમને તો ઉંધ બહુ થોડી છે. હું પણ જાગતી તો હતી પણ મને રડી આજસ બહુ છે. હશે, પણ હવે ધીરે ધીરે એ આજસ મટશે, કેમ ભટજી! નહિ મટે!

મનોહર—નહિ કેમ મટે! એ તો એમ જાણો કે આઠ દસ દહાડામાં મટી. તમે કાળજી રાખજો ને.

વિજયા—[પોતાનું સ્નાનસુધીનું સહ કામ કરીને પડી દા-દરે ચઢીને] હવે આપ પધારશો ? ગરમ પાણી તૈયાર છે. જો વિ-લંબ હોય તો હું બીજા કામમાં પ્રવેશ કરું.

મનોહર—ના, હવે મને કશો વિલંબ નથી. ચાલો તમારી પાછળ આ આવ્યો.

ચંચળા—(મોટેથી) હેં વિજયાશક્તિમ બહેન! તમે તો નાહીને પરવાર્યા કે શું! હું તો રાંડ પુવડજેવી હજી આખ ચોગતી ઉભી છું. ખેરની જાનને તારા છતાં રાજ નાંવાનું કહ્યું છે, પણ આ દહાડો તો ઉગવા આવ્યો છે. દાતજી કરતાં સોરો દહાડો ઉગશે ચાલ બહેન! હુંએ ઉતાવળ કરું.

મનોહર—હા હા. જલદીથી પરવારી લો. એ નીચે મઘ છે એટલે હું પણ નહાવા જઈ છું. [પછી નાહીને પોતાના નિત્યક-ર્મમાં બેસે છે.]

ચંચળા—[દાતજી કરતાં કાવેરીને એટલે આવેલી જોઈને]

કેમ કાવેરી બેઠેન ! શું થાય છે ? નાનાં કે શું ?

કાવેરી—હા, નાહીને દીવો કરીને જે આપણાથી બની તે બે માળા ફેરવી ને આ તુળશીએ પાણી રેડવા આવી છું. હવે ધરમાં જમને રસોઈનું હાર પાડુ છું. બેઠેન ! તમે તો સુખીયાં છો તે પહોર દહાડે નાહો તોએ ફિકર નહિ.

ચંચળા—અરે બળ્યાં એ સુખ ? પહોર દહાડે નાહે ત્યારે ભાગલાળી કે સુખિયાં ગણાતાં હોય તો વળી કેટલાં ગરીબ લોક તો બીજે પહોરે કે ત્રીજે પહોરે નાહે છે, તે શું વધારે સુખી ગણાય કે ? એ તો કેહેવાની વાતો. આ જગતમાં ખરે સુખિયો તો તે છે કે જેને ખાવાનું ને લૂચડાં મળ્યાં એટલે વધારે લોભ છોડીને ભગવાનનું ભજન કરે, એ જ સાચે આવવાનું છે. બીજું તો બધું હજાર માડાં સુખ હશે તે અહિં ને અહિં પડી રહેવાનું છે. કેમ કાવેરી બેઠેન ! ખોટું હોય તો કહો.

કાવેરી—ખોટું કેમ કેહેવાય ? એ જ ખરું છે. આ બીજી તો બધી મિથ્યા માયાની જંગળ છે. આપણે મારું મારું કરીને રાત-દહાડો તેમાં ને તેમાં જત તોડીએ છીએ. પણ મરતી વખત એ બધુંએ ત્યાંનું લાં રહેવાનું. એક વાતની વીડીએ હશે તો કાઢી લેશે. બેઠેન ! બધુંએ જાણીએ છીએ પણ પાછાં આ મોહની જાળમાં પડીને ભુલી જમએ છીએ. ભત્તા ભગવાન ! કાષ્ટ દહાડો આમ કરતાં કરતાં મરવું છે, માટે જેમ કાંઈ ચેતીને ચલાય તેમ સારું છે; નહિ તો પછી કશુંએ થવાનું નથી. જેવાં આબ્યાં તેવાં જવું છે. કેમ બેઠેન ! ખોટું કહું છું ?

ચંચળા—ના, સાચી વાત છે; અને વળી ખરું પૂછો તો આબ્યાં તેનાંએ જવાનું નથી બેઠેન ! આબ્યાં તો બાંધી મૂડીએ ને જવાનું તો ઉઘાડે હાથે; તેથી હાથે તે સાથે જે કર્યું તે ખરું ને કરીશું એ ખોટું. ચાલો બેઠેન ! તમે બધાં પરવારીને બેડાં છો, ને હું તો હજી પહેલાં પગરણમાં છું. (એમ કહીને જાય છે.)

વિકુલજી—(ભાગીરથીને પૂજા વગેરેથી પરવારીને) કેમ ક્યાં મધ ? હવે કેટલી વાર છે ? મારે જતનો વખત થવા આવ્યો છે. પછી તડકો ચદરો ને ઘણું મોટું થઈ જશે હોં.

ભાગીરથી—મારે તો તમારી વારે વાર છે. આ પાણીપાત્ર ને પાટલો મૂકી છાંડ્યો છે. થાળ પીરમું જે આપ પધારો તો. મને ઇપકા મળશે એ ધાકથી તો મેં મારે બધું જલદીથી કરી લીધું છે. કેમ શી આગા છે ત્યારે, થાળ પીરમું ?

વિકુલજી—હા હા, મારે હવે કશો વિશ્વંય નથી, આ આવ્યો.
(એમ કહી જાય છે ને જમે છે.)

દાસ—(પહોર દિવસ ચઢ્યા પછી ઉધરાણી કરીને ઘરમાં આવી) કેમ કાં સુઠી ? આજ કંઈ સપાતામંદ કામ લીધું જનાય છે. કહો હવે કેતલી વાડ છે ?

ચંચળા—(લગાર મોં મલકાવતાં) કરવા એકાં એટલે વાર શી ? આ દાળ તો ચઢી ગઈ છે. હવે ચોખા ઝોસાવીને દાળ ઉકાળું છું; ને રોટલી તો તમને, એમણે એટલે ઉની ઉની કરતી જમશ ને ચુકતી જમશ, કેમ હીક કેતી ?

દાસ—હા, આજ ટો ટમને ઇનામ આપવા જોવું છે ખરું. ભલે ઢીડે ઢીડે બટુંએ ઠસે. ટમાડો ગડમ સમાવ છે ટે છતી જસે, તે બસ જાડે જોમએ ટાડે હસડે મોરે ડેખીસ એતલે પછી માડી હાડના છે ટે પડમાને તમને ખુસ કરવા જોવું ઇનામ મલસે. કેમ ઢાનમાં આવ્યું કેતી ?

ચંચળા—(લગાર દમીને) હવે વળી છૂટવામાં શી ખાકી છે જ ? ઇનામ લાવવાનું હોય તે લાવો. ફરીથી જો ગુસ્સો કડે તો વળી પાછું લેજો. કેમ આજે દુકાનેથી આવતી વખત લાવશે કેતી ?

દાસ—(એમ હસીને હે હે હે), ટમાડે ટો ઉપનું ટાડે લીપનું. એમ ટાટે બાએ બને છે ? એ ટે કંઈ ખાવાની ચીજ છે કે બજાડમાંડી લેટો આવું ! પન એટલું ખરું કે હવે જોમ બને ટેમ ટાકીડ કડીસ. કેમ થીક કેતી !

ચંચળા—હશે, હવે ચાલો. પછી આ રોટલીઓ ટાઢી પડી જશે ને વળી તમે કહેશો જો ચીવડ પડી.

દાસ—માડે સી વાડ છે ? આ બેથો, ચાલો પીડસો. (જમે છે ને પછી દુકાને જાય છે. પછી એકાંગમોટ વગેરેના કામથી પરવારીને ચંચળા ભાગીરથીને ઘેર જાય છે.)

ભાગીરથી—આવો ચંચળ બહેન ! આજે કંઈ બહુ જલદી બપોરમાં જ પરવારીને આવ્યાં. કહો શી ખજર છે ?

ચંચળા—આજે તો હું વહેલી રસોઇ કરી પરવારી, ને એ પણ ઉધરાણીથી વહેલા આવી જમીને દુકાને ગયા, એટલે હું પણ કામ આટોપીને અહિં આવી. તમે પણ આજે વહેલાં પરવાર્યા કે શું ?

ભાગીરથી—હા, એમને આજે પાસેના ગામમાં જવું હતું, તે વહેલા જમીને ગયા, એટલે વહેલું થયું. (આ પ્રમાણે વાતો કરતાં ભાગીરથીની સાથે ચંચળા પણ ચોખા વીણવા લાગી. એટલામાં તેનો પાડોશી ગોઠજ બહારથી આવ્યો તેની વાતચીત સંજળજાને

આતુરતાથી કાન માંડી ચૂંચળા બોલતી બંધ રહી, એટલે ભાગી-
રયા પણ મૌન ધરી બેસી રહી.)

ગોકળ—(બહારથી આવતાં કમળાને) કેમ થું કરે છે, સાંભળ્યું ?

કમળા—પોતાને માટે આગલા દિવસના દરાવપ્રમાણે ક્યાં
લાવશે એવા બરેસાથી જરા રાજી થઇને) એ હું તો રસોડીમાં છું.
કંઈ કામ છે ? હોય તો આવું. આ દાળ ઉભરાય છે તેથી જરા
રહીને આવું છું, નહિ તો તમે જ આદિ આવોને.

ગોકળ—(પાસે આવીને) કેમ થું થાય છે ? રસોડીની બહુ
વાર છે ? પાછું મારે જવાનું છે.

કમળા—હવે બહુ વાર નથી, તમે નાહી લ્યો એટલી જ વાર
છે. કેમ આજે કંઈ ઉતાવળ છે ?

ગોકળ—હા. આ બે જોડા ક્યાં તારે માટે લાવ્યો છું, તે તું
જો. તને ગમે તો પછી ચોકસીને ત્યાં અંકાવીને રાખીએ. ધરધરાકે
છે, ને તેને નાણાની ઘણી અગત્ય છે.

કમળા—(જરા હસીને) કાલે મેં આટલું કર્યું તો કેવાં આજે
ને આજે આવ્યાં !

ગોકળ—અરે તું તો માંડી છે. તું ના બોલત તો મને કંઈ
તારી ફકર નહોતી ? તું તો રોજ એની એ ફકરમાં હતો. જો આ.

કમળા—(હાથ ધોઇ ચૂકેા નરમ પાડી પાસે મૂક્યાં ક્યાંની
જુએ છે ને) આ આજરી ભાતનાં છે તે સારાં તો પણ બહુ હલકાં
છે, ને આ મક્કાઇ ભાતનાં છે તેની ભાત બહુ સારી નથી પણ
ખાટમાં ઠીક છે. (બન્ને પગમાં પહેરીને જુએ છે ને) પેલાં ઘઉં
ભાતનાં નહોતાં ?

ગોકળ—અરે દસ દુકાને ક્યો ત્યારે આ બે જોડા મળ્યા. મેં
કહ્યું આજે ને આજે જોઇએ. તે કહે છે કે જણસ લેવાનું કામ
ઉતાવળનું નથી. ઉતાવળીએ છેતરાય છે. તેમ છતાં બહુ અગત્ય
હોય તો આ બે દાગીના તાકીદના છે. એના ઘણી પાઠી રચ્યા છે,
તે ઠીકમાં આવશે, ત્યારે એ બે લાવ્યો છું. પાંચ દહાડા પછી મળે,
પણ તે શા કામનાં ? મેં તારા સમ ખાધા છે તેથી આજે જ નક્કી
કરવું, એવો મારો વિચાર છે. તેથી જો આમાંથી ગમે તો સારું,
નહિ તો પાંચ દસ દહાડા નીકળી જશે.

કમળા—હશે તારે. આ મક્કાઇ ભાતનાં રાખો. વળી આમળ
ઉપર થઇ પડશે. એ કંઈ જનમ પોહોંચવાનાં છે ?

ગોકળ—ઠીક છે ત્યારે. થાળો પીરસ. હું જમીને જઇને એનું
નક્કી કરી લાવું. (પછી જમીને બહાર ગય છે.)

કમળા—(જમી રહીને બારીએ આવીને પોતાના ધરની સામાં રહેનારી ચંદન નામની સ્ત્રીને બારીએ ઉભેલી જોઈને) કેમ અહીં ચંદન ! જમી કે ? બારીએ ઉભી રહીને કોની વાટ જુએ છે ?

ચંદન—(મનમાં ખેદ પામીને) જરા વિચારીને બોલીએ તો કાઢને દુઃખ ના લાગે. જુઓ કમળાબહેન ! બોલવાનું કેવું છે કે મીઠું બોલીએ તો આપણું મોં શોભે છે. અને સામાનું મન રાજી થાય છે. એટલે તેનું પણ મોં શોભે છે. આપણા કરતાં નાનાં માણસને પણ માન આપીને બોલાવવું એ રીત ઘણી સારી છે. તોછડાપ્રથી બોલવા કરતાં ન બોલવું એ સારું છે. મારાથી ખરું કહ્યા વિના રહેવાયું નહિ માટે કહું છું. જો બહેન કમળા ! તમે મનમાં દુઃખ માનશો નહિ. તમને હર વખતે એવું બોલવાની ટેવ છે, માટે આજે કહું છું.

કમળા—અહીં ! મેં તને એવડું શું બોલું કહ્યું જે આવડું ચોળીને ચીકણું કરે છે ? બાઈ, વાતનું વતેસર કરતાં તો તમને બણેલી-ઓને આવડે ! અમે તો અમારે બોળે ભાવે બોલીએ. ના ના, તેં મને આવડું કહ્યું તેનું મને દુઃખ ના લાગે ? પણ તારામાં બહુ ડહાપણ છે તારે એવું તું કેમ બોલી કે ‘બોલતાં આવડે તો બોલીએ, નહિ તો ના બોલીએ.’ તો હું રાંડ વીસ બાવીસ વરની બાયરી ચઢઃ મને હજી બોલતાં ના આવડે; અને તું મારા જેવડી હ્રદય કે વળી વરસે નાની મોટી હ્રદય તે તું એટલામાં બહી બોલતાં શીખી ગઈ ! જા મારી બાઈ ! પરાદીએ ઉઠીને મોં જોવું, ને લગાર આંખમાં શરમે નથી. ખરું પૂછાવે તો મેં તને શી ગાળ દીધી છે તે કહે.

ચંદન—માફ કરજો બહેન ! મારો જીવ ઠેકાણે નથી, તે મારાથી કાંઈ વસ્તું એાછું બોલાઈ ગયું હશે, તો મેં મારા વિચારમાં ને વિચારમાં તમારી વાત બરાબર સાંભળી નહિ હોય ને આડુંઅવળું બોલાઈ ગયું હશે. (એમ કહી ધરમાં જાય છે.)

કમળા—[ધરમાં જતાં બડબડે છે] ઓહોહો ! મોટી અફ-લાવનની દીકરી ! જણે બધું રાજ તો એને જ ઘેર આવી ગયું છે તો ! આવડો છક કોના ઉપર ! મોટી એના ધરની ! ના બોલે તો પેન્નરે મારી ! જાની, તને બોલાવવાએ કાણ નવરું છે જે ! તારા જેવી તો હાપનસેં મારા લેખામાં નથી, ખબર છે ?

આ સાંભળીને તેની બીજી બાળુની પાડોશી વિજળી ધરમાંથી બોલી, કેમ અહીં કમળા ! આ કમળા ! આજ વળી કોના ઉપર સપાટો ચાલ્યો છે ! આજે તો સવારની છેક હમણાં જ બોલતી સાંભળાઈ છે ! મેંકું કંઈ પીયરબણી ગઈ છે કે શું ? શું હતું જે આવડું બોલવું પડયું ?

કમળા—અરે જોને બહેન ! મારો કંઈ વાંક નહિ, વિસાત નહિ ! રાડનું છોકતાં છીકું પડે એ શું ?

વિજળી—કોની વાત કરે છે ? આજ કોઈ જોડે થયું કે શું ?

કમળા—અરે ! પેલાં સુલકપ્પા નથી ! આ સામે આરણે રોજ પિયર ને સાસરું કરનારાં ! આ હમણું વળી પગ બાંધીને રહ્યાં છે તે ! એમને જરા એટલું જ પૂછ્યું કે ‘કેમ જમ્યાં કે ? કંઈ આરીએ હલાં છે.’ એટલામાં તો એને વાંકું પડ્યું, તે મરજદવની ફાટેલી બોલેછ શું કે ‘બોલતાં જ તને તો આવડતું નથી ! બરાબર બોલતાં આવડે તો બોલવું, નહિ તો બોલવું નહિ.’ લે મારી અહ ! મોટી રાઝ-જોવી થઇ પણ એટલું સમજતી નથી કે કોઈ બોલાવે તેને આમ છેક તરછોડી નંખાય ? ના ના, સાચું બોલજે વિજળી ! પેલી પાતરાની પેટે ચાપી ચીપીને બોલ તે ડાહી ને બીજી બધી ગાંડીઓ ! આવો સફો બગવચ જરા તો નોંધામાં બધે હડપૂત થશે. કોઈ એની સાથે બોલશે નહિ ને કોઈ એને પાસે બેસાડશે નહિ. સમજી કેની ? રડ્યું સામે મોંઢે રહેવું ને છેક આમ કરશે તે ચાલવાનું છે ! હજી મારા ઘરમાં તો બચારને ખબર નથી, નહિ તો એ તો વળી એવા છે કે લગ્ના ધનંતરનોએ ધૂળ કાઢી નાખે, સમજી કેની ?

વિજળી—અલી દેખાઇતી તો બહુ ગરીબ જણાય છે ને તારી સાથે એમ કેમ થયું ? બાકી એ તો મરતાને મેર કહે એવી જણાતી નથી, પછી તો બાવા કોણ જાણે.

કમળા—અલી એ તો ઢાંક્યા રતનજેરી છે. સમજી કેની ? ઉપરથી તો ડાહી ડમક પણ છેક નીચેથી ઉતરડ ગમડાવે એવી છે ! પણ કંઈ ફિકર નહિ. હુંએ એના માથાની છું, મને છેડીને એ ક્યાં જનાર છે ? કાલ સવારને પહેાર એ પણ જાણશે કે મને પણ કોઈ માથાની મળીતી.

વિજળી—હશે બચારી ગરીબ હોય તો એને ઝાઝું સતાવીશ નહિ. હશે જે કરશે તે બંશે.

કમળા—કેમ અલી ! તારે એને બહેનપણું છે કે શું ? મેર રાંડ ! તુંએ વળી એના ગમીનું બોલે છે ? એ તે વળી ગરીબ શેણે છે ? શું એના માથામાં આગળો ખુંચે છે ? એ તો તને ને મને વેચીને ચણા ખાય એવી છે. તેના ધણી તો બીચારો બકરી જેવો છે. એના આગળ કશું ચાલતું નથી. જે એ કહે તે સાચું માને, ને એના કલા પ્રમાણે ચાલે. બીચારો દોલામાર જેવો છે.

વિજળી—અલી સાચાબોલી સાસરે ના સમાય. જો ખરું બોલ્યાવનું રહેવાનું નથી; વળી મારી જોડે વઢીશ નહિ. એને કહે

છે પણ તારા ધરમાંએ તારૂં જ કર્યું થાય છે કેની ? ખીયારા ગોઠળ તો ગાયજેવા છે. તું તેને વળ્લરજેવા બોલના ધા મારે છે, પણ કેવા નીચું જોઇને સંભળે છે ! એ તો બધુંએ ઠીક જ છે. ઘેર ઘેર કાઢવાના ચૂલા છે.

કમળા—અલી તને એનું બહુ દાઝતું દેખાય છે તો ! એનું ઉપરાણું લઇને મને મહેણું મારે છે તે જરા લાજતીએ નથી ! તારો ભાવડો તે કયો છયોક છે જે મોં કાઢીને બોલે છે ? બેશી રહેને છાનીમાની. વળી મને રાંડને બોલાવીને સાર કાઢવાની નથી. પણ જો ! એ તો સામી એળે રહે છે એટલે એને આપણે તો ઓછો વહેવાર છે પણ આપણે તો સાખ પડોશી છીએ એટલે માયાસાથે કાન જડ્યા છે તેથી વિચારીને બોલ.

વિજળી—અલી કમળા ! તું કંઈ બોલતાં બહેકી કે શું ! મારો ધણી છયોક નથી તો ચાલ્યું, તારો તો છયોક છે કેની ? કરજે તું પેટીમાં ઘાલીને પૂજ તારા ધણીની. મારે શો ધણી ચોપડવા કામ આવશે જે. સઉને પોતપોતાનું માણસ લાખનું છે, પોતાની માને કાણુ કાંકણુ કહેનાર છે ! તું તારા ધણીને પજવે છે તારે એ ખીયારો મારા ધરમાં આવીને પોશ પોશ આંસુએ રડે છે. તને કંઈ તેની લાજે આવે છે ? ખીયારાની લગાર દયા પણ લાવતી નથી, ને વળી હાપણુમાંથી તો હાથ કાઢતી નથી ! દામણુઆમળ પેટ છુપાવે તે રાંડનું કેમ ચાલે ! હું તો તારો જડમોમિયણ છું, ખજર છે કેની !

વિજળીને જોરથી વઢવા જેવું બોલતી સાંભળીને તેની પાડોશણુ પ્રાણુકાણુ, વિજળીના ધરમાં આવીને હસતાં હસતાં કહે છે, કેમ અલી વિજળા ! વળી કાની સાથે ઝગકારા માર્યો ? તનેય દહાડામાં એક વાર વઢ્યાવિના કળ પડતી નથી તો ! કહે, આજ વળી કાણુ મળ્યું છે ?

વિજળી—(પ્રાણુકારના સામે જરા મોં મલકાવી આંખખીચામણાં કરીને પછી પાછી આંખો ચઢાવીને) જો તો ખરી મારી અપ ! આ તે કોઈ માણસ છે કે કાણુ છે ? પાધડું કહેવા જતામાં તો નાક પુલાવીને ધુરક્રિયા કરવા માંડે છે ! કહેવત છે કેની કે હારામી ભાણું જૂત નાસે, તેમ એને કાણુ છેડે ? બધાને એ પૂરી પડે, પણ મને હણુ જણતી નથી. તું વીંછણુ છે તો હું કાળી નાગણુ છું. હું તો વળી ઠેક પહોંચાડીશ, સમજણુ પડી કેની ! જો અક્ષી પ્રાણુકાર ! મેં એને રીતની વાત કહી એટલામાં તો મારી જોડે જ

બાળી પડી ! (એમ કહી અંદનસંબંધી વાત ધીરે ધીરે કહી સંમળાવે છે ને પછી) કહો, હવે મારો વાંક છે ?

પ્રાણકેાર—મરો રાડો ! પારકી વઢવાડ ધરમાં શીદ બાલો છો ? કંઈ કામધંધો સુજો છે કે નહિ ? અલી કમળા ! તુએ સમજતી નથી ? બંને સરખી થાઓ છો ! બળ્યું વગરલેવેદેવે આપણે માંહેમાંહે શીદ વઢી મરીએ ! ચાલો થયું. હવે કાંઈ કંઈ બોલશો નહિ. જે મ્હોડે પાન ચાવીએ તે મ્હોડે કાચલા ના ચાવીએ. કંઈ સમજણુ છે કેની ! મેં રાંડે તમને વઢતી સાંભળીયો ત્યારે મેંકું ચાલ્યે વાત કહી આવું. રાંડનું છેક માલવનું લઢવું એ તે શું ?

કમળા—જુઓ પ્રાણકેાર ! મારો વાંક હોય તો મને ખાસકું કાઢીને મારજો. મેં એને કહ્યું કે અલી આપણે તો માથાસાથે કાન જડયા છે તે કંઈ છુટવાનું નથી; તોએ પણ વસું ઝોણું બોલ બોલ કરે છે. ત્યારે મેંકું બોલ બધા ! તને બોલવાનું જોર હોય ત્યાં સુધી મને કંઈ એવકું જોર નથી.

વિજળી—જો પ્રાણકેાર ! એ પહેલેથી મને આકું બોલીને બાળી નહિ હોત તો મારે આવકું બોલવાનું શું કારણ હતું ? મારું કામ તો કેવું છે કે મળે તેને માથું આપું, ને ના મળે તેનાં મૂળ કાપું ! હું તો છંછેડયા સાપજેવી છું. મારો સભાવ આમનો ભણુકો છે. હું તો ખરું કહેવાની.

પ્રાણકેાર—(તેનો હાથ ઝાલોને) લે હવે જાની મેર. મોંએ આવ્યું તે બોલ્યાં. તેનો વિચાર કરવો કે નહિ ? લે અલી કમળા ! અહિં આવ. હું તમારે બેનો મેળાપ કરાવીને જાઉં. ખમરદાર હવે કાંઈ કંઈ વસું ઝોણું બોલશો નહિ. (કમળા વિજળીના ધરમાં જાય છે ને ત્રણે જણુ હસી બોલી વેરાઈ જાય છે.)

અંચળા—ભાગીરથી બહેન ! ખરું પૂછો તો હુંએ રાંડ આ કમળાની પેઠે વા જોડે વડું એવી હતી, પણ જે દહાડાથી આ કથા સાંભળું છું તે દહાડાથી હવે કાંઈ લઢવું હોય તોએ મને ગમતું નથી. મારો પાછળનો સભાવ સંભારીને હું લાજ મરું છું. ભણા ભગવાન હવે સારી શુદ્ધિ આપજો.

ભાગીરથી—હવે આપણે નવરાં થયાં છીએ, તે જો તમારી મરજી હોય તો હજી સાંજ પડવાની થણી વાર છે, તો બે બડો વિજયા-લક્ષ્મીપાસે જઈને બેશીએ, ને એમણે કંઈ સારું ગાવાનું શીખી લીધું હોય તે સાંભળીએ ને શીખાએ. સાચું પૂછો તો મને પણ હવે એ વના બીજા કથાકમલા તમારી પેઠે ગમતા નથી. કેમ ત્યારે આલીશું !

ચંચળા—હા હા ચાલો. બહુ સારું થયું; મને તો આજ સવારથી જ એવો વિચાર હતો. (બંને જણી વિજયાપાસે આવે છે.)

ભાગીરથી—(દાદરઉપર ચઢતાં વિજયાને જોઇ) વિજયા-લક્ષ્મિ ! શું ચાય છે ? કંઈ ખાનગી કામમાં તો નથી બેઠાં ?

વિજયા—(બંનેને જોઇ) આવો, કંઈ ખાનગી નથી; ને તેમ હોય તો પણ વળી તમે ને ચંચળબહેન ક્યાં લોક છો ?

ભાગીરથી—[બેશીને] આજે તો તમને મહેનત આપવાનો વિચાર કરીને જ અમે આવ્યા છીએ.

ચંચળા—મહેનત તો ખરી પણ ગમે તેમ કરીને લેવી પડશે; કંઈ ચાલવાનું નથી. (જરા હસે છે.)

વિજયા—મારાથી થઈ શકે એવું જે કંઈ કામ હશે તે હું જરૂર કરીશ. કહો શી મહેનત છે ?

ભાગીરથી—મને મન થયું છે કે કંઈ પણ સારી શીખામણ મળે એવું ગાવાનું તમારી પાસે સાંભળીને શીખવું છે.

વિજયા—ઘણું સારું. એમાં મહેનત શાની ! જો તમારી મરજી હોય તો આપણે નાનપણમાં સામસામા બેશીને ગાતાં, એવા રાગનાં ઉપદેશો ખાંચણાં એમણે હમણાં બનાવીને મને શીખવ્યાં છે. જો તમને પસંદ પડે તો પહેલેથી તે શીખો. એ ઘણાં સારાં છે.

ચંચળા—મારા સમ વિજયાલક્ષ્મિ ! તમે ગાઇ સંભળાવો. મને તો એવાં ખાંચણાં ગાવાની ઘણી જ હોંસ છે. મને તો રાંડને હજી કશુંએ આવડતું નથી. પણ બ્રહ્મા, મહાદેવમળનો સાંઢીઓ પૂજાય, તે ભાગીરથી ! તમારે લીધે મારાથી પણ શીખાશે. હા બહેન હવે કહો, અમે સાંભળીએ છીએ.

વિજયા—(ધીમે રાગે ગાય છે.)

ખાંચણાં.

શાણી શીખામણ હેતે સમજી રહીએ,

સાંભળે તેને કહીએ, આ સંસારમાં. ૧

માત, પિતા, પતિને નિત્ય વાંચું વાતાં,

હરિચરના ગુણ ગાતાં કે નમવું પ્રીતથી. ૨

જે કાંઈ પૂછે આપણને જે રીતે,

ઉત્તર દઇએ પ્રીતે, કે સુખ બહુ ઉપજે. ૩

કઠોર વેણ ન આણો મુખમાં કહીએ,

નમ્ર વચન બહુ વહીએ, કે સર્વ સ્તુતિ કરે. ૪

છા કોઇ ગાળા આપણને દે દાઝી,	
તો પણ સામા બાઝી, ન વઢીએ આપણે.	૫
ખાતું, પીતું ને મિથ્યા હરવું હરવું,	
કુકર્મો કરી મરવું, તે કામ ન આપણું.	૬
આ રે જગતમાં એક જ મોટી ખોડ,	
સરખે સરખી જોડ, ન દોડી કાઢની.	૭
હરતાં ફરતાં હરિચર સંતને સ્મરીએ,	
દુર્ગુણ સહિ પરહરીએ ^૧ , કે સુખને પામવા.	૮
જન્મી જગમાં જગજીવન ^૨ ના જાણ્યું,	
મિથ્યા ખુંસરુ તાણ્યું કે ધરકુટુંબનું.	૯
આ રે શરીરનો જાણ્યું બરેસો ખોટો,	
જેમ જળનાં પરપોટો, કે વાર ન કુટતાં.	૧૦
આ રે જગતની માયા સર્વે જૂડી,	
એકલાં જાણ્યું ઉડી, કે સંગ ન કોઇનો.	૧૧
સંગ કરો તો સદ્ગુરુકરો કરજો,	
માનમમત પરહરજો, તો સુખ બહુ પામશો.	૧૨
આ રે શરીરે જ્ઞાનનો શણગાર સજીએ,	
સદ્ગુરુશ્રવણે બજીએ, તો જન્મ સફળ થયો.	૧૩
આ સંસારમાં જન્મીને શું મરવું,	
એવું સાધન કરવું, કે જન્મમરણ મટે.	૧૪
આ રે શરીરમાં મન છે શત્રુ મોટો,	
ગુરુજ્ઞાનનો સોટો, કે લઇને મારીએ.	૧૫
આ રે શરીરમાં તમોગુણની ટાટી,	
બુદ્ધિને નાંખી દાટી, કે સર્વે જીવની.	૧૬
આ રે શરીરમાં પાણી છે એક સુર્તી, ^૩	
પાડી જગતની મૂર્તિ, કે સઉના ઉરમાં.	૧૭
આ રે શરીરમાં કોઇકુકર્મો દીસે,	
ક્ષમાખર્જી લઈ રીસે, કે સત્તર મારીએ.	૧૮
સત્ય વચન વદવું એ તપ છે મોટું,	
ખીજું છે એથી છોટું, કે સર્વ વિચારજો.	૧૯
જૂઠાં વેણ સખી કહીએ ના બાખો.	
હરિચરનો બધ રાખો, કે નિત્યે હૃદયમાં.	૨૦

૧ છોડી દઇએ. ૨ જેના વડે આ જન્મ જીવે છે તે. ૩ નિઃશયે જીવે એ અનજનમાં આવ્યું હોય તેને યાદ રાખનાર શક્તિ.

જે જીવ મોહે પરવસ્તુને ^૧ જોશે,	
સુકૃત સર્વે ખોશે, કે જન્મોજન્મનાં.	૨૧
આ સંસારે લોભ જ પાપનું મૂળ,	
મુખપર પડશે ધુળ, જો તે નવ છોડીએ.	૨૨
આ રે શરીરમાં મોટી પીડા આધર,	
એથી સર્વ વ્યાધિ, ^૩ કે આવે દેહમાં.	૨૩
આ રે જગત્માં સહિ જન ના કહે રુકું,	
છો કહે રુકું કે કુકું, સત્યે ચાલવું.	૨૪
જીવદયા અંતરમાં રાખી રહીએ,	
નિર્દયતા ના ગ્રહીએ, કે જન્મી જગવિષે.	૨૫
શત્રુમિત્રને સમદૃષ્ટિયા ^૪ જોઈએ,	
રાગદ્વેષને ખોઈએ, કે સત્ય વિવેકથી.	૨૬
આપણે મુખે આપણી સ્તુતિ ન કરવી,	
નિંદાશુદ્ધિ ન ધરવી, કે અંતર કાઢતી.	૨૭
જેહ મળે તેમાં સંતોષે રહેવું,	
માગી ન કોઈનું લેવું, કે સુખની આશથી.	૨૮
લાભ થવાથી મન હરખી ના જઈએ,	
અંતર દુઃખી ન થઈએ, હાની ^૫ થયા થકી.	૨૯
સંકટમાં પથ્થ હરિનું સ્મરણ ના ત્યજવું,	
શુભ આચરણ જ સજવું, કે સુખસંપત્તિમાં.	૩૦
સત્યાચરણે ^૬ દુઃખ પડે તો સહેવું,	
દુરાચરણે ન વહેવું, કે જો સુખ સાંપડે.	૩૧
સંસારસાગર મોહજળેથી ભરિયો,	
એ સમ દેખ્યો ન દરિયો, કે પૂર્વાપર ^૭ કદી.	૩૨
ભવસાગરમાં અન્ય નાવ ના ચાલે,	
સદ્ગુરુચરણ જો ઝાલે, તો જન સહજે તરે.	૩૩
ભવરણ્યમધ્યે ભય ઝાઝેરો લાગે,	
સદ્ગુરુભોમિયો આગે, ^૮ ન હોય તો છુંટાઈએ.	૩૪
ધરમાં રહો કે જંગલ જઈને મા'લો,	
સન્માર્ગે ^૯ જો ચાલો, તો સુખ અતિ પામશો.	૩૫

૧ પારકી વસ્તુને. ૨ મનનું દુઃખ. ૩ રોગ. ૪ સરખીનજરથી.

૫ નુકસાન. ૬ સદાચરણે ૭ આદિકાળથી તે અંતકાળસુધી. ૮ આ-
મળ હ સારે રસ્તે.

જેજે વિચારી ધરને, તો નથી ત્યજવું,	
મમત્વભાવે બજવું, એ દુઃખનું મૂળ છે.	૩૬
દુઃખના બચથી ધર છોડીને ભાગે,	
સમજીને ના ત્યાગે, તો સુખ કમાથી મળે ?	૩૭
ધરમાં રહીએ ને દુઃખસુખ સર્વે સહીએ,	
નિત્યાનંદે વહીએ, તો જન્મ સફળ થયો.	૩૮
કુટુંબ આપણું આપ્યા જગતને જાણો,	
છો હોય રંક કે રાણો, પિતા પ્રભુ એક છે.	૩૯
જેના આધારે જગત સમજી શકાયે,	
જેમાં રહે ને જાયે, તેને ધન જાણીએ.	૪૦
આ રે શરીરને પંચભૂતનું જાણો	
આપણું ના પરમાણુ, તો કલેશ ક્ષમી જશે.	૪૧
હું ને માંડે જે જન કરતા રહેશે,	
દુઃખના ભારા વહેશે, તે જન્મોજન્મમાં.	૪૨
દુષ્ટ જનોનો સંગ સદા પરહરીએ,	
અંતર નિર્મળ કરીએ, ગુરુશરણે જઇ.	૪૩
અસત્ય જગને સત્ય કરીને જાણો,	
અધોમુખર થઇ જાણો—કે પડશે નરકની.	૪૪
નરકવિષે પડી અનંત કાળ ગમાશે,	
તોપણ મુક્તિ ન થાશે, કે પાપી જીવની.	૪૫
અધર્મો તમે અધર્મે શું ચાલો,	
સત્મના માર્ગને ઝાલો, કે યમના ત્રાસથી.	૪૬
યમરાજ તો મૃત્યુને તમે જાણો,	
મોજમજ ધણી માણો, તો અંતે વિમાસણો. ^૧	૪૭
અનેક જન્મમાં કીધી સુકર્મકમાણી,	
ભોગવી સુખ તે પ્રાણી કે સ્વર્ગસદન ^૨ જશે.	૪૮
માંડે ને તાંડે કરતાં કરતાં મરવું,	
ફરી ફરીને ફરવું, કે બવના ફેરમાં.	૪૯
ઋદ્ધિ ને સિદ્ધિ મેળવીને શું કરીએ,	
કાળ થકી ન ઉગરીએ, સદા એ ત્રાસ છે.	૫૦
પાપનો પૈસો દશ સંવત્સર ^૩ પહોંચે.	
આખર અંતર શોચે ^૪ કે દુઃખદારિદ્ર્યથી ^૫ ,	૫૧

૧ માનો. ૨ ઉધે માથે. ૩ ભોગવી. ૪ પસ્તાશો. ૫ ધર-
તક વર્ષ. ૭ પરિતાપ પામે ૮. ગરીબીથી.

સુખને અંતે દુઃખ મળે આવીને,
 દુઃખ જશે લાવીને, સુખ નિજ અંતર્માં. ૫૨
 દુઃખ ને છાયા વારા ફરતી આવે,
 સુખદુઃખ તે પણુ લાવે, કે પ્રારબ્ધ? સર્વનાં. ૫૩
 પૈસા ને પદવી અખંડ કા નથી રહેતું,
 સર્વ જીએ છે વહેતું, તોએ નથી ચેતતા. ૫૪
 આ સંસાર તો પરમેશ્વરની માયા,
 એમ કહે જન ડાહ્યા, તે સમજ માનવું. ૫૫
 સંસારમાં શું પ્રીત ધણેરી પાંધો,
 હરિશુંર મનને સાધો, જો સુખ હોય પામવું. ૫૬
 આ જગજનશું પ્રીત કરી ન મ્હોવું.
 આખર અંતર રોવું, કે દુઃખના લાનથી. ૫૭
 સુખ ચાહો જગમાં સખિ ! તો આ કરજો,
 એક પ્રજા ઉર ધરજો, ને તરજો દુઃખથી. ૫૮

વિજયા—(ગાઇ રહીને) સદ્ગુરુદેવકી જય. આ વિના પણુ બીજાં ધણાં છે. પણુ તે જરા અધરાં છે, એટલે ધીરે ધીરે શીખારો.

ભાગીરથી—વાહ ! શું મજ્જનાં ખાંચણાં છે જો ! નર્યો ઉપ-દેશનો ભંડાર જ ને ! રોજ સમજીને સવાર, સાંજ, અપોર ગાયા કરે, તો તેના મનના મેત્ર અધાએ ઘોવાઇ જાય. કેમ વ્યયન બહેન ! ખોટી વાત છે ?

અચ્ચળા—અરે બહેન ! ખરુંખોટું જાણવાની મને રાંડને શી ગતિ છે જો ! તમારા બેના આગળ હું તો જાણે જંગલમાંનું રોડ આણ્યું હોય તેવી છું. આટલા દહાડા તો હું મારા મનમાં જાણતી હતી કે મારા હાપણુનો પાર નથી. કોઇ ગમે તેવું આવે તો તેને હું લેખામાંએ ગણતી નહોતી. પણુ હવે રડ્યું સમજાય છે કે હું જ કશા લેખામાં નથી. ખરું પૂછો તો નાનપણમાં હું ખાંચણાં ગાતીંતી પણુ તે કેવાં ખાંચણાં ! આવાં : ‘ હોડીવાળા હોડીવાળા તારી હોડીમાં ખજુર, ફલાણા છે મજુર, કે મારે આરણુ ’. તે ફલાણાની જગાએ જમાઇનું, બનેરીનું, ભાખના સાળાનું અથવા બહેનના દિયર કે જોડનું નામ દઇએ, એમ ખોટા ખોટા લખનારા કરતાં હાય હાય ! આવાં ખાંચણાં ગાયાં હોય તો તો કાયાનું કલ્યાણ જ થાય તો ! પણુ ખરે ! વિજયાલક્ષ્મિ ! આજથી મને રોજ બબ્બે ચચ્ચાર ખાંચણાંના બોલ આપતાં રહેજો. એ તો ફરતાફરતાં, કામ કરતાં ગાવા-

જેવાં છે. મારા ધરવાળા તો સંમળીને ગાંડાપેલા થઇ જશે. એમને એવું કંઈ ગાઇએ તે બહુ ગમે છે. (પછી બંને જણીઓ ખાંચ-જીંના બોલ લઇ જોખતી જોખતી ઘેર જાય છે.)

સહિ સંજ પડવાથી પોતપોતાના ધરમાં રાંધવાખાવાની તૈયારી કરવા લાગ્યાં. બહારથી પુરુષો આવ્યા એટલે પરવારીને કથાનો સમય થવા આવ્યો એટલે એકઠાએકઠા આવવા માંડ્યાં. મનોહર તથા વિજયા પણ પરવારીને ખેડાં હતી.

બાળમુકુંદ—(સહિથી પરેલા આવીને જુએ છે તો કાંઈ નથી આવ્યું તેથી) ભતજી મ્હાડાજી ! હજી કાંઈ આવ્યું નહીં ? ચાલો હું હોકાડો કડટો આવું છું. આપને હવે પડવાડીને બેથા છે કે હજી વાડ છે ?

મનોહર—ના. હું તો પરવાર્યો છું. પણ સારું થયું તમે એકલા જ છો. માર તમને એક વાનું કહેવાનું છે. એસો. જીવો દાસ ! તમારી શુદ્ધિ સારી છે. તમારાં વાણી બોલવાનાં સ્થાન ? અર્ધાં સાબુત છે, તે છતાં તમે ત ની જગાએ ટ બોલો છો. ને ટને ખદલે ત બોલો છો; તે જ પ્રમાણે ડ નો ર ને ર ની જગાએ ડ, થ નો ઠ ને ઠ ને સ્થાને થ વગેરે બોલો છો. એ મને બહુ સારું લાગતું નથી. ખીમ્મને તો હસવાજેવું થતું હશે, પણ તે ડીક નથી. તેથી તમારી વાણી સુધારવા તમે રાજી છો કે નહિ ? જો તમે પોતે ધારશો તો તરત સુધરી જશે. બોલો જોઇએ મો...ટો...ખો...ટું...એ...ટો.

દાસ—(અચકાતાં અચકાતાં) મો...ટો...ખો...ટું...એ...ટો.

મનોહર—હા, હવે કેવું બોલાયું ! માટે એ પ્રમાણે હવે સંભાળીને બોલતા જજો, એટલે ધીરે ધીરે સુધારો થશે. બહુ દિવસનો અભ્યાસ પડ્યો છે, એટલે એકદમ તો નહિ જાય, પણ કાળજી રાખજો.

દાસ—કાલજી તો રાખું છું પત્ર સાંઠું આ...ડ...ત...પડી...છે તે બોલી જવાય છે.

મનોહર—ફિર નહિ. આ વખત જ તમે ઘણું સુધારીને બોલ્યા છો. એ તો જલદી સુધરી જશે. જાઓ ત્યારે સડોને હોકારો કરી આવો, એટલે જલદી આવે; પછી રાત્રિ જાય છે (દાસ જાય છે.)

વિજયા—તમે તો ઘણી ઘણીવાણી બંનેનો સુધારો કરવા માંડ્યો—ને શું ? પણ ખરે, એ બચારાને બોલ્યા વિના રહેવાનું નથી. ને, બોલે છે ત્યારે બોબકું, તે સડોને હસવું તો આવે છે; પણ એમને બંનેને બોટું લાગે માટે દાખી રાખીએ છીએ. પણ હવે આપની

કૃપા થઇ છે એટલે ધીરે ધીરે બધો સુધારો થઇ જશે, ચંચળનો સ્વભાવ તો આ ચાર દિવસમાં ખરૂં પૂછો તો બહુ જ સુધરી ગયો છે હો; તોપણ બધ્યો બહુ દહાડાનો પડ્યો સ્વભાવ છુટવો બહુ જ કઠણ છે.

મનોહર—(જરા હસતાં) એ બધાનો સુધારો થવાનો છે, પણ તારો સુધારો થતાં થતાં આંખમાં પીયા આવવાના છે. હજુ તું બોલે છે તે વખતે તારો બધ્યો સ્વભાવ ઝટ આવીને ઉભો રહે છે.

વિજયા—(હસીને , જુઓ આપ એમ કહો છો, પણ આજ ત્રણ ચાર દહાડે એ શબ્દ બોલી હઇશ. ને એમ વારુ છેક એક દહાડે તે બધું શી રીતે મટે ? તમે તો જાણો એક ઘડીમાં મટે તો સાહે !

મનોહર—અરે એ વિના પણ તારાં બોલેલાં વાક્યોમાંએ એક સરખો ઢંગ ક્યાં હજી આવે છે ! તોપણ હું તો કહું છું, જાણશ છે તને કે આજ પાંચ દિવસમાં તારા ધણા દુર્ગુણો તેં છોડ્યા છે, અને હજુ છોડવા ઉપર તારો પ્રયત્ન પણ જારી છે.

વિજયા—હું આપની કૃપાથી બોલવામાં ફરીને બોલું, તો તો હકું નહિ, પણ આપ મારૂં હાસ્ય કરી કાઢો છો, અને ઉપરાઉપરી મારા દોષ કાઢો છો, ત્યારે હું ગભરાઇ જાઉં છું, તેથી કામઠેકાણા-વિનાનું બોલી જવાનું હશે. પણ હવે ધીરે ધીરે સુધરીશ. કેમકે આપ ઘડી ઘડી મારા દોષ કાઢો છો, તે હું ધ્યાનમાં રાખું છું; અને વળી એકલી બેસું છું ત્યારે પણ હું મારા દોષને મારી મેળે શોધી કાઢું છું. આટલું કરતાં જ્યારે સુધારો નહિ થાય, ત્યારે પછી નસીબનો વાંક ! કેમ ખરૂં કે નહિ !

મનોહર—નસીબનો વાંક તો હીક જ છે, પણ ખરો વિચાર કરીને કાળજીથી ચાલે, તો તેનો સુધારો થયા વિના રહે જ નહિ. મને આશા છે કે એ ચાર માસમાં તારો સારો સુધારો થશે. તું તારા દોષને રોજ જોતી રહેજે. અને કોઇ તારો દોષ દેખાડે, તેનો રોષ રાખીશ નહિ, એટલે થયું; સમજણ પડી કેની !

વિકૃલજી—(દાઢરે ચઢતાં) કેમ ભટજી મહારાજ ! શું થાય છે ? પરવારને બેઠા છો કે વાર છે ?

મનોહર—પધારો, હવે કાંઇ વિલંબ નથી. દાસ સહીને તાકીય કરવા ગયા છે, તે આવે એટલે આરંભ કરીએ. (એટલામાં ભાગી-રથી, ચંચળ વગેરે સ્ત્રિયો તથા પુરુષો આવે છે.)

દાસ—(આવીને બેસતાં) હે વિસંભડ નાક ! (બેસીને) કેમ વિલંબજી ! સી ખબર છે ?

વિકુલજી—તમ દીકે વધારે ખુશીમાં છીએ. કેમ, સહિ આવી ચુક્યાં કે વાર છે ?

દાસ—આવનાડ ટો સહિ આવી ચુકું છે. એ ટો પેલા ડગાડકાને ને હજીવનને કહેટો આવ્યો. સાલાઓની ધડમાં બેથાં બેથાં ભુદ્ધિ બીગડે. કહ્યું કે અકડમીયો ! બબ્બે ધડો આવટા જાઓ. મદમાખીની પેથેમ સંસાડમાં સું વલગી રહો છો ? ટારે બોલ્યા કે આતીએ છીએ. મેં કહ્યું, ટમારી હાંન પોચે ટો આવજો બાવા ! અહિં કંઈ જોર જૂલમ નહી. કેમ ભતજી ! બોલ્યા નહિ ? જોતું કહ્યું ? જીવો વિચ્છલજી ! એ ટો સહિ ભગવટનો ખેલ છે. ને મનમાં કારન છે. આ ટમારો પરાસી બેટીનો બાપ જોડલ, માંચીમાંનો માંકન, ગઢાવૈટર કરીને મરે છે, પન એક ડહારો સુખે બેથેલો મેં જોયો નહી. સું ટમને વાટ કહું ! હું ટો એતલું જોતુંછ કે ‘જખ ડીનોનાથ કીલ્પા કડે, ટખસખ બની આવે.’ કેમ ! વિચ્છલજી ! બોલ્યા નહિ ?

વિકુલજી—ખરી વાત છે. પણ જીઓ દાસ ! શરીર, મન અને વાણીવડે બીજાનું બહું ઇચ્છવું એવો સહિનો ધર્મ છે, માટે એને કહ્યું એટલે તમારો ધર્મ તમે બજાવ્યો. હવે તેના ભાગ્યમાં હશે તો આવશે. બાવા કામમાં આવવું એ કંઈ સહેલું નથી, પૂરાં પુણ્ય હોય તો બને છે. હશે, હવે આપણું ચલાવવા દો; આપણો વખત નકામો જાય છે.

દાસ—હા ભાઈ ! બોલો ‘સડગુડેવજી જે.’ [સહિ જખ બોલે છે. દ્વારકાદાસ, હરજીવનદાસ, તથા ત્રીજીજીવણદાસને આવ્યા જોઈ] આવો બીજીજીવણદાસ ! ટમે પન ખડા ભાએગસાલી છો, ટમને પન મેં જીમ પાડીંટી, પન કાઈ બોલ્યું નોંડું. બેસો ભાઈ સહિ; આવો વખટ ફડો ફડીને નહી આવવાનો. કેમ સેક ! બોલ્યા નહિ ?

*હરજીવનદાસ—જીઓ તમને કહું શેક ! આ સંસારનું તમને કહું કેવું કામ છે જો, તમને કહું મરનાં સુધી પન તમને કહું હિયું આવવાનું નથી, સાલો ‘સઈનો દીકરો જીવે તાં સુધી સીવે’ તમને કહું, જીઓ આ સાસતર પુરાન તમને કહું તે પણ બામનો રાત દાહાડો વાંચે છે તમને કહું, પન સહિ નસીયપરમાને સમજે છે, તમને કહું, કેમ દવારકા ! જોડું છે ?

દ્વારિકાદાસ—હા, જે છે તે કહેવતવાલી વાત. ‘નર ડેસ ગયો

*હરજીવનદાસને વાક્યમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ‘તમને કહું’ એવું બોલવાની, તથા દ્વારિકાદાસને ‘જે છે તે’ બોલવાની અને ત્રીજીજીવણદાસને ‘તથાકી’ (તહીંબગડી) બોલવાની કુટેવ છે.

પરડેસ ગયો, પન બાથમવના કોડી ના પયો ' ને છે તે. પરમેસરની કિરપાવિના ને છે તે કળર ઉપાય કરો. પન ને છે તે પથ્થર-ઉથર પાની. અરે, આ જીવોની ને છે તે આ પાંચ ધરનું છેડું નથી. પન ને છે તે પાંચ દહાડાથી કયા ને છે તે ચાલે છે, પન આજે સેઠ આવીને કહ્યું તારે ને છે તે જાણ્યું. કહ્યું ચાલો બચ્ચા ! સેઠ ને છે તે કહેવા આવ્યા તો જવું ને છે તે. કેમ બીજજીખન ! મેં ને છે તે તમને એ જ કહ્યું કેની ?

ત્રીજજીખણદાસ—હા જ તો. તમે તંધ્યાડી મને બૂમ પાડી તારે મેંકું તંધ્યાડી જવું જ જોઇએ. આડી તંધ્યાડી હું હમના જ વાલુ કરીને તંધ્યાડી ઉઠ્યો. મેંકું ચાલ તંધ્યાડી તંયાકુ આઇને જાઉં, તંધ્યાડી. જ્યાં પંચ તાં પરમેસડ છે જ. આડી આજે તંધ્યાડી આખો દહાડો રખડપટ્ટી તહીયાડી પોંકી છે. પન કહ્યું, ધરમનું તંધ્યાડી કડાનું નામ સાંભળ્યું કે તંધ્યાડી કહ્યું ગયા પાકી તંધ્યાડી ના ચાલે. કેમ સેઠ ખરું કે ખોટું ?

દાસ—આમ જીવો, એ બહુએ ખડું, પન સેઠ માડા, ધડમાં એથા જીલ્લિ ઘટે છે; માટે આ ભતજીમાવાળેવા સટપુડસનું કડમન કડવું, ને ટેમના મેના બે બોલ સાંભલવા, ટેમનો સમાગમ કરટા જવું. આ માડા જેવા સાલા બજુચકપાસે બેસીને સી કમાની કવાની છે ? લોકનાં કડમનંદન ટો છે ટેડી કહું છું કે જીઓ ' સાથ ધડી ધડકી ને બે ધડી હડકી ' સમજ્યા કેની ? અહિં ટો પોટપોટાનું ટપાસવાળી વાત છે ! જીવો, જ્યાં સુઠી આપના કુડગુનને સોઢીને મેડાન મક્યા નહી, ટાંસુઠી સોલે સોતકી કાચી જનજો. કેમ ડવા-રકા ! સમજન પરી કેની ?

દ્વારિકા—હા, ને છે તે સેઠ ! તમે ને છે તે ખરું કહો છો.

દાસ—બોલો સી કુંજબિહાડીલાલકી ને. માપ કડજો, ભતજી આડાજ ! મેં આતત્રી આડકઠામાં સઉનો વખટ આલ્યો ટે.

મનોહર—કંઈ ચિંતા નહિ. પાંચ માણસ મને ત્યાં એમ પથ્થ હોય છે. બોલો ' સદ્ગુરુદેવકી જય. ' (સઉ બોલે છે.) કહો વિકૃતજી ! કાલે કયાંથી રહ્યું છે ?

વિકૃતજી—' દરેક ઊઠકીએ વિશેષ કરીને માતાની તથા ઊઠકરાએ વિશેષ કરીને પિતાની આજ્ઞા પાળવી, તથા બીજી સવળી મોગ્ય સેવા કરવી; જેથી તેનું આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણ થાય છે ' ત્યાંથી રહ્યું છે.

મનોહર—લક્ષ્મી માતા પાછાં બીજે દિવસે કામથી પરવારીને પોતાની છોકરીઓને પાસે બેસાડી મોટી છોકરી સરસ્વતીને કહે છે.

લક્ષ્મી કહે છે: હે દીકરી સરસ્વતિ ! મેં તને ગઇ કાંદે માઆપની સેવા છોકરીએ કરવાવિષે દુઃકામાં કહ્યું છે. હવે કહું છું કે જે પ્રમાણે છોકરીએ પોતાના પીઝેરમાં રહીને માઆપની સેવા કરવી, તેજ પ્રમાણે વિશેષ કરીને સાસરામાં રહીને સાસુસસરાની સેવા કરવી. તેમાં છોકરાએ પોતાના આપની સેવા કરવી વિશેષ યોગ્ય છે. વહુએ પોતાની સાસુની સેવા માતાના પ્રમાણે કરવી. તે સાસુ આપણા ઉપર માતાના જેટલું હેતુ ન રાખે, તોપણ આપણે તેનો દોષ નેત્રે નહિ. કારણ કે સાસુ તથા સસરા એ ધર્મનાં માઆપ છે; માટે તેમના દોષ નેત્રાથી પાપી થવાય છે.

હે શાણ્ણી છોકરી ! માઆપ, તથા સાસુ સસરાવિના બાળપણમાં છોકરીને ગુરુ પણ સેવા યોગ્ય કહ્યો છે. ત્યાં એવી નીતિ છે કે બાળું કરીને તો માઆપે છોકરીને વિદ્યા બણાવવી તથા દરેક કામને સ્ત્રીબ્રવુ, તેથી તે ગુરુપણું પણ માઆપને વિષે જ ઘટે છે પણ કદાચિત્ માઆપથી તેમ નહિ બને, તો એ છોકરીને કોઇ વિદ્યાનુ ધર્મ તથા નીતિને જાણનાર વૃદ્ધ અથવા ઉત્તર વયના અચરણર આજ્ઞાને સોંપી વિદ્યા અપાવવી. પણ પ્રથમ અવસ્થાવાળા તથા નીતિધર્મથી રહિત વિદ્યાનુ પુરુષપાસે વિદ્યા બણાવવા સોંપવી નહિ. જ્યારે છોકરીને દશ પૂરાં થઇ અગિયારમું વર્ષ પ્રવેશ થાય, તે સમયે તો માતાપિતાએ અનેક અગત્યનાં કારણસર પણ પોતાની પુત્રીને અન્ય પુરુષના સહવાસમાં^૩ ન રાખવી. બનતા સુધી તો મૂળથી જ કોઇ બણેલી તથા ગૃહસ્થનાં ધર્મકર્મને જાણનારી સાધ્વી^૪ સ્ત્રીપાસે જ છોકરીને વિદ્યા વગેરે બાળતોની કેળવણી અપાવવી જોઇએ. તે કોઇ ઉપાયથી નહિ જ મળી શકે. તો પુરુષપાસે વિદ્યા અપાવવી; અને અગિયારમું વર્ષ બેઠા પછી તો જરૂર જણાયાથી કુલવતી પતિવ્રતા સ્ત્રીની સાથે વિદ્યા વગેરે જ્ઞાનાં અનેક ધર્મકર્મને જાણવા તેનો સંબંધ કરી આપવો. જ્યાં સુધી છોકરો બણતી હોય ત્યાં સુધી તેણે પિતાની પેઠે ગુરુની આજ્ઞા પાળવી, તથા તેમના ધરનાં સામાન્ય^૫ કામકાજમાં પડેથી બનતી સેવા કરવી, અગિયારમું વર્ષ થયા પછી તે લૌકિક વિદ્યાના^૬ આપનાર ગુરુની એકાંતદેશમાં રહીને સેવા કરવાનો અધિકાર નથી. માત્ર આપણી માતા તથા સાસુની સમીપ^૭ રહી તેમની

૧ ધરડા. ૨ છોકરાઊંચાવાળા. ૩ સોળતમાં. ૪ સારા ગુણવાળી. ૫ સાધારણ. ૬ બ્યવહારની વિદ્યાના. ૭ પાસે.

આગ્રાપ્રમાણે ચાલવું. જદ્દ ગુરૂની પિતા તથા સસરાની પેઠે ઘટિત સેવા કરવી.

હે સારાં લક્ષણવાળી ! હવે સ્ત્રીજાતિને આ લોકમાં સેવવા યોગ્ય સવંચી શ્રેષ્ઠ પોતાનો પતિ છે, તેની સાથે કેમ વર્તવું, એ વાર્તા મેં ધણી વખતે તને પાછળ કહી છે, તોપણ ધણી અગત્યની બાબતને ફરી ફરી કહેવાથી વધારે દઢ થાય છે માટે, અને તે આ પ્રસંગને લગતી હોવાથી ટુંકમાં કહું છું, તે તું જરૂર ધ્યાનમાં રાખજે. બીજી સઘળી બાબતકરતાં આ વાર્તા ધણી જ ઉપયોગની છે. જ્યારથી સ્ત્રીજાતિ પતિને સ્વાધીન થાય ત્યારથી તેણે પોતાના ધણીને ઈશ્વરજેવા જાણી તેને વિધિથી પૂજવાનો અભ્યાસ રાખવો. ત્યાં ધણી અકુશળ મનુષ્યોનું એવું મત છે કે “ સ્ત્રીએ પોતાના ધણી-ઉપર મનમાં પ્રીતિ રાખવી, તેની મરજી સાચવવી, અને તેની આગ્રા પાળવી એ જ સેવા છે, જેથી દુઃસ્વચ્છ વગેરે સાધનથી પૂજ કરવાની જરૂર નથી. ” પણ આ તેમનું મત પુખ્ત વિચારનું નથી. માત્ર કાચી બુદ્ધિવાળાં માણસનો આ વિચાર છે. તેથી કુળચાન્ન વિચારવાને એ મતને પ્રમાણ? અથવા કિમની જાણશે નહિ અને વિધિથી પૂજ કરવાનો દૈવિક કુળચત્રી સ્ત્રીએ નિયમ રાખવો. હવે સરસ્વતિ ! એ વિવિધ પૂજ કરવામાં જ લાભ છે, તે પણ ટુંકમાં કહું છું તે તું લક્ષમાં રાખજે.

સકથા ગહેલાં તો પતિની સમીપ જઈ પૂજ કરવાથી તે પતિનો મનમાં ડર હોય છે, તે બાગી જાય છે, તથા ધીરે ધીરે પરસ્પરને બોલવાનો મહારો થાય છે, તથા એક બીજાના ઉપર મૂળથી જ પ્રીતિની દૃષ્ટિ બંધાઈ જાય છે, તથા એક બીજાના ગુણદોષની સમજણ પડે છે, તથા ધણીનો તથા સ્ત્રીનો કેવો અને કેટલો નજીકનો સંબંધ છે તે જણાય છે, તથા પૂજ કરનાર સ્ત્રીની વૃત્તિઓ રોજ ધણીના અભિમુખરે રહે છે; તેમ જ કોઈ કારણસર એક બીજાને બોલવાનું થઈ હોય અને તેથી એક બીજાને ક્રોધ ચઢ્યો હોય તોપણ, ‘પૂજ કરીને આવું’, નહિ તો નહિ’ એવો તે સ્ત્રીનો નિયમ હોય છે, માટે તે સ્ત્રીને પૂજ કરવાની તથા તે પતિને કરાવવાની જરૂર પડે છે. અને જ્યારે તે સ્ત્રી પૂજ કરે, ત્યારે તેણે અંતમાં પોતાના ધણીને વિનયથી પગે લાગવું પડે છે, તે વખત સ્ત્રીનો જમરા રોષ સ્ત્રીએ મુંઝવો પડે છે; અને વિનયથી નમનાર તે અજાણકાઉપરનો તે કુળચાન્ન પતિનો પણ ક્રોધ ઉતરી જાય છે, કારણ કે મરીબીઓ આ

જગતમાં સહને વશ કરી શકાય છે. વળી હે સરસ્વતિ ! પૂજા કરવાના નિયમથી તે સ્ત્રીપુરુષની એકબીજા તરફ દોરાએલી વૃત્તિઓ રહેવાથી ધીરે ધીરે એકબીજાના સ્વભાવ મળતા આવે, એવો શુણ્ઘ બંધાતો જાય છે; જેથી પાછળથી તેમનો મજબૂત થયેલો પ્રેમ કોઈ દિવસ પણ તૂટતો નથી. ‘ પૂજા નહિ કરવી ’ એવા મતના ઓછી શુદ્ધિના માણસોનો વિચાર બુદ્ધભરેલો છે. કારણ કે મૂળથી તે આપણા લોકના રિવાજપ્રમાણે ચોક્કસ વિચાર કર્યા વિના છોકરા છોકરીને પરણાવવામાં આવે છે તેથી તેમજ તેમનું પુખ્ત વય થતાં સુધી એકબીજાને મળવા અથવા બોલવાનો પણ અભ્યાસ હોતો નથી તેથી, તેમની વૃત્તિઓ નિકટ સંબંધથી બંધાતી નથી; અને પાછળથી સહવાસ થાય, ત્યારે બંનેના ગુણ, પ્રકૃતિ^૧ તથા કેળવણી ભુદ્ધિ હોવાથી એકબીજાને અનુકૂળ લાગ્યે જ પડે છે, અને ગુણ તથા પ્રકૃતિ મળતાં આવતાં નથી, તેથી એકબીજાને વારંવાર વિરોધ^૨ થાય છે; અને વિરોધ થવાથી પરસ્પરને બોલવાનો પ્રસંગ આવે છે. તેમાં પુરુષની સત્તા પોતાના ઘરમાં હોવાથી અગ્રવાન છે, અને પારકા ઘરમાં આવેલી તે સ્ત્રીની સત્તા નિમ્નેષ છે. તેથી તે પુરુષ અમળાને મારે છે, તથા કઠોર વચનો કહે છે, તથા ન સહન થાય એવી ગાળો પણ દે છે; જેથી ઉપાયવિનાની તે સ્ત્રી સહન કરે છે, પણ તેનું મન મૂળથી એકતાને નહિ પામેલું હોવાથી તેના ઉપર રોષ રાગે છે; અને એક વાર મન ખેદ પામે છે, તેના વિરોધી સંસ્કાર^૩ તેના મનમાં બંધાઈ જાય છે; જેથી વારંવાર તેવો વિરોધ થવાનો પ્રસંગ આવે એટલે તેના મનમાં પડેલો છપ પાકી થતી જાય છે. હે દીકરી ! આ જગતમાં મોટામાં મોટા પડેલા ધા ઓસડથી રુઝે છે, પણ કડવા વચનથી પડેલો ધા કોઈ ઉપાયથી રુઝાતો નથી. તેથી રાજ કઠોર શબ્દો તથા ગાળ ખાતારી અમળા પોતાના મનમાં ઘડી ઘડી ખેદ કરે છે, એકાંતમાં રડીને શોક કરે છે, તથા પોતાના પતિનું ભુકું ઇચ્છીને તેના ઉપર વૈર બાધે છે. પત્ની તે વૈર અનેક કારણથી વધે છે, એટલે એકબીજાની પ્રાંતિ છેક ઓછી થતાં એક બીજાસાથે ક્રોધમાં આવીને અણધરતા શબ્દો બોલે છે. તેથી તે પતિ ગુસ્સે થઈને આખરે તે સ્ત્રીને મારે છે; અને એ પ્રમાણે અનેક વાર માર ખાતાર સ્ત્રી નિર્વજજ^૪ તથા નિર્વંધ^૫ થઈ જાય છે. તેથી તે પોતાની મરજી પ્રમાણે નકારે રસ્તે આવે છે, જેથી પરિણામે

તે પુરુષ તેને પોતાના ધરમાંથી મારીને કાઢી મૂકે છે. આવી લોકમાં
 અનેની કચ્છેલી થાય છે, એટલું જ નહિ પણ અને જણ નકારે રસ્તે
 ચાલનાર થવાથી અને કુળનાં સવળાં માણસો આ લોકમાં અપકી-
 તિને પામે છે, અને મુઆ પછી નરકમાં પડે છે. માટે હે દીકરી !
 હું એ જ કહું છું કે કુળવાનની છાકરીએ તો પોતાના ધણી વિ-
 ધિથી પૂજા કર્યાવિના સાસરે રહેતાં સુધી જમવું નહિ એવો નિયમ
 રાખવો જોઈએ. જ્યારે આપણો પતિ દૂર દેશ કે ગામ હોય ત્યારે,
 તથા આપણે પૂજા કરવાને અયોગ્ય અવસ્થામાં હોઈએ ત્યારે માત્ર
 પૂજા કર્યાવિના મનમાં આપણા પતિને સંભારીને તેને મનથી પગે
 લાગીને જમવું, પણ પાસે હોય ત્યાં સુધી તો ગમે તેમ થાય પણ પૂજા
 કર્યાવિના જમવું નહિ. હે સરસ્વતિ ! આપુરવડું મૂળથી જ સરખા
 વિચાર તથા રૂપચૂરું જોડું તો સંસારમાં લાખે કે કરોડે એકાદ
 ભાગ્યે જ મળી આવે છે. તેથી સવળાં ઘેરને મૂળથી ધણીઉપર મનમાં
 પ્રીતિ રાખતા વગેરે ઉત્તમ ગુણો આવતા જ નથી. માટે તેમણે પૂજા
 કરવાનો નિયમ રાખવો જરૂરના છે. વળી જે ધણી પૈસાવાળો હોય,
 શરીરે મુખી હોય, સ્ત્રીને ઉંચા પ્રકારનાં લૂગડાં ધરેણાં વગેરેથી મુખ
 આપતો હોય, તથા સ્ત્રીને મરજી સાચવતો હોય તેના ઉપર સ્ત્રીની
 પ્રીતિ જણાય એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કેમકે પોતાની મરજીપ્રમાણે
 પૂરું પાડનાર પતિઉપર તો સવળાં સ્ત્રી પ્રીતિ કરે છે. પણ જ્યારે
 તે જ પતિ એ સ્ત્રીની ઇચ્છાપ્રમાણે મુખ આપી શકતો નથી, ત્યારે
 તે સ્ત્રીના કુળવાનપણાની તથા પ્રીતિની પરીક્ષા પડે છે. આ લોકમાં
 કેટલાક કાચી છુદ્દિના પુખ્ત તથા કાચા વયના પુરુષો પોતે સ્ત્રીને
 અનુકૂળ ચાહે છે, તેથી તે સ્ત્રી જ્યારે તેમના ઉપર પ્રેમ દેખાડે છે,
 ત્યારે તે અવિચારી માણસ એમ મિથ્યા માની લે છે કે મારી સ્ત્રી
 મારા કલા પ્રમાણે ચાહે છે, અને મારા ઉપર પ્રીતિ રાખે છે. એ મા-
 નવું કેવું છે કે જેમ સૂકું હાડકું ફૂતરું હાંત મારીને ચાવતા જાય
 છે, ત્યારે તે ફૂતરાના પોતાના મુખમાંથી લોહી નીકળે છે, તે લોહીને
 તે સ્વાદ લે છે, અને હાડકાને વારંવાર ચાવે છે, અને એમ માને
 છે કે આ હાડકામાંથી લોહી મને મળે છે. આ જેમ સૂકા હાડકાને
 આવનારું ફૂતરું પોતાના લોહીને ચારી સુખદાતા માને છે, તેમ આ
 મૂર્ખ માણસ પોતે સ્ત્રીને અધીનર ચાલીને પ્રીતિ દેખાડીને અનેક
 દુઃખ સહન કરે છે, અને જીવંતી એમ માને છે કે મારા દુઃખમાં
 રહીને પ્રીતિ રાખે છે, આ પ્રમાણે માનનાર પુરુષ જ્યારે તેની ઇચ્છા—

પ્રમાણે ચાલવા શક્તિવાન નથી હોતો, ત્યારે તે માથે ચઢાવેલી મૂર્ખ સ્ત્રી એને ન સહન થાય એવા અનેક પ્રકારનાં દુઃખ દે છે, તથા અપ્રીતિ દેખાડે છે; તોપણ એ મૂર્ખ ચેતતો નથી, અને કદાચિત્ ચેતે છે, તોપણ પહેલેથી જમડેલી કેટલીક વાતનો પછી દુઃખે કરીને પણ સુધારો થતો નથી. આખો જન્મ પસ્તાવો કરીને તે મોતને જ પામે છે, અને તેવી સ્ત્રીઓ પણ અનેક પાપ કરે છે, તથા અનેક દુઃખો ભોગવી મરણપછી પણ નરકમાં દુઃખને જ ભોગવે છે. માટે હે કુળદીપક^૧ દીકરી ! તું તો જ્યાં સુધી પતિના સમીપ હોય ત્યાં સુધી તેમની પ્રસન્નતાપ્રમાણે વિધિથી અથવા તો હુંકામાં પણ રોજ પૂજા કરજે. ત્યાં વિધિથી એટલે પાટલો વગેરે ચોખ્ખું આસન તથા સઘળા સામાન તૈયાર કરીને પતિની અનુકૂળતાપ્રમાણે તેમને વિનંતિ કરી બોલાવવા, તે આસનઉપર બેસાડીને પ્રથમ જમણા પગનો અંગુઠો ઘોષ્ટને તે જળ પીવું, પછી ચંદનને પગે, મસ્તકે અથવા કપાળે વાવું,^૨ તથા ફૂલને ચઢાવવાં. ધૂપ અને દીવો તો પહેલેથી તૈયાર કરી જ મૂકેલા જોઇએ. પછી પૂજા થઇ રહી કે જમવાની આજ આજજ મૂકી પ્રીતિથી જમાડવા. જમાડ્યા પછી મુખવાસ એટલે પાનસોપારી વગેરે જે હોય તે આપવું, અને પછી તેમનાં ઉઠ્ઠિચ્છસહિત તેમની આજ્ઞા માગીને પ્રસન્ન ચિત્તથી જમવું. હે દીકરી ! જ્યારે પતિની પ્રકૃતિ અનુકૂળ ન હોય, અથવા કામની ઉતાવળ હોય તો ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ, દીપ વગેરેની કાંઇ વધારે જરૂર નહિ રાખરી. માત્ર ચરણોદક^૩ લેઇને થાળ જમવાની મૂકીને નમસ્કાર કરવો, અથવા ખરી અડચણે દૂરથી માત્ર નમસ્કાર કરીને પછી આજ્ઞા માગી જમવું. આ હુંકામાં પૂજનનો વિધિ જાણવો.

હે સદાચરણવાળી ! આ સંસારમાં આપણે અજળા જાતિને પતિવિના સઘળા વ્યવહારમુખનું કારણ, બીજું કાંઇ જ નથી. માટે પરમાર્થમુખના સાધક^૪ સદ્ગુરુ તથા પરમેશ્વરને જે જે પ્રકારે સેવવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે આપણે વ્યવહારમુખના સાધકે^૫ પોતાના ધણીને ધણી પ્રતિથી સેવવા જોઇએ. ધણીએ પોતાના સેવકરૂપ સ્ત્રીસાથે કેમ ચાલવું, વગેરે વાર્તા આજળ પતિના સેવ્યના ધર્મમાં ક્લીશ. પણ હમણાં તો તારા ધર્મને તું બરાબર જાણીને તેને પાળનારી થજે, નહિ તો આ અમારી કરેલી સઘળી સેવા ફાકટ જઇને તું અધોગતિએ એટલે દુઃખને આપનારા નીચ લોકને પામીશ, એટલું

૧ કુળના દીવારૂપ. ૨ જમાડવું. ૩ એંકું. ૪ ચરણ ઘોષ્ટ પાણી. ૫ સાધી આપનાર. ૬ સાધનાર.

જ નહિ, પણ આખા કુળને લાંછન લગાડનાર થઇશ. માટે હે સુપુત્રિ ! તું સાવધ રહી આ મારા વચનોને ત્યજશ નહિ.

રાજ સવારમાં ઉડીને પતિને પગે લાગીને સાસુ હોય તો તેની મરજી પ્રમાણે કામમાં પ્રવેશ કરવો, અને સાસુ ન હોય તો આપણે સ્ત્રીજાતિએ કરવાનાં સધળાં કામને કરવાં. ત્યાં સૌથી પહેલાં પોતાના કેશને સમારી બીજા કામમાં લાગવું. આપણે સ્ત્રીજાતિએ ચોટલો છૂટે મૂકીને કદાચિત્ પણ ફરવું નહિ. કારણ કે છૂટે ચોટલો મૂકી ફરનાર સ્ત્રીના મસ્તકઉપર યમના દૂતનો વાસો રહે છે. વળી છૂટા ચોટલામાંથી વાળ ખરે છે, તે વખતે પાણીમાં, લોટમાં, કે બીજા ખાવાપીવાના પદાર્થોમાં ઉડીને પડે છે, અને તે માણસના ખાંધામાં આવે છે, તો પ્રસંગે ગળામાં ખાંસી વગેરે રોગોને પેદા કરે છે. તેથી ચતુર સ્ત્રીએ તો અંબોડો વાળ્યાવિના ધરમાં કે બહાર ફરવું જ નહિ. છૂટે ચોટલે ફરવાની ચાલ નીચ લોકને કદાપિ રુચે તો ભલે પણ આપણને ઘટતી નથી. વળી હે દીકરી ! આપણો સ્ત્રીઓનો એવો સ્વભાવ છે કે જ્યારે માથું ચોળીએ છીએ ત્યારે જ્યાં સુધી વાળ બીના હોય છે ત્યાંસુધી સૂકવવાના વિચારથી તેને છૂટા મૂકી ફરીએ છીએ; પણ તે વધારે સારું નથી. નાહ્યા પછી એક સ્થળે બેશીને અથવા ઉભાં રહીને કોરા વસ્ત્રથી સારીપેટે વાળને લૂછવા, અને પછી તરત એક લટને ગાંઠ બાંધી રાખવી, અને જ્યાં સુધી તે જગાથી આઘાં પાછાં ન જઇએ, ત્યાંસુધી સધળા વાળ છૂટા મૂકવા. પણ જ્યારે આળુઆળુ કામમાં પ્રવેશ કરીએ, ત્યારે પોપો અંબોડો વાળી ફરવું, અને એક છૂટી લટને ગાંઠ બાંધી રાખવી. વળી એક જગાએ બેશીએ, ત્યારે કેશને મોકળા કરી સૂકવીએ. આ રીત સારી છે. પણ આખો દિવસ છૂટે ચોટલે ધરમાં ફરવું તથા સધળું કામ કરવું, એ રીત બહુ જ નકારી છે. માટે હે દીકરી ! તું સંભાળીને ચાલજે.

પોતાનાં શરીરનાં દાંતબુપાણીવગેરે કામથી પરવારીને ચોકસીથી કચરા વાળવા, વાસણ માંજવાં, પાણી માળવાં, રસોઇ કરવી, સર્વને જમાડવાં વગેરે સધળાં કામ તને પાછળ કહ્યા પ્રમાણે ઉત્તમ રીતે કરવાં; અને જે આપણું ગરીબ સાસરું હોય, તો દળવું, ખાંડવું વગેરે મહેનતનું કામ પણ કરવાનો અભ્યાસ રાખવો. એથી પણ શરીર કસાઇને મજબુત થાય છે. એ પ્રમાણે ધરનાં સધળાં કામ કરતાં છતાં વારંવાર આપણા ધણીની પ્રીતિ શી રીતે વધારે થાય, એવા વિચારને કરતા જવું; તથા પતિને જોઈતાં જરૂરના કામને તેમની મરજીપ્રમાણે કરી આપતાં જવું; આજસ તો બિલકુલ રાખવું નહિ.

નવરાશનો વખત મળી શકે એમ હોય તો પતિપાસે બેસી પ્રીતિનાં વચનથી તથા અનેક ઉપાયથી તેમનું મન આનંદ પામે એવી રીતે કરવું, કારણ કે પુરુષને ઘર ચલાવવામાં જેવું સંકટ છે, તેવું બીજા કોઈને નથી. સઘળા સંસારતાપથી તપેલા તે આપણા પતિને દરેક વાતમાં ધીરજ આપતાં તેને અનુકૂળ રહીને હાર્યવિનોદ એટલે પ્રીતિ-વડે હસી બોલીને તેમનું મન સંતોષને પમાડવું, આ જગતમાં પ્રીતિ પાત્ર? સ્ત્રી તથા બાળક, પુરુષના મનના સઘળા જીજ્ઞાસા પરિતાપને મટાડી શાંતિનાં આપનાર છે. માટે તેમને સુખ ઉપજે તેમ જરૂર કરવું. કેટલીએક મૂર્ખ સ્ત્રીઓનો એવો સ્વભાવ હોય છે કે પોતાના પતિને દુઃખના સમયમાં ઘણો તિરસ્કાર કરે છે, તેની પાસે પ્રીતિથી બેસતી નથી, અને તેને થતી પીડા મટાડવા પ્રીતિથી ઉપાય પશ્ય કરતી નથી, તથા તેના કમાએલા પૈસાને પણ પોતાને કબજે રાખીને તેને દુઃખના વખતમાં તે પૈસામાંથી બિલકુલ ખર્ચ કરવા દેતી નથી, તથા તેના પરિતાપને શમાવનારાં પ્રીતિનાં વચનો પણ બોલતી નથી, તથા તેની મરજી સાચવી સેવા પણ કરતી નથી; પણ ઉલટી તે પાપણી પોતાના મનમાં એવા વિચાર કરે છે તથા તેને મુખે આવી કહે છે કે જુઓ, આ તમારો મંદવાડ તો કેમે ક્યો મટતો નથી. આટલા આટલા દહાડા થયા, પણ એવું ને એવું. રડ્યો આવો મંદવાડ તો કોઈનો જોયો નથી ! તમે તો જનમના માંદા રહ્યા તે જરાસુધીર. તમારા મંદવાડનો કંઈ પાર આવવાનો નથી. આ બે મારી જણ્યો છે, તેએ બળા, એમાં ને એમાં પૂરી થવાની ને ચારે દહાડે તમારું માથું દુખ્યું તે દહાડે આ છોકરીની ને મારી રાંડની માડી વલે છે ! ના, ના, ઘરમાં તે કંઈ પૈસા વિચાય છે ? એક વરસે પૂરું કમાવાનું નહિ ને ચાર વરસ ખાટલે પડીને આવું, એ તે રાંડનું શી રીતે પહેચિ ? આ છોકરાનાંએ નસીબ પુટેલાં છે. કોઈ શું કરે ? આ ઘરમાં ફલાણું નથી, ઢીકણું નથી, વજેરે દુષ્ટ વચનો—દુઃખનો વધારો થાય એવાં—બોલે છે, પણ તેને ધીરજ આપતી નથી. વળી કેટલીક દુષ્ટ સ્વભાવની સંખિનીઓ તો આથી પણ એવાં કઠોર વચનો બોલે છે કે આ તું તો મરવા પડ્યો છે, તે તને કંઈ આગળ પાછળનું બાન છે કે રાંડને આ દરતા કેમ થતું હશે ? કંઈ તારી પછાડી અમારે સહને મરવાનું નથી ! તું જનમનો માંદો તે મારી છાતીએ બળતી હૈયાસમડીએવો ! મુઓ મરતો નથી ને મચિા મૂકતો નથી ! કમાવા જવું પડે એટલે માંદા થઈને પડ્યા. પણ આ ઘરમાં હોળી ઉડી છે, તેવું કંઈ બાન છે ?

ધણીએ માંદા પડે છે, પણ આવા રડયા રોજના માંદા તે કેમ ખ-
માય ? મરે તોએ છૂટકા થાય કે સુખે બેસીએ તો ખરાં. આ વગેરે
જાતીતોડ વચનો બોલીને તેના સામું પણ જોતી નથી, તો સેવા કર-
વાની શી આશા ? હે દીકરી ! આવી દુષ્ટ સ્ત્રિયોને સાપણી જાણુવી.
તેને ઘરમાં રાખીને પાળવી પણ ન જોઇએ. તોપણ વિચારો
સંસારભારને વહેનારો બળદિયાસરખો પુરુષ તેના ઉપરથી મમતાને
ચક્રોતો નથી, અને પાછો મજૂરી કરીને મરતાં સુધી સુખને સ્વપ્નામાં
પણ જોતો નથી. પિકાર છે એવાં સ્ત્રી તથા પુરુષોને ! એમના
કરતાં તો પશુનો જન્મ પણ સારો કે ગ્રાસું કરીને એક બીજાને
અનવસ્થાની કાળજી રાખવાની નથી. આવાં સ્ત્રીપુરુષ સંસારમાં હોય
છે, તેનું કારણ સારી કેળવણી નહિ એ જ છે, આટી જે છોકરા
અથવા છોકરી સહથી પહેલાં ઉત્તમ માતાપતા હાથથી કેળવાયાં છે,
તથા ગુરુના હાથથી કેળવાયાં છે, તથા પછી સદગુરુને શરણ થયાં
છે, તેમનામાં આવા વિચાર સ્વપ્ને પણ ઉડતા નથી, અને પોત-
પોતાના ધર્મ જાણી પરસ્પર પ્રીતિથી રહી આખો જન્મ સુખમાં
અને આનંદમાં જ કાઢે છે; પછી તે મરીય હોય કે પૈતાદાર, પણ
મરતાંસુધી પોતાના ધર્મને છોડતાં નથી. એવાં માણસો પરમેશ્વરની
પ્રીતિ મેળવીને આ દુઃખના ભરેલા સંસારદરિયાને તરી જાય છે.
માટે હે દીકરી ! આ મારાં શીખામણનાં વચનને મરતાં સુધી ભૂલીશ
નહિ, અને પતિને ઈશ્વરની પેઠે પ્રીતિથી પૂજજે.

માત્ર પૂજ કરવી એ જ પતિની પ્રીતિ મેળવવાનો ઉપાય છે
એમ નથી, પણ સર્વ પ્રકારે તેમની મરજી સાચવવી. તેમનું મન
કદી પણ નારાજ થાય એવું કરવું નહિ. પતિએ શરીરથી કરવાનું
કામ કહ્યું હોય, અને આપણું શરીર સારું ન હોય તો ધણી નમ્ર-
તાથી તેમને કહેવું કે ‘ મારા શરીરને આજ અમુખ છે, માટે આ
કામ મારાથી થઇ શકતું નથી. તે આપ હાથ કરજો. ’ અથવા એ
જ પ્રમાણે કામ ન થવાનું બીજું જે કાંઇ કારણ હોય તે કારણ
જણાવીને દીનતા દેખાડવી. પણ કુળવતી અમળાએ પ્રાણ જતાં
સુધી પણ પોતાના ધણીઉપર ક્રોધ કરવો નહિ, તથા રોષ રાખીને
તેમના સામે મોં ચઢાવતું નહિ, તેમ જ વિરોધ મનમાં રાખવો
નહિ, અને ઉપર દેખાડવો પણ નહિ; કારણ કે આપણા સર્વ બ્યવ-
હારસુખને આપનાર પતિને ઈશ્વરની પેઠે જાણ્યા છતાં જો તેમના
ઉપર આપણે વિરોધભાવ દેખાડીએ, અથવા મનમાં ધરીએ, તો

આપણી કરેલી પૂજા વગેરે સેવા ફાકે જાય છે, અને અપરાધી મુક્તિ મેળવી શકે. માટે હે આપણી સુતા ! સઉથી અગત્યની વાત પતિની દરેક મરજી સંભાળવી એ છે. તેમાં તું આજસ કે અભિમાનથી કાંઈ દિવસ પણ ચૂક કરીશ નહિ.

આ પ્રમાણે ધણીની સેવા કરતાં છતાં તે ધણીના દોષ કે અવગુણ આપણા જાણવામાં આવે તો તેથી તેને અપરાધી મણી તિરસ્કાર કરવો નહિ, પણ બને તેવી મુક્તિઓ રચીને તે પતિના કુરુણ હૃદયે એવો પ્રયત્ન કરવો. પણ તેનાથી વિરોધ કરીને અધર્મથી સુખ મેળવવાની પાપરૂપ ઇચ્છા આપણે સ્વપ્નમાં પણ રાખવી નહિ. કારણ કે પાપજીવિનાં માણસ કદાપિ તરત સુખને દેખે અથવા માની લે, તો પણ થોડા વખતમાં તે પાપીને પાપનું ફળ દુઃખ આવે છે તે જન્મસુધી હકતું નથી, એટલું જ નહિ પણ જન્મોજન્મ નડે છે, માટે રાજ સવારમાં ઉઠીને પરમેશ્વર તથા પતિપાસે એ જ માગવું કે મને માઠી જીવિ આપશો નહિ. આવી રીતે ચાલનાર સેવકરૂપ સ્ત્રી જરૂર પતિની પ્રીતિપાત્ર થાય છે.

હવે હે દીકરી ! જ્યારે આપણને પ્રજા થાય, ત્યારે તે છોકરા તથા છોકરીરૂપ પ્રજાસાથે વર્તવાના માઆપના ધર્મને પણ ધુંકારાં કહું છું. ત્યાં છોકરાંપ્રતિ માતાપિતાનો ધર્મ એવો છે કે જ્યારે છોકરાં સમજવાયોગ્ય વયનાં થાય કે તરત તેમને પોતપોતાના ધર્મને અનુસરીને ચલાવવા માંડવાં. ત્યાં કેટલીક મૂર્ખ માતા તો છોકરે બોલવા શીખે કે તેની પાસે તેના બાપને ગાળો દેવડાવે છે, અને કામ પડેથી તારા બાપને આમ કહે, તેમ કહે એવા બોટા શબ્દો શીખવી બાપના સામે બોલાવે છે. તે જ પ્રમાણે ધણા અકલવિનાના બાપ હોય છે તે હેન દેખાડવાનિમિત્તે છોકરાંને શીખવે છે કે “તારી માને કહે કે રાંડ બોડી ! રાંડ ગધેડી !” આવા નકારા બોલો બોલાવે છે અને એક બીજાસાથે નીતિથી ચલાવતા નથી. વળી મા છોકરાંને શીખવે છે કે ‘જ તારા બાપને માર;’ ને બાપ શીખવે છે કે ‘જ તારી માને માર,’ આમ થતાં તે છોકરાં મૂળથી જ માઆપને મારવાની કેળવણી લે છે. તે પછી મોટાં થાય છે ત્યારે ખરેખર મારે છે, અને તે મૂર્ખાં માઆપ પાછળથી રડે છે, ને છોકરાંનો વાંક કાઢે છે કે આ નકારાં ઉઠ્યાં. પણ મૂળ પોતાની જાણને જાણતાં નથી. વળી એ જ પ્રમાણે આડોશીપાડોશી ને સગાં-વહાલાંને મારવા તથા ગાળ દેવાનું શીખવે છે, અને તે છોકરાં તેમ

કરે છે, ત્યારે સામા રાજ થાય છે. આ દેવ બહુ જ ધિકારવા-
ળેય છે. માટે કુળવાન માયાપે પોતાનાં ઓકરણિ આવી કુદેવ
પાડવી નહિ.

હે સારી સમજણુવાળી ઓકરી ! કુળવાન માયાપે તો પોતાનાં
ઓકરણિ સમજણુ આવસ માંડે ત્યારે માએ, ઓકરણિ બોધ કરવો
કે ' જા, હાથ જોડીને તારા બાપને પગે લાગ. ' લાંબો બોધપર
સૂઝને પગે લાગ. ' ' હાથ જોડી પગ ઉપર માથું મુક. ' એવો
બોધ જ કરવો એમ નહિ, પણ તેની પાસે રાજ સવાર સાંજ તે
પ્રમાણે કરાવવું; અને બાપે તે ઓકરણિ શીખવવું કે ' આ પ્રમાણે
જ તારી માને હાથે જોડીને પાપે પડ. ' આમ પરસ્પરનું માન વધા-
રોને ઓકરણના મનમાં મૂળથી જ પૂજ્યભુક્તિનો ઉદય કરવો જો-
ઈએ; તથા બોક્ષતા આવડે ત્યારે તેને નકારા શબ્દો નહિ શીખવવા,
પણ પરમેશ્વરનાં નામ શીખવવાં, કે જેથી બાપો દિવસ તે કલ્યા-
ણકારો કેશબદેના ઉચ્ચારથી તેની વાણી તથા મન ધીરે ધીરે સુધરીને
પવિત્ર એટલે દોષરહિત થાય. એ જ પ્રમાણે માયાપે પોતાનાં સર્ગ
તથા પાડોશી વગેરેની સાથે નકારી વર્તણુક ન શીખવતાં તેમના
દરજાપ્રમાણે વર્તવા તેમને ફરજ પાડી શીખવતાં રહેવું; જેથી
તેની બંધાતી ભુક્તિ જ સારા પાયાઉપર રચાય છે, અને અંતસુધી
પણ તેવા સારા જ સંસ્કારવાળાં રહે છે. વળી હે સરસ્વતિ ! તે
ઓકરણિ સમજણુ આવતી વખતથી જ માએ બાપની તથા બાપે
માની પૂજ કરતાં શીખવવું જોઈએ. રાજ ઓકરણ સવારમાં નહાય
કે તરત તેમને પૂજ કરવાની દેવ પાડતી. પૂજ ક્યાં વિના ખરાબ
નહિ એવો નિશ્ચય તેમના મનમાં દૃઢ સ્થાપવો; જેથી તેમને અભ્યા-
સવડે માયાપમાં ઇશ્વરભુક્તિ અથવા પૂજ્યભુક્તિ દૃઢ થાય છે. જો બાપે
ઓકરણિ કોઈ કામ કરવાનું કહ્યું અને તે આડું થાય, તો માએ તેનું
ઉપરાણું લઈ બાપની આજ્ઞા ભંગ કરવાની દેવ શીખવવી નહિ. પણ
તે બાળકને શીખરી, સમજરી, તથા લય દેખાડી મુક્તિથી તેની
પાસે તે પિતાની આજ્ઞા જરૂર પળાવરી; અને તે જ પ્રમાણે માનું
વચન પાળવાને પિતાએ ઓકરણિ જરૂર શીખામણુથી ફેળવવાં જોઈએ.
જો માનું વચન ન પાળીને ઓકરણ બાપના પક્ષમાં જાય, તો બાપે
તેની હકને મદદ આપવી નહિ; અને બાપના સામે થઈને ઓકરણ
માતાપાસે આવે, તો તેણે પણ તે ઓકરણના મતને ટેકો આપવો

૧ આ પૂજ કરવા યોગ્ય છે એવી. ૨ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ.
૩ સુખ કરનારા. ૪ અસરવાળી. ૫ તરફેણ.

નહિ. આ સધળું છતાં વખત બે વખત બાળક ન માને એવી હક કરે, તો માઆપે તેને નિર્દય થઇ મારવું નહિ, કે ગાળા દેવી નહિ: પણ જરા વખત જવા દઇને પાછું સમજાવી તે કામ કરાવવું, નહિ તો પછે લગડાવીને માફ માગતાં શીખવવું, પણ આપણું વચન ન પાળ્યું એમ જાણી ક્રોધથી તેના ઉપર એદરકારી દેખાડવી નહિ, તેમ જ માર તથા ગાળ દેવાની ટેવ પણ રાખવી નહિ. આ પ્રમાણે માઆપસાથે વર્તવાની ઉચ્ચ નીતિ શીખવવી એટલું જ નહિ, પણ કાકા, કાકી, તથા મોટા ભાઇ, ભોળાઇ વગેરે વડિલની સાથે પણ સારી રીતે વર્તવાની ટેવ શીખવવી જોઇએ.

વળી આપણા લોકમાં આ કાળમાં માઆપની સેવા છોકરાં મોટપણે નથી કરતાં તેનું એ પણ કારણ છે કે છોકરાને નાનપણથી જ કેડમાં બાંધીને મંદિરમાં અથવા દેવજોમાં લઇ જઇને તેને શીખવે છે કે પછે લાગ. આ આપણાં માઆપ છે, એ પરમેશ્વર છે. કહે કે ‘માફે સાફે કરજો, મારાં મા ને બાપ !’ આ રીતે છોકરાંને શીખવે છે, પણ ખરાં માઆપ પોતામાં ઇશ્વરબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય એવી નીતિને શીખવતાં નથી. તેથી એવો પરિણામ નજરે પડે છે કે ઘરમાં માઆપને મારે દુઃખ દે, જૂદો રહીને તેમને ખાવા પણ ન આપે, અને મંદિરોમાં જઈને ધણા રૂપૈયા ખર્ચ કરે. બીજો લોકને દેખાડવા ધર્મ કરે, અને તેમાં પોતાનું કલ્યાણ માને, પણ મૂળથી ટેવ નહિ હોવાને લીધે, તેમ જ માઆપ છે એ જ આ જગતમાં આપણું ખરૂં દેવ ન છે, એમ પહેલાંથી દઢ નહિ થયેલું હોવાને લીધે ખરાં સેવ્ય માઆપ છે, તોપણ તેમને દુઃખ દઇને બીજા કુપાયોથી આપણું કલ્યાણ માને છે. તેથી હે દીકરી ! સારી સમજણનાં માઆપે તો સૌથી પહેલાં પોતાની પૂજા કરાવી છોકરાંને કેળવવાં. પછી પોતપોતાના પાળેલા ધર્મપ્રમાણે છોકરાંને મંદિર અથવા દેવજોમાં લઇ જવાં હોય તો લઇ જવાં. તેમાં કાંઈ વધારે વિરોધ નથી. પણ માઆપને દુઃખ દઇને તથા માઆપની સેવા છોડી દઇને લોકમાં ધર્મત્મા કહેવડાવવા જે માત્ર પરમેશ્વરની સેવા કરે છે, તેની ઉપર પરમેશ્વર પણ પ્રીતિ કરતા નથી. માટે છોકરાનું કિત વિચારનાર માઆપે તો છોકરાંને માઆપમાં જ ઇશ્વરબુદ્ધિવડે સેવા કરતાં શીખવવું; એ વિના પરમેશ્વરને પ્રસન્ન કરવાનો બાળો ઉત્તમ માર્ગ નથી.

ન્યારે છોકરાંની વાણી બરાબર ખુલે, ત્યારે તેમને બહુવા માટે જાણમાં મૂકવાં. ત્યાં આજસુ, કોથી, વિદ્યા પૂરી નહિ જાણનારો, નિર્દય, લોભીઓ, કામો, બ્યવહારનીતિમાં અકુશળ, પ્રથમ શીખનાર

બાળકોને શીખવવામાં ઉપયોગી યુક્તિઓને ન જાણનાર, તથા બાળકની પ્રીતિ ન મેળવી શકે એવો, તથા મનનો મેલો, પાપાચરણમાં પ્રીતિવાળો, આ વગેરે દુષ્ટ લક્ષણોવાળો ગુરુ હોય, તેનો ત્યાગ કરીને ઉદ્યોગી એટલે એક વાર શીખવ્યા છતાં ન આવડે અને ફરી પૂછે તો તેને વારંવાર પ્રીતિથી શીખવવામાં એકદને ન માનનાર, શાંત સ્વભાવવાળો એટલે અપરાધની ક્ષમા આપવામાં કુશળ, સારા ગુરુ પાસેથી વિદ્યાને વિધિવત્ શીખેલો, દયાવાળો એટલે છોકરાંની શક્તિનો વિચાર કરીને બહુતારૂપ બાર મુકનારો, સંતોષી એટલે પૈસાદાર તથા ગરીબના છોકરામાં બેદલોવાને ન રાખનાર, સ્વાર્થશુદ્ધિરહિત એટલે છોકરાંપાસે જૂઠાજૂઠા સારામાઠા પદાર્થો ભાગવાની ઇચ્છા વગરનો તથા તેમને બહુવામાં વિદ્યારૂપ પોતાના ખાનગી કામમાં રોકી રાખવાની ઇચ્છાવગરનો તથા વ્યવહારનીતિને જાણનારો એટલે માળાપે છોકરાં સાથે તથા છોકરાંએ માળાપસાથે, ગુરુએ બાળકસાથે અને બાળક ગુરુસાથે, તેમ જ બીજા પરસ્પરના વ્યવહારના સંબંધવાળાએ એક બીજાસાથે કેમ ચાલવું એ વાર્તાને જાણનારો, વિદ્યાગુરુના કામમાં કુશળ એટલે નાનાં, મોટાં, તથા ઉત્તમ, મધ્યમ, મંદશુદ્ધિવાળાં, તથા આરંભ કરનાર અને વિશેષ બણેલાં, તથા ગરીબ અને ઉચ્છૃંખલ, સદ્ગુણી અને દુર્ગુણી વગેરે છોકરાંઓનાં શરીર તથા અંતઃકરણની પરીક્ષા કરીને તેમને જૂદી જૂદી યુક્તિથી બહુવામાં ભોમિયો, તથા સર્વજનપ્રિય સ્વભાવનો એટલે સઘળાં બાળકોના મનમાં મારા ઉપર ગુરુની ધણી કૃપા છે એવો ભાવ પેદા કરનાર, તથા બીજે દિવસે છોકરાંને નિશાળે જવાની પ્રીતિ કાયમ રહે એવી બાળકસાથે પ્રેમશુદ્ધિથી સખાભાવનેર જોડનારો, તથા મોકળા મનનો એટલે જે આ થોડા વખતમાં હું છોકરાંને બહુાવી દઈશ તો પછી મારી આવક જતી રહેશે એવું ધારી શક્તિમાન બાળકનો મિથ્યા ધણો કાળ ન બગાડનારો તથા આ વિદ્યા જે હું પૂરેપૂરી શીખવી દઈશ તો પછી મારો ગુરુભાવ કાંઈ રહેશે નહિ એમ જાણી બાકી અંશ ન રાખીને વિદ્યા બહુાવનારો, તથા સ્વધર્મોચરણી એટલે પોતાનું હિત વિચારી છોકરાંના હિતને ન બગાડનારો તથા ચોરી, વ્યભિચાર, જુદું બોલવું વગેરે પાપારૂપ આચરણવિનાનો તથા માતા, પિતા, ગુરુ, ઈશ્વર અને સદ્ગુરુ એ ઇષ્ટોની પૂજા કરવારૂપ પોતાના ધર્મને જાણી પાળનારો, આ વગેરે અનેક સારા લક્ષણથી ભરેલા ગુરુને પોતાનાં છોકરાં વિદ્યા બહુાવવા કુળવાન માળાપે સોંપી આપવાં. નહિ તો ગમે તેમ પેટ-

ભારા ગુરુને સોંપાવાથી બાળકો અનેક દુર્ગુણને શીખે છે, અવિદ્યાનું રહે છે, તથા બીજા અગણિત ગેરફાયદા થાય છે. માટે જોવા જોઇએ તેવા સારા ગુરુપાસે બાળકોને વિદ્યા અપાવવી એ પણ માયાપોતું સુખ્ય કામ છે.

વળી હે નીતિમાન છોકરી ! વિદ્યા આપ્યા પછી છોકરી, સ્ત્રી-જાતિના દરેક ધરબ્યવહારવગેરે જાણવાયોગ્ય કામોમાં કુશળ થઇ છે કે નહિ, એ વાર્તાની માતાએ તપાસ કરવી; તથા છોકરો પોતાનો બ્યવહાર ચલાવવા યોગ્ય વિદ્યાને રૂઝે પ્રકારે ભણ્યો છે કે નહિ તથા સદ્ગુણી થયો છે કે દુર્ગુણી, એ વગેરે વાર્તાની પિતાએ રૂઝે પ્રકારે તપાસ કરવી જોઇએ. ત્યાર પછી કન્યાનો આકર્ષી બાર વર્ષની ઉંમરમાં વિશદી ત્રિશ વર્ષના પતિસાથે વિવાહ કરવો. મતજ્ઞ એ છે કે વિશ વર્ષની ઉંમર થાય ત્યારે છોકરાનું લગ્ન કરવું. કારણ કે એટલી ઉંમરમાં તે છોકરાનું રૂપ, ગુણ, સામર્થ્ય સર્વે ઉધાડું જણાઇ આવે છે. અને છોકરીને બાર વર્ષસુધીમાં પરણાવવી. આ કાળમાં તો યાત્રિની રૂઢિપ્રમાણે છોકરાને ફરી કન્યા મળશે કે નહિ એવા ભયથી છેક નાનપણમાં પરણાવે છે, અને ખોટા રૂઢિમાર્ગથી ઘણી વખતે એમ જોવામાં આવે છે કે કુળવાનના મોટી ઉંમરના છોકરાને કન્યા મળતાં વિલંબ પણ થાય છે. આ દુષ્ટ રિવાજથી કેટલાંક વિચારવંત માબાપ પણ છોકરાને કન્યા નહિ મળશે એવા ભયથી નાનપણમાં લગ્ન કરે છે, અને પાછળથી વિપરીત થવાથી ખેદને પામેલાં દેખાય છે, અને છોકરીને પણ ફરી સારો વર કે ધર મળશે કે નહિ એવા વિચારથી છેક બાળપણે ગુણ તથા દોષનો વિચાર કર્યાવિના પરણાવે છે, તથા વરનાં રૂપ, ગુણ, વય વગેરે લક્ષણોની પાકી તપાસ કર્યા વિના દીકરી આપે છે, તેથી પણ તે આપનાર, લેનાર, તથા છોકરી એ સઘળાં પાછળથી મોટા દુઃખનો અનુભવ કરી શત્રુ-દિવસ અગ્નિની પેઠે પરિતાપને દેખે છે. આથી આ સંસારમાં ઘણા ગેરલાભ થાય છે. પણ ઉપાયને ન જાણનાર પ્રાણીઓ દુઃખનો ભોગ થયાવિના રહેતાં જ નથી.

હે દીકરી ! આ સંસાર દુઃખનો દરિયો છે, એવું મોટા પુરુષો મૂળથી કહેતા આવ્યા છે, તેમ જ સંસાર એ સુખની ખાણ છે, એમ પણ ઘણા પુરુષો કહેતા આવ્યા છે. આ બે વાતમાં ખરું શું, અને ખોટું શું, એ વિષે સંસારના સુખદુઃખનો વધારે અનુભવ કરનારા અગુર પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ પોતાની શુદ્ધિ તથા વિચારના પ્રમાણમાં સારી રીતે નિશ્ચય કરે છે. પણ ન્યાયથી તોણ કરવા જઇએ

તો મારા વિચારપ્રમાણે જાને વાર્તા બરાબર અને અનુભવસિદ્ધ^૧ છે. ત્યાં સદિચારને નહિ પામેલાં એવાં, તથા કુળવાન્ અને વિદ્વાન્ મામાપ, ગુરુ તથા સદ્ગુરુવડે નહિ કેળવાયલાં એવાં મંદમાત પ્રાણિને તો આ સંસાર મૂળથી તે ટાચસુધી દુઃખના કુંગરજોવો દેખાય છે; અને ઉત્તમ માતા પિતા, ગુરુ, તથા સદ્ગુરુવડે અનેક પ્રકારના ઉપાયથી કેળવાએલાં શુદ્ધિમાન્ પ્રાણિને તો આ સંસાર સુખની ખાણ છે, એમ લાગે છે. તોપણ આ સંસારને વિશેષે કરીને સુખરૂપ અથવા દુઃખરૂપ કહેવામાં તથા માનવામાં જે મોટાં કારણો છે, તે સમજવા સરખી તો હજી તારી શુદ્ધિ થઈ નથી; પણ સાધારણ રીતે તું સમજી શકે તે પ્રમાણે હમણાં કહું છું, તે તું એક ચિત્તથી સાંભળીને મનમાં લખી રાખજે, અને ખપ પડે તે વખત એ સમજીશી સુખી થજે. સકેથી પહેલાં તો આ સંસારને વિચારવાનું પુરુષો દુઃખનો દરિયો શા માટે કહે છે તે સાંભળ. હે શુદ્ધિમાન્ સરસ્વતિ ! આ જેના ઉપર આપણે હરીએ કરીએ છીએ તે ધરતી, તથા આ ઉપર આકાશમાં દેખાય છે એ સૂર્ય ચંદ્ર, તથા એ વિનાના બીજા મંડળ, યુત્ર, ગુરુ, શુક્ર, શનિ, રાહુ, કેતુ તથા એ વિના નાના, મોટા સઘળા તારા, તથા આ પૃથ્વીઉપર વસનારાં માણસ, પશુ, પક્ષી તથા બીજા જીવો, તેમ જ ઝાડવગેરે અનેક નાનામોટા પ્રાણીપદાર્થોનો જથ્થો, એ સર્વ સદાકાળ રહેતાં નથી, અને પાણીના રેલાની પેઠે વહ્યા જ કરે છે, મતલબ કે જન્મ પામે છે, પછી કેટલોક કાળ દેખાય છે, અને પછી મરી જાય છે. આ પ્રમાણે નિરંતર વહ્યા કરનાર પ્રાણીપદાર્થના સમુદાયને^૨ સંસાર કહે છે. એ સંસાર જેવો છે તેવો સદા રહેતો નથી, માટે એને દુઃખરૂપ કહ્યો છે. અને વહેતો છે-માટે જ એનું નામ ડાહ્યા પુરુષોએ સંસાર પાડ્યું છે. હવે વહેતા સંસારને દુઃખરૂપ કહેવામાં એ કારણ છે કે આ દેખાતી ચીજોમાં જે જે ચીજને આપણે જોઈએ છીએ, ને તે સાચી છે એમ આપણા મનમાં જાણીએ છીએ, તે તે વસ્તુ આપણને મળે તો સાફ એવું આપણને મન થાય છે, અને તે મેળવવાને આપણે મહેનત કરીએ છીએ. તે મહેનત કરવામાં પણ આપણને ધણું દુઃખ વંડવું પડે છે. મહેનત કરતાં છતાં જ્યારે તે વસ્તુ આપણને મળતી નથી ત્યારે ફરી ધણું દુઃખ થાય છે. અને જો મળે છે તો તેને સારી રીતે ભોગવવાની ઇચ્છાવાળાં આપણે મંદવાડ અથવા તો બીજાં અનેક કારણોને લીધે તેને ભોગવી શકતાં નથી, ત્યારે પણ તે મેળવેલા પદાર્થને જોઈ

જોઇને દુઃખ ભોગવીએ છીએ, અને પછી તે પદાર્થ અને આપણે બંને વહેતાં છીએ, તેથી જો આપણે તેને મૂળને મરીએ છીએ, તો આપણે દુઃખ ભોગવતાં મરીએ છીએ અને જો તે વસ્તુનો નાશ થાય છે તો આપણે જીવતાં સુધી તેના વિયોગમાં તે વસ્તુને સંભારી સંભારીને દુઃખ ભોગવીએ છીએ. આથી એમ જણાયું કે આ સંસાર અવિનાશ નથી માટે દુઃખરૂપ છે.

હવે સંસારને સુખની ખાણ કહેવામાં એવો વિચાર છે કે જેમાંથી જૂદા જૂદા પ્રકારે સુખનો જથ્થો આપણને મળે તેને સુખની ખાણ કહીએ. ત્યાં આ સંસારમાં ઉત્પન્ન થએલાં સઘળાં પ્રાણીઓને, ભોગ ભોગવનાર ઇન્દ્રિયોને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તેવા, આપણી રુચ્છાનુસાર ખાવા, પીવા, ઝોઢવા, પહેરવા, તથા બીજા અનેક પ્રકારના સઘળા ભોગ મળી શકે છે તથા તે તે ભોગથી આપણને સુખ દેખાય છે, તથા મનાય છે; માટે અનેક ઇલાતિના ભોગથી સુખનો અનુભવ કરાવનાર આ સંસાર છે, તેથી એને સુખની ખાણ માની છે. વળી આ સંસારમહેલાં સઘળાં પ્રાણીઓને મનુષ્યશરીરદ્વારા સદ્-ગુરુની કૃપાથી તથા આપણને મળેલા સદ્વિચારની સહાયતાથી ક્ષણે ક્ષણે નાશને પામી જનારા આ વીષયોથી રહિત આપણા મૂળ સ્વરૂપનું સુખ મળી શકે છે. મતલબ એ કે જેનો બીજા વિષયભોગથી આપણને આનંદ આપનાર આ સંસાર છે તેનો તે આપણા મૂળ આનંદસ્વરૂપની ઈત્રીતિરૂપ જાણપણના આનંદને આપનાર છે. માટે વિષયો તથા પાનર્વિષયો એ જે પ્રકારના સુખને જણાવનાર આ સંસાર, સુખનો સમુદ્ર છે એમ વિચારવાનું સત્પુરુષો કહી ગયા છે, એ વાર્તા ખોટી નથી. પણ હે સારી જુદિવાળી શાણી છોકરી! જેમ આ લોકમાં આપણને મોટા દુઃખને તથા મોતને આપનાર સોમલ, અરીણ, વછનામ, ઝેરકચોલા વગેરે જૂદા જૂદા ઝેરી પદાર્થો છે, તથા સોનું, રૂપું, ચાંદી, તાંબુ, કચ્છ, હીરા, મોતી વગેરે ધાતુરૂપ પદાર્થો છે, તે જો અવિવેક તથા અવિચારથી ખાઈએ તો મોતપર્યંતનાં મહાભારત દુઃખને આપનાર થાય છે, અને એ જ પદાર્થો જો સારા વિવેક અને વિચારથી અને અનુભવી પુરુષોની સમજણથી ખાધામાં આવે છે તો મોત અથવા દુઃખને મટાડી ઉઘટાં સુખને આપનાર થાય છે; તેમ આ સંસાર પણ સદ્ગુરુની સહાયતાવડે સદ્વિવેક અને સદ્વિચારથી ભોગવવામાં આવે તો સુખની ખાણ થાય છે, નહિ

૧ નાશને નહિ પામનાર, ૨ રુચ્છાપ્રમાણે. ૩ તરેહના ૪ અનુભવરૂપ ૫ વિષયરહિત ૬ મોટાં.

તો એ જ સંસાર દુઃખનો દરિયો જણાય છે. માટે હે સરસ્વતિ ! સંસારને ભોગવનાર સધળાં વિવેકી પ્રાણીઓએ સદ્ગુરુની સદાયતા-વડે સદ્વિવેકને પામી સાચી યુક્તિથી સંસારને ભોગવવો, જેથી દુઃખ નહિ પામતાં અંતે સુખસ્વરૂપ પરમેશ્વરને જ પમાય છે.

હવે કેવા વરને સારાં માળાપે દીકરી પરણાવવી, જેથી છોકરી તથા માળાપ સુખી થાય એ વાતોને ટુંકામાં કહું છું તે સાંભળ. આપણા લોકમાં ધણું કરીને બાર વર્ષથી મોટી કન્યા કરતા નથી; તો તેને વિશ્વ વર્ષનો વર જોવો, અને ખરી અડચણ આવે તો ધણીમાં અણી ત્રિશ વર્ષનો જોવો, પણ એથી મોટા સારો જાણવો નહિ. જીજ્ઞાસુ લોકો કે જેમાં વિશ્વ વર્ષના કન્યાઓ થાય છે, તેમણે પણ ત્રિશ વર્ષનો વર જ જોવો જોઈએ. કાંઈ બમણો અથવા અદીગણો મોટો એટલે ચાળીશ કે પચાસ વર્ષના ન જોવો જોઈએ; કારણ કે તે અયોગ્ય વિવાહ ગણાય છે. ખરી આર્પણના કાળમાં કમતીમાં કમતી કન્યાકરતાં પાંચ વર્ષ મોટા જોવો, અને ધણીમાં ધણી પંદર વર્ષ મોટી વયનો વર જોવો. પણ એથી નાનોમોટો જોવો, એ અણપટલું છે. ત્યાં એકલું વય જોવું એમ નથી, પણ રૂપ, ગુણ, કુળ તથા બળ એ સુદાં પાંચ વસ્તુ જોવી જોઈએ. આપણી છોકરીના રૂપથી લગભગ સમાન અથવા સારો રૂપવાળો જોઈએ તથા ગુણ એટલે વિદ્યા, વિનય, વિવેક, વગેરે સારા ગુણોવાળો અથવા તો આપણી છોકરીથી અધિક ગુણવાળો ન હોય તો સાધારણ રીતે સરખા ગુણનો હોવો જોઈએ; તથા કુળ એટલે તેનાં માળાપ તથા તેના મોસાળની આશરે ચાર પેઢીસુધીમાંના માણસો નહારાં આચરણ એટલે પાપકર્મને કરનાર ન હોવાં જોઈએ. કારણ કે માળાપના ગુણ છોકરામાં થોડા ધણા પણ હોય છે. તેથી તેના માળાપની ત્રણ ચાર પેઢીસુધીમાં અધર્મી પ્રાણી થયાં હોય, તો તેને નીચ કુળનો જાણી બનતાં સુધી તેને દીકરી આપવી નહિ; તથા બળ એટલે શરીર સારું, નીરોગ જોઈએ, તથા પોતાનો વ્યવહાર ચલાવી શકે એટલું ધન મેળવવાને શક્તિમાન એવા બુદ્ધિમળનો પણ જોઈએ, તેમ જ માળાપ વગેરે આબુબાબુનાં સારી ચાલનાં, અને સુખી અવસ્થાનાં જોઈએ. આ સધળું બળમાં ગણાય છે. એ સર્વ ન મળે તોપણ શરીર સારું તથા નીરોગ હોવું જોઈએ, અને વ્યવહારપુરતા પૈસા મેળવવાની શક્તિવાળો તે હોવો જોઈએ. આ વિના તે પુરુષનાં તથા કન્યાનાં સામુદ્રિક લક્ષણ એટલે શરીરના વિભાગોસહિત આકૃતિ તથા તેમાં

જન્મથી જ પડેલાં સારામાં યિહૂન જોવામાં આવે છે; તેમ જ તેની જન્મકુંડળીમાં પડેલા મહોથી તેના જૂતભવિષ્યનાં લક્ષણો તેનામાં સિદ્ધ કરી શકાય છે; તેવડે પણ માળાપે પોતાથી બનતી ચોકસી કરવી. આ સામુદ્રિક તથા જ્યોતિષને કેટલાંક માણસો ખોટા વહેમજેવા ગણે છે. પણ શુદ્ધિમાન પુરુષોના મનથી તે ખોટા છે એમ નથી. તોપણ એ વાર્તા ધણો ઝીણી સમજણની છે. માટે હાલમાં તને કહેવાની જરૂર નથી. પણ કહેવાની મતલબ એટલી જ કે માળાપે છોકરીને પરણાવવા પહેલાં અનેક વાર્તાનો વિચાર કરવે, અને પછી ચોગ્ય જણાય એટલે તેને વિધિવડે કન્યાનું દાન કરવું. આ પ્રમાણે પોતપોતાની શુદ્ધિઅનુસાર તથા પોતાના વિશ્વાસવાળા ડાહ્યા માણસોના વિચારપ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી કન્યાનું દાન દીધા પછી તે છોકરીનાં સાસુ, સસરા, અથવા પતિની નાની ઉમર હોય તો તેના બીજા ભરોસાદાર રક્ષકરે મોટા બાઈ, ભોળમં, કાકા, કાકી વગેરે, અથવા પુખ્ત વયનો પતિ જે ક્ષણે તે છોકરીને પોતાને ઘેર લેડી જવાની ઇચ્છા દેખાડે, તે જ ક્ષણે ગમે તેવી (માત્ર છોકરીના શરીરે અસહ્ય પીડાવિનાની) અડચણ હોય તોપણ તેને વિદાય કરવી; અને છોકરી શરીરે દુઃખી હોય, અને તે લોક તેને ઔષધ વગેરે કરવાના નિમિત્તે^૧ તેડી જાય તોપણ મોકલવી; અને જો રાખવી, તો તેમને ખરું કારણ દેખાડી તેમની પ્રસન્નતા હોય તો જ રાખવી, નહિ તો જવી હોય તેવી તેમને સ્વાધીન કરવી, એ કન્યાના વડિલોના મુખ્ય ધર્મ છે. આ કાળે ધણા મુર્ખ માળાપ વગેરે છોકરીનાં વડિલો એવાં અવિચારી અને જીહવાળા^૨ હોય છે કે તે છોકરીના સ્વાર્થને બગાડે છે, અને પોતાની નજરમાં આવે છે તો જ તે છોકરીને તેને સાસરે મોકલે છે. પ્રસંગોપાત્ત^૩ તેનાં સાસુ, સસરા, તથા પતિને નારાજ કરીને પોતાને ઘેર છોકરીને રાખે છે. તેથી તે પતિ અથવા તેનાં માળાપ હાથમાં આવીને તેને તેડતાં નથી, અને વખતે બીજી કન્યાસાથે લગ્ન કરે છે; જેથી આ પરાધીન મરીબ છોકરીનો આખો જન્મ દુઃખમાં જાય છે. જ્યાં સુધી છોકરું બાળક હોય અથવા પુખ્ત સમજણવિનાનું હોય, ત્યાં સુધી તો તેના વડિલોએ તેનું હિત^૪ શેમાં છે તેનો વિચાર કરીને તે જ પ્રમાણે કરવું જોઈએ. કાંઈ વેળા વગર સમજણથી છોકરી હાં કરે કે ‘મારે તો હમણાં સાસરે જવું નથી.’ તો માળાપ વગેરે તેની

૧ અક્ષય પ્રમાણે. ૨ રક્ષણ કરનાર. ૩ ખમી ન શકાય એવી.

૪ કારણથી. ૫ ખોટી હાંવાળી. ૬ ધણી વખતે. ૭ કન્યાજી.

મરજી રાખવાને તેને મોકલતાં નથી. પણ તે વખતે માથાપે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે આ ઊકરીનું ખરું સુખ સાસરામાં જ છે, અને જો એના ન જવાથી એનાં સાસરીયાં કુભાશી, તો પાછળથી એને જ વધારે દુઃખ સહન કરવું પડશે; માટે જેમ બાળક ઊકરાને બળાત્કારે નિશાળે મોકલીએ છીએ તેમ ઊકરીને પણ જમરાઈથી તેને સાસરે મોકલવી એ માથાપ તથા બીજા વડિલોનો મુખ્ય ધર્મ છે. પોતાના ધર્મને તથા સંચારના સ્વરૂપને ન જાણનાર મૂર્ખ માથાપ પોતાની પરણાવેલી ઊકરી ઉપર ખોટો પોતાનો હક રાખે છે. કારણ કે તે કન્યાને સુપાત્રને જોઈ દાનમાં આપી દીધી છે. હવે જેમ દાનમાં આપેલાં ગાય, ધન, વગેરે પ્રાણિપદાર્થ ઉપર તે દાતાની કશી સત્તા રહેતી નથી, તેમ છતાં જો તે દાનમાં આપેલા પદાર્થ ઉપર સત્તા કરીને હક બજાવવા ગય છે તો તે દાનનો આપનાર મોટો પાપી ગણાય છે, તેમ આ ઊકરીને દાનમાં આપ્યા પછી હક કરનાર માથાપ પણ પાપી જ ગણાય છે. માટે હે સરસ્વતિ ! ઊકરીનાં વડિલોએ છેક લગ્ન કર્યા પહેલાં તેનાં સાસરિયાંની યોગ્યતા જોવી જોઈએ; અને જ્યારે આપણી ઊકરાને કોઈ પણ પ્રકારે દુઃખ થવાનો સંભવ નથી એવું અનુમાન નક્કી થાય, ત્યારે પછી પુત્રીને દાનમાં આપવી, અને દાનમાં આપ્યા પછી અપણો હક રાખીને તેનાં સાસરિયાં સાથે વારંવાર જુજ કારણસર લડી રડી વેર બાંધી આપણી ઊકરીને દુઃખ ઉભું થાય એવી ખોટી નીતિ વાપરવી, એ કુળવાન માથાપનું કામ નથી. માટે ઊકરીનાં સાસરિયાં નારાજ ન થાય એવી રીતે વર્તી ઊકરીને સાસરે મોકલવામાં કદી પણ આશા આવવું નહિ.

મનોહર કહે છે: આ પ્રમાણે બોધ આપીને લક્ષ્મીમાતા કહે છે, હે દીકરીઓ ! હવે અહિં સુધી સ્મરણમાં રાખજો. વળી આવતી કાલે વધારે કહીશ. એમ કહી પોતાને કામે લાગે છે. બોલો શ્રી સદ્ગુરુદેવજી જય. (સહ જય બોલે છે.)

વિકૃલ્લ—ધન્ય છે. આજની કથા સર્વોત્તમ થઇ છે. આવી રીતે ઊકરીઓ તથા માથાપ કેળવાય તો પછી દુઃખ શેનું ? પણ સાળાં અગ્નિ લોક પોતે સુધરે નહિ. તો બીજાને ક્યાંથી સુધારે ? જાણી પરમેશ્વરની ઇચ્છા છે તો, ભટજી મહારાજ ! આપની દયાથી અમલોકાનું મોટું કલ્યાણ થયું છે, અને હવે પછી પણ ચતાર છે. ઈશ્વર આપને ઈદીર્ઘ આયુષ આપે એ જ અમારી ઇચ્છા છે.

દાસ—ઓ વિચ્છલજી ! જો ખડું પુછાવો ટો હું ટો કહા સાંભલીને ડંગ હા જાઉં છું હો. જીયું નહિ. એકેકી વાટ કહે છે. પન કેવી, કે જાને કાલજમાં જાન માર્યું. ટે વાટ પણ કેવી ! બલા બલા હનંટરડીએ ના ન કહેવાય ! કેમ અલા ડવારકા ! આપજનમમાં સાંભલીંટી કહા આવી ? બોલ સાચેસાચું. સેક ! ટમારું સટકરમ આજથી ઉડે કયું છે એમ માનજો હો.

દ્વારકા—હા જી. આપને જે છે તે બરાબર કહો છો; ને જે છે તે આવી કહા તો જે છે તે મેં મારી ઉમરમાં જે છે તે સાંભલી નડી, જે છે તે. આજ કાન ઉધરયા છે તો જે છે તે આપની ડયાથી જે છે તે સમજાય છે કે જે છે તે આપને તો હજી જે છે તે માનસમાં પન જે છે તે નથી. કેમ જે છે તે હુરજીવન ! જે છે તે ખોટી વાત છે ?

હુરજીવન—જીવો શેક ! હું તમને કહું ધંધો બલો, ને તમને કહું આચને બલા તમને કહું. રાત દવારાનું તમને કહું જાન નથી રોજ તમને કહું ગદાવૈતરું કરવું ને તમને કહું પાપનો પોટનો તમને કહું ખાંધીને ઘેર તમને કહું આવીને ખાંધને તમને કહું કરમકથા કરીને તમને કહું સવાનું. પછી આવી કથા તે તમને કહું કાંથી સાંભલવામાં તમને કહું આવે. એ તો સેક, તમને કહું, આજ તમે બોલાવો નહિ ને તમને કહું, હમારે કાને આ તમને કહું સમજપડે નહિ તમને કહું. કેમ ઈજીબુખનદાસ ! ખરું કે ખોટું તમને કહું.

ત્રીજીજીબુખણ—ના તે ખરું છે, તહીંયાડી. એમાં ખોટી વાત તહીંયાડી નથી. અરે હું તહીંયાડી આવડો ખોટો તહીંયાડી થયો છું પણ તહીંયાડી કોઈ દહાડો મેં તહીંયાડી આવી કથા તો તહીંયાડી સાંભલીજી જ નથી; ને તહીંયાડી પુરાનીયો કથા તહીંયાડી આપને ઘેર ચોમાસામાં તહીંયાડી સાવનમાસમાં તહીંયાડી વાંચે છે, પન તેમાં તહીંયાડી એવી કથા તો તહીંયાડી સાંભલવામાં તહીંયાડી આવે છે કે તહીંયાડી કાલીનાગને તહીંયાડી નાથો, ને વલી તહીંયાડી માસી પુટનાને તહીંયાડી મારી, ને રાસલીલા તહીંયાડી જોપિકાને તહીંયાડી રમાડી, ને જોવકધન તહીંયાડી પવંટ તહીંયાડી ગીરિરાજને તહીંયાડી એક અગ્રલીયે તહીંયાડી સાત દહાડા સુઠી તહીંયાડી ટોલી રાખ્યો. એવી ને એવી તહીંયાડી વાંચે છે. પન આવી તહીંયાડી માતાપિતાના ધરમને તહીંયાડી છોદરનિ તહીંયાડી મેહેતાજીના ધરમને તહીંયાડી સધલી સમજની તહીંયાડી વાત ટો આપને તહીંયાડી આટલી ઉંમરમાં

તહીંયાડી સાંભલી નથી તહીંયાડી. કેમ સેઠ ! તહીંયાડી બોલ્યા નહિ ?

દાસ—ના. ના, બીજજીખન ! એ ટો ટમે સટ કહો છો, આ કયા કંઈ ઘેર ઘેર મલવાની નહી.

દ્વારકા—કેમ શેઠ ! જે છે તે આ કયા હવે જે છે તે રાજ વાંચવાની છે કે જે છે તે આજનો જ દહાડો ?

દાસ—આજનો દહારો સું ? એ ટો બારે માસ કદા ચાલવાની. આ લખમી કેસીની, અને જીલુંખું આ ઢરમકુતુંખની વાત પુઠી થઈ કે પછી પાછી એક એવી જ અડજુટ કદા ભાતજીમ્હાડાજને વિનટિ કડીને કહેવડાવીસું.

હરજીવન—બાલમુકુંદા ! તમને કહું આ કયા તો તમને રદિને જરૂર તમને કહું સંભલાવવા જેવી તમને કહું છે. કેમકે તમને કહું આ અમારા ધરમાં તમને કહું ને અડોશી પડોશીમાં તમને કહું એવા કુરગુન તમને કહું બરેલા છે કે તમને કહું આવા સપાતા તમને કહું પડ્યા પાડી તમને કહું સુધારો તમને કહું થવાનો નથી.

દાસ—અડે ટમે ટેને સહિને કાન પકરી પકરીને કાલકી અહિંયાં લાવેનો. પછી જોઇએ કેમ સુધારો ઇટો નહી. આ અમે સહિ પકુર-સરખા તો પલ્લી ગયા હીએ, ટો બીજની સી મગકુર કે ના સુઢરે ?

વિકુલજી—કેમ ભાટજી મહારાજ ! હવે થી આગા છે ?

અંચળા—[ધરમાંથી] ભાટજી મહારાજ કાલની પેઠે આજે પજી એક બે બજનની દયા કરો. આ રડી આડો વાતો સાંભળીને ઘેર જઇએ, એટલે બજ્યાં એનાં એં શમણાં ને વિચાર આવે.

દાસ—[જરા હસીને] એ ટો મ્હાડાજ ! આપના ધરનો જ નામ છે કે ડાનઉપર ડખના. માટે હવેહી ટો ડિનપરતે એક બે ગીત છેલ્લાં આપના મુખકી સાંભલીને કચેડી બડખાસ. કેમ, વિચ્ચલજી ! બોલતા નહી ?

વિકુલજી—વિવાહથી રૂકું બીજું શું ? અમૃતનો અભાવ કા-ઇને થાય છે ! હવે તો ભાટજી ! કૃપા થવીજ જોઇશે.

દાસ—બોલો સહિ સડગુડેવકી જે. બોલો બાલબોપાલકી છે. (સહિ બોલે છે) સાંભલો હવે દાંન દખને.

મનોહર—(જરા વિચારીને) તમારી સહિની ધંધા છે તો લો બોલો શ્રી સદ્ગુરુદેવકી જય. હું બોલાવું, તમે બોલજો.

૫૬. ગરબી.

નિત્ય ઉઠી હરિના ગુણ ગાવા, કે સુધર્મા દુખડાં દૂર થાવા, કે નિત્ય ૦ ટેક ૦
 મૂરખ મન કરે કાલાદાવા, પાપે પચી લે જગના લા'વા,
 મુઆ પછી જમપુરમાં જાવા; કે નિત્ય ઉઠી ૦
 કરો કોઈ કરમ નહિ આવાં, અધર્મે સુખને નહિ પહોંચાવાં,
 વચન સંકેતે મીઠાં પાવાં; કે નિત્ય ઉઠી ૦
 કે પરધન ઇચ્છો નવ ખાવા, જીવું નહિ સજ્જનને રોકાવા,
 ખરો પંથ પ્રભુપદનો ઘેરવા; કે નિત્ય ઉઠી ૦
 કરો જગદીશ દુર્યોધ પહોંચાવા. મર્યો સહ હરિસંમુખ ધાવા,
 મનહર નિર્મળ જળ પહોંચાવા; કે નિત્ય ઉઠી ૦

૫૬. ગરબી.

સખી દુર્યોધ સહિ ત્યજ દષ્ટએ, શરણ પતિ સદ્ગુરુને રહીએ, સખી ૦ ટેક ૦
 કહીએ કોવ નહિ કરીએ, ક્ષમા બહુ અંતરમાં ધરીએ,
 ધીરે રડાં વચનો ઉચ્ચરીએ; કે સખી ૦
 કંઈ વેણ પતિને નવ કહીએ, પતિ કહે તે મારમ વહીએ,
 પતિને પરમેશ્વર લહીએ; કે સખી ૦
 ઇચ્છા જાડી નવ કરીએ કહીએ, નિર્લજ્જ થઈ નવ પહોંચું નહીએ,
 જાણો ત્યજ 'હરિ ગુરુ' મુખ વહીએ; કે સખી ૦
 રાજ નવ થાવું કહી કહીએ, કે શણગાર સદ્ગુણના સજીએ,
 કે હંક ધરધરેણીની ત્યજીએ; કે સખી ૦
 પિયરમાં જાણું નવ જાણીએ, બીજાનાં જોડાં નવ લગીએ,
 કે મનહર પાતને પ્રિય થઈએ; કે સખી ૦

બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય. (સહિ બોલે છે.)

પ્રીત્તુખણ ૦—મહારાજજી ! તહીંયાડી બીજા બધા દેવ
 તહીંયાડી છે, તેમાં સદ્ગુરુદેવ તહીંયાડી કોનું નામ છે ? એટલું
 તહીંયાડી કારખા કરીને તહીંયાડી કહું જોઈએ.

મનોહર—જુઓ, સત્ એટલે અખંડ, અવિનાશ, મતલબ
 કે જે કોઈ કાળે પણ નાશ કે વિકારને નહિ પામે તે સત્; અને
 ગુરુ એટલે મોટો. હવે સમજાયું બાપ ! સદ્ગુરુદેવ એટલે જેનો
 કોઈ દહાડો નાશ થતો નથી તથા જે વિકારી થતો નથી, એવો
 સહીયો મોટો દેવ તે. જુઓ બાપ ! આપણા લોક કેવા છે સમજીજી—

૧ પ્રપંચ. ૨ ઠગવા. ૩ ઝાલવા. ૪ બોલ્યા કરો. ૫ ઠાકવા
 ૬ ધર અને ધરેણીને માટે હંક તજીએ. આપણામાં કહેવત છે કે
 'વરવની હજો પણ ધરવની ના હજો.'

વિનાના કે, જો રામનો ભક્ત હોય તેને કૃષ્ણનું નામ દમ્ભએ તો કડવું લાગે, ને કૃષ્ણનો જે વૈષ્ણવ હોય તેને મહાદેવજી કે શિવનું નામ દમ્ભએ તો ગમે નહિ. અને વળી બીજા લોકોને જેવા કે પારસી, મુસલમાન, તેમને એ બધાએ ઠીક લાગે નહિ ! માટે આ સહના મનમાં વિરોધ નહિ આવે, એવું પરમેશ્વરનું નામ સદૃશ્યરૂપ છે, તે દમ્ભએ છીએ. ને છેક શબ્દને પણ સમજે નહિ એવાં બાળક જેવાં અજ્ઞાન માણસ હોય ને આવા ચોખ્ખા શબ્દમાં વિરોધ લે તો તેની ખુશી. બાકી સધળા ધર્મવાળા સહથી મોટા દેવને બળે છે. અને આ નામ પણ સહથી મોટા દેવનું જ છે. કેમ, હવે કાંઈ સંશય રહ્યો છે ?

પ્રીજીભુખજીદાસ—ના, તહીંયાડી સાધન થયું તહીંયાડી. આપની પાસે તહીંયાડી ચોધાઈ ખડમ છે તે ગમે તેમના તહીંયાડી આવો. જે આવે તે તહીંયાડી મેદાન.

દાસ—હન છે બનજીઆવા ! આપના સભાવને, કે આમ ડાને ડાનો કરીને સમજન પારીને તેના મનનું સમાધાન ! ! બલિહાડી છે મહાડાજ ! કેમ ડવાડકા ! જયો તમાસો ? એમ વાટ છે. હવે દમને બાવ ઠાય ટો કાલડી આવળે, બાવા. આ થેકાને કાંઈ પૈસો બેસવાનો નહી. આટો ખુશીના સોડા છે. લો બોલો સડગુડેડકી જે. [સહ પોતપોતાને ઘેર મનોહરને પગે લાગીને જાય છે.]

વિજયા—(સહના ગયા પછી બહાર આવીને) ત્યારે હવે શી આજ્ઞા છે ? સવાની પથારી તથા પાણીનાં પાત્ર વગેરે કામથી હું તો પરવારેલી છું.

મનોહર—એશ, થોડી વાર જરા વિરામ થઇને પછી નિવૃત્તિથી સમ્રએ છીએ.

વિજયા—આ આજે ત્રણ જણ નવા આબ્યાંતા, તે તો કાંઈ તરેહવાર બોલતાંતા. એમના બોલવામાં મને તો જરાબર સમજાણે ન પડી. એનાં ધરનનિ શી રીતે થતું હશે !

મનોહર—તું તો બલી માણસ છે. એરના કામ એરમાં જીવે છે કેની ? તેમ એમને તથા એમનાં ધરનનિ એવો સહવાસથી અભ્યાસ પડયો, એટલે તેને તે વાતનો કાંટાળો થાય નહિ. એક બીજાની ટેવ જાણી ગયેલાં. અરે એ વિનાએ બીજા તરેહવાર શબ્દો થકી થકી બોલવાની ટેવ ધણાં માણસોને હોય છે.

વિજયા—આપ કહો છો જરા, પણ એ તે ટેવ કેરી ? ચેલા

એક તો ‘જે છે તે,’ ‘જે છે તે,’ ‘જે છે તે.’ શું કરમ જે છે તે ! આખો દહાડો તે શું ‘જે છે તે’ વળી પેલો ખીન્ને તો ‘તમને કહું,’ ‘તમને કહું,’ ચાર છ અક્ષરે ‘તમને કહું !’ શું ધુળ તમને કહું ! બોલતાં લજવાય પણ નહિ. અને છેક ત્રીજો તો વળી ‘તહીંયાડી,’ ‘તહીંયાડી’ ‘તહીંયાડી’ તે એના તહીંયાડીનો પાર જ નહિ. આવું તે સાળું બોલવું કેવું ! મને તો એવા માણસની વાત સંભળવી હોય તો કંટાળીને તરત માથું ડુબવું આવે. તમે તો વળી એમનાથી વાતો કરવા માંડી ! એ તે આવી વાતોમાં શું સમજે ? કેમ વાર નહિ ?

મનોહર—(જરા મોં મલકાવી) અરે તને શી ખબર છે ? હું તો બહાર ફરું એટલે એવા હજારો માણસ તરેહવાર બોલનારાં મળે છે, તે અમારે એમ કંટાળો આણતાં કેમ બોલે ? કાંઈ તો કે’મ કે, કે’મ કે, કે’મ કે વારંવાર બોલે છે. કાંઈ તો વારંવાર ‘છે તે.’ ‘છે તે’ કહે છે, અને કાંઈ તો ‘તમને જોઈએ તો, તમને જોઈએ તો’ એવું જ ધડી ધડી બોલે છે. કાંઈ તો ‘જાણ્યું કેની,’ ‘જાણ્યું કેની,’ વળી કાંઈ તો ‘માંજી છે તે, માંજી છે તે’ તથા કાંઈ તો બે શબ્દ બોલે કે, ‘હેં હેં હેં,’ તથા કાંઈ તો બળ્લે શબ્દ ‘હા હા.’ એવું જ બોલે છે. કાંઈ તો વારંવાર ‘સમજ્યા કેની, સમજ્યા કેની,’ બોલે છે. કાંઈ તો ‘આ એમ કે, આ એમ કે,’ બોલે છે; અને એવી જ રીતે મસલમાની બોલનારા સાહેબ તુમારે,’ ‘સાહેબ તુમારે,’ વળી કાંઈ ‘મેં અરજ કરું, મેં અરજ કરું,’ અને કાંઈ તો ‘સમજો કયા, સમજો કયા’ એવા, અને એ વિના પણ તરેહવાર બોલે છે. વળી અંગ્રેજી બોલનારા ધડીએ ધડીએ ‘યુ નો, યુ નો’^૧ (you know)ને કાંઈ તો ‘યુ સી, યુ સી,’^૨ (you see) એવા જૂદી જૂદી ભાષામાં જૂદા જૂદા શબ્દો બોલ બોલ કરે છે. તેથી ખરાં માણસોને વખતે કંટાળો આવે છે. પણ તે બોલનારની વાણીમાં આ દોષ રહી ગયે છે, એવું જાણીને આખ્યાસ કાન કરે છે. એટલું તો ખરું જ કે જોને બોલતાં તરત જ સારા વાક્યો રચાઈ આવતાં નહિ હોય, તેવાને આવી ખોટી આદતો પડી જાય છે. પણ ચાલાક માણસ જો પોતાની ખોડને જાણી લે છે તો પછી થોડા વખતમાં સુધરી જાય છે. બનતાસુધી દરેક બુદ્ધિમાન માણસે પોતાની વાણીને સુધારવી એ રૂઢી વાત છે, પણ તું સંભાળજો હો; જો એવી કાંઈ ટેવ પકડે તો તારી પણ એ જ વસ્તે થશે.

વિજયા—(હસીને) હા, મને પકડી આપશો તો પછી સુધારીશ. પણ આપની દયાથી એવું થશે જ નહિ.

મનોહર—હશે, એ પણ પરમેશ્વરની આપેલી બક્ષિસ જાણીને એવાં કાંઈ પણ માણસનું હાસ્ય કરવું નહિ હોં. કેમ જે માણસ સામાની ખામી જોઈને તેનું હાસ્ય કરી પોતાના ગુણનું અભિમાન કરે છે તેને બીજા જન્મે અથવા તો તે જ જન્મમાં એવી જ કાંઈ ખોડ પેદા થાય છે; જેથી તેનું અભિમાન રહેતું નથી. માટે પરમેશ્વરની ઇચ્છાથી જોને જે મન્યું તે સારું જ છે, એમ માની કાંઈની પણ હાસી કરવી નહિ ચાલેા હવે ઇષ્ટસ્મરણ કરીને સુષ્ઠ જાઓ. (જાને જણા સુષ્ઠ જાય છે.)

દિવસ ૬.

વિજળી—(વહેલી ઉડી સવારમાં પોતાને ઓટલે દાતણ કરતાં કમળાને) અલી ઓ ! ઉડી કે ? એ કમળા ! ઉડી કે ? (જવાબ ન દીધેા ઓટલે ફરી) ઓ ઉંઘણસી પડોસણ ! જાગે છે કે ઉંઘે છે ? અલી ! પહેાર દહાડો ચઢ્યો તોએ કુવડની પેટે સુષ્ઠ રહી છે કે શું ?

કમળા—(ખારીએ અખો ચોળતી આવીને) કાણ જામ પાડે છે ? (નીચે જોઈને) અલી વિજળી ! તું જૂમો પાડે છે કે ? એ એવી શી તારે ત્યાં ધાડ આવી છે, જે આવડી વહેલી ઉડી છે ?

વિજળી—તારે ત્યાં ધાડ આવે ને ! મારે ત્યાં શું છે ? જો સવારમાં ઉડીને બોલતાં શીખી છે તે ?

કમળા—હું મારે સુષ્ઠ રહીંતી તે જૂમો પાડી પાડીને મારી ઉંઘ ખરાબ કરી ! તારી પેટે દીવા વખત દીવા ઓલવીને અપાસરા જેવું કરીને સવાનું અમારે નથી તો ! અરધી રાત સુધી જાગીએ છીએ, ને તું તો પાછી પાછલી રાતની ઉડીને આરડવા માડે છે.

વિજળી—એનાં શાં મોતી પોરવાં છે જે અરધી રાત સુધી જાગે છે ? અલી તારે સાસુ નથી, નણુંદ નથી, ધણી તો ખચ્ચારો તારો મારી મૂકેલો છે ! તું એ તારે અપાસરાજેવું કરીને સુખે સુષ્ઠ રહેને ! તને કાણે બાધી મારી છે જે સૂતી નથી ? પણ ખરે ! તું કંઈ કામી નથી, પાકી ઘંટજેવી છે. ટાપીઆ બરવાનું કે જલ્લાં

કે કાંચળિયો ભરવાનું કે સીવવાનું કાંઈ કામ કરતી હૃદય ! બેયાર આનાનુંએ કામ કરતી હૃદય ત્યારે જ ઉભગરો વેઠીને ઠાડીયું ઢીવેલ બાળતી હૃદય. કેમ અલી ! ખરું કે ખોટું ?

કમળા—(લગાર હસતું મોઢું કરીને) ચાલ બહેન ! તું તો નવરી છે તે બાર ગામની પંચાત ઝાટલે બેશી કરે છે. મારે તો ધરમાં ધણું કામ છે, હજી તો પયારીઓ પણ ઉપડી કરી નથી. એ તો ઘાંડે ઉઘ્યા પહેલાંના બહાર કામે નીકળી ગયા છે, તે હમણાં આવશે ને ખાવાનું માગશે. તારે કશી વાતની ફિકર છે !

વિજળી—આવો ! ઉજમાળી વહુ ! નીચે તો આવો. તમારા હાથક એક વાત કહેવાની છે. (ખીજ બાળુએ પાડોસીની બારીએ જોતાં પ્રાણકોરને જોઈને) આવો પ્રાણકોર ભગતાણી તમે પણ, આઘાં રહીને બરાબર સાંભળવાનો સવાહ નાહ પડે. મરજી હોય તો બંને જણીઓ આવો. નહિ તો હું તો મારે આ ધરમાં જઉં છું.

કમળા તથા પ્રાણકોર—[બંને નીચે આવીને] બોલ, શી વાત છે !

વિજળી—(પ્રાણકોરને હસતાં) કેમ પ્રાણકોર ભગતાણી ! કહો તહીંયાડી તમારા તહીંયાડી વર તહીંયાડી તમને તહીંયાડી એકલાં તહીંયાડી મૂઠીને તહીંયાડી રાતે તહીંયાડી કાં ગયાં તા તહીંયાડી ? સાચું જોલો તહીંયાડી.

પ્રાણકોર—(તેના મોંમાં તમાચો મારવા સરખું કરીને હસતાં) કેમ અલી ! બહુ ફાટી કે બોલતાં બોલતાં. ખીજના ચાગા પાડે છે તે તારા ડાહ્યા ડમક વર ક્રિયા પાધરા બોલનારા છે જ ! જરા ભાજતી નથી !

વિજળી—(હસીને તેનો હાથ પકડી લઇને) એ તો અમથી લગાર મગ્ન કરું છું અલી ! તને માહું લાગે તો કહેજે. ફરી વળી જેઘ વિચારીને બોલું. કેમ અલી ! કાલે શું હતું જે રાતે અગિયાર વાગતાં આઘ્યા હતા, ને વળી પોહોરવાર સૂધી પાછા તારી જોડે તહીંયાડી તહીંયાડી કરીને માયું પકવતા હતા ? સાચું કહેજે.

પ્રાણકોર—લે, અલી ! એમાં તે શી ચોરીની વાત હતી જે જૂઠું બોલવાનું ! એ તો આ મનોહર ભટ વિજયાનો વર કથા વાંચે છે, તે પેલો અંચળનો બોબડો રોજ આવીને બમો પાડી જતો કે ‘કઠામાં ચાલો’ ત્યારે રોજ મને કહે ॥ કે તમારી મરજી હોય

તો ચાલો, જમ આવીએ એક દહાડો. મેં કહ્યું હું તો કંઈ ઉત્ત-
ગરા કરવા આવતી નથી, તમારે પાલવે તો એક દહાડો જાઓ ને
પાલવે તો રાજ જાઓ. તે કાલે વળી પેલો આવીને બાજ્યો હશે
ત્યારે ગયાંતા તે ત્યાંથી આવીને વાત કરતાંતા કે કયા તો સારી
સાંભળવા જોગ છે. કાલથી તમે પણ જાઓ ધડી આવો તો સારું.
મેં કહ્યું કાલની વાત કાલે છે, હમણાં તો સુષ્પ જાઓ. પછી સુષ્પ
ગયા. કેમ અલી ! તું સાંભળતીંતી કે શું ?

વિજળી—અલી, સાંભળતીંતી છું ! મારી બાઈ મોટા
હોકારા પાડી પાડીને બોલતાંતા કે તહીંયાડી પૂજા કરતી, તહીંયાડી
ફૂલ, તહીંયાડી ચંદન, તહીંયાડી ચાલ, તહીંયાડી; શું રડ્યું હિંમ તે
આવે ! કેમે કર્યું એનું તહીંયાડી પૂરું થાય ત્યારે દેતી ? અરે તું
જા એવી છે ! આ મારા જેવી હોય તો હું તો સાદા કહું કે પહોં-
ચ્યું તહીંયાડી, સુષ્પ જાઓ તહીંયાડી, મને તો તહીંયાડી હિંમ આવે
છે, નકામા લખારા આ તહીંયાડી !

પ્રાણુકોર—લે હવે છાની મેર. તું બહુ ડાહી છે તે જાણું છું.
તારો વર નરયો ધંધાધોરિયા જેવો બોલે છે, ત્યારે તત્ તત્ તત્
થઈ જાય છે, વખતે પપ્ પપ્ પપ્ પપ્ થઈ જાય છે, કોઈ વાર
કફ્ કફ્ કફ્ કફ્ થઈ જાય છે. ધડીલગજુ મોહોડું પોહોળું ને આંખો
મીચે છે, ને બોલાતું નથી, ને તણાઈ ગયા જેવું કરે છે, તે તારા
તોતળા તત્ તત્ તત્ કરતાં મારા તહીંયાડી સારા છે કે રડ્યું બોલે
તે સમજાય તો ખરું.

કમળા—લો હવે વેહેંચી જાઓ. અમથી શીદ બોલો છો ?
વળી બોલતાં બોલતાં વઢી પડશો. કેમ અલી વિજળી ! મને બોલા-
વીને શું કેહેતીંતી ? શી વાત છે, બોલ હવે.

વિજળી—કેમ અલી ! આ તારી પાડોશજી * લાગીએ કમળા
તો કાંઈ ભગતાણી થઈ દેખાય છે ! એ વાતની તને ખબર નથી
કે ? રાજે સાંજસવાર હરતીકરતી બે દાહાડાથી રાગડા તાણે છે,
ને પેલી ચંચળી તો વળી આખી ભગતાણી થઈ બેઠી છે ! નહિ
ત્યારે તો રાજ સાંજના કયામાં જાય તે વારે કેમ છે, દલાણીયાઈ !
દાંકણી બાઈ ! એમ લાખો મોંદલો જગાવતી જતી; ને હમણાં
ચાર દહાડાથી તો ડાહી ડમક થઈને મોહોડામાં ને મોહોડામાં હસે
છે, ને ધીરે ધીરે બોલે છે, ને જાણે કંઈ મોટી બારેખમ બાવડી
થઈને બેઠી હોય એમ લાગે છે ! કેમ અલિયો ! આપણે એક દાંડો

જમણું ? જોઈએ તો ખરાં. એ બધાં બેગાં ચમને શી ક્યની કુટે છે તે જણાય તો ખરું ? જો મરણ હોય તો આજ આપણે ચાલો બધાં તમાસો જોઈ આવીએ. કેમ મરણ છે કે નહિ !

કમળા—હા, પાણકોર આવે તો મારે ક્યાં ના છે ? હું તો તૈયાર છું, બોલાવજો મને. આપણે જમણું. મારા ધરવાળાએ હશે તો આવશે તું કહી જો જો.

પાણકોર—હા, મારે શું ? ચાલજોને. મને તો આજે મારા વિઠ્ઠલિયાના આપ જવાનું કહેતા'તા ને કદાપિ રાતે જોરાવરીએ વળી તેડી જાય તો જવું પડે, ત્યારે હું એકલી જાઉં તે કરતાં આપણે બધાં સાથે જમણું. વિજળી ! તારા તોતળિયાને સાથે લેઈશ કેની !

વિજળી—હો તેમાં શું ! તારા તહીંયાડીને મારા તોતળિયા, 'અહાને બનાયા જોડા, એક અંધા ને બીજા બોડા. બંને જોડે જોડે જશે, ને આપણે બધાં પાછળથી જમણું. કેમ ઠીક કેની ?

કમળા—હા, હા, એમ જ. ચાલો જોઈએ તો ખરાં કે શું થાય છે ? ચાલ બહેન ! મારે તો હજી ધરનું બધું કામ એમનું એમ પડ્યું છે; હમણાં બપોર થશે. અલી ! એ જ કહેતી'તી કે બીજું કંઈ ? (એમ કહી ધરભણી જાય છે. વિજળી પણ હા એ જ.) એમ કહી ધરમાં જાય છે, ને પાણકોર પણ ઘેર જાય છે.)

બાળમુકુટ—(પહોર દહાડો ચઢી જતાં ઉધરાણીથી આવે છે તે ધરમાં પેશીને) કેમ કેતલી વાડ છે ?

ચંચળા—ચાલો, આવો. આ નદાવાનું પોતિયું મુક્યું છે તે પેઢેરીને હું પાણી કાઢી આપું છું. તમે નાહીને ગયા'તા કે એ-મને એમ ?

દાસ—(હેં હેં હેં એમ હસીને) કેમ એનત્રામાં વાડ નહીં ? વા'નાના પહોડમાં જ ટમે મને પાની આપ્યું હું ને નાહી સેવા પૂજા પડવાડીને હું નીકલ્યો'ટો. આજ કેમ વાડુ ગનાનમાં ગડક ઠવાયું કે સું ?

ચંચળા—ખરી વાત, હવે મને સાંભરે છે. જુઓ રાતની કથાની વાત બધી હું મનમાં સંભારતી હતી એટલે તેના તે વિચારમાં બૂલી ગઈ. માફ કરજો હો. ત્યારે તો હવે ધોએણું પોતીયું બદલીને આવો. આ પાટલો તૈયાર મૂક્યો છે, અને પાણીનો લોટો પણ ભરેલો છે.

દાસ—ધનું સારું. (પોતીયું બદલીને પાટલાઉપર આવી બેસે છે.) લાવો, પીડસો હવે.

ચંચળા—[વહેલી ઉડીને તૈયાર કરેલાં ધૂપ તથા દીવો પાસે મૂકે છે, અને ચંદનદૂલ લાતી પછી પગ ધોવાને] જરા અંગુઠો જમણા પગનો લાવોને, મારે પૂજ કરી લઉં.

દાસ—[પગનો અંગુઠો ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં આગળ કરીને] લો હવે આજે ને આજે એ વાટની સી ઉઠાવલ હટી. હસે ચાર હઠારા પછી. પન ટમાડું કામ ટો જે વાટ દારી ટે ટાવરટોચ કડવાની. હસે જેમ મડલ. ભગવાનની પીટી? મેલવવાનો આ રસ્ટો ટો ખડો. પન જેના ઉપર ટેની ડયા કાય ટેનાથી બને.

ચંચળા—ચાર દહાડા પછી કેમ ? ન્યારથી આપણે જાણ્યું જે આ રસ્ટો સારો છે, ત્યારથી તેમ ચાલતું જ જોઇએ, અજાણ્યું ને આધળું બરાબર. ના જાણીએ તેનો દોષ નહિ, કેમ ખરું કેની ? [પૂજ કરી રહીને પછી થાળ મુકી જમાડે છે, ને જમી રહ્યા એ. ટલે] એ હાથ ધોઇને ઉડી ના જશો. જરા મારે કામ છે. [એમ કહી તૈયાર કરેલી આરતી સળગાવી લાવીને ત્રણ આંટા ઉતારી મુકે છે, ને પાણી ફેરવી ઉપર હાથ ધરીને પછી આંખે લમાડે છે ને પગે લાગે છે.]

દાસ—વલી આરટીનું કાલે ક્યાડે સાંભળ્યુંદું ! ટમાલી મેલે જ સોદી કાર્યું કે સું ?

ચંચળા—ના, એ તો મને વિજ્યાલક્ષ્મીએ વાત કરી'તી એ. ટલે આજે સવારે જમને ભટલને હું પૂજી આવી હતી. કરવું ત્યારે બરાબર કરવું, ને નહિ તો કરવું નહિ. એનો ખુલાસો મને ભટલએ કર્યો છે કે જે દહાડે ના બને તે દહાડે ફક્ત એ હાથ જોડીને પગે માથું મુકીને નમવું એટલે થયું. (એમ કહી પાનની ખીડી આપતા) ભાગીરથીએ ને ખીજાં બધાંએ આજથી પૂજ કરવા માંડી છે.

દાસ—રૂપેસડનું આપસ ઠળે, ને ભગવાન ટમાડિ બુદ્ધિ સુ-હાડળે, ને મનકામના પૂડી કડળે. [કપડાં બદલી મનમાં રાજ થતા થતા પોતાની કુકાને જવાને તક્યાર થઈ] આપને બજાડી કંઈ આનવાનું છે ? હું કુકાને જઉં છું. ટમે ભગવટસમરન કડળે, ને આનંડથી બેસળે.

ચંચળા—વહેલા પધારળે. આજે તો કથુંએ લાવવાનું નથી. [દાસ જાય છે ને ચંચળ જમવા બેસે છે.]

ગોકળ—[બહારથી આવેને ધરમાં જઈ ને] એ સાંભળે છે કે ? હું આવ્યો છું. વખત થાય ત્યારે કહેજે.

કમળા—મારે કશી વાર નથી, આવો. [ગોકળ જઈ જમવા બેસે છે.]

ગોકળ—કેમ હવે તારા મનનું સમાધાન થયું કેની ? તું મને રોજ શેકતીંતી તે હવે મારા જીવમાં જીવ આવ્યો. મને સુખે ઉંધ નહોતી આવતી, ખચર છે ? ચાલો, તું રાજ થઈ, એટલે હવે મારે નવનિધ ને અષ્ટસિંધ મળી જણવી.

કમળા—ઓહોહોહો ! ! એમાં તે શું મોટું જોર માર્યું જે કુલારા હાંકવા બેઠા ! મને પરણે આઠ વરસ થયાં તેમાં આટલું આ કરાવ્યું છે. એમાં મોટી ધાડ મારી નાખી ! આપ્યાં તેમાં શું થયું ? એ પડ્યાં છે.

ગોકળ—કેમ વળી આમ બોલે છે ? એક દહાડો તો પૂરે વચ્ચે ગયો નથી. તેં કહ્યું મારા પગ ઉધાડા છે ત્યારે કહ્યાં લાવ્યા. હવે શું છે જે પાછી બડબડીને બાળે છે ? સુખેથી તારી મેળ પેહેરીને ફરતી, તને કાંઈ ના કહે છે ?

કમળા—ફર્યાં કર્યાં હવે, છાના રહો. એ કલ્હાને શું ચાટે મધ મૂકીને ! રાંડની કહેવતવાળી વાત, ‘કાને નહિ કોટે નહિ, ને વાલ સોતું હોટે.’ આ હાડિયાજેવી ડોક, ને ફાડડાજેવા ઉધાડા કાન લેખને ફરું, ને કલ્હાં પહેરું ! ! તમારે શું ? લોકમાં કાંઈ પૂછે તો હું લાજ મરું. કલ્હાં આપ્યાં તેમાં શો દહાડો ઉધડ્યો ! હજી કાન ને કોટ ઢંકાશે ત્યારે ! તમે તો જાણે કહ્યાં લીધાં એટલે ગઢ જિત્યા !

ગોકળ—અરે, તું તે શી જાતની છે ? તું કંઈ ધરની રીત સમજે છે કે એમ જ ! ધીરે ધીરે સઉ થશે; પણ પાછી આજથી હોળા બાળવા માંડે છે. તને સો વાર કહ્યું કે તારે ખાતી વખત કલેશ ના કરવો. પણ તું કમજાત એવી છે કે તે જ વખત સાધે છે ને વજ્જર જેવા બોલ બોલે છે. વખત બેવખત વિચારતી નથી.

કમળા—વળી બોલતાં બોલતાં બેહેક્યા કે શું ? કમજાત ને અમજાત કોને કહો છો ? એક જનમ ધરીને સો રૂપૈડીનાં કહ્યાં લીધાં તેમાં બીહીમચાપણું જતાવો છો ! હું મારાં કહ્યાં ! હમણાં બહાર જઈને ફેંકી દઉં છું ! જો ! ‘રવો મારો રળી આવ્યો, ને સોના સાઠ ફરી લાવ્યો !’ ચાર વરસ છુમો પાડીને થાકી ત્યારે કહ્યાં આપ્યાં ! ને કોટ કાન ઉધાડા છે તેની વાત કરી ત્યારે કમજાત ! પણ

હજી ખખર ક્યાં છે કે કમળત કેવી થાય છે ? કમળત થઇને દે-
ખાડીશ ત્યારે સમજણ પડશે. ખાઓ છાનામાના, હવે મને વધારે
ખોલાવીને સાર નથી કાઢવાના. લેજો તમારે હાથે જોઇએ તે આમાં-
થી, હું તો મારે બહાર બેસું છું. મારા સલાવઉપર હું જાંઘશ તો
હમણાં ખાવાને ઠેકાણે ખાવાનું રહેશે. [એમ કહી ઉઠી જાય છે.]

ગોઠળ—લે હવે બેશ, હું તો કશુંએ કહેતો નથી. મારા ન-
સીખતો વાંક છે એમાં તું શું કરે, ને કાંઈએ શું કરે. લલા જે
લગવાનને ગમ્યું તે ખરું. લે આવ, મારા બોલ્યાનું દુઃખ ના માનીશ.
મને દાળભાત મુકી જ. મારો જ વાંક છે કે મેં જાણી જોઇને
પહેલેથી વાત કાઢી.

કમળા—ત્યારે આપણે વાંક હોય ને બીજાઉપર ચીડિયાં કરવાં
ને કમળત થવું એ કાના ધરની રીત ! ખખરદાર જો હવે પછી એવું
કશું મને કહ્યું તો ! તમારી જાત તે કથી સારી છે જે ? (ગોઠળ
છનોમાનો ખાઇને કપડાં પહેરીને બોલ્યાવિના બહાર જાય છે.)

ચંદન—(પોતાના ધણીપાસે વાંચતાં શીખે છે, તે ચોપડી ઉઘા-
ડીને) આનો ઉચ્ચાર શો કરવો ?

કૃષ્ણદાસ—(તેના તરફ જોઇને) તને દસ વાર કાલે બોલાવ્યો
હતો, પણ જાન રાખતી નથી, દોરતી પેટે ? જો હવે યાદ રાખજે.
એનો ઉચ્ચાર ‘ કૃષ્ણ ’ ‘ કૃષ્ણ ’. બોલ જોડ’. જો હવે ભૂલી તો તું
જાણી ! [ચંદન લજવાઇને નીચું જોઇને બોલતી નથી ત્યારે] કેમ
સીવાઇ ગયું કે ! બોલ જલદી.

ચંદન—મને કાંઈએ કહ્યું કે આપનું નામ મારાથી ન દેવાય.
કહે છે કે ધણીનું નામ દે તો નરકમાં જાય.

કૃષ્ણ—કયા સાલાએ તને ના કહી બોલ, કે કથી રાંડે તને
ના કહ્યું તેનું નામ દે મારા આગળ જોઇએ. મારું નામ લેવું તેમાં
નરકે સાનું જાય ? એવા ખોટા ઢોંગ મારા આગળ નહિ ચાલે. બોલ
કથી રાંડે તને ના કહી ?

ચંદન—કાલે તમે મને મોટેથી બોલાવતા હતા તે તમારી
માએ સાંભળ્યું. એટલે આજે સવારે મને વાતપર વાત લાવી કહ્યું
કે ઐરાની જાતે આપણા ધણીનું નામ દેવું નહિ. જો દે તો નરકે પડે.

કૃષ્ણ—[એકદમ પગલાય ટેબલઉપર પગડીને ઉભો થતો]
હેમ નરક ને સરગ ! કાણે દીકું છે ? બોલાવ રાંડને મારા આગળ.
મા થઇ તો સું થયું ! આવા ખોટા ખોટા વહેમ સીખતીને મૂરખ
બનાવવું છે કે સું ! ચાલ જ હમણાં ને હમણાં બોલાવ.

ચંદન—(ગબરાઇને રડવાસરખી થઈ જઈને) મને માફ કરો, ને બોલશો નહિ; વળી વઢવાડ થશે, ને પાછાં મારા ઉપર રીસ રાખશે. ગમે તો એમને બદલે મને સજા કરો કરવી હોય તો.

કૃષ્ણ—કેમ મારા આગળ રડીને પાપાંડ કરે છે કે ! જાજીને હમણાં ને હમણાં બોલાવ.

ચંદન—(નીચે જઈને ધીમેથી) સાસુજી ! તમને ઉપર બોલાવે છે. જરા હમણાં જઈને આવો છો ?

સાંકળી—કેમ વારું, બાઈના જીવને સુખ નથી કે બીજાં કંઈ કામ છે ? લો, જઈ આવું છું. તમે આ બારણું જોજો, (ઉપર આવતાં) કેમ બાઈ ! શું કહો છો ?

કૃષ્ણ—કેમ ડાસી ! તમે આજે એને સવારમાં સું સીખવીને વહેમ ધાલ્યો ? ખબરદાર જો આજ પછી એવા ખોટા વહેમ ધાલ્યા તો. તમારી પાસે રહું તેને માણસનું ઠેર બનાવવું છે કે સું ?

સાંકળી—અરે બાઈ ! મેં તો કશુંએ કહ્યું નથી. હું તો રાંડ તમારા કામમાં બોલતી જ નથી, ને મેં કહ્યું હશે તે હવે મને સાંભરતુંએ નથી. ઝાઝું આવડું તપીને બોલો છો તે એવું મેં શું શીખવ્યું ?

કૃષ્ણ—અરે મારા આગળ પણ તમે જૂઠું બોલો છો ? સું કું જૂઠો કે એ જુડી છે ? બોલો સાચે સાચું. એવી ગડબડ મને નહિ ગમે, જાઓ બોલાવો એને ક્યાં ગઈ ? એ નક્કી કરવું જોઈએ.

સાંકળી—બાઈ ! તમે પૂરી ચાર ચોપડીઓ તો અંગ્રેજી લખ્યા નથી ને આવડી ફાં પુ' તે શા ઉપર ? હજી તમારો રજ્યો રાટલો તો મેં ખાધો નથી, ને તે ખવડાવશો ત્યારે તો કાણ જાણે શુંએ કરશો !

કૃષ્ણ—કેમ, પાછું મારા આગળ વતું જોઈું બોલવા માંડ્યું કે ! જાઓ હું કહું તેમ કરો. મારું મગજ ફેરવસો નહિ. ક્યાં ગઈ એ, એને હમણાં ને હમણાં બોલાવો. કે વાત કેમ બની ?

સાંકળી—(દાદરમાંથી જીમ પાડે છે) અરે વહુ, બેટા ક્યાં ગયાં ? આવો અહિં તમને બોલાવે છે. બારણું દબાવે આવો. (તે આવે છે એટલે) કહો વારું મેં તમને શી વાત ખોટી શીખવડી, જે આ મને આવડું બધું દબાશે છે ? મને તો રાંડને કશું યાદ આવતું નથી.

ચંદન—એ તો સવારે તમે મને કહ્યું કે બૈરાંએ પોતાના ધણીનું નામ ના લેવું. જો લઈએ તો ધણીને માથે બાર આવે.

ને બોલનારી નરકની અધિકારી થાય, ' તે વાતનું કહે છે કે તને કાણે કહ્યું ?

સાંકળી—હ્યો એમાં મેં શું ખોટું કહ્યું ? ના માનો તો પૂછે આપણા આ ગોવંદરામ પુરાણીને. હાય હાય ! મેં જાણ્યું જે સહે વાત હશે ! મને તો રાંડને પેટમાં ફાળ પડી !

કૃષ્ણ—અરે મુઓ સાલો ગોવંદપુરાણી ! લુચ્ચો ! ચોટો ! એવો રાંડિયોને ફાસલાવી ખાનારો સાલો બોડકી ભગત ! આજ સાંજે એને બોલાવીને એની ધુલ કાઢી નાંખું છું ! જો ! સાલો ! મૂરખ આવા ખોટા ખોટા વહેમ નાખીને સહને ભમાવે છે !

ચંદન—[સાસુને પ્રશ્નારતથી નીચે જવાનું સમજાવે છે.] સાસુજી ! હવે તમે નીચે જવું હોય તો જાઓ. એ તો એટલું જ પૂછવાનું હતું. એમનો સ્વભાવ તમને કાંઈ અજાણ્યો છે ?

કૃષ્ણ—જુઓ, આજ પછી કોઈ પણ દહાડો એવી ઘરડાંની પેલી બુદ્ધિની વાતો જો સીખવી તો તમારી વાત તમે જાણ્યાં ! જો મોટાં સમજદાર તે ! આમ કરે તો નરકમાં જાય ને આમ કરે તો સરગમાં જાય ? ત્રણ કાડીની અક્કલ તો મળે નહિ ! મોટાં ઘરડાં થયાં ! ! આ સાલા મોટા મોટા ગ્રેફેસરો ઘણ ગયા પણ તેમનેય એ વાતની ખબર નથી કે નરક કાં છે ને સરગ કાં છે ! ને આ દોઢ બદામની ડોસી મારા આગળ ડહાપણ ચલાવે છે ! ઝાઝું કરસે તો ડોકર મારીને ફેંકી દેછસ. (ચંદનને) ખબરદાર જો આજ પછી તું એની અક્કલે ચાલી તો, સું કહું છું ?

ચંદન—(જરા મોં ફેરવીને) હવે ક્યાં સુધી એ ખોટી ટેચ કરવી વાર ? થયું, એક વાર કહ્યું બે વાર કહ્યું, અમથું લાંથું કરીને માથું દુઃખવવું ! તમારો છેક આવો સ્વભાવ હમણાંને કેમ થઈ ગયો છે ? પહેલાં તો કંઈ આવું નહોતા કરતા. આ તમને દસ રૂપિયા મળતાંતા તેના બાર થયા ત્યાર પછી તમારો મિજાજ વળ્યો છે. પણ છેક એમ કરવું સાઈં નહિ. છેક સાંઠ વરસનાં ડોશીને તમે આમ તિરસ્કાર કરો એમાં બહુ સાઈં નહિ કહેવાય; પછી તમારી મરજી.

કૃષ્ણ—(જરા નરમ પડીને) અરે જો, હું તો સીધી વાત કહું છું કે વગર સમજણની વાત મારા આગળ ના કરવી. જેમ હું કહું તેમ કરવું. મારા સાચું કોઈ થાય કે મારો મિજાજ જતો રહે છે.

ચંદન—હ્યો, હવે બહુ સારું, બહાર નથી જવું ! સવારના ચરમાં રહ્યા છો તે જરા ફરી આવો, એટલે ખુદી હવાથી પાછું

જરા મમજ ઠેકાણે આવશે. હું પણ ધરમાં કામે જઈ છું. [કૃષ્ણ-દાસ કપડાં પહેરી બહાર જાય છે.]

અંદન—[નીચે સાસુપાસે જઈને] જુઓ સાસુજી ! એમના સ્વજનાવ હમણાંની ફરી ગયો છે. તમને પણ દાંતિયાં કરે છે, ને મને પણ દાંતિયાં કરે છે, પહેલે કંઈ છેક આવો નહોતો.

સાંકળી—જો બાપા, મારે કંઈ કાઢ્યાં એટલાં કાઢ્યાં નથી ને મારે કંઈ સત્તરપંદર નથી. જો છો તે તમે. પણ મેં રાંડે કંઈ છેક સાંડે વરસે ગાળો કે માર બાવા કંઈ ઉછેરીને મોઢા નથી કર્યાં ! જો છેક આમ છકી જશે તો હું તો મારે આ ધરમાંથી તમને જુદાં રાખીશ. સારું છે કે મેં હજી મારો જીવનગાળો પાંચ ઠીકરી સંધરી રાખ્યો છે તે ખામસા. પણ બધુંએ જો એ બાઈને આપીને બેઠી હોત તો એ મને શુંએ ના કરત ? બલા ભગવાન ! તમે તમારે સુખી રહો ને કમાઓ ને ખાઓ. મારે કંઈ એ વાતની ના નથી. પણ આવા જોંસા લપકા તમારા મારાથી ના ખવાય. એ તો મારા ઘડપણમાં ધુળ નાંખવા બેઠો છે. જો, પેલા પુરાણીને વમર લેવેટ્ટે ગાળો દીધી, મને ટુંકારા હુંકારા કર્યાં ! એની જીભે કાંટા તો ઉગશે, એનું લોકાને ઓછુંવતું મોત્રશે તો. હું કંઈ તારો વાંક નથી કાઢતી. મારો છોકરો એવો ઉડ્યો તેમાં તું શું કરે ! હું ધણુંએ ના કહે-તીંતી કે એને અંગ્રેજી ભણાવશો નહિ, પણ આ અંગ્રેજીની મોકાણ માંડીને છોકરાને વહેવડાવી દીધો. થડ વાંકું એટલે ડાળાંપાંદડાંનો શો વાંક કાઢવો ! પેલા ભવના દુશ્મનદાવાથી પેટ પડ્યો હશે તે વેર વાળશે. (એમ બગડતી બગડતી એટલે જઈને બેમીને) રાંડના આ પ્રમાણે દહાડા શી રીતે જશે ! પીટ્યો હાથ આલીને લાવનારોએ આવો મિમજ કરે તો ના ખમાય, તો આ તો પેટના મેલ છે. બલા ભગવાન ! તું કરે ને ખરું. પેલી કહેવતવાળી વાત કે ‘ પેટે પડ્યા સાપ પણ પાલવવા પડે ! ’ પેટના કીડા પેટમાં કરડે તે ખમીએ છીએ કેની ! [નિસાસો નાંખતાં] રામ રામ રામ રામ રામ ! એ વહુ ક્યાં ગયાં ? પેલી મારી માળા મને ખાંડીએથી આપજો. ઘડી પગ વાળીને બેસાયું નહિ, ને રામનાં નામે ના બેવાયાં, આ દીકરાના દુઃખે. (પડોશમાં રહેનાર ભૂધર નામનો ચાળીશ પિસ્તાળીશ વરસનો પુરુષ બહાર નીકળીને પોતાને એટલે બેસતાં.)

ભૂધર—કમ સાંકળીકાડી ? શું છે ? કાંઈ જોડે કંઈ વઢવાડ. થઇ કે શું ? બાળે કંઈ તમારો આતમા પરસનતામાં જણાતો નથી, એમ મને જણાય છે.

સાંકળી—ભાઈ ! બધો આ મારો આતમા. શું કરું ? પર-
સનતા તે શેની રહે ! આ પેટના કાદવ આજે અંગારા થઈને
પડ્યા છે ! પેટ બળી જાય છે; શું કરીએ ને કાનો વાંક કાઢીએ ?
ભાઈ ! આપણા કરમનો વાંક, બીજા કોઈનો વાંક નથી. અરે એના
કરતાં તો આ પારકી જણી વધુ સારી કે બીજારી મારી દોષદાની
દાઝ જાણે છે. ના, ના, સાચું કહેજો ભૂધરભાઈ ! મારું ધડપણ ના
પાળે તો એ દીકરો પછી શું મારે ધણી ચોપડવાના કામનો ?
બહે, આ વધુ છે પણ હું તો જાણું છું કે મારે પેટની દીકરી કરતાં
આલે છે.

ભૂધર—જુઓ સાંકળીકાકી ! આજના છોકરા ઘેરઘેર એવા
ઉઠ્યા છે. કંઈ તમારે ઘેર જ છે એમ નથી. આ મારા ચાર ભા-
ઈઓ છે, બધાએ જુઓ તો મારાથી નાના છે, પણ કોઈ કોઈની
મરજાદ રાખતું નથી. શું કરીએ, આ કળજીગનો પોરો એવો છે કે
માથાપને છોકરાં ના બદે, તો ભાઈ ભાઈને શું બદે ? પહેલાંના
લોક એમ જણતા કે સંપ રાખવામાં સુખ છે કે અકેકાના દુઃખમાં
બીજાનો ભાગ આવે એટલે એકલાને નડે નહિ ને આજના છોકરા
તો શું શીખે છે કે હું કમાઈ લાવું ને બીજાને ખવાડી દઉં ? પછી
મારે પૈસો ભેગો કેમ થાય ? ને ધડપણમાં ખાઉં શું ? એમ નથી
જણતા કે બારે ને ચારે કંઈ સરખા જવાના છે ? એ તો કોઈ
વરસ આપણે કમાયા, કોઈ વરસ બીજાે કમાયો, તો સહિતું મજબૂર
હોય તો જણાય નહિ. આજ સુધી તો કશું કમાતા નહોતા, આ
હમણાં વળી સહિસહિની ભેગે ડાળે વળગ્યા છે. આટલા દહાડા મારું
લોહી ને પાણી એક થયું ત્યારે આ ધર ચાલ્યું છે તેની એ લોકને
કંઈ ખબર નથી. હવે સહિ મારું ને તારું કરવા લાગ્યા છે. શું
વાત કહું ? કાકી ! બાજી મરવા જેવું છે. બહા ભગવાન ? તમને
અમે તે ખરું. હજી હું તો મારે તમાસો ભેળું છું કે શું થાય છે ?
લ્યો, બેસો. હું તો જરા બહાર જઈ આવું છું, એક બે જગાએ
કામ છે તે. (જાય છે.)

માથેક—(પોતાના વર ભૂધરને બારણે જતો જોઈ તરત
બહાર નીકળી) કેમ વાર પૂછતા નથી, ગાછતા નથી ને એમ ને
એમ ચાલ્યા ? એવી શી ઉતાવળ છે ને ? એ જરા પાછા ધરમાં
આવીને જાણે, કામ છે.

ભૂધર—(પાછો ફરતા) વળી શું કામ પડ્યું છે ને ? બારણે

સાંજ પડવા આવી તોયે ખ્યાલ ચૂકતાં નથી. (ધરમાં આવીને)
આલો, મારે જવાની ઉતાવળ છે, જે કહેવું હોય તે કહી નાખો.

માણેક—જુઓ બેસો તો ખરા, આ તમારા જીવણની વડુએ તો હવે છેક મથિ છેડા નાખ્યો છે હોં. પાછળથી તમે મારા વાંક કાઢો, એટલા માટે હું તમને આગળથી ચેતાવી ચૂકું છું. આજે એ એને પીયરથી આવશે કે હું એને જે વાત છે તે ખરી ખોટી પૂછી જોઈશ, ને જો એ જૂઠું બોલશે તો પછી મારે એને ખાના-જંગી ચનાર છે. મારાથી બોલ્યાવનું રહેવાશે નહિ, ને એનાથી એ વાત સંખાવાની નથી. આ તમને કહી ચૂકું છું કે તમે બહાર જાઓ તો વહેલા આવજો. પછી તમે કહેશો જે મને કહ્યું નહિ. આમાં મારા વાંક હોય તો દેખાડો.

ભૂધર—હવે તારા ને એનો વાંક પૂછે તો બેના વાંકવિના કંઈ કહ્યો ચાય નહિ. બે હાથવિના તાળી પડે છે ? તું વળી રજનું ગજ કરતી હપ્પશ, તેમ એ પણ છેક સખણી નહિ રહેતી હોય.

માણેક—તમેય વળી એનું ઉપરાણું લો છો ? મેં રડિ શું રજનું ગજ કર્યું તે કહો. તમારી જ મતિ ફરેલી જણાય છે, ને મને લાગે છે કે તમારી કુમકે એ કુહતી હશે. પણ ખબર છે ! હવે મારા ધરમાં એ રાંડરંડવાનું કામ નહિ. તમે જાઓને તમારે બહાર. હો મને રાંડને ભુંડી કહેતા લોકો. આજે તો એ આવે એટલે સાફ કહી દપ્પશ કે તમે તમારું જૂદારું માડો, હવે આ ધરમાં તમારું કામ નહિ. તે છતાં મારા ધરમાં પેસશે તો કહીશ કે ટાંટીઓ કાપીશ. હવે મારે બલાઇ નથી લેવી જાઓ.

ભૂધર—અરે મૂરખી ! મારું કહ્યું માને તો થોડા દિવસ ધીરજ રાખ. જો ઉછાળા પગ ભાગીશ નહિ. એ એમની મેજે જૂદાં રહે તો બલે, પણ આપણે એમને છાકરાંતી પેટ ઉછેરી મોટાં કર્યા તેમને કેમ કહેવાય કે તમે જાઓ નીકળો ? તેથી આજે કશું બોલીશ નહિ. હું બધુંએ સમજું છું કે એમનો બધાનો સ્વભાવ હવે બદલાયો છે, પણ હશે, જો બોલીશ નહિ કશું હોં. હું બહાર જઈને આવું છું. (બહાર જાય છે, માણેક મનમાં ખીજવાઇને પોતાના ધરમાં કામે લાગે છે, ને થોડી વારમાં જીવણની વડુ મથિ પોતાને પિયરથી આવે છે, તથા જીવણથી નાના ભાઈ હરખાની વડુ હુમખી પણ પોતાને પિયર જઈને આવે છે; તેનાથી નાના મકનની વડુ દીવાળો અને સફથી નાના કઠાનાની વડુ મૂળી એ બે જણ તો ચોરડામાં દીવાલકિમાં તૈયાર કરતી બેઠી જ છે, એટલામાં જરાવાર રહીને પછી)

માણિક—અલી મણિ ! તારું મેં શું બગાડ્યું છે જે તું લોકના આગળ મારાં ભુંડાં બોલતી ફરે છે ?

મણિ—હું તો કાંઈના આગળ કશુંએ બોલી નથી. કાણુ કહે છે કે હું બોલી. લાવો તેનું મોં, ને ખરા પારખા કરો. મારી આશાના સમ, જો હું કાંઈના આગળ બહુભુંડું બોલી હોઉં તો. બાપ, બોટું મારું નામ દેશો નહિ.

માણિક—હું રાંડ ચાળી વરસની બોલું તે બોટી ને તું સાચું રડનારી ! જો મારી બાપ ! જરા બોલતી લજવાતી નથી ! જરા નાનમોટાનો ભારવકર તો રાખ. હું રાંડ આવડી મોટી થઈ તે જૂડી, ને તું સાચી ! એવાં તારાં પાખંડને તારો વર માને કે તે તારો ઝોશિયાળો છે ! હું કાંઈ તારી ઝોશિયાળી નથી, સમજ કેની ? તું મારાં લોકને મોઢે સાચાંજૂઠાં કરનાર કાણુ ! ધર છે તે રડી હજાર વાત થાય, પણ બારણા બહાર કહેવાય કેમ જો ? કેટલા દહાડાથી હું સાંભળું છું પણ જાણે કાણુ બોલે, કાણુ બોલે, ત્યાર છેક માથે ચઢી !

મણિ—(જરા ચીડાઈને) પણ મેં ક્યી રાંડને મોઢે કહી તે કંઈ જણાય ? તેનું મોટું લાવોને. એમ બોટું આળ શું કરવા મૂકા છે ? મેં કંઈ તમારું બગાડ્યું નથી, તે છતાં બાપખીને મારા પાછળ શીઠ મંડ્યાં છે જ ?

માણિક—(ગુસ્સે થઈને) કેમ વળી મારા મોં આગળ સતી થાય છે કે ? કેમ પેલી પાંખડીને મોઢે તું મારાં ભુંડાં નથી બોલી ? તારા કલા વના આપણા ઘરમાં છાની થયેલી વાત કાંઈ શું જાણે ? તેં ના કહી ત્યારે શું ચોર વાત લઈ ગયા કે ? જો વળી બોલતાં નથી ત્યાં લગણુ. એમ છેક માથે છેડા નાખીને ધરવું હોય તો રહે તારા ધણીને લઈને જૂદી. ‘ પાણીમાં રહેવું ને મગરસાથે રસણાં ’ એ કેમ પાલવે ? હવે નસ પકડીને ડામ દીધો ત્યારે કેવું ચીવઈ ગયું ? તું જાણે કે મારી વાત કાણુ જાણે છે, પણ ખબર છે હું તો તારું પગલું પારખું એવી છું.

મણિ—પાંખડી વળી ક્યી ? લાવોને તેનું મોં. રાંડ જુડું બોલે તો તેનું માથું નહિ લાગી નાંખું. છેક આમ ડામ ને નહિ ડામ બોલો છો તે જરા સંભાળીને બોલજો. પછી મારા જેવું કાંઈ ભુંડું નથી, બોટાની તો હું કાળ છું, ખબર છે ? જાઓ લાવો તે રાંડ બોટી પાંખડીને, જોઈ તો ખરી તેનું મોં.

માણિક—ખબરદાર જો તેને આજ દીધી તો. મોં તપાસીને

ખોલજે. તેને મોઢે વાત કરી આવે છે ને વળી કહે છે કે કામી પાંખડી ! એ તારા બાપના મો'લામાં રહે છે ને મારા પીયરના પડોસમાં પચણી છે તે ! ઝોળખી હવે. ગાળ દીધી તેને તો તારી વાત તે' જણી. મોમાં જીવડા પડશે વગર કારણે તેને ગાળ દીધી તો.

મણિ—ઝોળખી. રાંડ સોદી તો છે. લોકનાં ઘર બાલનારી, સાચાંજૂઠાં કરીને લડાવી મારનારી ! લાવોની એતું મોં મારા અગાડી ! જૂઠું બોલે તો દાંત બતરીસે તોડી નાંખું, ઝોળખો છા મને ? એવી રાંડ કબારજીને કહે લાવીને ઘરમાં ખાટી વઢવાડ બાલો છો ? પૂછો આ જીમખીને જો હું એને ઝોળખ ઉતરતી હોઉં તો. જૂઠું બોલું તો આ મારા છોકરાના સમ ને બીજું જૂઠું બોલતું હશે તો તેને ભગવાન પારખું દેખાડે. હું તો કહું છું.

માણેક—આહાહા ! સહને ઝોળખું છું જીમખી વળી નેટલી બહાર છે એટલી બોંયમાં છે. 'થોડું બોલે ને થાંભલા ફારે;' એ નેટલી તારી એટલી મારી નો'ય ! એ વળી કેદલાડે પાધરાં છે ! અણબોલાબ્યાં પાત્ર છે, મને કેદલાડે અગળ્યું છે ને ? ને છેક અલી બોલતાં બેહેકી જાય છે તે કાને કહે છે ને ભગવાન પારખું દેખાડે ! દેખાડે ને પારખું તારા પીયરમાં ભગવાન, કે ધાડ છે તે ઝોછી થાય; મારે એકનો એક છોકરો છે. ખમ્મા કરે તેને.

જીમખી—એમ સહની સાથે પેલા એની પેઠે દાંતિયાં કરોછો તે જરા લાજતાંએ નથી ? તમને તો હવ વ્હાડ આવે છે.

માણેક—(એકદમ લાંબા હાથ કરીને) અરે વાંદરી તારી મા ! વાંદરી તારી બેહેન ! થાયને વ્હાડ તારા લાછખાપને !! જો, મારી નાનકડી શોક્ય બોલતાં શીખી છે તે ! (આ હોકારાખંધ લડાઈ થવા માંડી તે સાંભળીને સામી બારીએથી વિજળી પ્રાણુકારને કહે છે.)

વિજળી—એ તહીંયાડી ! છો કે ? અલ્યા ઝો તહીંયાડી ! જરા બારીએ ડોકું કાઢજો તહીંયાડી, એક વાત કહેવાની છે.

પ્રાણુકાર—(બારીએ આવતાં) શું છે ? તોતળિયા ! શી વાત કહો છો ને ? તતતતતતતત કહો બોલો.

વિજળી—અલી આજ ભવન જેવા આવતું છે ? મહીં બેળા હારા નાચે છે. કેમ છે મરજ ?

માણેક—(વિજળીના આ બોલ સાંભળીને) ઝો ભરેયાની પરણેલી ! કમી તારી માબેહેનને કહે છે ?

વિજળી—કેમ રે, બોલતાં છાકી કે ? હું તો કહું છું, મારા

બાપની બૈયર જે મારા સાથે રહેછે તેને ! તને ! છે કંઈ બોલવાનું ? બોલ બાપી હોય તો ! આખા ગામજોડે ફાવીશ. મને છેડી તો મોત આવ્યું નજીજે ! તારું કોઈ નામ લે છે ? અમે અમારી વાતો કરીએ છીએ ત્યાં વચ્ચે મુડી ઘાલે છે ? (આ વગેરે બોલચાલથી આખો મેહેલો ભેગો થાય છે. એટલામાં ભૂધર ને જીવણ બહારથી આવે છે. તે આ તોફાન જોઈને લેકોને ધમકાવીને કાઢી મૂકે છે. વિજળી તથા પ્રાણકેાર પોતાના ઘરમાં હસીને જતાં રહે છે. અને બે બાઈ ઘરમાં જઈને પોતપોતાની જોને પોતપોતાની જગાએ તેડી જાય છે.)

જીવણ—(મણિને) કેમ વળી, આજે પાછું શું થયું જે ઓચિંત્વ કરવા મર્યાતા ? તમને સો વાર કહીએ તો એ લાજ નથી. પેલા સાળા નીચની પેઠે બોલવું, લડવું, ને લોક ભેગાં કરવા એ તે કંઈ સારી વાત છે ?

મણિ—તમે મારો વાંક કાઢો છો પણ કંઈ ન્યા તોળશો કે એમ જ ? પૂછો પેલી ત્રણ જણીઓ હતીઓ. હું પેહેલેથી એક અક્ષરે બોલ્યો હોઉં તો ! હું તો મારે ઘેરથી આવીને લૂકું બદલીને ઉભી એટલે એ જુઓ પાડવા માંડ્યાં. તે હજાર વાનાં મને સંભળાવ્યાં પછી હુંએ પણ બોલી. બળતું લાગે એવું બોલે ત્યારે શું કરું ?

જીવણ—તું તો બેરૂઢ છે. તેને મોડે બોલે તેમાં આપણે શું ? જાનાંમાનાં સંભળ્યા કરીએ.

મણિ—તે હું કાંઈ એની દબેલી નથી જે ગાળો ખાજી; એની ગાળો ખાવા માખાપે મને ઉછેરી નથી તો !

જીવણ—કેમ વળી મારી સાથે પણ લડવું છે કે શું ! તારો એવો કેવો ખરાબ સ્વભાવ છે !

મણિ—નજીજતા નહોતા, પમડમા શું કરવા ! ખીજ સારા સ-ભાવની લાવવીંતી ! લાવોને હજીએ મળતી હોયતો !

જીવણ—લે હવે બેસ જાનીમાની આડું અવળું બોલતી ! કાંઈ બાન તો રાખ. બહારથી આવ્યા છીએ તે કાંઈ પાણી પાવું કે હસવું કે બોલવું કે તે વાત તો મળે નહિ, ને લડવાની વાતમાં શુરી છે !

મણિ—એવા લેહેકા કરતાં આવડે છે ત્યારે આપણે શીદ એવી વાત કાઢીએ જે ? જાનામાના બેલી રહીએ. આપણી મતલબ હોય તે વાત પહેલી કરીએ. પાણી પીવું હોય તો લો, પેસો લોટો, હમણાં જ ભરી આપ્યો છે. બાબીવું ઉપરાણું કરોછો તો દિવરજીને પાણી પીવાનું પૂછ્યું હશેને ?

જીવણ—એ. હવે ખીજ વાત કર, એ વાત જવા દે. આજ તો થાકીને લોથ થઇ ગયા છીએ કામ કરી કરીને.

મણિ—તેમાં મને શી ન્યાસ કરી જ ? એ તો જાણીએ જ છીએ કેની કે બહાર લોકો સાથે આખો દહાડો લમણાકૂટ કરશે, ને ધરમાં મારાં આગળ આવ્યા એટલે હવે થાકીને લોથ થઇ ગયા છીએ ! ત્યારે થોડું કામ કરીએ ? એવા કાણે બાંધી માર્યાં તો જ, ને એ કામ કીયું સરજે લઇ જનાર છે જ ? રાંડનો જરા વિચાર તો રાખીએ ! હશે મારે શું ? જાઓ તમારાં બાબીએ રાંધી મૂક્યું છે તે, ગરમાગરમી જમો ને આ ડામચીએ ગોઠડાં પડ્યાં છે, તે પાથરીને પડ્યા પડ્યા ઉંઘ્યા. વળી સવાર થશે એટલે તમારા કરમનું વૈતરું તૈયાર છે. એ એમના એમ જનમ પૂરા કરો. ખરું કહીએ ત્યારે કડવાં ઝેરજેવાં લાગીએ. રાંડ સાચાભેલી કહીએ ના સમાય ?

જીવણ—(મનમાં) અરેરે ! આ સાળાં કરમનાં કાઢ્યાં સહ સરખાં મળ્યાં ત્યાં કોનો વાંક કાઢીએ ! હશે ભોગ એના, ગમે તેમ લેવે તો. હું બોલીશ તો વળી બમણી થશે.

મણિ—હવે ખરી વાત આવી ત્યારે કેવી તેલમાં માખી ડૂબી ગઇ ! ‘આપણા તજે આવે રેલો ત્યારે બધી વાત પડતી મેલો’ તે વાળી વાત કરી, કેમ થાકી ગયા છો તે છેક બોલાતુંએ નથી કે ?

જીવણ—બોલ્યા બોલ્યા હવે. ઘડી બે ઘડી જ પવા દે. તું તો તારે દોઢ શેર લેએ ખાઇ ને ટાડું હીમ જેવું કરીને બેડી છે, તે હવે કરે છે લખારા આખા ગામના ! મને હમણાં બોલ્યાનું જોર નથી, ખાધા પછી મને બોલાવજો. શેર ધાન રોજ ખાનારાએ તારા જોડે પૂરો ના પડે. વઢનારીએ તેવી, બોલનારીએ તેવી, ને બધીએ વાતે પૂરી છે. જો બાઈ ! હમણાં થોડી વાર મને પજવીશ નહિ, હું તો ખરી વાત કહું.

મણિ—ઓહોહો ! ! મોટા કુંડી સહારીને નવ ટકાનો દાળકા ધરમાં લાવ્યા તે ખીજને દેખાવી મારે છે, ‘આ હમણાં મને બોલાવીશ નહિ’ ! ! તો અહિં નવરુંએ કોણ છે બોલાવવા ! આમ પડી રહે પેટમાં આવવાનું હશે ! જૂખ લાગી હોય તો માગ્યું જમને, આપણે તમારાં બાબી.

જીવણ—હવે લગાર રહીને જઈ હું. તું તારે પથારી બથારી કર, મને લગાર જ પવા દે.

મણિ—(પેતાના કામમાં લાગતાં) જપ્પા કરોની બારને બાર બોલીશ વરસમુધી. અહિં શી ધાક આવવાની છે, કે વખારે તાર્જા

દેવવાનાં છે બોલાવ્યા વના (જીવજી જાનોમાનો બારીએ તડીએ બેસે છે.)

બુધર—(મનમાં) અરે બગવાન ! આ સંગ કાશીકદાર સ્ત્રી રીતે પેચિશે ! હથે તો છેક અવધિ માંડી છે. ઘડી બહાર જઈએ છીએ કે રડો ભદ્રવાસ્થળી મચાવે છે. હવે ને હમણું કશું કહેવા જઈશ તો વળી કુતરીની પેડે બાજશે. સહિ વાળુ કરી લે પછી, નહિ તો સચારે આ વાતનો તોડ કાઢવો પડશે. સાળું રોજ ઉડીને આ કેમ ખમાય ? કહેવત છે કે, અનિસમ સો વર્જીતમ' ૧ ! હવે આમાં કંઈ સાર તથી. (મોટેથી) અરે જીવજી ! હરખા ! ચાલો સહિ ભાઈઓ ! વાળુનો વખત થયો છે. (સહિ વાળુ કરી પોતપોતાને ડેકાણે જાય છે.)

વિજળી—(પોતાના ધણી હરકીશનદાસને) આ ઉનું પાણી તૈયાર છે. લગાર હાથ પગ ઘોષ લેશો ? આજે જરા વહેલુ વાળુ થાય તો પછી નિરાંત. ત્યારની હું તો તમારી વાટ જોતી'તી.

હરકીસન—હા, બજનજી બહુ સારું, લાવો પપપપ પાની. (વિજળી પાણી આપે છે, હરકીસન હાથપગ ઘોષ વાળુ કરી લે છે.)

વિજળી—મારે સારું પાન ના કર્યું કે ? તમેય મતલબી દેખાઓ છો તો ! લાવો પાન કરી આપો.

હરકીસન—મમ મમ મમ મતલબી આજ જાન્યા કે ? સાલું આખું જમત મમ મમ મમ મતલબી દેખું છું હું તો.

વિજળી—એ તો વળી ખરું જ તો, આ ઘોડિયામાં છાકરું રહે છે તેય ધાવ્યાની મતલબીવિના રડતું નથી, ને આખું જમત મતલબી છે, તેમાં તમે શું કહેતા'તા ? એ તો સહુએ જાણીએ છીએ.

હરકીસન—પાન (આપતાં) ને પાન પપપપપપ પહેચિ તો આજ એ ધરી જઈ આવસું ? આજ રસ્તે આપના આ બજનજી બીજજીબન મળ્યા'તા, તે કે'તા'તા કે કડા સાંભરવા જેમ છે. તતતત તારે સારું પન કહેતા'તા કે આવે ટો કસી નુકસાનની વાટ નહી.

વિજળી—તમારા પહેલાં અમે તો આજે ધારી જ મૂક્યું છે, તેથી તો તમને વાળુ વહેલું કરાવ્યું, સમજ્યા કેની ? તમે ભાવડા ભાવડા જાઓ ને પાછળથી અમે ઘેરાંઘેરાં આવીશું. પણ આ તમારા જોખને બોલાવતા જાને ના આવે તોય એ'થી જાને હા, બુધતા નહિ.

૧ “ અતિ સર્વજ વર્જયેત્”, અતિ બધી જગાએ તપજીવું.

ત્રીજીબુખણ—(બારીએથી) કેમ તહીંયાડી હરડીસનદા ! વાહુ તહીંયાડી થયાં કે ? ચાલો તહીંયાડી વખત તહીંયાડી થયો છે. કેમ વિજળી ! તહીંયાડી તમે તહીંયાડી આવશો કે નહિ તહીંયાડી ?

વિજળી—હા તહીંયાડી ! અમે તો તૈયાર છીએ, પણ અમને વળી તહીંયાડી તેડી જાઓ છો ? ત્યાં અમારે આવવા જેવું છે કે એકલા બાયડાને જ કામનું છે ?

ત્રીજી—ના તહીંયાડી ભતજીનું ઘર તહીંયાડી મોટું છે, તહીંયાડી કયા પન તહીંયાડી તમારા જોગ છે તહીંયાડી, સમજ્યા કેની ?

હરડીસન—(બારીમાંથી ડોકું કાઢી ધીરેથી)આજ આપના ગોકલને ગમે તેમ કરીને તતતતતત તેડી જવો હોં. એ પન બહુ મમ્ મમ્ મૂરખ જેવો છે, એનું ઠેકાણું પપ્પપ્પપ્પ પડસે. (દ્વારકાદાસ તથા હરજીવન ત્રીજીબુખણને ઘેર આવે છે, ને હરડીસનને સાથે લઈ બધા ગોકલને ઘેર છુમ પાડે છે તે સાંભળીને)

ગોકળ—(બારીએ આવી) આવો સહ ઉપર. અત્યારે ક્યાંથી બૂલા પડ્યા ? કંઈ મતલબ છે કે શું ?

હરજીવન—(બધા સાથે ઉપર જઇને) ના એ તો તમને કહું આપના મનોહર ભટ્ટજીને ત્યાં તમને કહું કહા વંચાય છે તમને કહું. તે સાંભલવાજોગ તમને કહું છે. અમે સહ જતાંતા તે તમને કહું બીજીબુખન કહે ચાલો તમને કહું ગોકલને પન બોલાવતા જઇએ તમને કહું.

ગોકળ—હા, મને શેઠ પણ કહેતાંતા એક દહાડો. ચાલો તમારી સકેની ઇચ્છા છે તો આવું છું. (કમળાતરફ જોઇને) સાંભળે છે ? તારે આવવું હોય તો વિજળી બાબી સાથે આવજો હોં કે ! કેમ સમજી કેની ?

કમળા—સારું તમે કહો છો તો આવીશ. બહુ રાત તો જતી નથી કેની ?

દ્વારકા—ના જો છે તે ધનું જીવમ તો જો છે તે દસને અગિયારની અંદર જો છે તે પતી જાય છે. (પછી સહ મનોહરને ત્યાં જાય છે.)

દાસ—(મનોહરને મેડે એકા છે તે આ સહને આવ્યા જોઇને) આવો ડવારકા ! અહો ! આજ ટો પોટે હરડીસનદાસ આવ્યા ને શું ? [પાછળ ગોકલને જોઇને] અડે વાહ ! ગોકલ દમે પન ! બલે, પહાડો. (સહ બેસે છે, રાજનાં આવનાર સર્વ આવી રહ્યાં છે

માટે કયાને આરંભ કરવા મનોહર વિચારે છે, એટલામાં કમળા વિજળી, પ્રાણીકાર, તથા દ્વારકાની વહુ નવલ તથા હરજીવનની વહુ લાડકાર આવે છે. તેમને સહિને જોઇ વિજળીને) એહો વિ-જલી ! ટમે પન આજ કંઈ આ ટડકે ઝલકાડો ! ! બાઇ ટમે ઢની-ઢનિયાની બહુ જ પવિટ્ર માનસ છે. આપના મોઢામાં હું સાંભળું છું કે ટમે પન એક જ છે. એસો સહિ આપનાં ઢન બાયગ છે એમ જાનજો કે આ બતજી મહાડાજ સડખા મોતા પૂપુડસતું આ મો'હામાં ઘડ આવ્યું છે. હું ટો કહું છું કે આપનાં માટાપિટાને ઘેડ જતું ને અહિં આવવું બડાખડ છે. આપને સહે બાઇબાન્દુ છીએ. અહિં કોઇની સડમ લાવવાનું કામ નહી. વિજળી ! ટમને સહિને કહું છું હો, સમજ્યા કેની ? (બટ તરફ જોઇને) માફ કડજો મહાડાજ એચડખી. હવે સુખે કકાનો આરંભ ઠવા ડો.

વિજળી—(પોતાની સાથે આવેલાં સહિ જેરાને આગળથી એસવાની જગા આપીને પછી એસતાં) મેં સાંભળ્યું કે કથા બહુ સારી થાય છે ને મારી અંચળમહેન રોજ આવે છે ને કહે કે બાળમુકુંદદાસ પણ રોજ આવે છે ત્યારે કહું ચાલો.

બાળમ—ના ટે ધનું સાહું ઠયું. હું ટો આજ છ ડિવસ ઠયાં માગ મનમાં ટમને સંભાડોટો, ને ઘડમાં ટમાડી બહેનને પન મેં કહું'હું ક હું વિજલીને ખજર ટો કહી આવ. પન જાનો છો કેની ?

વિકુલજી—મોલો સદ્ગુરુદેવડી જય. બટજી મહારાજ ! કાલ ત્યાં સુધી આવ્યું છે જે ' છોકરીનાં સાસરિયાં જે વખત તેડાવે તે વખત આપણી છોકરી સાસરે ત્રિદાય કરવી જંતરજો. એ વાખતમાં ખોટા કે ખરા વાંધા લઇ અડાં થઇને તેનાં સાસરિયાંને નારાજ કરવાં એ કુળવાન માખાપનું કામ નથી. ' હવે ઇચ્છાપ્રમાણે થવાદો.

મનોહર—મોલો ' શ્રીસદ્ગુરુદેવડી જય. ' પાછાં ખીજો દિવસે લક્ષ્મીમાતા પોતાની સઘળી છોકરીઓને એસાડી મોટી છોકરીને કહે છે: હે સરસ્વતિ ! એ પ્રમાણે પોતાની છોકરીનું બહું ઇચ્છતાર માખાપે લગ્ન કર્યા પછી એ છોકરીની આપણા કામ માટે આજ્ઞા રાખવી નહિ, એ વગેરે માખાપના છોકરીપતિના ધર્મ સંક્ષેપમાં તને કહ્યા. હવે કુળવાન સાસુસસરાએ પોતાના પુત્રની વહુનું શી રીતે રક્ષણ કરી પોતાનો સેવ્યધર્મ જાળવવો, એ વાર્તાને પણ હુંકામાં કહું છું ભે તું ધ્યાનમાં રાખજો. જ્યારે આપણા પુત્રની વહુ પિયરમાં હોય ત્યારે તેનાં જન્મનાં આપનાર માખાપ તેની રક્ષા કરે છે, તે જ પ્રમાણે જ્યારે આપણે ઘેર આવે ત્યારે સાસુએ તેને પોતાની પેટની

દીકરીનેવી જાણી તેનું રક્ષણ કરવું. એવું શાસ્ત્રની આજ્ઞા જણાવે છે; તથા તે પતિ ન્યાસુધી તે વહનું સારી રીતે રક્ષણ કરવા યોગ્ય ન થાય ત્યાં સુધી તથા જીવતાં સુધી પણ તે કુળવાન સાસુસસરાએ પોતાના દીકરાકરતાં પણ વહુની વધારે કાળજીથી રક્ષા કરવી એવો નિયમ જણાવે છે. આ પ્રમાણે કબુલ થયેલાં તે સાસુસસરા જે તે અનાથસરખી અબગાજતિને પોતાના ઘરમાં લાવીને દુઃખ દે તો તેમને નરકમાં મુઆ પછી ધણો કાળ વસવું પડે છે. માટે હે દીકરી ! આપણા પુત્રની વહુને પારકી છોકરી જાણી સાસુસસરાએ કદાચિત્ પણ તેને ક્રોધ પણ પ્રકારનું દુઃખ દેવું નહિ. આ લોકમાં ધણાં નીચ સ્વભાવનાં સાસુ તથા સસરા વહુને ગાળો દે છે, એ ધણી જ નકારી પાપમાં પડવાની વાત છે. હવે સસરાકરતાં સાસુવહુને આખો દિવસ કામકાજમાં એકઠાં રહેવાનું હોય છે, માટે સાસુવહુના ઉત્તમ વ્યવહારને પ્રથમ કહું છું. કેટલીક પાપણી સાસુ તો વહુને એક બે વાર પોતાને ઘેર તેડે ત્યારે જરા હેત દેખાડે છે, પણ પછી હરદમ રહેનારી વહુ થઇ કે તેની સાથે વિનાકારણ વેર ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે ચાલે છે. ત્યાં આ સંસ્કાર એવો છે કે એમાં દરેક માણસ તથા બીજાં પ્રાણિનાં સ્વભાવ તથા પ્રકૃતિ જૂદાં હોય છે. કારણ કે આ જગત ત્રણ ગુણવડે રચાયેલું છે, એક સત્વગુણ, બીજો રજોગુણ, અને ત્રીજો તમોગુણ. આ ત્રણે ગુણના સ્વભાવ જૂદા હોવાથી ત્રણના સેળમેળ થવાથી જૂદા જૂદા અનેક સ્વભાવ થાય છે. તેમ જ પાંચ જૂતથી આ સધળાં માણસોનાં શરીર રચાયાં છે, તેમાં પહેલું પૃથ્વી, જેના ઉપર આપણે વસીએ છીએ તથા અન્ન, ઝાડ, ફળ, પાલો વગેરે થાય છે તે; બીજું પાણી, જે આપણે પીએ છીએ; ત્રીજું અગ્નિ, જેના વડે ગરમી તથા અજવાળું મળી આપણે જીવીએ છીએ; ચોથું વાયુ કે જેના વડે આપણે શ્વાસ લઇએ છીએ, હરીએ ફરીએ છીએ, તથા આવરદાને ભોગવીએ છીએ; અને પાંચમું આકાશ, જે આપણને સઉને પોતાના પોલા પેટમાં રાખી રહ્યું છે, અને આપણા શરીરમાં પણ ઠેકાણે ઠેકાણે રહીને આપણને જીવાડે છે. આ પાંચ જૂતના ભાગો મળીને સઉનાં શરીર થયાં છે. તેથી એકથી બીજામાં કોઇ ભાગ કમની અને કોઇ જાસ્તી હોવાથી સઉનાં શરીર સરખાં હોતાં નથી. હવે શરીર અને મન સઉનાં જૂદાં જૂદાં છે એટલે જેટલી અથવા જેવા પ્રકારની સારીનરસી સમજણ એકને હોય છે, તેવી જ બીજાને હોતી નથી. તેથી સધળાં પ્રાણિઓએ પોતાની ઇચ્છા અથવા સમજણપ્રમાણે કરેલું કામ બીજાની ઇચ્છા તથા સમજણને

કાવતુ આવતું નથી; જેથી એકબીજાનાં કરેલાં સધળાં કામોથી એક-
બીજાને પૂરા સંતોષ થતો નથી, અને સંતોષ ન થાય એટલે એક-
બીજાઉપર સહજ અપ્રીતિ થતી જાય છે, અને તેમ કરતાં કરતાં જો
એકાદ અંશે પણ એક બીજાની સાથે પોતપોતાના સ્વાર્થનો સંભવ
જણાય તો તો તે સ્વાર્થને લીધે પ્રીતિ થોડી થોડી રહે છે; અને
જો મુદ્દ સ્વાર્થ નહિ હોય તો તો થોડા જ વખતમાં એકબીજાને
વેરભાવ અંધાતો જાય છે, તે કેટલોક કાળ જતાં પૂર્ણ વેર અધાસ
છે ત્યારે પરસ્પરના મરણને પણ ઇચ્છતાં કરતાં નથી. આ પ્રમાણે
પાંચ જૂન તથા ગુણોના ઓછા વધારે અંશથી શરીરનું રચાવું થાય
છે, એમાં એ જીવનાં કરેલાં કર્મો પણ કારણરૂપ છે; જેથી ખરા
ઉપાય મળ્યા વિના એ જીવનાં અંધારેલાં સ્વભાવ તથા પ્રકૃતિ એક-
દમ કરતાં નથી. તેથી હે દોકરી ! આ સંસારમાં સધળાં પ્રાણિઓ
પોતપોતાની મતલબ વાસ્તે એકબીજા ઉપર થોડાંધણું પ્યાર રાખે છે,
અને મતલબ છુટે છે એટલે પ્રીતિ પણ ધીરે ધીરે ઓછી થાય છે.
આ ઉપરથી વિચારવાનું પ્રાણિએ એવો ખોટો નિશ્ચય કરવાનો
નથી કે ‘ માણસનાં સ્વભાવ તથા પ્રકૃતિ જુદાં છે, તેથી એક બી-
જાને મેળ શી રીતે આવે અને એકબીજાને સ્નેહ શી રીતે અંધાય ?
મતલબ કે નહિ જ મેળ રહે, માટે જગતનાં દરેક પ્રાણી વિરોધને
વેઠતું જ મરે, પણ એકતા અથવા સુખ ન જ થાય. માટે પરસ્પ-
રની પ્રીતિ થવાનો સંભવ નથી એમ નિશ્ચય કરવો ઉત્તમ છે. ’
આવો વિચાર જો કોઈ માણસ કરે, તો તે કંઈ સધળાં જુદિમાનું
પુરુષને માનવા યોગ્ય નથી. કારણ કે ધણાં પ્રાણિમાં સત્ત્વગુણ વધારે
હોય છે તેમ જ બીજાં ધણાં માણસોમાં રજ્જેગુણ વધારે હોય છે;
તે જ પ્રમાણે બીજાં ધણાંમાં તમોગુણ વધારે હોય છે, તો જેટલાં
માણસો સત્ત્વગુણના વધારાથી સત્ત્વગુણી ગણાય છે, તે સધળાંના
સ્વભાવ ધણે ભાગે એકબીજાને મળતા આવે છે. અગર જો બધી
આખતમાં પૂરેપૂરા મળતા સ્વભાવ તો નહિ જ આવે, પણ જરા
જરા ફેરવાળા સ્વભાવ હોય છે. તેવાં પ્રાણિઓ આહે તો એક હગ્ગર
હોય તોપણ તેમનો સ્નેહ બની રહે છે. તેવી જ રીતે બીજાં પ્રા-
ણિઓની પણ પોતપોતાને મળતા સ્વભાવવાળાં પ્રાણિઓસાથે પ્રીતિ
અંધાય છે, ફક્ત વિરોધીસાથે અંધાતી નથી. હે સરસ્વતી ! આ વિષય
ધણે કહ્યું છે, માટે તે પૂરેપૂરો હું વર્ણન કરીશ તોપણ તને સમ-
જવો કપરો છે. તેથી આગળ તારી પાકી સમજણ થયેથી પૂરી
રીતે કહીશ. પણ આજે મેં જેટલું કહ્યું છે, તેમાંથી માત્ર એટલો જ

સારી કાઠી લેવાનો છે કે ફરેક કુળવાન માણસે પોતાના સેવકને કેળવવાને પ્રયત્ન કરવો, જેથી તે આપણી ઇચ્છાપ્રમાણે કેળવી શકાય છે. કારણ કે પ્રથમ કલા પ્રમાણે કુળવાન માણસો કન્યા તથા વરને પહેલેથી તેના ગુણકર્મનો વિચાર કરીને પરણાવે છે. એટલે વધારે ઉલટી પ્રકૃતિ તો હોય જ નહિ; અને સહજ ફેરફાર હોય તો તે ઉપાયથી આપણી મરજીપ્રમાણે ફેરવી શકાય છે. તે ફેરવવાની રીત પણ હું તને આગળ વિસ્તારથી કહીશ. હાલ તો હુંકર્મ કહેવાળેગ વાર્તાને કહું છું. (૧) સઉથી પહેલાં તો આપણા પુત્રની વહુને આપણે અનુકૂળ કરવાને માટે આપણે ઘેર, લગ્ન કર્યા પછી અથવા વિવાહ કર્યા પછી રાજ તેડવી, અને તેડીને તેને આપણા ઘરની તથા કુળની રૂઢી રીતો સમજાવવી તથા શીખવવી. (૨) તે વહુને નીચ કુળનાં અથવા આપણા વિચારથી ઉલટા વિચારનાં માણસોની સોગતમાં બેસવા ઉકવાની રીત રખાવવી નહિ, પણ આપણા સરખાં ઉંચ કુળનાં તથા આપણા મતને મળતાં સદ્-ગુણી માણસોની સોગતમાં બેસવાઉકવા દેવી. (૩) માણસમાં કામ, ક્રોધ વગેરે દુર્ગુણ પેદા કરનાર તથા સ્વભાવને નીચપણ લાવનાર તથા તામસરૂપ અજ્ઞાનને વધારનાર પાપીના અન્નને ખાવાનો મહાવરો મિલકુજા છોડાવવો જોઈએ, અને પુણ્યવાન પ્રાણીના ઘરનું ન્યાયથી મેળવેલું અન્ન ખાવાનો અભ્યાસ રખાવવો, તથા સત્ત્વગુણને વધારનાર અથવા આપણા અનુકૂળ સ્વભાવને વધારનાર આપણી પ્રીતિના પદાર્થો ખાવાનો અભ્યાસ રખાવતા જવું. વળી હે શાણી છોકરી ! બોલવું, ચાલવું, બેસવું, ઉડવું વગેરે જે ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે, તે પણ આપણને રૂચે તેવી રીતની તેને શીખવવી, અને તેથી ઉલટી જે જે ક્રિયાઓ કરતી જણાય તે તે તેને મીઠાં વચનો વડે કહીને છોડાવવી, અને છેક મીઠાં વચનોથી ન જ માને એમ હોય તો, બેઠ અથવા પ્રખંચથી તેને સુધારવી, પણ મારવા તથા ગાળ દેવાની અથવા ઘણા કઠોર શબ્દો તેને કહેવાની ટેવ આપણે કદાપિ પણ રાખવી નહિ. હે દીકરી ! કેટલાંક સાસુસસરા માંહોમાંહે લહે છે, ગાળો દે છે, તથા પરસ્પરને મારવા વગેરે અનીતિને આચરે છે. તેના ઘરમાં આવેલી તે વહુ પણ ધીરે ધીરે તે જ વાર્તાને શીખે છે, અને આગળ જતાં તે પણ તેમ જ કરે છે. કુળવાન સીપુરૂપો તો મરતાં સુધી પણ ગાળ દેતાં નથી, તથા મારામારી અથવા કઠોર શબ્દો બોલવાની ખોટી રીતને પોતાના ઘરમાં સ્વપ્ને પણ પેસવા દેતાં નથી, તો પછી તેના કુળમાં એ રીત આવે જ શાની ? તેથી

હે ઊકરી ! ઘરમાં આવેલી ઊકરાની વહુને જ માળ ન દેવી એટલું જ નહિ પણ આપણા મોમથી કોઇને પણ હલકો શબ્દ કહેવાની ટેવ રાખતી નહિ. આથી તે આપણી પ્રજાપરંપરા તેના સારા ગુણને ધારણ કરનારી થાય છે. વળી હે સરસ્વતિ ! સાસુએ નિરંતર પોતાની પાસે રહેનાર ઊકરાની વહુને કોઈ પણ કારણથી એકદમ તિરસ્કાર અથવા હલકાં વેણ કહેવાં નહિ. પણ ધીરથી તેને તેની કસુર જણાવીને તેને સુધારવાના ઉપાય કહેવા, તથા ફરીથી એવી ભૂલ ન થાય તો ધણું સારું એવાં વ્યવસ્થાથી તેની મતિને સુધારવા હોંશિયારી આણનારા રસ્તાઓ દેખાડવા, પણ તેનું મન દુઃખાદ્ય ભય એવું કડવું વેણ તો કોઈ દિવસ પણ ન કહેવું; કારણ કે આપણો અર્થ તેમ કરવાથી સિદ્ધ થતો નથી. જે કામ સલાહસંપન્ન થાય છે તે કામ મારાફાટથી થતું નથી, માટે ભય તથા પ્રીતિવડે આપણાં માણસોને પોતાને અનુકૂળ કરી લેવાં, એ વિચારવાનું કામ છે. ખાવાપીવાના સારા પદાર્થોમાં વહુ તથા આપણાં ઊકરાંમાં વેરાવડો એટલે બેદબાવ ન રાખવો. તેની શક્તિપ્રમાણે કામ કરાવવું. છેક નિર્દય થઇને વહુપાસે કામ લેવું નહિ. ખરા કારણસર તેને આપણા કુળની મર્યાદાપ્રમાણે બહાર જવા આવવા છૂટ આપવી. કોઇની કહેલી વાત સાંભળીને તરત તે વહુને ઠપકા ન આપવો, તથા તેને માથે ખોટો આરોપ મૂકી તેનાથી વેર કરવું અથવા વઢવું નહિ. આખો દિવસ ધણાં કામ કરવામાં આવે, તેથી તેમાંનાં કોઈ કામમાં કસુર પણ થાય, તથા વખતે નુકસાન પણ થાય, અને કોઈ કામ ભૂલી પણ જવાય; તેથી એવી બાબતોમાં તેને ઘટતી માફી આપવી જોઇએ. પણ દરેક ઝીણી વાતોને શોધી શોધીને તેને ઠપકા આપવો અથવા વઢવું એવી દુષ્ટ નીતિને કુળવાન સાસુએ બિલકુલ રાખવી નહિ. વળી જેમ પોતાની ઊકરીની કસુર ન ગણીને તેના ઉપર મા પ્રીતિની નજર રાખે છે તથા તેના દુઃખસુખની તજવીજ રાખે છે, તથા પોતાની પુત્રીસાથે પ્રસન્નતાથી બેસી હસે બોલે છે, તે જ પ્રમાણે પોતાના દીકરીની વહુસાથે પણ સાસુએ વર્તવું. વગર કારણે મોઢું ચઢાવી તેના સામાં ધુરંધિયાં કરવાં નહિ. કારણ કે તે અનાથ પ્રાણી પોતાનાં માબાપને દૂર મૂકી ધર્મની મર્યાદા પાળીને આપણા ઘરમાં આવી રહે છે, તેથી તેને તેના માબાપકરતાં પણ વધારે સુખ આપવું જોઇએ. તેટલે સુધી કદાચિત્ ન પળાય તોપણ આપણાથી બનતું સુખ તો તેને જરૂર આપવું જોઇએ. તેને કામથી પરવારીને એટલી જોઇને તરત બીજાં કામો અદેખાઈથી દેખાડ દેખાડ ન કરવાં

પણ ઉલટી દયા રાખીને તે ધણી વારથી કામ કરતી હોય તો તેને એ પ્રીતિનાં વચન કહી વિરામ લેવડાવવો. સાસુએ જરૂર જાણવું જોઈએ કે જેવું મારું મન બીજાનાં દામદયાણુ કે બચથી દુઃખાય છે, તેવું બીજાનું પણ દુઃખાતું હશે, એમ ધારી કાંઈને પણ સંકટ આપવું નહિ. હે દીકરી ! કેટલીક મૂર્ખ સાસુ તો દુઃખ દેતી જાય. છતાં એમ કહે છે કે ‘અમને અમારી સાસુએ ધણીએ દુઃખ દીધાં છે, તે અમે સહન કર્યાં છે. તમારાથી એવાં દુઃખ હોય તો શું સહન થાય ? હું તો તમને કશુંએ દુઃખ દેતી નથી, તે છતાં તમે દુઃખ માનશો તો તમારા કરમના ભોગ !’ આમ કહે છે અને દુઃખ દે છે પણ તેવી દુષ્ટ સાસુની દુષ્ટ વડુ પણ એવી હોય છે કે જ્યારે તે સાસુ ધરડી થાય છે, અને પોતાનો ધણી સારું કમાઈ લાવતો થાય છે, અને પોતે ધરમાં કરતી હરતી થાય છે, ત્યારે એ સાસુને પાછી તે વડુ ધણું દુઃખ દે છે. તથા મેણી પણ મારે છે; પરંતુ એ સધળી અનીતિ જ જાણવી. સહ્યે એકબીજાના દુઃખનો વિચાર કરી હળી-મળીને ચાલવું. જો બહેન સરસ્વતિ ! આપણે છોકરાની વડુને ધરમાં દુઃખ દઈએ તે બીજું કાંઈ તો ન જાણે પણ પરમેશ્વર તો જાણે છે, અને પરમેશ્વર જ સધળા જીવને પાછા તેનાં કર્મનાં ફળો આપનાર છે, તો આપણે વડુને દુઃખ દઈને અથવા તેના જોડે જાગ કરીને શું લાભ પામવાનાં ? ઉલટું તે સધળાં પાપનું ફળ આપણે જરૂર ભોગવવું પડશે. કારણ પરમેશ્વર સધળી જગાએ અને દરેક ક્ષણે આપણી પાસે જ છે, અને તે આપણાં સધળાં કર્મ જુએ છે, જાણે છે, અને તેનાં ફળ આપે છે. આ વાર્તાને જે ખરેખર જાણે છે તે જ માણસ પરમેશ્વરથી ડરીને સાચે માર્ગે ચાલે છે, અને વડુને અથવા તો કાંઈને પણ દુઃખ દેતાં નથી. પણ જે કુમારજી સાસુઓ, ઉપરથી તો મોટી મોટી ભક્તિ કરતી હોય અને પેટમાં છરીઓ રાખીને પોતાના છોકરાની ગરીબ ગાયજીવી વડુઓને દુઃખ દે તો તે પાપણીનું પાપ પરમેશ્વર પણ સહન કરતા નથી, અને તેવું તેને વહેંચું ફળ આપે છે. માટે હે શાણી સુતા ! તું તો આપણા ગૃહ-સ્થાત્રમમાં સાસુપણાને પામે, ત્યારે આ શીખામણને યાદ રાખી મરતાં સુધી પણ વડુને દુઃખ દઈશ નહિ. આ લોકમાં સાસુ અને વડુનું મોટું વેર આદિથી છે એવું કહેતા આવ્યા છે, પણ એ વાર્તાને જોમ અને તેમ જુહી પાડવા વડુઓની સાથે વિચારી ચાલજે, તથા ખરા હેતથી વર્તજે; એમાં અનેક લાભ છે.

સસરા એ ધરનો રાજા છે. માટે સસરાએ પણ ધરમાં ખાનગી

રીતે તપાસ કાઢવી જોઈએ કે આપણા ધરમાં વહુઓને દુઃખ છે કે નહિ. ધણી ધરમાં એવું બને છે કે સસરા આખો દિવસ પોતાના કામમાં ફરતો હોય છે, અને ચાર ધડી દિવસે, અને રાત્રે ફક્ત ધરમાં હોય છે, તેથી તે વહુના ગુણદોષને સારી રીતે જાણવાને યત્ન કર્યાંવિના ખરી વાતને જાણી શકતો નથી, અને પોતાની ઓં ને વહુને દુઃખ દેનારી તથા તેના ગુણદોષની જાણનારી હોય છે તે તો રાત્રે એકાંતમાં પોતાના પતિઆગળ રોજ પોતાના ન હોય એવા ગુણોને આગળ પાડે છે, અને વહુના ખોટા દુર્ગુણોને જોડી જોડીને પોતાના પતિને સમજાવે છે, ને વળી કહે છે કે “જુઓ આજે ધરમાં વહુએ આટલો બગાડ કર્યો, કાલે આટલો કર્યો હતો. આજે મારા સામું આમ બોલી. કાલે પણ હું શીખામણ દેવા ગઇ ત્યારે નહિ બોલાય એવું બોલી મારા સામી ઘઇ. આજથી આમ કરે છે તો આગળ એ શું કરનારી છે ? તમારી પણ મરજદા રાખતી નથી. આટલો જરા હું દાખ ના રાખું તો આજની છકેલી આગળ મથિ છાણાં થાપશે ! હાય હાય ! છેક આવું જાણતા હત તો ખીજ જગાએ છોકરાં પરણાવત. એ છોકરાને પણ ગાંઠવાની નથી ! એ શું આપણું ઘડપણ પાળનાર છે ? એ આટલું કરે છે પણ કહેવા જઈએ છીએ ત્યારે એવી નાક ચઢાવીને બોલે છે કે આપણે તો લાજ મરીએ. એ તો જેટલી ઉપર છે તેટલી બોંયમાં છે, જુઓ સાચું પૂછો તો નીચાં માણસ મનનાં બહુ મેઘાં હોય છે. (કદાચ વહુ ઉંચા કદના શરીરની હોય તો કહે છે) મોટા તાડનો ત્રોળે બાગ, એની માનેવી ઝેરીલી છે વગેરે. જોજો, તમે એને મોઢું આપશો નહિ હોં. જો એકવાર મોઢું ચઢાવશો તો વળી આટલુંએ તમે ધરમાં હો છો ત્યાં લગી કંઈ ઝાઝુ બોલતી નથી, ને ધાક રાખે છે, તે છેક માંથે છેડા નાંખશે. પછી તમને પણ તણખલા બરોબર ગણશે. માટે તમે તો મતલબજેટલી જ વાત રાખજો હોં, શું કહું છું જો ! વળી કહેશે જો મને કહ્યું નહિ, અરે એનાં શાં શાં અપલક્ષણ તમારા આગળ કહું. બળ્યાં મને તો સાંભરતાંજી નથી. (જરા સંભારવાનું કરીને) હાં વળી એના પેટમાં લગાર વાત તો ટકતી જ નથી. ધરને ખુણે આટલી જાની વાત આપણે કરી હોય, ને જો એના જાણવામાં આવી તો તરત જઈને ચકલે મૂકીને આવે છે, પણ રાંડની એટલું સમજતી નથી કે આ વાત કહેવાય ને આ વાત ના કહેવાય. અરે ! એને સાફ ના કહી હોય કે જોજો રે અલી ! આ વાત કાઢને કહેવાની નથી હોં. ત્યારે આપણે મોઢું કહેશે જો ના હું તો કાઢને કહેતી નથી, ને પછી આપણી પુંડ

થઈ કે એ ચારને મોઢે કહે, ત્યારે એના જીવને જ'પ વળે. આવો રડ્યો નહારો સભાવ છે, બાકી આપણને કંઈ એ અળખામણી છે? મારો સભાવ તો કેવો છે કે મરતાને મેર ના કહું, તે તમને કંઈ અળખ્યો છે? પણ રડ્યું છેક ના કરવાનું કરે ત્યારે બોલ્યાવનું રહેવાનું નથી. તોયે હું તો કહું છું, કે જોજો બાપા તારો આવો સભાવ સારો નથી તું કંઈ કરતાં સુધર, નહિ તો આગળ જતાં એ તારો સભાવ તને જ નડશે, ને તું દુઃખી થઈશ. એમાં અમારું કંઈ જવાનું નથી.' આટલે સુધી તો કહું છું, પત્ની તે શું કરીએ વારુ કહો? હશે આપણે શું, 'કરશે તે ભરશે.' પણ ડોકરો આપણો આગળ જતાં દુઃખી થાય એ દુઃખ સારું કહેવું પડે છે, પારકા લોક કંઈ ધરની વાત જાણે છે? એ લોકને મોઢે મારાં ભુંડાં બોલે તે લોક તો બચારાં ખરું માને. તે કાંઈ કાંઈ જોવા આવે છે? જુઓ હવે મારો વાંક હોય તો મને કહો, ને હું જૂઠું બોલતી હોઉં હો આ રહી ફલાણી! (પોતાની વગનીતું નામ દે છે.) તમારે ગમે તો પૂછી જુઓ, એ બધું જાણે છે,' હે સરસ્વતિ! આ વગેરે અનેક યુક્તિથી તે સાસુ પોતાના પતિને ભરમાવે છે, અને તે બિચારો સીધા સ્વભાવનો ભલો માણસ હોય તે પોતાની ઓઢિપર ખરો વિશ્વાસ રાખીને જ કહે તે સાચું માને છે, અને આ પ્રમાણે રોજ તે બિચારી વહુના દોષ સાંભળી સાંભળીને વિરોધી મનનો થઈ જાય છે; જેથી આખરે તે પણ વહુનાં ભુંડાં બોલવામાં સામિલ થાય છે એટલું જ નહિ, પણ તેને દુઃખ પડતું જોઈ આખ આડા કાન કરે છે, ને વખતે તેને દુઃખ આપવામાં ભાગ પણ લે છે, આમ થવાથી તે કુટ સાસુસસરા નરકના અધિકારી થાય છે. વળી જ્યારે પોતાનો ડોકરો મોટી વયનો થવા આવે ત્યારસુધીમાં તે પાપણી સાસુ પોતાના દીકરાને રોજ હરતાંફરતાં અથવા એકાંતમાં બેસાડી તેની વહુના અવગુણ તેના આગળ ગાયા કરે છે, તેથી જો તે દીકરો પણ માવડીમુખો એટલે માના કબ્જા પ્રમાણે ચાલનાર હોય છે તો આગળ જતાં તે નિરપરાધી વહુને તેની સાસુ રોજ મરાવે છે તથા ગાળો દેરાવે છે, અને એમ થવાથી એક બીજાને દિવસે દિવસે ઘણો અણગનાવ થવાથી તે વહુદીકરાને મળવાયોગ્ય પરસ્પરના સુખનો નાશ થઈ જાય છે, અને તેમ છતાં જો સાસુનું ચાલે છે તો ડોકરાને ચઢાવીને તથા વહુને 'મારા ડોકરાને ફરીને પરજીવીશ' એવા દયાણના બોલો કહીને ફરી બીજી વહુ લાવે છે. ને થોડા દિવસ થાય છે એટલે પાછી તે વહુસાથે પણ તે નહારો સ્વભાવની સાસુ એ જ પ્રમાણે ચાલે છે; જેથી તેના મરતા

સુધી પણ પોતે, છોકરો કે વડુ કાષ્ટ પણ સુખી થવા પામતું નથી, અને જો કદાચિત્ છોકરો શુદ્ધિમાન હોય છે, અને માના તથા સ્ત્રીના ગુણદોષને પારખી શકે એવો હોય છે, તો તે પોતાની માના દુર્ગુણ જાણીને માઉપરના હેતને ત્યજી દે છે; જેથી આખરે તે સાસુ દુઃખી થાય છે, અને તે પુત્ર જો સદ્ગુણી ન હોય તો વખતે માને મારે પણ છે, આમ થવાથી સાસુસસરાના સુખનો તથા ધર્મનો નાશ થાય છે; માટે હે દીકરી ! કુળવાન સાસુસસરાએ તો પોતાની વહુના દોષ હોય તોપણ કાષ્ટના આગળ કહેવા નહિ, પણ સુધારવાને મહેનત કરવી અને જે પ્રકારે આપણે, છોકરો તથા વડુ એક થઈ સુખી થઈએ એવા ઉપાયને કરવા. તેથી તું તારે એવો પ્રસંગ આવે ત્યારે ધણી સાવધ રહી વિચાર કરીને ધરને ચલાવજે, નહિ તો અમારે પણ માળા ખાવી પડશે. આ સધળા ધર્મ સાસુસસરાની જગાએ જે વડિલ હોય તેના પણ જાણવા.

આ રીતે સંક્ષેપમાં સાસુસસરાએ વહુને પ્રિય પુત્રીવત્ પાળવી તથા રાખવી, એ વાર્તાને તારા આગળ કહી. હવે પતિએ સ્ત્રીને કેમ રાખવી તે વાર્તા પણ ટુંકામાં કહું છું, તું લક્ષમાં રાખજે. પતિ જ્યારે યોગ્ય વયનો થાય ત્યારે અગાધ સ્ત્રીના સહવાસવાળા થાય ત્યારે તેણે સહથી પહેલાં તે સ્ત્રીના ગુણદોષવાળા સ્વભાવની પરીક્ષા કરવી તથા પોતાના ગુણદોષને જાણી, તેના તથા આપણા સ્વભાવની એકતા છે કે નહિ તે જોવી, અને તેમ કરતાં જેટલો વિરોધ જણાય તેટલો દૂર કરવાને યુક્તિ રચી એક બીજા ઉપર પ્રીત વધે એવા ઉપાયને રચવા. આપણા માખાપ તથા સ્ત્રીના સ્વભાવને ઓળખી લેવો, તથા તેને પરસ્પર પ્રીતિભાવ છે કે નહિ તેનો નિશ્ચય કરવો અને જો એકબીજાસાથે અચૂળનાવજેતું છે એમ જણાય તો તેમ થવામાં કારણ શું છે તેનો પણ વિચાર કરી કાનો વિશેષ વાંક છે તેનો નિશ્ચય કરવો. તે વાંકનું નક્કી થયા પછી તે પરસ્પરનો વિરોધ તુટે તો ધણું સારું એવા વિચારથી તેણે પોતાની સારી શુદ્ધિ બળથી તે વિરોધ તુટવાનો ઉપાય રચવો, પણ કશેશ વધે એવો ઉપાય કદી પણ રચવો નહિ. હે દીકરી ! ધણી જમાએ તો એવું જોવામાં આવે છે કે શુદ્ધિમાનસરખો જણાતો પતિ પણ પોતાની સ્ત્રીમાં આસક્ત એટલે અગાધ પ્રીતિવાળો થયેલો હોવાથી જે જે વચનો તે સ્ત્રી એને કહે તેને તે સાર્યા જ માને છે, તથા પોતાનો સ્ત્રીના અવગુણને પોતે જોતો નથી, અને જો કાષ્ટ કહે છે તો માનતો નથી, એવો પતિ બહુલો હોય તોપણ મૂર્ખ જ જાણવો. આવા પતિને મળેલી

કેટલીક દુષ્ટ સ્વભાવની સ્ત્રિયો તે પતિને રોજ એકાંતમાં એક સમ-
જાવે છે કે “જુઓ આ દુઃખ આટલા હઠાડાથી હું સહન કરું છું,
પણ હવે મને લાગે છે કે હવે એ મારાથી સહેવાયનું નથી, તમારી
માનો સ્વભાવ તો હવે તો આ ! સવારથી ઉઠીને હું આખા ઘરનું
કામ કરું છું તે છતાં પણ જ્યારે પહેર દહાડે ચઢતાં એ ઉઠે છે
ત્યારે મારા તરફની ચઢાવતાં અને ડાળા કાઢતાં જુએ છે, બીજા-
જોડે હસે, વાત કરે, પણ જ્યાં મને દેખી કે તરત મોઢું તોપરાળેલું
માં કરીને આડુંઅવળું જોવાનાં, મારાથી છાની વાતો તે અને જેએ
એટલે કરતાં હોય તો બંધ પડી જાય. હું એમને કાતણપાણીના
લોટાથી તે નહાવાનું પાણી સુઢાંએ તૈયાર કરી કાઢી આપું છું, ફક્ત
એમને નાહીને આ બે તપેલીઓ હલાવીને ઉતારવીઓ. બાકી એકાં
અબોટ, ખારા પાણી; મીઠાં પાણી વગેરે બધુંએ હું કરું છું, નકામાં
લોકાપાસે બેસીને લમણા ઝુડે, પણ આટલી પોતાની પથારીએ ઉપડી
કરતાં નથી, તો હજીમાંથી કચરા તો વાળે જ રેનાં ! જે ખરું પૂછે
તો એવાં હાડકાંનાં હરામ છે કે એક તણખલું તોડીને બે કરતાં નથી,
ને નકામાં હેરાદેશ આખા મૂલકના કરે; તોયે હું જાણું જે મૂળ નાખી
પણ પાછાં ધરમાં હોય તો હરતાં કરતાં “અલી આ આમ કાણે
કર્યું? અલી તે આમ કેમ કર્યું નહિ? અલી આ કામ આપું થાય
કે?” એ વગેરે વચનો બોલીને પછી એમની જેણે બોલવા માંડે કે
“રડયું છેક આવું” તે ખમાય ! બીજું બધું ખમાય પણ છેક કાળ-
જાવનું માણસ કેમ ધરમાં ટકે ? ના ના, મારી બધ ! આવડી મોટી
ચમ પણ એટલી અક્કલ ના આવી કે આ કામ તે આમ થાયને આ
તે આમ ન થાય ! પણ એનાં માખાપે કેવાં ! ઢોર જેવાં, મોટી
હીજડાજેતી કરી પણ આટલી અક્કલ ના આપી. ના ના, તું તે
અલી માણસ છે કે ઢોર ? તને સો વાર કહીએ તોએ સાન કેમ
આવતી નથી ? ના ના, તારી માએ રડે તરે આવડી મોટી હેઠળ
રાક્ષસીજેતી કરી પણ આટલું કામ ના થીખવ્યું ! રડી એટલી
તેને અક્કલ નહિ કે દીકરી પારકે ઘેર જવાં છે, તે આ હાડકાં
બાગીને મરો કામ કરોની ! એ તો ઠીક છે, હું તો બધી છું જે
બોલતી નથી, ને જવા હઉં છું, પણ રાંડ બીજી કપરી સાસુ મળી
હોત તો તારી થી વલે થાત ! રડો બધી સાસુઓ મારા જેવી
બોળા તે ક્યાંથી મળનાર હતીઓ ? પણ માએ સરખાં ને દીક-
રીએ સરખાં, ધોયા મૂળાજેવાં ! કશી વાતનું જાન નથી. આવું
છેક રૂઢું માણસ જાણતું તો મારા આ રતનજેવા દીકરાને દુવામાં

શીઠ નાખત ! મારી બાપ ! માણસ તો ધણીયના ધરમાં છે, પણ
 છેક આવું હૈયાનું સનું તો કહિંએ દીકું નથી ! ના ના, હું રાંક
 બોલું ત્યારે કડવી તો લાગતી હમથ, પણ શું તારી કક્કલ કુટી
 મધંતી કે આ આમની વાત આમ કરી ? બહુ પડ્યા અવતારને !
 કુંભારને ઘેર ગધેડીયો અવતરી હોત તો બચારને માટી આણવાએ
 કામ લાગત ! રડયું પચારીમાંથી ઉઠે છે ત્યારની કામ કરે છે, તેમાં
 એકે કાગમાં બલીવાર નથી. તું તે કામ કરે છે કે તારો જીવ કયા
 ભમે છે ? જો બાપા ! આવું તારે છેક માથાકિતરણું કામ કરવું
 હોય તો રહેવા દેજે, હું મારે કરી લખશ. હું કંઈ ધસાઈ જવાની
 નથી. પેલી કહેવતવાળી વાત કે ‘ હૈયું’ બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા
 સારા,’ એ હજી તો હું છું ત્યાં લગી તો બંધુએ ઠીક જ છે, જેમ
 તેમ નબે છે. પણ ચારે દહાડે હું નહિ હમથ તે દહાડે તમારી
 વલે શી થશે ? આ ધરનું ધંધેલિયું થઈ જશે અને રેવડી દાણાદાણુ
 થઈ જશે, ને માણસમાં રહેવાનાં નથી, ને વળી અધુરામાં પૂરા જો
 પેટે વસ્તાર પડશે તો પછી ભોગ મળ્યા તેના ને તમારા, ના ના,
 અહીં ! હજી તો તું ઉગતી આવે છે ને આજથી તારાં હાડકાં
 આમ છેક કેમ ભાગી ગયાં છે ? બળ્યું પૂરું અખિય સજાતું નથી !
 બળ્યા ઢંગ ! આમ કરીશ તો ત્રીજે દહાડે હાંકી કાઢીશ ને વળી
 બીજી લાવીશ. તારા જેવી છુડીએ હજાર લાવીશ. અમારે તો જોડો
 બદલતાં વાર, પણ વહુ આણુતાં વાર નહિ. જાણેછ તારા મનમાં કે
 એમ જ ? આ તારો ભવ તારાં માથાપે બગાડ્યો છે પણ અમારા
 છોકરાનો જનમારો અમારે બગાડવો નથી તો ! જો ! આજથી
 હવે સંભાળીને ચાલજે, નહિ તો તારી વાત તેં જાણી ! પાછળથી
 મારો વાંક કાઢીશ કે રાંડ સાસુએ આમ કર્યું. ‘ હલકું નામ
 હાણીનું ’ તે વાળી વાત છે. ” (જરા મોં મલકાવી) “ સમજ્યા
 કે ? આવા આવા વજજરજેવા બોલો તમારી મા હરતાં જાય ફરતાં
 જાય ને કહેતાં જાય, ને હું તો મારે આ કાને સાંભળું ને પેલે
 કાને કાઢી નાંખું. મારી મેળે દીકું કામ કરું ને જેમ એ કહે
 તેમ કરું. એકનું બે સામે બોલતી નથી. હાય હાય, જો બોલું તો
 તો મારા રાંડના ભોગ જ મળ્યા તો ! એમના સામું બોલીને કયાં
 જઈ જો ! એ તો તમારા આગળ, મારા સસરાજીઆગળ અને
 બીજાંઆગળ હજાર સાચાંબુડાં બરવીને ત્રીજે દહાડે તમારે જ
 હાથે મારાં હાડકાંબગારી નાંખે. પણ હવે સાચેસાચું બોલજો. આવું
 ને આવું આઠ પહોર ને બત્રીશ ધડી શી રીતે ચાલે ? એ તે

રડયું એક દહાડાનું કામ છે ? આખો જનમ એમનો તો એવો ને એવો જ જવાનો. ધરમાં ધણુએ નુકસાન થાય છે, પણ શું કરીએ ? એમનો આડો સલાવ એટલે બોલાવું નથી. કહેવત છે કેની કે ‘સાસુ ફાડે તો કલેડાં ને વડુ ફાડે તો ડીકરાં.’ તેમ જોટલું કામ એ કરે તે સાઈ, ને મારું કામ ને મારું મોં તો એમને ગમતું નથી. પણ ખરે એ તો તમને સાચાંજૂઠાં બેરબીને ફરી પરજાવી દે તો મારે તો ઉપર આબ ને નીચે ધરતી છે. મારે તો તમારા વિના બીજા કોઈનો આશરો નથી. હું રાંડ રાત ને દહાડો મહિં ને મહિં સીંગધ જાઉં છું. એક તમારા વના આ દુઃખની વાત જાના આગળ જમને કરું : [રડવા સરખું કરીને] ના ના, મેં રડે એમનું શું બગાડયું છે જે એ મારી પાછળ જ ખાઈપીને મંડ્યાં છે ? હું રાંડ એમના દુઃખે ધડી પગ વાળીને બેસતી નથી. કોઈ જોડે મારે વાત નહિ, ચીત નહિ તોએ મારે માથે આમ પસ્તાળ પાડે છે, તો જો હું આડુંબવળું બોલું તો તો મારી શીએ વલે કરે ! ” આ વગેરે વચ્ચેના બોલતી તે સ્ત્રી પતિના આગળ રડી દે છે, તેથી તે પતિ ખરાબોટાની તપાસ કરવાના વિચારથી, બુદ્ધિમાન હોય છે તો તો પોતાની સ્ત્રીને ધીરજ આપે છે. પછી સાચીજુઠી તપાસ કરીને ઘટે તેમ માને તથા સ્ત્રીને સુબોધ આપી ચલાવે છે; અને જો કાચી અકલને પતિ હોય છે તો તરત તે જૂઠાં વચ્ચેના પણ સાચાં માની જન્મનાં આપનાર માતપિતાને પડતા મુદ્દા સ્ત્રીસાથે જુદો રહે છે, અને માખાપથી વૈર કરે છે. એથી ઉછટું જો આપની રુક્તિપ્રમાણે ચાલનારો તથા ન્યાયધર્મને નહિ જાણનારો તે પતિ હોય તો તે પોતાની સ્ત્રીને માના સમગ્રવત્ત પ્રમાણે મારે, દુઃખ દે, કાઢી મેલે અને ફરી પરણે. પછી પોતે તથા આખું કુટુંબ દુઃખને વેઠે છે. કદાચ ભાઈઓ વગેરે કુટુંબવાળો હોય અને તેને સ્ત્રી નીચ સ્વભાવની હોય તો તે ભાઈઓના તથા ભોળમળા રાત્રિદિવસ અવશ્યજી પોતાના પતિઆગળ માયા કરે છે, ને એક મર્જો ચાલનાર તે સીધો પુરુષ તેનું સાચું માની ભાઈઓનો ત્યાગ કરી જુદો રહે છે. હે દીકરી સરસ્વતિ ! આવાં અનેક કારણોને લીધે તને કહું છું કે કુળચાનુ સ્ત્રીએ આપણા પતિને કાષ્ટનાં પણ જુઠા અવશ્યજી સમગ્રવી ધર ભંગાવવું નહિ. કારણ, એવાં કરમ કરીને પોતે સુખી થવા ઇચ્છનાર સ્ત્રી આ લોકમાં દુઃખી થાય છે, અને અંતે નરક. દુઃખને ભોગવે છે. હવે સાંભળ ! બુદ્ધિમાન પતિની ધર ચલાવવાની તથા સ્ત્રીરક્ષણની આવી નીતિ હોય છે !—તે વિદ્વાન તથા વિચારવાન પૂતિ પોતાના ધરમાં રહેનાર દરેક માણસના ગુણદોષની પ્રકટ તથા

છપી તજવીજથી પરીક્ષા કરે છે, તથા પરીક્ષા કર્યા પછી જેના અવ-
શ્ય હોય તેને એકતમાં બોલાવીને શીખામણુ દે કે આ મેં મારી
જાતે તપાસ કરી જોયું છે. માટે હવે પછી એમ નહિ જ થવું
જોઇએ. વળી તે સાવધ પતિ પોતાની સ્ત્રી તથા માતાપિતા વગેરેના
સ્વભાવને જાણી ગયેલા હોય છે, માટે કાયા કાનથી કાંઈની પણ
વાત સાંભળીને એકદમ તેને માટે કશો વિચાર બાંધી દેતો નથી. પણ
પાછી તજવીજ કરીને ધટવો ઉપાય રચે છે. હે સુવિચારવાળી સ્ત્રી-
સ્વતિ ! તે કાલો તથા વિચારવાનું પતિ પર ચલાવવાના કામમાં
પ્રથમ તો આ વિચાર કરે છે કે, આ ઘરમાં એક બાળુ મારાં
જન્મનાં આપનાર માબાપ છે તેમનો પણ મારા ઉપર મોટો ઉપકાર
છે તે એવો કે જેનો બદલો કાઢ પણ પુત્ર અનેક ઉપાયથી વાળી
શકતો નથી. એ માબાપે પોતાનાં અનેક દુઃખમાં રાત્રિદિવસ મારે
માટે ચિંતા કરી છે. સહી પહેલાં તો મારો જન્મ થવાની આતુ-
રતા એમને થયેલી, તથા જન્મ્યા પછી મારા રક્ષણમાં કાળજીવાળાં
હોવાથી પોતાના સુખને પણ તેઓ સંભાળી ભોગવી શક્યાં નથી.
આ સંધળું કરવામાં તેમનો સ્વાભાવિક હેતુ એવો પણ હોવો જોઇએ
કે આ પુત્ર વૃદ્ધાવસ્થામાં અમારું રક્ષણ કરશે. આ પ્રમાણે મારા
ઉપર આશા બાંધી મારે માટે દુઃખ વેડી આજ સુધી મારાં રક્ષણનાં
કરનાર એ પૂજવા યોગ્ય માતાપિતાને હું કંઈ વચનોથી અથવા
એવા કાંઈ પણ અધટિત કામથી આ સમયે દુઃખ દઉં તો મારા
જેવા કૃતની તથા પાપીનો નરકમાં વાસ થાય એમાં કાંઈ નવાઈ
નથી. એક વાર હું એમ પણ અંગીકાર કરું કે એમનો દોષ છે,
તોપણ જેમણે નાનપણમાં મારા અનેક દોષોવડે કરેલા અનેક અપ-
રાધોને સહન કરી દયાભાવથી અથવા આશાથી મારું રક્ષણ જ કર્યું
છે, પણ મને કાળજીરહિત થઈ ત્યજી દીધો નથી, તેમને આ વખતે
મારામાં શક્તિ આવ્યા પછી થોડા દોષમાટે ત્યજી દેવાં એ પણ મિત-
કુલ ધટવું નથી. ચરે ! ધટવું નથી એટલું જ નહિ, પણ એવાં કર્મ-
ના કરનાર મારા ઉપર પરમેશ્વરનો કોપ થયા વિના કેમ જ રહે ?
માટે એમનો દોષ છે તો નહિ જ, પણ કદાચિત્ હોય તોયે સહન
કરી એમનું મન અનેક ઉપાયથી પણ પ્રસન્ન રાખવું જોઇએ. એ જ
પ્રમાણે આ બીજી બાળુએ જોઈ છું તો હવે પછીના મારા જન્મ-
સુધીના સુખદુઃખની ભાગી થનાર આ સ્ત્રી છે, અને અગ્નિ, બ્રહ્મણ્ય
તથા દેવસન્નિધર મેં હાથ કાલો એવું પ્રાણી પેટે રક્ષણ કરીશ

એવી પ્રતિજ્ઞા કરેલી છે. તેમ જ પ્રાણકરતા પણ એના માખાપને વહાલી એવી એ છોકરીને આપણે સુખ જ આપીશું એવા વિશ્વાસથી તે એને આપણે ઘેર મોકલે છે, તથા આખા જન્મમાં આપણને દાનમાં આપી ચૂક્યા છે, તો એને વિનાકારણ દુઃખ દેવું, એ પણ વિશ્વાસઘાત નામનું મહાપાતક રચાય છે, અને વિશ્વાસઘાત થાય છે એટલું જ નહિ, પણ ધડી ધડી દુઃખના ત્રાસથી પોતાના મનમાં નિસાસા નાંખનાર એ અળખાના નિઃશ્વાસથી આપણું આ લોક તથા પરલોકમાં અકલ્યાણ જ થનાર છે. અરે! આ જન્મથી જ એક ખીજના યુગ્મદોષને સહન કરી એકજીવસરખા થયેલાં અમે બાઈઓ તથા માખાપ વગેરે આખું કુટુંબ લઢીવઢીને ધડી પછી એક ચપ્પે છીએ, તો પણ મન, માંહેથી પ્રાતિસહિત પરસ્પરસાથે જોડાતું નથી, તથા મનની ખરી વાત પ્રીતિથી પરસ્પર કરવા આપણને મરજ થતી નથી, અને રાત્રિદિવસ અંતરમાં ખેદ થાય છે. તો આ બિચારી અળખા જેને જન્મથી જોળખાણ કે કરો સંબંધ નહિ, એવા આપણા કુટુંબમાં આવી રહી છે, તેને કદાચ એકખીજસાથે આ ધરમાં એકવાર અણખનાવ થઈ ગયો, તો ફરીથી તેનું મન પાછું મળવું અથવા તેનું ખેદરહિત થવું એ વાત તો બને જ ક્યાંથી? ખરી રીતે જોતાં 'દીકરી અને ગાય ન્યાં આપે ત્યાં નય,' એ ન્યાયથી માખાપની આગ્રાથી તથા પરંપરા ચાલતી નીતિને અનુસરી તથા કોઈ પણ છદ્ધિમાન પ્રાણી જેને પ્રાણુ જતાં સુધી ઉદ્ધંધન કરતાં નથી, એવી ધર્મમર્યાદાને પાળી પોતાના પ્રાણુની પણ દરકાર ન કરતાં આપણા ધરમાં સુખની આશ્વા બાંધી એ આવીને રહી છે, તેથી એને એવો વિશ્વાસ પણ હોવો જોઈએ કે આ મારાં સાસુસસરા તો વયમાં સાક્ષિરૂપ છે, પણ આ મારો હાથ ઝાલીને લાવનારો મારો પ્રાણુથી પણ વહાલો પતિ મને મરતાં સુધી પણ દુઃખ નહિ જ દે, અને નિરંતર મને પ્રાણુની પેઠે પ્રિય ગણી પાળશે, તથા પોતાના સુખનો ભાગ જરૂર મને આપશે. તો આ રીતે વિશ્વાસવડે બધાથેલી આશ્વાથી આપણે ઘેર આવી ગરીબીથી દિવસને કાઢનાર એ સ્ત્રીને જો હું દગો દેવા વિચારું અથવા દુઃખ દઉં, તો એની આશ્વાનો ભંગ કરવાયાં હું મહાપાતકી ગણાઉં એમાં શું નવાઈ છે? અને પાપી ગણાઉં એટલું જ નહિ પણ પરમેશ્વરને પામવાનો મારો અધિકાર છે તે મટીને હું અધોગતિને એટલે નરકક્રમને જ અનંતકાળસુધી જોગવવા યોગ્ય થઈ રહું. હવે માતા પિતા તથા આ સ્ત્રી બંનેને

મારાથી પરિતાપ ન થાય, અર્થાત્^૧ મારા વડે એમને દુઃખ થવાનો સમય ન આવે એવી કાંઈ પણ યુક્તિ રચીને એ બંને બાબતોને સુખ આપવું એ જ મારો આ જગતમાં જન્મ ધરોને કરવાયોગ્ય મુખ્ય વ્યાપાર છે, તેને પૂર્ણ કરવાની અનેક યુક્તિ રચી એ જ કરવાનું છે.

હે સરસ્વતિ ! આ પ્રમાણે તથા એ વગેરે અનેક પ્રકારના પ્રસંગોપાત્ત વિચારને કરનાર તે પુરુષ જ્યારે પોતાની સ્ત્રીના વાંક જીએ છે, ત્યારે તો તેને બય આપે છે, તથા ઠપકો દે છે, અને જ્યારે માઆપની કસુર થઈ હોય અને સ્ત્રી અસંતોષને પામી તે પતિઆગળ દુઃખ ધરે છે, ત્યારે તો તે પતિ પ્રથમ પોતાની સ્ત્રીને ઘેર આપી અધિક પ્રીતિ દેખાડે છે, તથા કહે છે કે 'તારે કાંઈજેડે શો વધારે સંબંધ છે ? જો હું તને વધારે ઠપકો દઉં તો તેથી માત્ર તારે વધારે દુઃખ ધરવું, મારાં માઆપનો એવો સ્વભાવ પડ્યો છે તેને કેમ કરીએ ? એ સ્વભાવ કાંઈ એકદમ છૂટી જાય છે ? માટે તું કલેશ કરીશ નહિ, તેમ જ જો ખરું જોવા બધાએ તો તારા વાસ્તે મારે દુઃખ વેડવું અને મારા વાસ્તે તારે દુઃખ વેડવું એ આપણા બંનેનો ધર્મ છે. ત્યાં જે વખત આપણું સગન થયું તે તારે ત્યાં હું પરણ્યા આવ્યો, ત્યારે તારાં મગાંએ તથા પરભાર્યાં લોકોએ મને તથા મારાં સંબંધીઓને અણુઘટતા શબ્દો કહ્યા છે, તથા ગાળો દીધી છે. તેમ જ મારા પક્ષનાળાંએ તારાં સંબંધીને તથા તને ગાળો દીધી હશે, તે તમે તથા અમે પણ સહન કરી છે. તો હવે આ મારાં માઆપ કદાપિ થોડું ઘણું બોલે તે તું સહન કરે એમાં શી મોટી વાત છે ! આપણા ઉપર હેત રાખનાર સંબંધીએ આપણા માટે પારકાંની ગાળો ખાધી છે, તો આ તો મારે માટે ફક્ત મારાં માઆપનાં જ કઠોર વચન તારે સાંભળવાનાં છે, માટે તું ધીરજથી સહન કર, કાંઈ કાંઈ જન્મારાસુધી ખેશી રહેનાર નથી.' આ વગેરે વચનો બોલી પ્રીતિ દેખાડી તે પુરુષ પોતાની સ્ત્રીનું મન રીઝવે છે, તથા અનુકૂળતા જોઈને પોતાનાં માઆપને પણ ઘટે તે પ્રમાણે વિનયનાં વચન કહે છે, અને એકબીજામાં સમાધાન રાખે છે. પણ કદાચિત્ બંને બાબતોનાં સમાધાનને ન જ પામે, તો નિરુપાયથી તે પુરુષ બંનેને જૂદાં સ્થાનમાં રાખી બંનેની ખરા મનથી સંભાળ રાખે છે, પણ એક પક્ષને જ સાચવી બીજાને દુઃખ દેવું એમ મરતાં સુધી પણ તે વિચારવાનું પુરુષ કરતો નથી. વળી હે દીકરી !

કેટલાક મૂર્ખ પતિ તો પોતાની કુળવાન સ્ત્રીને અવિચારથી ધણું દુઃખ આપે છે, પણ તે અગળાને વિનાકારણ દુઃખ આપનાર દુષ્ટ પતિ નરકમાં જ જનાર છે, એમાં કાંઈ સંશય નથી. હવે તે અવિચારના સ્વરૂપને પણ તું સાંભળ. એ મૂર્ખ પતિ મૂળે તો બહેનો જ હોતો નથી, અને થોડું બહેનો હોય તો સદ્વિચારને પામેલો હોતો નથી, તેથી પોતાના મનમાં એમ જાણે છે કે આ જગતમાં સ્ત્રી આપણા કરતાં હલકી જાતનું પ્રાણી છે, તથા આપણે મોટા છીએ. તેથી તે સ્ત્રીને આપણા તાબામાં રાખી તેનાથી આપણે સુખ લેવું. આમ જાણીને તેને વિના કારણ રોજ ધમકાવે છે, મારે છે, તથા પોતાની તાબેદારી કરાવે છે, એટલું જ નહિ, પણ પોતે દુર્ગુણી થઈ બહાર બેઠકતો ફરે છે, અને જો સ્ત્રી તેના દુર્ગુણવિષે કાંઈ કહેવા જાય તો તેને ક્રોધ કરી શત્રુની પેઠે મારે છે. તેને આપણા કુળની મર્યાદાપ્રમાણે ખરા કારણસર પણ હરવાફરવા દેતો નથી, તથા પોતાનાં કુળવાન માથાપને ઘેર જવા દેતો નથી, અને ઘરમાં પોતે પણ તેને સુખ આપી સંતોષને પમાડતો નથી. આવા પતિના દુઃખથી પીડાતી સ્ત્રીને વળી સાસુસસરાવગેરે વડિલો પણ પીડા કરે છે. એ બધું સહન કરતાં પણ તે સ્ત્રીને સુખ મેળવવાનો કાંઈ રસ્તો હોતો નથી, કારણ કે કુળવાનની દીકરી પ્રાણ જતાં સુધી પણ પોતાનો ધર્મ છોડીને આડે માર્ગે ચાલતી નથી. આથી મરતાં સુધી તે અગળા મંસારસુ નથી સંતોષને પામતી નથી. માટે માથાપે જમાઈ જોવો તે ધણો વિચાર કરીને જોવો જોઈએ. આ લોકમાં દુષ્ટ વિચારના પુરુષો અજ્ઞાનતાને વશ રહીને સ્ત્રીજાતની મોટાઇને જાણતા નથી, તેમ જ આપણા ખરા મંસારસુખનું કારણ એ સ્ત્રી છે, એને વિનાકારણ દુઃખ શા માટે દેવું એનો વિચાર કરતા નથી, તેથી ધણે ઠેકાણે સ્ત્રીઓ ધણે અંશે દુઃખી છે. તે જ પ્રમાણે દુષ્ટકર્મની કરનાર પાપણી સ્ત્રીઓથી પણ ધણા બધા પુરુષો મહા દુઃખનો અનુભવ કરતા દેખાય છે. તેમ જ આવાં બંને મળવાથી તે પાપી પુરુષ તથા સ્ત્રી સ્વચ્છંદે વર્તી સુખ લેતાં હશે એમ પણ દેખાતું નથી. માટે અનુકૂળ પતિપત્નીને જ સુખ આવે છે, એમ જાણી લગ્ન કરનારે અથમથી જ ધટતા વિચાર કરવા જોઈએ. હે શાણી ઠાકરી! આ ઘરમાં પુરુષ છે તે રાજ જોવો ગણાય છે, અને સ્ત્રી છે તે પ્રધાન જોવી ગણાય છે; તો જેમ ઉત્તમ શુદ્ધિમાન રાજા પોતાના શાણા પ્રધાનની સલાહ દરેક કામમાં લીધાવિના રાજ્યના બ્યવહારને કરતો નથી, તેમ ઉત્તમ કુળવાન પોતાની સ્ત્રીને પતિએ ધરના સમજા બ્યવ-

હારમાં સલાહકાર ગણવી. બહારથી પદાર્થોને લાવવા, એ પુરુષે કાળજી રાખતી. તેને ધરમાં આપ્યા પછી રૂડે પ્રકારે સાચવતા તથા ઉપયોગમાં લેતા, એ વિષે સ્ત્રીએ યોજના કરતી ઘટે છે.

દરરોજ સવારે તથા સાંજે પુરુષે સ્ત્રીને દુઃખની વાત પૂછી, પ્રીતિથી સાંભળી તેને ઘટિત ઉપાયથી સંતોષને પમાડવી. તેમ જ પુરુષ ધરમાં હોય ત્યારે તથા બહાર જઈ આવે ત્યારસુધી સ્ત્રીએ તે પતિમાં ચિત્ત રાખવું; અને પાસે હોય ત્યારે તેને અનુકૂળ કામથી તથા પ્રિય વચનથી સંતોષ આપવો. જો આ પ્રમાણે એકબીજા સાથે ન ચાલે તો તે બંને પાપી ગણાય છે, તથા પરલોકમાં દુઃખનાં ભાગી થાય છે, એટલું જ નહિ પણ જેમ બેદરકાર રાજાનો પ્રધાન બેદીશ થવાથી રાજ્યને મોટો ઘોડા પહેચે છે તેમ બેદરકાર ધણીની બેદીશ સ્ત્રીથી ઘર ભાંગે છે. વળી તે જ પ્રમાણે જેમ પ્રધાન અપ્રમાણિકપણે ચાલનાર હોય છે, અથવા બેદરકાર હોય છે, તો તે રાજાની અપ્રીતિનું પાત્ર થઈ પ્રાણીત સંકટને ભોગવે છે; તેમ ગેરવાજમી રસ્તે ચાલનાર તથા અભિમાની સ્ત્રીકે પર પતિની છતરાજી થાય છે; જેથી તે સ્ત્રીને મરણસુધી પણ દુઃખ સહેવું પડે છે. માટે બંને જણે એક બીજા સાથે સલાહસંપથી વ્યવહાર ચલાવવો, એ જ સુખનું કારણ છે.

મનોહર કહે છે: બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય. [સઉ બોલે છે.] અહિંથી હવે બીજે દિવસે લક્ષ્મીમાતાએ જે અમૃત્ય બોધ છાકરી-ઓને કર્યો છે તે આવતી કાલે કહેવાશે. આ સાંભળેલી કથાને સકેએ પોતપોતાને ઘેર જઈ સંભારવી, તથા તેમાં જે જે દુર્ગુણો કહ્યા છે તે જો આપણામાં હોય તો તે જ વખતથી તેને છોડવાને મહેનત કરવી. અને જે જે ગુણ તથા ધર્મ કહ્યા છે તેને આપણામાં ન હોય તો કાળજી કરી મેળવવા મહેનત કરવી; કારણ કે એકલું સાંભળીને કથા અહિં ને અહિં મુકી ઘેર જનાર માણસને કશો લાભ થતો નથી.

બાલ૦—બોલો સીવંડાવનચંડકી જે. સઉ કાલજી રાખીને સુઠરજો રે ! આ લાલજીમહાડાજી આપના હાયડાને માટે આતલું કહે છે. ના માનસે ટેના ભોગ.

વિકુલજી—લાલજી મહારાજ ! આપની ઇચ્છા હોય તો એકાદ કીર્તન કહો, શ્રમ તો છે.

બાળ૦—જુવો વિચ્છલજી ! હમે એમ કહ્યો છે, પન સમ સેમાં નહીં પન ટે પાકી કંઈ ચાલે છે ! લાલજી બાલની રચાડી

ભલા સહ બેચું કાંય છે. આ ટો પખીનો મેલો છે. હમનાં બે
બજન થસે એતલે સહ સહને ચેકાને ઉડી જસે. કેમ, બીજબુખન !
બોલ્યા નહિ !

પ્રીજન--હા સેક ! તહીંયાડી એ તો જાનો જ છે કેની
તહીંયાડી. સંસાર તો તહીંયાડી એવો જ છે કેની તહીંયાડી ! જન-
મવું ને તહીંયાડી મરવું.

પારવતી--લે બાલુ ! ભધ, હવે વાતો પછી કરજે, ભાટજીને
બજન કહેવા દે. બોલો મહારાજ !

બાલુ--હા મહારાજ ! થવા દો. બોલો સીદવાડકાંઠીસડી જે.
સાંભલજો રે બાધઓ.

મનોહર--બોલો શ્રીસદ્ગુરુદેવડી જય. (સહ બોલે છે.)

પદ. ગરબી.

(આ) જગદીશ્વરને નમીએ સર્વે હેતથી,
જેથી ભવમાં દુઃખ નડે નહિ લેશ જો;
રાત્રિદિવસ ગુણ ગાતાં એ જગદીશના,
શમશે જીવના જન્મમરણના કલેશ જો; જગદીશ્વરને ૧

જગમાં જન્મી જોવા અવગુણ આપણા,
એ છે સમજા કુળવાનોની રીત જો;
નિય કુળના નિરખે છે અવગુણ પારકા,
ગુણી જનના ગુણ ટાળિ વદે વિપરીત જો; જગદીશ્વરને ૨

એવા પાપી જન પ્રભુને કેમ પામશે,
શાશ્વા જન સહ જુઓ વિચારી મન જો;
વળિવળિ અવગુણ વહોરે ઉંધી ભુદિના,
પરને પીડા કરવા ખરચે ધન જો; જગદીશ્વરને ૩

પોતાનું શુભ ધરજો તો આ માનજો,
છેલ્લું વેણ કહું છું આણી વાંલ જો;
મનહર સર્વેશ્વરશું પ્રીતિ બાંધજો,
નાહિ તો માથે વહેશે દુઃખનાં સાલ જો; જગદીશ્વરને ૪

પદ. ગરબી.

જીવ જન્મળી, આ જગજળવિષે પડી, આપ વિચારને,
જીવ ક્યાં બાળી, મોઢે બાધશ્ચ યમપારધિના મારને. ટક.
શિદ પાપે પેટ ભરે તારૂં, મુરખ કરિને મારું મારું,
કેમ જાણે નહિ જગસુખ મારું ? જીવ જન્મળી ૧

તું કોણુ અને ક્યાંથી આવ્યો ? તને કેને આમાં સપડાવ્યો ?
 (કેમ) એ વિચાર તુજને નવ લાગ્યો ? જીવ જન્મણી ૦ ૧
 માતતાત સંબંધિ સર્ગા તારાં, વળજે ગણિને સારાં સારાં,
 પછિ કેમ મરે કરી અકારાં ? જીવ જન્મણી ૦ ૩
 સમજે તો હું મારું ત્યજિને, સાચા સદ્ગુરુપદને યજિને,
 મનહર જગદીશ્વર નિત ભજિને, જીવ જન્મણી ૦ ૪
 બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય. [સહ બોલે છે.]

વિકુલજી—કેમ જાટજી મહારાજ ! હવે આગા છે ? રોજ કરતાં
 આજે વિશેષ વિલંબ થયો છે, માટે આપ પણ પોઢી જાઓ. (પગે
 લાગીને ઉઠી જાય છે. બીજાં પણ પગે લાગી વાતો કરતાં પોતાને
 ઘેર જાય છે.)

વિજયા—આપની ઇચ્છા હોય ત્યારે ઉઠજો. હવે મેં સઘળી
 તૈયારી કરી મૂકી છે. (પાસે આવીને) આજે તો બહુ જ લોક જરાયા
 હતી. મહીં પેલી બેચાર આવી'તી, તે તો આખા મોદલામાં પાપનાં
 પડીકાં ગણાય છે. ખરેખરી લડાઇખોરીઓ ને ટીંખણી પણ એની કે
 સહિને હસી કાઢે. પણ અહિં તો એવી ડાહી થઇને બેસી રહી'તી કે
 કાંઈ કહેવાની વાત નહિ ! અને સાંભળતી'તીએ ખરી !

મનોહર—તું જોયાં તો કર, ધીરે ધીરે એટલાં માણસો ભેગાં
 થશે કે તું અકળાઇશ, ને બેસવાની જગા નહિ મળશે. ખબર છે ?
 જે આવશે તે પોતપોતાની મતલબે આવશે; આપણે સારું કોઇ આવ-
 વાનાં નથી. તેમ આપણે કંઈ કોઈપાસે આશા રાખતા નથી. આ તો
 પરમેશ્વરપ્રીત્યર્થ શ્રમ કરીએ છીએ કે કાંઈ કરતાં આ જંગલી લોકો
 સુધરે, અને સુખી થાય. આ મહોલ્લામાં એક બીજાને લઢવા વઢ-
 વાનો દુષ્ટ સ્વભાવ છે તે કોઈ દહાડો નહિ દેખાય, ત્યારે જાણવું જે
 લોકને આ બોધની અસર થઈ. પણ જો ખરું પૂછે તો આ સઘળું
 પુણ્ય તને અને સુધારાનો મથક પણ તને છે. કેમકે તેં મને પ્રજા
 ના પૂછ્યા હતા તો આ કથા થાત નહિ, અને લોકો આપણે ઘેર
 આવતા નહિ. માટે સહજે તારો ઉપકાર માનવો જોઇએ. લો ચાલો
 હવે સુષ્ટ જઇએ. [ઈશ્વરપ્રણામ કરતાં સુષ્ટ જાય છે.]

દિવસ ૭.

વિજળી—(ચોતાને ઝોટલે દાતણ કરતાં પ્રાણુકારને જોધને) આવો તહીંયાડી, શી ખખર છે ? તહીંયાડી ! [ઝોટલામાં લાડકોર તથા નવલને જોધ ધુમ પાડે છે.] અલી ઓ ! તમને કહું, સબળે છે કે તમને કહું ! અલી ઓ ! ને છે તે ! બેહેરી છે કે ને છે તે ! અલીઓ વાતમરીઓ ! આમ તો આવો. એક કામ છે. [તે બંને સાચું જુએ છે ઝોટલે ઇશ્વારતથી બોલાવે છે. તે આવે છે તથા આ બધીને બેગી થયેલી બારી. એથી જોધને કમળા પણ ત્યાં આવે છે.]

લાડકોર—કેમ અલી ! સઉને ભેરાં કરીને કાંઈ ઉગ્મનીશુગ્મની આલે છે કે સું ? વાનાના પહોરમાં ધુમે મારે છે તે.

વિજળી—હા, તમારે જોધએ તો શુગ્મનીએ આલીશું. ઉગ્મનીની હજી વાર છે. કેમ અલી પ્રાણુકાર ! રાતે કયામાં રસ પડ્યો કે નહિ ? સાચું બોલજે, કમળી તુંએ પણ, પછી હુંએ કહીશ.

પ્રાણુકોર—બધ મને તો સારું લાગતુંતું. પછી સઉસઉની વાત જાણે. મને તો એમ થયું કે રાજ બમે ધડી જમથું.

વિજળી—(કમળા તથા પેલી બેએ પણ તેમ જ કહ્યું. પછી) મારા મનમાં તો અલી ને આવ્યું છે તે ખરેખરું કહું છું. કયામાં રાજ જવું એ વાત તો નક્કી જ છે, પણ એ વિજયાસાથે બહેનપણાં કરવાં એવો મારો તો નક્કી વિચાર છે. અલી ! હું તો કાલે એની પાસે બેઠી તે જાણે એને જ જોયા કરું. શું એની ચતુરાઈ છે ને ! બેસવું ચતુરમનું ! એનું ધીરે રહીને હોડમાં ને હોડમાં દસીને બોલવું કેવું સારું લાગે છે ! બધાંજોડે કેવી નમીને, હેત દેખાડીને, મરીબસરખી બાજુએ બેઠીંતી ! ઝોટલું ને મારે ઘેર હોય તો હું તો ફૂલોને શાળકા થાઉં. ખરે. મમે તેમ કરીને પણ આજે ને આજે એની જોડે હેત વધે એવું કરવું છે. તમાર જોને આવવું હોય તે બલે પાછળથી આવજો, હું તો મારે જમીપરવારીને ચાર ધડી આજે એની પાસે જમને બેસું ત્યારે મારા જીવમાં જીવ આવશે. મને એના જોડે વાત કરવાની તથા એની વાતો સાંભળવાની બહુ હોંસ થાય છે; અને એની બધી રીતભાત આજે ને આજે શીખીને એના જેવી થાઉં, એવું મન થાય છે. પણ રડ્યું એ કંઈ

સેહેલું છે કે એક દહાડામાં થઈ જવાય ? પણ ભગવાનની મરજી તો જોયા કરો. અલી ! મને તો આખી રાત જોના એ વિચાર આવ્યા. સમજામાંએ જણે બધાં બેઠાં છે ને લાજન ગવાય છે, ને એવું ને એવું જ દેખતી'તી. ચાલ બહેન ! હવે આજસ રાખતાં આજનો મનસુખો કંઈ પાર પડવાનો નથી. માટે હું તો જઈ છું. (વહેલી વહેલી મોં ઘોષને ઘરમાં જઈ પોતાના કામથી પરવારી લે છે. બીજાઓ પણ તેમજ કરે છે.)

ભુધર—અત્યા જીવણ ! જો અહિં આવ. આપણે જરા એકાંતનું કામ છે. (એમ કહી બધા બાંધજોને એકાંતમાં ખેસાડીને) જુઓ બાંધજો ! તમે સહિ નાના હતા ત્યાં સુધી, અને હજી હમણાંએ શું થયું છે ? આપણું કંઈ એક બીજાનું હેત ઘટયું નથી, પણ આ નીચ રડિને લીધે ઘરમાં રોજ કંકાસ થાય છે. તેથી જો તમારી સહિની મરજી હોય તો આપણે હેતપ્રીતથી હળામળીને જુદા રહેવું એ સારું છે. નહિ તો માર્યાવાદ્યાં વેર એ રડિ કરાવશે. કેમકે મેં ધણી જગાએ જોયું છે કે ત્યાં ઘરમાં પારકી જણી વીસનખી આવી કે થઈ ચુક્યું. ધણીનાં ઘર ભાગ્યાં છે, માટે આપણે અગમચેતીને ચાલશું તો ઝાઝું વેર થશે નહિ. આપણાં મન એક છે તો એકઠા જ છીએ. કેમ બાંધજો ! તમને આ વાત ગમે છે ? [જીવણ તથા બીજા સહિ હા કહે છે, તથા બોલે છે કે 'રડિ ગમે તો કપાઈ જશે તોપણ અમે તો કરું બોલવાના નથી, પણ માંહે-માંહે વેર થાય એ વાત સાચી ખરી ને વળી રોજ ઘરમાં કંકાસ થાય એટલે કાંઈને પણ સુખ નહિ, માટે તમે કહો છો તેમ અમને પણ હીક લાગે છે. પછી માંહેમાંહે સમજી જુદા રહે છે.]

ચંદન—(પોતાના પતિને માન આપતાં) કેમ, આજે તો મિળજ ઠેકાણે છે કેની ? મને તો તમારા ગુસ્સાનો ધાક બહુ લાગે છે; તેમ તમારો મિળજ જતાં વારે લાગતી નથી તો ! છીંકતાં છીંકું પડે એવું કામ છે. કહો ત્યારે આજે મારે એક બે વાત તમને પૂછવાની છે ? તે હમણાં કુરસદ છે કે પછી પૂછું ?

કૃષ્ણદાસ—પૂછ તારે પૂછવું હોય તો. જો ! મારો સ્વભાવ કેવો છે કે ખોટાની મલે બહુ ચીક છે. હું ગુસ્સે અમથો થાઉં છું ! તમે જંગલી જેવાં મને ગુસ્સો આવે એવું કરો છો ત્યારે કેની ? બાકી મારો સ્વભાવ તો હસમુખો છે. [એમ કહી જરા મોં મલકાવે છે.]

ચંદન—ત્યારે બોલો. પહેલો સવાલ તો મારો એ છે કે આ બજારમાં સારું શું ને જોડું શું, તે મને કહો; એટલે જોડાની તમને ચીડ છે, તેથી જેટલું જોડું હોય તેને તમારા આગળ આવવા જ દેવું નહિ. પછી તો તમને ગુસ્સો ચઢવાનો નથી ?

કૃષ્ણ—જે ! આપણા મનને જે વાત ગમી કે આ સારી છે તે સારું અને જોડું શું કે જે આપણને ગમે જ નહિ ને નકારું જ લાગે. કેમ સમજી કેની ?

ચંદન—હા, એ તો સમજી. પણ હવે આમ જુઓ કે જાણે મને તો એવું ગમે કે લોકોને ઘેર સવારથી તે સંજસુધી ફરતા ફરવું, જ્યાં મળે ત્યાં સારું મનને ગમતું ખાવું ને મજા કરવી. કેમ એ પ્રમાણે કરું એટલે પછી તો ગુસ્સે નહિ ચાઓ કેની ?

કૃષ્ણ—કેમ ચમકી કે ? વસ્તુઓ ખોલેછ, કમળત ! હું કહું છું તે સમજતી નથી ? દોઢ કોડીની અક્કલ તો છે નહિ ને મોટી સવાલ પૂછવા આવી છ !

ચંદન—[જરા મોં મલકાવીને] કેમ વારુ, શું ના સમજી ! તમે કહો છો તે તો ખરું છે કે ‘જે વસ્તુઓ ખોલે તે કમળત,’ ને અક્કલ તો મારી જે છે, તે આ હવે કંઈ વધવાની છે ? જો બજારમાં મળતી હોય તો થોડી લાવી આપો. નહિ તો તમને મારી દયા આવે તો થોડી તમારામાંથી આપો. મારી પાસે કંઈ ખાવાનું હોય છે તો હું તમને નથી આપતી ?

કૃષ્ણ—એસ એસ છાની માની ! વળી બોલતા નથી એટલે બમણી લવારે ચઢી કે ? જ તારું કામ કર. મારા મોં આગળથી હમણાં આઘી ખસ.

ચંદન—કેમ તમે તો કહેતાં તાની કે મારો સજાવ તો હસ-મુખો છે ને જોડાની મને ચીડ છે ! ખરી વાનમાં તો હું ગુસ્સો કરતો નથી ! ત્યારે આ તે શું—ગુસ્સો કે ગુસ્સાને માથે શીંગડાં ! હજી મારે બીજા સવાલ પૂછવાના છે તે પૂછું કે નહિ ? પૂછીશ તો વળી કહેશે કે કમળત છે !

કૃષ્ણ—જા જા, મોટી પૂછનારની પૂછડી ! તને સવાલ કરતાં શું આવડે છે જે ? નકામા અક્કલવનાના સવાલ પૂછે છે, ને કહીએ છીએ તે સમજવાની અક્કલ તો છે નહિ ! જા હમણાં મને કુરસદ નથી. પછી નવરા પડીએ ત્યારે પૂછજે, પૂછવું હોય તો.

ચંદન—ત્યારે હમણાં તે તમારે શા પાડા મુંઝા છે જે ના

કહો છો ? હમણાં કુરસદ જ છે તો. પછી વળી મને કુરસદ નહિ હોય ત્યારે તમે કેહેશો જે હવે પૂછ તે શા કામનું ?

કૃષ્ણ—(એકદમ આંકણી લપ્પને પગ પછાડીને ઉભો થાય છે. અંદન તેનો આંકણીવાળો હાથ ઝાઘી લપ્પ ને) માફ કરો, પગે લાગું છું—કાંઈ વતું બોલું બોલાયું હોય તો. બુઓ, તમે મને પહેલેરી મોઢે શું કરવા ચલાવી ? ને હવે મારવા ઉઠો છો જે ! હું તો મારે હેતમાં બોલું છું, ને તમને તો ખરેખરી રીસ ચઢી જાય છે ! ત્યારે લ્યો; હું આ હેઠે જઈ છું. (કૃષ્ણદાસ નરમ પડી જાય છે, ને અંદન મોં મલકાવીને હેઠે જાય છે.)

બાળા—(જમી કપડાં પહેરીને જોડા પહેરતાં) એ સાબલો છ ? તમારી મેલે આ બાનું ધાકિને હો, હું દુકાને જઈ છું. (‘ જે સી-ગાપીજનવલ્લભ, જે સીગાપીજનવલ્લભ, ’ બોલતા જાય છે.)

અંચળા—(ખાઈ પરવારીને પછી વિઠલજીને બહાર જતા જોઈને ભાગીરથીપાસે જઈને) કેમ ભાગીરથી ! શું થાય છે ? આવું કે ? લાવો કંઈ કામ દેખાડો છો, તમને મદદ કરે.

ભાગીરથી—આવો બેસો, કામ તો કશુંએ નથી. આ એકવાડ તો કાઢી રહેવા આવી છું. કેમ અંચળા બહેન ! આજે કંઈ વહેલાં પરવારીને આવ્યા છો ?

અંચળા—એ તો આજે મારી મા આવવાની છે. મેં એના આગળ તમારી તથા વિજયાલક્ષ્મીની વાત કરીંતી કે બહુ સારાં છે અને મારા ઉપર હેત રાખે છે, ત્યારે એ કહે કે આજે હું એમને મળવા આવીશ બપોર પછી, ત્યારે મેં કું લાવ વહેલી પરવારો લઉં. એટલે પછી નિરાંતે બેસીએ તો ખરાં. (વાતો કરતાં બેસે છે)

વિજયા—(મનોહરને જમાડી પોતે જમી પછી મનોહરના બહાર ગયા પછી બરતનું કામ લપ્પ બેસે છે. તેટલામાં વિજળી લાગ જોવા કરતી હતી તે આવે છે તેને જોઈને) આવો વિજળા બહેન ! કોઈ દિવસ નહિ ને આજે તમે ક્યાંથી આવ્યા ? કેમ કંઈ મારા સરખું કામકાજ છે કે શું ? આવો બહેન ! બેસો.

વિજળી—ના, આ ! ખીજું કામ તો કંઈ નથી. હું તો સહેજ તમારી પાસે બેસવાને આવી છું. ખરું પૂછો તો હું આટલા દિવસ બરાબર જણુતી નોંતી કે આવી કયા અહિં વંચાય છે. કાલે મારા

ધરમથી મને કહેવા લાગ્યા. ને મને પણ મન થયું તો પણ કોઈ દિવસ તમારે ત્યાં આવવાનો ચાલ નહિ, તેથી મારો રાડનો પગ ઉપડતો નોહોતો. ને વળી આ મો'લામાં આપણે આટલા દિવસથી રહીએ છીએ, પણ તમારો આવો સારો સ્વભાવ છે એ વાતની મને ખબર નહિ; તે કાલે મેં જાણ્યું જે તમારો સ્વભાવ તો ઘણો જ સારો છે તેથી, ને કથા મને બહુ સારી લાગી તેથી આખી રાત મને સમજાવ્યું તમારા ધરનાં ને ધરનાં આવતાં. ને આજે તો સવારની ઉઠી છું, ત્યારની મારા મનમાં ધડબાજ કરે છું કે હવે કેમ વગર બોલાવે એમને ઘેર જઈ ? પછી મેં તો નક્કી કર્યું કે ચાલ જઈ તો ખરો. એમનું મન દેખીશ તો બેસીશ, ને નહિ તો પાછી આવીશ. અહિં આવ્યાથી મને ધણું સારું લાગ્યું. જો તમને કશી અડચણ ના પડે તો હું બપોરે રોજ બપોરે બહાર આવીશ. મને કંઈ ભરવાનું વગેરે તમે શીખવશો ?

વિજયા—(તેનાં પ્રેમાળ નેત્ર, બોલવાની ચાલાકી, તથા પ્રીતિ ઉપજાવે એવા હાવભાવ અને નમનતાથી મીઠાશબરેલી વાણી બોલતી સાંભળીને) વિજ્ઞાની બહેન ! હું તમને જતાં આવતાં જોતી-તી ખરી, ને મને તમારા ઉપર ભાવ તો ખરો, પણ કોઈ દહાડાની માયા નહિ એટલે તમને હું બોલાવતી નો'તી. પણ તમે આજે આવ્યાં તે ધણું સારું થયું. તમારો સ્વભાવ કોણ જાણે કેવોય અતડો અને મિનજી હશે એમ હું ઉપરથી ધારતી, પણ તે વાત સહિ બોલી પડી. તમારો આવો મળતાવડો સ્વભાવ જાણીને મને ધણું હેત આવે છે. જુઓ, બહેન ! મને તમારા જેવા ચોખ્ખા મનનાં અને સાચું બોલનારાં તથા લોકોનેડે નહિ લલનારાં બધાં માણસ બહુ ગમે છે. સુખેથી તમારે ગમે તે વખત આવજો. ધર તમારું છે. મને આવડશે તે હું તમને શીખરીશ. તમે આવશો તેથી મને સારું લાગશે. તમે પણ મારી પેઠે સાલસ સ્વભાવનાં છો એટલે આપણે બંનેને હજારો. ખીજાં ઉર્જાજીનાં, બેદાદ બોલનારાં, એકેકનો ભારવકર નહિ રાખનારાં, હલકાં માણસની સોજત મને ગમતી નથી. પણ તમે બહુ યુલવાન છો, માટે તમે આવશો તે તો મને મમશે.

વિજયી—જુઓ વિજયાલક્ષ્મી ! આટલા દહાડાસુધી મેં કંઈ તમારા જેવાં હરેલાં માણસની સોજત કરી નથી, અને આડોશીપાડોશી બધાં કંકાશિયાં. માંદોમાંદો બંદે વડે, ને મને મહી જાણી જોઈને છેડે. ત્યારે હું પણ તેમના સાથે ગમે તેમ બોલું, પણ સાચું પૂછા

તો મારા મનમાં તેનું વેર નહિ. હડી પછી પાછી બેઠું ને બેઠાવું. પણ હવે તમારી સોજતમાં બેસીશ તો એ રડ્યા બધાએ મારા અનુચ્છ હટી જશે. હજુ તો મારામાં પૂરી માણસઈ પણ આવી નથી. તમને જોઈને હું બહુ રાજ થઈ છું.

ચંચળા—(ભાગીરથીના ધરમાંથી વિજયાને જુએ છે, તે વિજયાને જોઈ) ભાગીરથી બહેન ! જુઓને આજે તો કંઈ વિજળી અહિં આવીને બેઠી છે ! એ તો વાસાથે વટે એવી છે. તે આ બીચારી વિજયાલક્ષ્મીનેડે એને શી રીતે પાટા ગોડશે ? એ તો મારા જેવી ગામનો ઉતાર છે.

ભાગીરથી—જુઓ ચંચળબહેન ! આ લોહું છે, પણ તે પારસમણિને અડકે છે એટલે સોનું ચર્ખને રહે છે. આપણે બધાએ વિજળીના જેવાં જ હતાં કેની ? તે કેવાં ધીમે ધીમે સુવરવાં મંડ્યાં છીએ ? તેમ એ બમે તેવી તોફાની હશે પણ વિજયાલક્ષ્મીનો ચાર દહાડા સંગ કરશે, પછી તમે જોજો, કેવી થાય છે તે.

ચંચળા—(બારીએ રસ્તામાં જોઈને)ઓ મારી બા તો આવી ! કેમ ભાગીરથી બહેન ! આપણે બધાએ એમને ઘેર જઈયું ?

ભાગીરથી—હા ચાલો તમે, એટલે હું બારણું દબને આવું છું.

ચંચળા—(નીચે ઉતરીને પોતાની માને સાથે તેડીને વિજયાલક્ષ્મીના ધરમાં મેડે ચડીને) કેમ બહેન ! વિજયાલક્ષ્મી ! શું કરો છો ? આ મારી મ ને મોઢે મેં તમારી વાત કરીંતી, તે એ તમને મળવાને આવી છે. ત્રણ ચાર દહાડાથી કહેતીંતી ત્યારે મેંકું આવજો આજે, આપણે જઈયું, તે આવી છે.

વિજયા—આવો, બહુ સાઈં થયું. આ બિહાનઉપર બેસો. આવો, મારાં ચંચળ બહેનનાં મા એટલે મારે પણ મા બરાબર જ છે. (ચંચળ તથા તેની મા બેસે છે. એટલામાં ભાગીરથી આવે છે, તથા વિજળી ગઈ છે એમ જણીને પ્રાણકોર, લાડકોર, તથા નવલ પણ આવે છે. તેમને સહને વિજયા પ્રીતથી બોલાવો બેસાડે છે. આ સહને આવતાં જોઈને શું કારણ હશે. એવા અંદેશાથી કાવેરી તથા પારવતીગાઇ પણ આવે છે. સહ બેઠા પછી એક બીજાના તરફ જુએ છે. પણ કોઈ કંઈ બોલવું નથી ત્યારે)

ભાગીરથી—વિજયાલક્ષ્મી બહેન ! તમારે ઘેર અમે સહ અતિથિ આવ્યા છીએ. હવે કંઈ બિદ્યા આપ્યા વિના ચાલવાનું નથી. માટે કંઈ સુબોધકારક રમુજ વાત કહો. અથવા તો કંઈ ગરબી સંભળાવો, એટલે અમારા આજનો દહાડો સફળ થાય. અમે તો બધાએ

નકામાં છીએ. માત્ર સાંભળવાનાં રસીયાં તો ખરાં. બધા આપણે કંઈ બેબુદેણુ સંબંધ હશે, ત્યારવના કંઈ ભેગાં ચયાં છીએ? તમે ધૂણી તાપીને તપ કર્યા હશે. તો અમે પણ ધૂણીનાં લાકડાં સંકાર્યાં હશે! (સઉ જરા હસે છે.)

વિજયા—(હસતાં) તમે પણ ભાગીરથી! મને ચઢાવીને મોટી કરો દો, પણ તમારા કરતાં મારામાં શી એવી વધારે સમજણ છે?

ચંચળા—ના બહેન વિજયાલક્ષ્મિ! હવે તો તમે બોલો. આ બીચારી મારી બા ફરી કે દહાડે સાંભળવાની છે જે? આજે એનું પણ ભાગ્ય ફર્યું છે તે આવી ચઢી છે. માટે નજરમાં આવે તે બોલો. પહેલી ગમે તો વાત કરો, ને પછી ગરબી, ને ગમે તો પહેલી ગરબી કહીને પછી વાત કહેજો. પણ આજે તો ચાલે એવું નથી.

પારવતી—હો અલીઓ! હવે કાંઈ બોલ બોલ કરશો નહિ. છાનામાનાં એક ચિત્તે સાંભળજો.

વિજયા—જુઓ, ભાગીરથી! મને કંઈ એવી કથાની વાત તો આવડતી નથી. પણ એક દહાડો સાંભળેલી એક ગુરુશિષ્યની જરા હસવાસરખી વાત છે. તેમાં શીખામણ લેવા જેવું તો છે પણ હવે બહુ એવી કાંઈ સુખોદ આપનારી નથી. તમારી સહિની મરણ હોય તો કહી સંભળાવું. મને કાંઈ એનું માન નથી.

સઉ સાથે—હા હા, કહો. જેવી હશે તેવી. આપણે બધા કે-દહાડે જાની છીએ જે?

વિજયા—સાંભળો. આ મણિપુર નગરમાં એક પન્નાકર નામનો બણેલો બાલક રહેતો હતો. તેને ઘેર ધણા વિદ્યાર્થીઓ જૂદા જૂદા વેદ અને શાસ્ત્રની વિદ્યા ભણતા હતા. તે સઘળા વિદ્યાર્થીમાં એક વૈવેય નામનો વિદ્યાર્થી હતો. તે પન્નાકર ગુરુની સ્ત્રીનું નામ વિકલા હતું. તે સ્ત્રી પન્નાકરની આજ્ઞાપ્રમાણે જ ચાલતી ન હતી. તે વિકલા એવી હતી કે તેના પતિ કહે તે કામ કાંધા પહેલી ધણી ટેચ કરે. પછી નજરમાં આવે તો કરે. વખતે સાચું બોલે, વખતે તિરસ્કાર પણ કરે, તોપણ પોતાના પતિની મનમાં દયા જાણે એવી હતી. બીજા વખતમાં ગમે એમ ચાલે, પણ પતિ દુઃખમાં હોય ત્યારે તેની બરાબર સેવા કરતી હતી. તેથી તેના બડબડિયા સ્વભાવને જાણનારા પતિ તેના ઉપર મીઠી નજર રાખી કશું કહેતા નહિ. વળી પન્નાકર સઘળી વિદ્યાના જાણનારા હતા, તેથી ત્રણ કાળનું જ્ઞાન તેમને થયું હતું. કોઈનું પણ તે જુઠું ઇચ્છતા નહોતા. જો કોઈ કાંઈ તેમનું નુકસાન કરી જાય તોપણ તે તેના ઉપર ક્રોધ કરતા ન હતા, પણ તેનું બહુ ચઢાતા.

કાંઈ પાસે દુઃખના સમયમાં પણ ધન કે કશું માગી લેતા ન હતા, પણ હાતા તથા ધનવાન સંજ્ઞન લોકો વગરમાગ્યે તેમનું અપાયક પ્રત મળ્યોને તેમને ઘેર આવી અન્નવસ્ત્ર વગેરે જે જે વસ્તુ જોઈએ તે પૂરી પડતા. તેથી તેમને કાંઈ વાતનું દુઃખ પડતું નહતું. તે સંતોષી હતા, તેથી જે કાંઈ આવી મળતું, તેમાં સુખ માનતા. પણ લોકાવડે મને આ મળે તો સાફ કે મને આ મળે તો સાફ, એવાં વક્ષર્ણા મારતા ન હતા. તેની સ્ત્રી વિકલા પણ બધી વાતે બોલાવેલાલે બીજાને કપરી દેખાતી, પણ મનમાંથી બોળી અને બાણું સમજાણી હતી. કાંઈ દિવસ તે પોતાના પતિને ઘરેણાંવારતે અથવા સારાં જુગડાંવારતે સંતાપતી ન હતી, પણ ઉલટી અડચણ પડે તો પોતાની પાસે એક બે જાણુસ હલકી હોય, તે મૂકી પોતાના ઘરનો વહેવાર ચલાવતી. આવાં પોતપોતાના ધર્મે ચાલનારાં તે એક બીજાથી નંરમગરમ હોવા છતાં કદી પણ મરખતી પેઠે લડતાં નહિ. જ્યારે વિકલા અકળાધને કાંઈ બોલે અથવા ટેચ કરે, ત્યારે તેના પતિ તેની મરજીપ્રમાણે હા કહી મુંજે મોઢે બેસી રહેતા, કારણ કે આ સ્ત્રી મરતામુધી પાપાયરણ કે અનાચારને કરે એવી નથી એવું ખાતરીથી જાણતા હતા. હવે એક દિવસ ગુરુપાસે પેવો વૈધેયવિદ્યાર્થી બણવા બેઠા હતા, અને ગુરુપત્ની કાંઈ વાત પૂછવા આવ્યાં, તે વખતે તેમના રોજના સ્વભાવપ્રમાણે બોલવા મંડ્યાં. તે વખતે આ ગુરુ રોજના જાણીતા હોવાથી કશું બોલ્યા નહિ, અને તેની મરજીપ્રમાણે હા હા કરી તેને વિદાય કર્યા. ત્યારે પોતાના ધર્મને નહિ જાણનારો વૈધેય પોતાના ગુરુને કહેવા લાગ્યો કે “મહારાજ! આમ છેક માથે ચઢાવો છો તે તમને નડશે. એ તો જરા કુંકવાટો રાખવો. કહેવત છે કે ‘બુધે જર બાજરી, ને બુધે નાર પાધરી, બુધે ડાણું દોવા દે, ને બુધે છાકરું રાતું રહે’—માટે જરા સા-અમાં કલા પ્રમાણે “હોસારં ચ સાટકા” તેમ ક્યાં વિના ઠેકાણું ના પડે. મહારાજ! આ રીતે તો તમને રોજ ધમકાવીને ધુણ કાઢશે. પછી તો તમારી મરજી.” આ પ્રમાણે વૈધેયનાં વિપરીત વચનો સાંભળીને દયાના સાગરજેવા તે ગુરુ બીજું કશું બોલ્યા નહિ, પણ ફક્ત એટલું કહ્યું કે બાઈ! તું જે દિવસ ગૃહસ્થાશ્રમ માંડીશ તે વખતે શી રીતે ચલાવે છે તે કું જોવા આવીશ. ત્યાં તારી આ હોશિયારીનો અજમાજ કરીને તારી સ્ત્રીને તું કેવી અનુકૂળ અથવા અધીન કરે છે એ વાર્તાને કું જોઈશ અને પછી તારા જુદિને સાબાશી આપીશ. મારે તો સખળુંએ ઠીક છે. ચાલ, હમણાં તો તું તારો પાઠ ગોખી લે. એમ કહી પાઠ ગોખાવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે કેટલાક દિવસમુધી તે વૈધેય, ગુરુને ત્યાં બણ્યા પછી પોતાને ઘેર ગયો. તેના માતાપિતાએ

એક મર્કંટી નામની કન્યાસાથે એ વૈધેયની પ્રસન્નતા પૂજીને તેનો વિવાહ કર્યો, પુત્રનું લગ્ન કર્યા પછી થોડા દિવસમાં દૈવગતિથી તે માઆપનો કાળ થયો, તેથી પોતાના ધરમાં વૈધેય એકત્રો જ રહ્યો. ન્યારે મર્કંટીની યાત્રા ઉત્તર થઇ ત્યારે તેના માઆપે પોતાની દીકરી એ વૈધેય જમાઇને સોંપી આપી. પ્રથમ સહવાસવિના તે મર્કંટીને સાસરાનું ઘર જંગલના પહાડની ગુફાજેવું લાગ્યું, અને પોતાનો પતિ જંગલના અધોરીસરખો લાગ્યો, જેથી તે મર્કંટી આખો દિવસ બચમાં ને બચમાં રહેતી, ધણું બોલાવે તોપણ બોલતી ન હતી, કામ કરવાનું કહે તે પણ ઉડીને એકદમ કરે નહિ. આખરે વૈધેય પોતાની મેળે સધળું કામ કરે, તે ક્યાં સુધી કે સવારમાં પથારીઓ ઉપાડવી, ધર સાફ કરી રસોઈ કરી જમવું અને તેને જમાડવી, અને રાત્રે તેને સવાને પથારીસુધા કરી આપવી. આ સધળું કામ તે એવી આશ્ચર્ય કરતો હતો કે આ સ્ત્રી બાળક અને પ્રથમ આવેલી છે, અને અગ્નજ્વી છે, તેમ જ ધરમાં એને સુખ આપનાર સાસુસસરા પણ નથી. માત્ર મારા આશ્રયે આવી છે. માટે હું આ કામ કરું છું તે જોઇને એ શીખશે; અને હાલમાં મારા સાથે એનો વધારે પરિચય રહેવાથી જલદી રનેહ બંધાશે. આવા અભિપ્રાયથી તે રોજ ધરની સધળા ખટપટ કરતો, અને મર્કંટી તો ન્યાં સુધી પતિ ધરમાં રહે ત્યાં સુધી તો એક જગાએ બેસી રહે, અને પોતાની મરજીપ્રમાણે ફરે હરે; અને ન્યારે પતિ બહાર જાય ત્યારે ધરનું કામ નજરમાં આવે તે કરે, ને ધરમાંથી જે કંઇ ખાવાની વસ્તુ હોય તે શોધીને ખાય; નહિ તો અનાજ આપીને ખાવાની વસ્તુઓ લઈને ખાય. આ પ્રમાણે દિવસ જવા લાગ્યા. સઉથી પહેલાં મર્કંટી વૈધેયસાથે મુદ્દલ બોલતી નહિ; તેથી તે પ્રીતિથી વારંવાર તેને બોલાવવા જતો; જેથી થોડા સહવાસ થયા પછી તે ન્યારે ન્યારે પ્રીતિથી બોલાવવા જાય, ત્યારે ગુસ્સો કરીને મોટેથી અથવા છબ્બકા કરીને બોલવા લાગી; ત્યારે વૈધેય પોતાના મનમાં બહુ રાજ થવા લાગ્યો. કારણ કે મુદ્દલે બોલે નહિ તે કરતાં ગીડાઇને કંઈ પણ બોલે છે, તો આગળે જતાં વાતચીત પણ કરશે. આ પ્રમાણે ન્યારે વધારે દિવસ ગયા ત્યારે મર્કંટીને સધળું બચ મટી ગયું, ધરમાં કામકાજ કરવા લાગી; પણ પ્રથમથી ટેવ પડેલી કે ન્યારે કંઈ પતિ કહે અથવા બોલાવે, ત્યારે છબ્બકા કરીને ગુસ્સાથી બોલવું, અને એ બોલે તે વખતે હશીને રાજ થતો, તેથી એને તે ટેવ પછી પણ તેવી ને તેવી જ રહી, અને દિનપરદિન ધરમાં સત્તાવાન થવાથી વૈધેયને તે એક બકરીસરખો કરીને પો.

લાગી, તેમ વૈધેય પણ ગૃહસ્થનો

લોભી તથા પ્રીતિમાં કુખી ગયેલો સમજી સહન કરી એ સ્થિતિને
 પણ મોટી સુખરૂપ માનતો હતો. આ પ્રમાણે ઘણા દિવસ થયા ત્યારે
 તેના ગુરુને વૈધેયનો ગૃહસ્થાશ્રમ જોવાની ઇચ્છા થઇ. તેથી તે એકલા
 પોતાને ગામથી નીકળી આ શિષ્યને ઘેર આવ્યા. પોતાના ગુરુને
 જોઇને મનમાં લજવાઈને પ્રીતિવડે તે તેમને આસન વગેરેથી સંમાન
 કરવા લાગ્યો, તથા ઘરમાં જઇને એકાંતમાં દૂર પોતાની સ્ત્રીને બોલાવી
 કહેવા લાગ્યો કે જો! આટલા દિવસથી હું તારા જીજ્ઞાસુ તથા હલકા
 શબ્દો સહન કરું છું. પણ આજે મારા ગુરુ આવ્યા છે તે તારી
 તથા મારી રીતભાવ જોવાને આવ્યા છે. અને જો આપણી રીત
 નકારી દેખશે તો એ બહાર જઇને તારી તથા મારી હલકી વાતો
 કરશે, માટે તું આજનો દિવસ મને બિલકુલ જીજ્ઞાસુ કે ગુસ્સો કરીશ
 નહિ, અને એટલું કરજે કે રોજ જેમ હું તારા જીજ્ઞાસુ સામું છું
 તેમ આજ અથવા કાલસુધી મારા ગુરુના દેખતાં હું તને જીજ્ઞાસુ દર
 અથવા કાંઈ બોલી જાઉં તો તું સાંખી રહેજે. મને સામું બોલું ઉત્તર
 આપીશ નહિ. જો, શું કહું છું? હું તને પણ લાગીને કહું છું કે
 બાપ! આજનો દહાડો તું મારી આખર રાખજે, નહિ તો તારું ને
 મારું બંનેનું બોલું કહેવાશે. આ વચન સાંભળીને મઠકંઠી બોલી કે
 જીજ્ઞાસુ, તમે કહ્યું તે બધું ખરું, પણ હું કહું છું તે વાત પણ તમે
 યાદ રાખજો. જાઓ આજના દિવસમાં તમે મને સૌ વાર જીજ્ઞાસુ-
 છોકોટા કરશો, ત્યાં લગી હું બોલીશ નહિ, ને તમારી આખર રાખીશ.
 પણ જો એક સો ને એક ઉપર થયું, એટલે પછી મારા જેવી
 કોઈ જુડી નથી, એમ જાણજો હો. પછી તમે મને ક્યાવશે તો
 તલબારે તમારો બારબોજ રાખવાની નથી હો. આ વાત વૈધેયે કહ્યું
 કરી કે જા, સોઉપર નાહ કરું. હવે થયું? પણ જો? સારું જમ-
 વાનું, નહાવાનું ગરમ પાણી વગેરે બધું કામ આજનો દિવસ તું
 તારી મેજે બરાબર કરજે. મારી પાસે કરાવવાની આજ રાખીશ
 નહિ, સમજી? આ રીતે વાતચીત થયા પછી મઠકંઠી સમજી ધરનું
 કામ કરવા લાગી, અને વૈધેય ગુરુની પાસે રહી જોઇતી સેવા કરવા
 લાગ્યો. હવે પોતાના ગુરુને હું કેવો છું, અને મેં ઘરમાં સ્ત્રીને કેવી
 તાબે કરી છે, તથા મારી સ્ત્રીને કેવી કુકમને પાળનારી તથા મારો ત-
 માલો વેઠનારી સરળ કરી છે, એ સમજી દેખાડવાના મનસુઆથી હરતો
 જાય, ફરતો જાય ને આ પ્રમાણે બોલતો જાય: “કેમ રે! આ
 પાણી ઉતું હજી નથી મૂક્યું કે? જો મૂરખ! તને હજાર વાર કહ્યું
 ને કેમ સમજતી નથી? અરે રાંડ! આ કયરો તને ના સૂચ્યો? તું
 તે કેવું કામ કરે છે? જો રાંડ બહામણી! કામ કરીએ તે સાંભળીને

કરીએ. તને જ્ઞાન કેમ રહેવું નથી ? બીખારીના ધરની છાકરી તે બીખારી જેવી ! તારી આંખે પણ સૂજે છે કે નહિ ? આ પોતાનું પાનું કચરામાં વાળી નાંખે છે ? કમળત સરખી ! કેઈ દહાડે બાપને ઘેર દીકું હોય ત્યારે કેની ! ” આ વજેરે કઠોર વચનો બોલતો જાય, હરતાફરતાં ઓને છાનું સમાધાન કરતો જાય, કે જો ! આજનો દહાડો બોલીશ નહિ. તે પછાકર ગુરુ વૈધેયની આવી રીત જોઈને મનમાં ધણા નારાજ થતાં ધીરથી બોલ્યા, ‘જો બાઈ ! છેક વધારે ના બોલીએ. હોય, માણસ છે; વખતે કામ કરતાં બૂલ પણ થાય. વારંવાર એવાં કઠોર વચન બોલીશ નહિ. જો ! શાસ્ત્રમાં પણ એવું કહ્યું છે કે કોઈને પણ કહવું વચન કહેવું નહિ. તેમાં વળી પોતાની ઓને તો બનતા સુધી મીઠાં વચનથી ફળવવી. કેમકે એકવાર તેના સાથે આપણે તથા આપણી સાથે તેને વિરોધ થઈ ગયો, તો પછી કાળાંતરે પણ બાળ્યે જ છટે છે, અને એમ થવાથી જન્મસુધીના નહિ છટે એવા સંબંધમાં નિરંતર કલેશ રહે છે અને એક બીજીથી અસંતોષ થઈ મન ઉંચાં થાય છે. એટલે ત્યાર પછી ઉંચાં મન હોવાને લીધે તેમને ખરા શાંત સુખનો અનુભવ કરવાનો વારો કવચિત્ જ આવે છે. માટે ઓને તો કહવું કહેવું જ નહિ. પારકાનેડે એમ વિરોધ થાય તો આપણા તેનો સંગ માત્ર છટે, પણ આ તો છટી પણ ન જાય એવો સંબંધ છે. માટે વિચારીને બોલતાં રહેવું. તેમાં પણ વળી આ તારી ઓ તો ગરીબ જણાય છે. કેમકે તું ત્યારનો ગાળો દીધા સરખું કરે છે, પણ તે એકે અક્ષર બોલતી નથી. તેથી હવે બસ કર, બોલીશ નહિ.’ આ સાંભળીને વૈધેય બોલ્યો : “ અરે મહારાજ ! આપને કંઈ ખતર છે ? આજે તો તમે આવ્યા છો, પણ કાલે કોઈ બીજું જ આવ્યું હોય, તે એની કિંમત કરે કે નહિ ! કામ કરવું તે કેવું ચોકસ કરવું ! ને એ ગરીબ ન થાય તો જાય ક્યાં ? મારી સાથે કામ છે તો ! હું તો એવો છું કે કાનપટીઓ પકડીને ઉંચી કંડે. ને બોલે વતુંઆણું તો ઘાંત બત્રીસે તોડી પાડું, ખતર છે ? ” એમ બોલી વળી હરતો જાય ફરતો જાય ને કઠોર વચનો તિરસ્કાર કરી બોલતો જાય. પછી પેલી મઠંડી તો પોતાની મેજે મનમાં ને મનમાં ગણતી જાય કે પૂરા સો તિરસ્કાર થાય તો પછી હું પણ જરા મારું સ્વરૂપ એને ને એના ગુરુને દેખાડું. પછી મઠંડીએ રસોઈ તૈયાર કરીને કહ્યું કે આ રસોઈ તૈયાર છે. પછી વૈધેયે પોતાના ગુરુને સ્નાન કરાવી, સોળાં બદલાવી, પૂજા કરી પાટલે બેસાડ્યા, અને પોતે પણ બેઠા, ને ફરી બોલબોલ કરવા લાગ્યો. “ કેમ રે અક્ષર્મિ ! આ પાણીના લોટા આમ મૂકાય કે ? ઓ વાંઝણીની ! આ શાક ને અપોસાની આ બા-

આમ મૂકાય કે ! આ શાક ને અપોસાની આમ મૂકાય કે ? તને મરખીને આવું કાણે શીખવ્યું ? આ શાક ટાઢું કેમ કરી નાખ્યું ? આ મોળું કેમ ? આ ખાઈ કેમ ? ” એવા હજાર વાંધા કાઢી તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા, એમ કરતાં જ્યારે અર્ધું જમી રહ્યા, એટલામાં સો તિરસ્કાર પૂરા થયા. પછી તે સ્ત્રીના મનમાં ઉકળાટ થયો કે હવે બોલે તો દેખાડું ! એટલામાં વૈધેય મોટો ધટો કાઢીને બોલ્યો, ‘ઓ રાડ ! આ કહી તે પછી તારા બાપના શ્રાદ્ધમાં પિતરોને મોઢે રેડવાની છે ? પહેલેથી એકેક ચોખ્ખા દડીયામાં મૂકવી કે નહિ ? ’ આ વચનો બોલતાં જ સ્ત્રીએ ક્રોધ ચઢાવીને ‘કીનું હાંલું ચૂલાઉપરથી ઉકળતું ઉંચકીને “ આ સો ઉપર એક થયું તોએ હૈયું પુટયું છે ? ” એમ કહી ઉકળતું કઢીનું હાંલું તેના માથાસાથે પછાડ્યું તે દાહીને મોટી છુમ પાડી ઉકયો, ‘ ઓ મારા બાપ રે ! ’ ગુરુને પણ ગરમ છાંટા ઉડ્યા, પણ સહજ ઉડ્યા, કેમકે છેટે બેઠા હતા. આ વૈધેય તો ઝાંખો થઇ ગયો, ને નીચું જોઇને બેઠો. જાણ્યું જો જો હવે બોલીશ તો બળતાં લાકડાં ચાપશે. માટે દાહીયો છું એ કહેવાની પણ હિંમત ચાલી નહિ. આંખો બનાવ જોઇને તથા વૈધેયને લજવાઇ ગયેલો જોઇને ધીરથી ગુરુ બોલ્યા : “ જો બાપ ! રૂદ્રશાનિ મમોષરિ પતિતાનિ શતાનિ ચ । ઇષા ભાગવતી નારો ભા-
 ણ્ડમૂલ્યં ન યાચતે) ‘ આવાં ને આવાં સેંકડો મારા માથાઉપર પડ્યાં છે, પણ આ સ્ત્રી તો હજી ભાગ્યશાળી છે કે હાલિના પૈસા માગતી નથી, તને ખબર છે ? ખીજી અભાગણી નીચ કુળની હોય તો આપણા માથામાં મારીને હાંલું ફેડે છે અને કહે છે કે મારું ત્રણ પૈસાનું વાસણ પુટયું તેના પૈસા લાવ. પણ આ તો સારાં માથાપની છે, તે પૈસા પણ માગતી નથી, ” આમ બોલતા પછી બંનેને સમાધાન ઉપજો એવાં ધીરથી મીઠાં વચનો કહી હાથ મોં ધોઇને ઉડી ગયા અને પછી તૈયાર થઇ પોતાને ઘેર જતી વખતે તે મૂર્ખ શિષ્યને બહુ પ્રકાર ઉપદેશ કર્યો કે છેક આવી મૂર્ખતા ટાઇ વેળા પણ કરોશ નહિ. તે સ્ત્રીને પણ શીખામણ બહુ દીધી કે જો બાપા ! આવું ધાતકી કામ કોઇ દહાડો કરોશ નહિ, એ તારો પતિ છે, માટે એને પરમેશ્વરની પેઠે પૂજવાને બદલે આમ કરે છે એ સારું નહિ. આજે તો એનો મોટો અપરાધ હતો તે શિક્ષા થઇ તે ઠીક થયું, પણ કોઇ દિવસ આવાં લક્ષણથી બંનેના પ્રાણ જશે, અને પરમેશ્વરના ચોર થઇને નરકમાં દુઃખને ભોગવશે. માટે સંજાણીને હેતુમીતથી એકબીજાને બારવકર રાખી દિવસ કાઢજો. આ વચ્ચે અનેક સુમોહનાં વચનો કહી ગુરુ પોતાને ઘેર ગયા, અને તે દિવસથી તે વૈધેય તથા મર્કટી બંને ધીરે ધીરે સુધરવા લાગ્યાં, ને બંને સુખી

થયાં. આ વાર્તાનો સાર તો ધણો છે. પણ આજે આપણે એટલો જ લેવાનો છે કે ધણીએ પહેલી અને માથે ચઢાવવી નહિ, અને ચઢાવવી તો પછી સહન કરવું, પણ લોક દેખતાં ખોટું ડહાપણ દેખાડી ધરતી ફજેતી કરવી નહિ. વળી સ્ત્રીપુરુષે એકબીજાને બનતા સુધી હલકા કઠોર શબ્દો બોલવાનો ખિલકુલ અભ્યાસ રાખવો નહિ. કારણ, તેથી મને તેવી પ્રીત હોય છે તોપણ મનમાં ખેદ થયા વિના રહેતો નથી. તેમ જ એકબીજાના ગુણદોષ જણાય તો એકાંતમાં કોષ નહિ હોય, તે વખતે શીખામણ દેવી, પણ પારકા દેખતાં દેવી નહિ. કેમ કે તેથી બારબોજ ઘટે છે. એ સધળું છતાં પતિઉપર તો શાણી સ્ત્રીએ કોષ પણ દિવસ હાથ ઉપાડવાની ટેવ શીખતી નહિ; કારણ એ ખોટું પાપ છે. વળી પતિ ન હોય તો આ સંસારનાં આપણાં સઘળાં સુખ જાય છે; કારણ કે વિધવા સ્ત્રીનો ધર્મ સંન્યાસીજેવો છે. તેને સુવસ્ત્ર, સારી પથારી, ધરેણાં, પાન, સારા ભોજન જમવાં વગેરે ધણી વાતની મના છે. માટે કુળવાન સ્ત્રીઓએ તો આપણા જીવકરતાં પણ પતિની અનેક ઉપાયે રક્ષા કરવી તથા મરણ સંભાળી ચાલવું. બોલો શ્રીસદ્ગુરુદેવકી જય.

બાગીરથી—વાહ ! કેવી સુંદર વાર્તા કહી ! ઉપરથી જોવા જાય તેને તો નજીવી જેવી લાગે, પણ મહિથી સુખોષ લે તેને કેટલો બધો લેવાનો છે ! વિજયાલક્ષ્મિ ! ધન્ય છે બાપ તમને; હું તો એ જ કહું છું કે જો અમારા ઉપર તમારી દયા હોય તો રાજ આવી સુખોષની રમુજ વાત એક એક કહેજો.

અંચળા—પણ હેં અલી ! જુઓ તો ખરાં, એ રાંડ મર્કટીનો જીવ કેમ ચાલ્યો ? રડી ઉનોઉની કહી તો ચામડી બાળી નાખે, ને પછી તેને સારું થતાં સુધી ઉકવેઠ આપણે જ કરવાની રહી કેતી ? ને એ બાયડોએ કેવો ! રાંડનું એક વાર, બે વાર બોલે, પણ સો વાર ગાળો દે તે શું ? તે વળી લોકના દેખતાં, ને વગર વાંકે બાકી વાંક હોય ને બલે ખૂણે બોલાવીને ડામ દે તોયે ખમીએ. પણ હેં વિજયાલક્ષ્મિ ! એનું નામ મર્કટી તે શું જોષને પાડ્યું હશે ?

વિજયા—એ તો નાનપણમાં જ એને હાથપર લે તેને છોડતી નહોતી; કળયો કરે ને તેને વળગે. તેથી વૈદકમાં આ કૌવચન નામ મર્કટી છે, તે કૌવચની પેઠે વળગે તે ત્યાંથી વધુટે નહિ. તથા સઉ એને મર્કટી મર્કટી કહેતાં નામ પડી ગયું.

વિજળી—એય રાંડ મારા જેવી હશે તે ગુરુના દેખતાં પોતાની ને ધણીની બચક વેરી નાખી. આટલું સંખ્યું તો જરામાં શું બમડી

જવું જ ? હેવાકુટી હશે તે સખણી કેમ રહે જ !

કમળા—પણ પેલી હાલું માયામાં મારે ને પૈસા માગતી હશે, એ વળી કેવી હશે ? એનાએ માયાની ખરી કેની ?

નવલ—બહેન ! મારા જેવી જે રાંડ પૈસાની લોભિયણ હશે તે જ મારીને માગતી હશે તો ! રડયું બીજે દહાડે કઢી કરવા જોઇએ, તે ક્યાંથી લાવે જે, પૈસાવના ?

લાડકોર—સાચું બોલાવો તો પૈસાનો લોભ તો મનેય રાંડને ખરા હો. મારે હાથે એક પાઈ પણ ના છટે.

પારવતી—આ વાતપર વાત આવે છે ત્યારે કહું છું. ખરું પૂછો તો પૈસાનો લોભિયો તો મારો હુરગોવન જે ! લોભિયો તે કેવો કે જાણે હડકાયો કુતરો ! દહાડો ને રાત પૈસો, પૈસો; બીજી વાત નહિ ! રાજ સાંજે આવે, ખરચ જુએ ને મને લડે કે ‘મા ! તમે બહુ પૈસા ખરચો છો હો. હું કહું કે ભણ ! પેટે ખાધા વના તો ના ચાલે, ને જાડુંપાતળું રડયું પેહેમાં વના તો ના ચાલે. એ વના તે આપણે શી રામજણીએ. નચાવીએ છીએ જે ! તે કરતાં હું પેટે ખાધ જતી હોઈ તો પૂછી ને આ તારી વહુનું મોં. પણ બહેન ! સાચું પૂછાવો તો મારી વહુનોએ જીવ નેસજોવો છે. એવી ચીમડ છે કે એને હાથે પાછસરખીએ ના છટે.

ઉજમ—(ચંચળની મા) અરે તમને શી વાત કહું ! આ રડયો મારો આપણે ચમડી તૂટે પણ દમડી ના છટે. મારો પીટયો નાનો હતો તે દહાડાનો એવો છે ! ને ક્યાંહીથી પાઈ લાવે તો ચીંદડીએ બાંધીને આપે કે મા મુકી છાંડજે. વખતે એનો બાપ પૈસો આપે કે બેટા ! જા ખાવાનું ખાજો તો તે પણ ચીંદડીએ બાંધી મને મુકવા આપે. હું ધણુંએ કહું કે રડયા ખાતું ખાને, ત્યારે કહે કે ના, મારે કેમ દહાડે! કામ લાગશે. શી તમને વાત કહું, એવું કામ છે !

ભાગીરથી—વિજયાલક્ષ્મિ ! હવે તો પાછી આડકથા ચાલી, માટે કંઈ તમે બોલો તો સારું. મારી ને ચંચળ-બહેનની પહેલેથી માગણી છે તે બોલો, તો પછી અમે જઈએ. આ તો તમને કુઃખ દષ્ટિએ છીએ.

ચંચળા—હા હા, ભાગીરથી ! સારું થયું જે તમે સંભાર્યું. હું તો રાંડ બૂલો ગઈતી. સો બા ! સડે હવે એક ચિત્તથી સંભળો. વચ્ચે મડબડ થાય તો કોઈથી પૂરું સમજાય નહિ. બોલો સદ્ગુરુદેવકી જે.

વિજયા—(બોલે છે.)

પદ. ગરબી.

સખી જગતમાં જનમીને શું રળ્યાં જો,	
કુઃખ વેઠીએ પણ કરમ કુડાં ના ટળ્યાં જો;	સખી૦ ૧
ધડીએ ધડીએ આપણ વેણ જૂઠાં બોલીએ જો,	
પાપપુણ્ય શું તે મનમાં નહિ તોળીએ જો;	સખી૦ ૨
નિંદા લોકની કરતાં નવ લાજીએ જો,	
કરતાં વાત મહિમહિ વધી બાઝીએ જો;	સખી૦ ૩
આપણ છોકરને સુબોધ શું આપીએ જો,	
આપણ પતિને તો અધિક સંતાપીએ જો;	સખી૦ ૪
ધણી વેણ કહે તે આપણ નથી પાળતાં જો,	
દોષ આપણા પણ આપણ નથી ભાળતાં જો;	સખી૦ ૫
નથી સદ્ગુણો બોધ કાને સાંભળ્યો જો,	
મનમાંથી હજી કોષ તો નથી ટળ્યો જો;	સખી૦ ૬
કદી ઇશ્વરનું નામ નથી બોલતાં જો,	
ભજી સદ્ગુણને હૃદય નથી બોલતાં જો;	સખી૦ ૭

પદ. ગરબી.

નમન કરી સુખના દાતાને, સાચી વાણી બોલું જી;	
સુખ આપે ને વહાલાં લાજે, મર્મવચન સુખ બોલું; કહું છું અમળાને. ૧	
જન્મી જન્મમાં ધરરક્ષણીની, નીતિ સધળી જાણી જી,	
કુળ મરજનદા પાળવી પ્રીતે, ધીરી બોલવી વાણી; કહું છું અમળ. ૨	
રાજતણું સુખમહિમા ત્યજીને, રંક પતિધર જાતું જી,	
પંચામૃત ઝીળનાં છાંડી. ધરતું સુકું ખાતું; કહું છું અમળ. ૩	
નિજ પતિ ને પરમેશ્વર સધળે, સંજ કરે છે જાણો જી,	
આડે માર્ગે જતાં વળતાં, પગલું પાછું તાણો; કહું છું અમળ. ૪	
માતપિતાને ધર સુખ આજું, સાસરીએ કુઃખ દેખો જી,	
મરવું પણ મહિયર ના વસવું, એવી નીતિ પેખો; કહું છું અમળ. ૫	
કુઃખસુખ આપણે કર્મે આવે, સદા વિના ના ચાલે જી,	
પાંડ, યુદ્ધ કે વનમાં વસીએ, (કે) કોઠીમાંકે બાલે; કહું છું અમળ. ૬	
સ્વતંત્ર થઈ ઇચ્છા આવે તેમ, કરના ધરવી ન હામ જી,	
સહ પહેલું પતિને જઈ પૂછીએ, વળતાં કરીએ કામ; કહું છું અમળ. ૭	
કામી કોઈ દોષ વિરોધી, પણ પતિ સેવ્યે સુખ જી,	
પાપણી પહેલું સુખ દેખે, પણ અતે ભોગવે કુઃખ; કહું છું અમળ. ૮	
બડી બડી પાત વચન વદે તે, ચિત્ત દષ્ટ સાંભળીએ જી;	
રાખે તેમ રેવું હરખીને, પ્રાણ જતાં ના ચળીએ; કહું છું અમળ. ૯	

મોટા ધર ખીખનાં તેને, દાહમિવત જાણે છ,
પતિવ્રતા ! નિજ બુંપડીમાં રહી, મોજવડે સુખ માણે; કહું છું અખં ૧૦
દુંકામાં જાણી લેજો સહ, સતીની મતિ છે અપાર છ,
નિજપતિવળ તરણાસમ જાણે, પામે ન કદીએ હાર; કહું છું અખં ૧૧
બાળપણે ને જય જીવાની, આ તન નિર્જળ થાય છ,
અવર કાંઈ ના પૂછે ત્યારે, નિજ પતિ સંગી ગણાય; કહું છું અખં ૧૨
વિચાર કરી સર્વે અખળા આ, પ્રીતે પમલાં ધરજો છ,
મનહર સુખ પામી દુઃખ વામી, સ્વામી સેવી ઠરજો; કહું છું અખં ૧૩

ભાગીરથી—(પૂરી થતાં) બોલો સદ્ગુરુદેવકી જે. લો
બહેન ! આ બે ગરબી સંભળો તો આજનો દહાડો સફળ થયો.
હે ભગવાન ! સોખત આપે તો આવાં માણસની આપજો, કે ધી-
ભર તારું નામ સંભળાય ને લેવાય.

ઉજમ—વારું બહેન વિજયાલક્ષ્મિ ! મને તમારાં દરસન થયાં;
પણ આ મારી અચળઉપર મહેરબાની રાખજો હોં, આ ! હવે મોઢું
થાય છે તેથી હું તો ઘેર જઈ છું. (એમ બોલતાં ઊઠે છે.)

વિજયા—મહેરબાની તો પરમેશ્વરની જોઈએ. મારા જેવા
પામર જીવની મહેરબાનીથી શું ? ઉલટી એમની મારા ઉપર દયા છે.
(પછી સહ પોતપોતાને ઘેર વાતો કરતાં જાય છે, ને રાત્રિએ કથાનો
સમય થતાં સુધીમાં પોતપોતાના કામથી પરવારી પાછાં મનોહરને
ઘેર આવે છે.)

મનોહર—(સહના આવીને બેઠા પછી) બોલો શ્રી સદ્ગુરુ-
દેવકી જય. [સહ બોલે છે] કાલે ક્યાંથી કયા રહી છે ? વિકુલજી !

વિકુલજી—કાલે તો હેલું એ આખું હતુ કે ‘ એદરકાર તથા
અભિમાની ઓઉપર પતિની ઇતરાજી થાય છે તેમ જ બેદિલ પતિ-
ઉપર ઓ નારાજ થાય છે. માટે એ બંનેએ સલાહસંપથી ધર ચલા-
વવું, નહિ તો બંનેને આખરે દુઃખ થાય છે. ’

મનોહર—પછી સાતમે દિવસે પાછાં લક્ષ્મીમાતા ડોકરીઓને
બેસાડીને કહે છે : હે સરસ્વતિ ! જેવા ઓના ધર્મ પતિવ્રત્યેના કંઠજી
છે, તેવા પતિના પણ ઓરૂપ સેવકસાથે વર્તવાના ધર્મ ધણા જ કંઠજી
છે. કેટલાક મંદમતિ તો ઓને હલકા નોકરજેવો ગણે છે, પણ શા-
સ્ત્રમાં કાંઈ એમ કહ્યું નથી. શાસ્ત્રમાં તો ઓને અર્ધાંગના કહી છે;
મતલમ કે જેવું આપણું શરીર પ્રિય જાણીને આપણે રક્ષણ કરીએ

છીએ, તેવું સ્ત્રી છે તે આપણું અર્ધું શરીર જ છે, એમ જાણીને તેની બરાબર રક્ષા કરવા જોઈએ. ખરું જોતાં તો ધરમાં આપણે અને એના સરખો જ હક છે. જેવો આપણો તેના ઉપર હક છે, તેવો અને તેટલો જ તેનો પણ આપણા ઉપર હક છે. કેટલાક મૂર્ખ પુરુષો પોતે ધરમાં તથા બહાર નીકળીને બધી ન બોલવા જેવી અનીતિ કરે છે, આડે રસ્તે ચાલે છે, ને ધરમાં આવોને બિચારી ગરીબ સીધે રસ્તે ચાલનાર સ્ત્રીને રાજ મારે છે, તથા દુઃખ દે છે. એવા પાપી પુરુષોને વિષે તો શાસ્ત્રપ્રમાણે જોતાં પતિપણું પણ ધટતું નથી. તોપણ કુળવતી સ્ત્રી તેની સાથે તેના જેવી નથી. અને પોતાનો ધર્મ ન ત્યજીને તેને સુધારવા માટે અનેક ઉપાય કરે છે. હે દીકરી ! એવા દુષ્ટ પુરુષોને ધરમેશ્વર મોટી શિક્ષા આપે છે. સ્ત્રીને દુઃખ દેનારા બધા પાપીઓ જન્મોજન્મ કુંવારા રહી મરે છે, અથવા તો તેમને દુષ્ટ સ્ત્રી મળે છે, તે એણે સ્ત્રીને દુઃખ દીધું હોય તેથી હજારમણું તે સ્ત્રી પાછી એને દે છે; અને બીજાં અનેક પ્રકારનાં આધિવ્યાધિદુઃખને બોગવે છે તેનો તો પાર જ નથી. આ સધળી બાબતોનો વિચાર કરતાં એમ જણાય છે કે સ્ત્રી જેમ પુરુષની સેવા કરે અને અધીન રહે તેમ પુરુષે પણ તેવી કુળવતી સ્ત્રીની મરજ સાચવવી ચોગ્ય છે. કેટલાક ધર્મને નહિ જાણનાર મૂર્ખ પુરુષની સાખી સ્ત્રી તેની સેવાપૂજ કરતા જાય, તો તે તેનો તિરસ્કાર કરે છે, તથા હસે છે, નહિ તો ક્રોધ કરીને ગાળો દે છે, અને પૂજ કરવા દેતા નથી; જેથી તે સતી પોતાના મનમાં એક પામી પરિતાપને સહન કરી બીજે ઉપાયે પતિસેવા કરી પોતાનો ધર્મ સાચવે છે. પણ વિવેકી પુરુષને એમ કરવું ધટતું નથી. ધરમાં સ્ત્રીને પોતાની શક્તિઉપરાંત કામ કરવું પડે છે, એ વાતોને જાણનાર તથા તેનું તે દુઃખથી રક્ષણ કરવાને સમર્થ છતાં પણ બધા પુરુષો તે તરફ નજર પણ કરતા નથી, અને પોતે સુખમાં રહી તેને ખીડા વેઠવા દે છે. આ સધળું પુરુષનું અસાવધપણું જાણવું. પુરુષ ધરનો રાજા છે, માટે તેણે ધરના દરેક માણસનાં સુખદુઃખનો વિચાર કરી બનતાં સુધી તેમનો બચાવ કરવો જોઈએ. અજ્ઞાનથી અથવા બોળપણથી કોઇને પણ ગેરલાભ ન આપવો જોઈએ. હે દીકરી ! આ વિના પણ પતિના બધા ધર્મો છે; તે હું વળી આગળ તને કહીશ. આ હમણાં તો દરેક જાણવાજેવી બાબતોનો લગાર લગાર ઇશારો માત્ર કરું છું. એથી પણ તને તો બધો જ ફાયદો છે, એમ તું જાણજે. કુંકામાં એટલું જ કે પતિએ, મા'બાપે, સાસુસસરાએ, અથવા તેની

જગાએ જે વડિલ હોય તેણે, તથા ગુરુ એટલે શિક્ષક, પોતાના તાબામાં રહેનાર સ્ત્રી, છોકરાં, વહુ, અથવા આશ્રિતજનોને તથા વિદ્યાર્થી વગેરેને જે ઉપાયથી સુખ ઉપજે, તેમનો તથા આપણો ધર્મ બરાબર જળવાય, અને પરિણામમાં ઈશ્વરની પ્રીતિ મેળવી રહે, એવા પ્રકારે ચાલવું તથા ચલાવવી એ મુખ્ય ધર્મ છે.

આ લોકમાં વ્યવહારમાં ઉપયોગજોટલી વિદ્યા તથા કુશળતા આપે, તેને ગુરુ નામથી આ ઠેકાણે જાણીએ. તેને કાઈ ઠેકાણે શિક્ષક પણ કહ્યો છે. તેણે તો પોતાના વિદ્યાર્થીઓની ત્રણી પ્રથમ શુદ્ધ કરવી. અર્થાત્ ચોખ્ખા શબ્દોના ઉચ્ચાર કરે એવી છબ વળાવવી. અને તેમની શક્તિપ્રમાણે વ્યવહાર સિદ્ધ કરનારી વિદ્યાને નિર્લેખપણે તથા નિષ્કપટપણે આપવી એ જ તેનો મુખ્ય ધર્મ છે.

હે સુવિચારવાળી ! હવે સદ્ગુરુ તથા સત્શિષ્યના પરસ્પરના ધર્મને ટુંકામાં કહી દઉં છું તે પણ તું જરૂર લક્ષમાં રાખજે. કારણ કે ઉપર કહેલી સધળી બાબતો તો બાળું કરીને આ લોકમાં ક્ષણિક સુખને જ આપનારી છે, પણ હવે જે કહું છું તે તો આ લોક, પરલોક, તથા અલૌકિક સુખને સાધનારી છે. માટે સઉથી શ્રેષ્ઠ અને અગત્યની બાબત છે. પ્રથમ તો સદ્ગુરુ શબ્દનો અર્થ કહું છું તે લક્ષમાં રાખી સધળું એકચિત્તે સંભળજે, સત્ અને ગુરુ એ બે શબ્દ મળીને સદ્ગુરુ શબ્દ થયો છે. સત્ એટલે જે ત્રણે કાળમાં એટલે જૂત ભવિષ્યત્ અને વર્તમાનમાં એક સરખું રહેનારું તે અથવા દેશ, કાળ, અને વસ્તુથી જોનો અવધિ નથી તે. દેશ કરીને અવધિ નથી, એટલે ફલાણી દેશમાં છે ને ફલાણી દેશમાં નથી, એમ જોને માટે ન કહેવાય, પણ એવું કહેવાય કે જે સધળા દેશમાં એટલે સર્વ ઠેકાણે વ્યાપક છે. કાળે કરીને અવધિ નથી, એટલે પહેલે હતું ને હમણા નથી, અથવા હમણા છે ને ફલાણી વખતે નહોતું એમ પણ જોને માટે કહેવાય નહિ. વસ્તુએ કરીને જોનો અંત નથી, એટલે ફલાણી વસ્તુમાં છે ને ફલાણી વસ્તુમાં નથી એમ જોને માટે કહેવાય નહિ, પણ જે સધળી વસ્તુમાં તથા સધળે બાબતે રહેલ છે. આ પ્રમાણે સદાશાળ તથા સધળે જે છે, તેને સત્ કહીએ. તો એવું સત્ પરમેશ્વરવિના બીજું કંઈ જ નથી; અને ગુરુ એટલે મોટું. ત્યારે સધળે વસી રહેલ, સઉથી શ્રેષ્ઠ જે પરમતત્ત્વ અથવા પરમેશ્વર તે સદ્ગુરુ જાણીએ. આથી પરમેશ્વરને સદ્ગુરુ શબ્દે જાણી પૂજવા તથા તેમની પ્રીતિ મેળવવી, એ જગતમાં રહેલાં સર્વ પ્રાણીઓનો ધર્મ છે, માટે સદ્ગુરુપ્રાપ્ત્યર્થ એટલે પરમેશ્વરની પ્રતીતિરૂપ પ્રાપ્તિ

કરવા માટે દરેક જણે ઉપાય કરવો જોઈએ; અને એ ઉપરથી સદ્-ગુરુ શબ્દનો ખીજો અર્થ એવો છે કે સઉથી શ્રેષ્ઠ, અવિનાશી પર-મેશ્વરસ્વરૂપની પ્રતીતિરૂપ પ્રાપ્તિને કરાવનાર અથવા પરમેશ્વરસ્વરૂપનો ખરો બોધ કરનાર જે મહાત્મા પુરુષ, ને પણ સત્ પુરુષ અથવા સદ્ગુરુ શબ્દનો અર્થ છે, એમ જાણવું. આથી એમ જણાયું કે પર-મેશ્વર તથા પરમેશ્વરસ્વરૂપનો ખરો બોધ કરનાર મોટા પુરુષ એ જાને આખા જગતને પૂજવા યોગ્ય છે. ત્યાં સદ્ગુરુરૂપ સત્પુરુષનો તથા શરણ થયેલા પ્રાણિરૂપ શિષ્યનો પરસ્પર ધર્મ કેવો છે, એ વાર્તાને પણ તું સંક્ષેપમાં સમજ લે. કારણ કે આ કાળમાં ધર્મના બહાનાથી ઠગનાર ધૂર્ત ધણા છે. તેથી આ પૂર્વ જાણેલું હોય, તો ઠાઠ ઠગના હાથે ઠગાઈને પરિણામે મોટા અનર્થને પામવા જેવું થાય નહિ.

હે સુરસ્વતિ ! આ સંસારમાં સઘળા પ્રાણીમાં સઉથી ઉત્તમ મનુષ્યજાતિ છે, જેને પોતાનું તથા ખીજનું, સારનું તથા અસારનું જ્ઞાન છે. તેમ જ દરેક આજ્ઞતનો વિચાર કરી નિશ્ચય કરવાના સાધનો પણ માણસમાં છે. હુંકામાં કહીએ તો દરેક વાર્તા સિદ્ધ કરવામાં માણસનું સામર્થ્ય છે, એમ માનવાને કંઈ પણ આધ નથી, તો આવા સર્વોત્તમ મનુષ્યશરીરને પાત્રતા છતાં જ્યારે આપણે જાણવા યોગ્ય વસ્તુને ન જાણીએ, તો આપણું સઘળું સામર્થ્ય બ્યર્થ ગયું જાણવું.

આ જગતમાં એ વસ્તુ જાણવાની મોટા પુરુષોએ નક્કી કરી છે. એક તો વ્યવહાર અને ખીજો પરમાર્થ. ત્યાં વ્યવહારનું ખરૂં સ્વરૂપ તો જીવિમાંનું માઆપ, સાસુમસરા, પતિ તથા ગુરુ વગેરે વડિલોથી તેમ જ આપણા અનુભવથી સમજી શકાય છે. અને પરમાર્થ તો સદ્ગુરુપાસેથી સમજી શકાય છે; અથવા તો વ્યવહારને સધાવનાર ઉપર કહેલાં ચાર છે, તેમાંથી જો કાંઈ એ પદને જાણનાર હોય તો તે પણ સદ્ગુરુ છે તેથી તેની પાસેથી પણ જાણી શકાય છે. તોપણ વ્યવહારના પ્રવર્તક સંબંધીઓ પરમાર્થના પ્રવર્તક કવચિત જ હોય છે, માટે આપણા મૂળ સંબંધીઓકરતાં જુદા પુરુષને સદ્ગુરુપણું ધણું કરીને પ્રાપ્ત થતું આવ્યું છે; તેમ છતાં તે નિયમ સઘળે સંભવતો નથી.

આ સંસાર સારરહિત છે, તેથી એને મોટા પુરુષોએ મિથ્યા કહ્યો છે, અને દરેક વિચારવાનું મનુષ્યને જ્યારે આ સંસારનું ખરૂં સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે, ત્યારે એ અસાર છે, એમ અનુભવસિદ્ધ પણ થાય છે. હવે વ્યવહારના સાધક જે પ્રથમથી જ આ સંસારને મિથ્યા અથવા સારરહિત જાણે તો તેઓ વ્યવહારને સિદ્ધ કરી શકનાર નથી. કારણ કે એક વસ્તુમાં કશો સાર નથી, એવું આપણે

જાણીએ છીએ, તો પછી તેને મેળવવા આપણે કાંઈ ઉદ્યમ કરતાં નથી. માટે વ્યવહારના સાધકે તો પ્રથમ આ સંસાર સારરૂપ અને સધળાં સુખનો આધાર છે, એમ જ જાણેલું હોવું જોઈએ છે. અને તેથી જ તે દરેક વ્યવહાર સિદ્ધ કરવાના ઉપાયો શોધે છે, તેને જાણી સાધે છે, અને અનેક પ્રયત્નથી તેને સિદ્ધ કરે છે. આથી વ્યવહારના સાધકને સંસારની સારરૂપતા તથા સત્યતા જાણવી જોઈએ છે, અને પરમાર્થના સાધકને આ સંસારનું અસારપણું તથા અસત્યપણું જાણવું હોવું જોઈ છે; જેથી આ બંને વિરોધી બાબતો એક કાળે એક અધિકારીને સંપૂર્ણ અંશે સાધવી, અત્યંત કઠણ છે. તેથી તેનો કાળ, અધિકારી અને સધાવનાર ત્રણે વાનાં જૂદાં હોવાં જોઈએ. માટે હે દીકરી ! આ સંસારમાં કોઈ પણ સદ્ગુરુને શરણ થવાની સર્વને જરૂર છે એમ જાણી આ વાતોને પ્રીતિથી સાંભળ. પરમેશ્વરના સ્વરૂપનો બોધ કરનાર જે સદ્ગુરુ છે તેમને વિષે આટલાં લક્ષણ તો સ્વભાવસિદ્ધ થયેલાં હોવાં જોઈએ.

૧. અનેક પ્રકારના પોતાની મરજીથી ઉલટા પ્રસંગ આવે તો પણ તેમને કોઈ પ્રાણીઉપર કદાચિત્ પણ ક્રોધ એટલે ગુસ્સો થવો ન જોઈએ.

૨. આ જગતમાંની ગમે તેવી સારામાં સારી વિષયરૂપ વસ્તુ દેખીને તેમને મોહ ન થવો જોઈએ; મતલબ કે ગમે તેવો પ્રીતિ કરવા જેવો ઉંચામાં ઉંચો વિષયરૂપ પદાર્થ તેમના જોવામાં આવે, તેને તે સારરહિત એટલે મિથ્યા જાણે છે, તેથી તેને પ્રયત્નથી મેળવવા અથવા માગીને લેવા અથવા ભોગવવાની ઇચ્છાવાળા તે ન હોવા જોઈએ, પણ ઉલટા સારા અને નકારા સધળા પદાર્થોને સમાન પ્રીતિ અથવા દૃષ્ટિથી જોતા હોવા જોઈએ.

૩. આ દશ ઈન્દ્રિયો તથા અગિયારમા મનને તેમણે વશ કરેલું હોવું જોઈએ. ત્યાં સુખ્ય પાંચ વિષય છે: ૧ શબ્દ એટલે જે આપણે બોલીએ છીએ, તથા સાંભળીએ છીએ, અને જેનાથી આપણે અર્થ સમજીને સધળો વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ તે. ૨ સ્પર્શ એટલે ચામડીનો વિષય, જેનાથી આપણે બીજા સારા પદાર્થ જાણી તેમને પ્રીતિથી અડકીને તથા ભેટીને આનંદ લઈએ છીએ તે. ૩ રૂપ એટલે આંખવડે આપણે જે સારા નકારા પદાર્થોને જોઈ મોહ પામીએ છીએ તે. ૪ રસ એટલે જેને ખાધા અથવા પીધાથી શુભ લોભાય છે તે. ૫ ગંધ એટલે જે સારા સુગંધને નાકવડે પારખી આપણે રાજ ચીંધીએ છીએ અને નકારા જાણી નારાજ ચીંધીએ છીએ તે. આ પાંચ વિષયમાં સધળી ઈન્દ્રિયોના વિષયનો સમાવેશ થઈ જાય

છે, માટે આ પાંચ વિષયથી તેમણે મનને તથા ઇન્દ્રિયોને રાકીને પોતાને વશ કર્યા હોવાં જોઈએ; મતલબ કે સ્ત્રીઓના સુકામળ કંકના ગાયનના ગમે તેવા સારા શબ્દોથી ધણા હરખાઇને તેને મેળવી સાંભળવા ઇચ્છતા નથી, તથા આપણી નિંદાના હલકા શબ્દો સાંભળીને શોકવાનું એટલે નારાજ થતા નથી; (તેમ જ પોતે જે બોલે તે સત્ય એટલે સાચું, અને પ્રિય એટલે સાંભળનારને વહાલું ભાગે એવું, તથા પરિણામે તે સાંભળનારને લાલ કરનારું હોય છે.) તથા મન તેવા સુંદર વિષયોને પાસે આવેલા જીએ, પણ તેમને પ્રીતિવડે અડકવા અથવા ભેટવાની તેમને ઇચ્છા થતી નથી, તેમ જ કઠોર એટલે ન ગમે એવા પદાર્થોને અડકવાનો પ્રસંગ આવે તો તેથી તે ખેદને માનતા નથી, તથા નજરે જોવામાં આવતા ગમે તેવા ઉંચા પ્રકારના સ્ત્રીવર્ગે પદાર્થો હોય, તેને પાસે આવેલા જાણી મોહવડે એટલે પાપી નજરથી જોતા નથી, અને નકારા વિષયઉપર દ્રષ્ટિ પડવાથી ખેદ પણ માનતા નથી; તથા મને તેવા સારા સ્વાદના અને શાંખિતા ખાવાપીવાના પદાર્થો ચાખવાને અથવા ચાખ્યા પછી વારં-વાર તેવા પદાર્થો મેળવી ખાવાપીવાને આતુરતા રાખતા નથી, અને ન ભાવે એવા સ્વાદવિનાના પદાર્થો ખાવાપીવાને પ્રસંગ આવે તો નારાજ થતા નથી, તથા સુગંધની ઇચ્છા રાખી તેને મેળવવા મહેનત કરતા નથી અને દુર્ગંધ આવે તો તેથી દુઃખને માનતા નથી. એ પ્રમાણે પોતાની ઇન્દ્રિયો તથા મન તેમણે વશ કરેલાં હોવાં જોઈએ.

૪. કાઈ પણ નીચ સ્વભાવનું માણસ તેમને ચીડવવા અથવા તેમને ભુંકું કરવાના ઇરાદાથી તેમની પાસે આવી અથવા આધે રહીને ધણા અજીવનતા ચાળા અથવા ચિર્ણ કરે પણ તે તેને શિક્ષા કરવા સમર્થ છતાં પણ શિક્ષા કરવા ઇચ્છતા નથી. તેમ જ તેનું ભુંકું થાય તો ઠીક એવી ઇચ્છા પણ કરતા નથી, પણ ઉલટું તેને બહુ થાય એવી ઇચ્છા રાખે છે.

૫. કાંઈ પણ પ્રાણી તે મહાત્માનાં મન, શરીર અથવા વાણીથી તેમ જ કાંઈ ક્રિયાથી પોતાનું સારું થવાનો સંભવ સૂચવે, અને તે સુખ્ય પાળવાયોગ્ય નીતિધર્મથી વિરુદ્ધ ન હોય તો દયાથી કરે છે, અને જો તે પાપકર્મ હોવાથી તે પ્રાણીને અંતે દુઃખ પેદા કરે એવું છે એમ જાણે, તો તેને અનેક ઉપાયથી તેવા કામથી રોકે છે; અને તેનું જે રસ્તે બહુ થવાનું હોય તે શોધી તેને દયા આણી ખતાવે છે. એવા પરોપકારી તથા દયાવાનું તે હોવા જોઈએ.

૬. પોતાના ઉપર અનુપલ્લું રાખનારા હોય તેના ઉપર, તથા

મિત્રપણું રાખનાર હોય તેના ઉપર બનતા સુધી તેમની વિષમ મતિ થતી નથી; અર્થાત્ સર્વઉપર સમાન પ્રીતિ રાખનાર તે હોય છે. તેમ જ સહ વિવેકી પ્રાણિને પ્રિય લાગે એવાં સડાં આચરણને પાળનાર હોય છે, તે છતાં અવિવેકી પ્રાણિને મનમાં એદ થાય એવાં આચરણને પણ તે ન કરતા હોવા જોઈએ.

૭. ગમે તેવા સારા પદાર્થો અથવા પ્રાણિઓને જોઈ, તે મળી શકે એવાં હોય અને તેથી સુખ થવાનો સંભવ જગતમાં સહ માણસ માનતા હોય તોપણ એવા પ્રાણિપદાર્થો, ઉપયોગ નહિ હોય તોપણ, ધણા મળે તો ઠીક એવી લોભવૃત્તિનો તેમણે નાશ કરેલો હોવો જોઈએ.

૮. તેમનામાં ઉદારતા તથા દાતાપણું હોવું જોઈએ. (ત્યાં એવી શંકા બને છે કે સત્પુરુષો નિઃસંગ હોવાથી તેમની પાસે દાનમાં આપવાના પદાર્થો હોતા નથી, તેથી તેમને વિષે દાતાપણું સંભવતું નથી પણ એ શંકા સર્વત્ર સંભવતી નથી. કારણ કે કેટલાક સત્પુરુષો શ્વાસમાં જેમને ઉપાધિપ્રારબ્ધવાળા કહ્યા છે એવા હોય છે, એટલે કે તેમને અત્યંત ઉચ્ચ પુણ્યસંસ્કારના બળથી રાજસમાન અથવા તો તેથી અધિક વૈભવ પ્રાપ્ત હોય છે. તે નાના પ્રકારના વૈભવોનો તેઓ ભોગ લેતા જણાય છે પરંતુ અંતરમાં તેઓ તેના ઉપરની આસક્તિ તથા મમત્વથી રહિત જ હોય છે. તેવા સત્પુરુષો તે પોતાના મનાયેલા પદાર્થોને અન્ય દીન જનોનાં સંકટ દૂર કરવાઅર્થે યોગ્ય પ્રસંગે મોટી ઉદારતાથી આપે છે. વળી દ્રવ્યોદ્ધિ પદાર્થો આપે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ સર્વ દુઃખનો નાશ કરવારી તથા અખંડ સુખને આપનારી જે અહાવિદ્યા તેને પણ તેઓ અત્યંત પ્રીતિથી અધિકારપ્રાપ્ત દાન કરે છે, તેથી તેમના વિષે દાતાપણું પણ સ્વભાવસિદ્ધ હોવું જ જોઈએ).

૯. તે પુરુષને જ્ઞાન થયું તે જ કાળે તેમણે પોતાના શરીરને નહિસરખું જાણેલું છે, તેથી તે મૃત્યુવડે પણ ભયને પામતા નથી, તથા મૃત્યુવિનાનાં અનેક પ્રકારનાં ભય તેમના મનમાં સ્પર્શ પણ કરી શકતાં નથી.

૧૦. આ સંસારના નાશવાન સ્વરૂપનો તેમણે નિશ્ચય કરેલો હોય છે, તથા પોતાના શરીરને અંતવાન હોવાથી મરેલું જ જાણે છે, તથા શરીરમાંહિલા ચેતન આત્માનો શરીરથી જૂદો અનુભવ કરી “હું શરીર નથી. પણ આ જડ શરીરમાં રહી ‘હું છું’ એવું જાણનાર, હું પોતે ચેતન જ છું, માટે મારો તથા શરીરનો કશો

સંબંધ ખરેખરો નથી જ ” એમ જાણેલું હોય છે. તેથી આ શરીર આ ક્ષણે પડે અથવા હજારો વર્ષ જીવાય તો ઠીક, એવી કાંઈ પણ ઇચ્છાને વશ તે થતા નથી, જેથી સંપૂર્ણ શોકસમુદ્રને પણ તે તરેલા હોવા જોઈએ.

૧૧. મને આ લોક પૂજે અથવા મારી રતુતિ કરે કે મારા ગુણ ગાય, અથવા મને કાંઈ અન્ન, ધન અથવા વસ્ત્ર વગેરે પદાર્થ આપે તો ઠીક એવી કદાચિત્ પણ ઇચ્છા તેમના મનમાં થતી નથી. તેથી લોક તેમને પૂજે અથવા તિરસ્કાર કરે તેથી તેમને હર્ષ કે શોક થતો નથી. વળી જેવું અંતઃકરણમાં છે તેવું જ બહાર બોલનાર તથા વર્તનાર સાક્ષ મનના તે હોય છે.

૧૨. પરમાર્થનો બોધ કરનાર હોય, તો બહારથી સંગીસરખા દેખાય, પણ અંતઃકરણમાં નિઃસંગ રહે છે. (બહારથી સંગીસરખા દેખાય તેવું કારણ એ છે કે દરેક આવનાર માણસને તેના અધિકાર-પ્રમાણે વિવેકથી બોધ કરવો પડે છે, તથા નીતિ અને ધર્મના ખરાં લક્ષણો કારણસહિત સમગ્રવી તેમના પાસે પળાવવાં જોઈએ છે, નહિ તો તે સધળા સાધક પાતકી થઈ જાય છે. માટે બોધકતા-પદ ન્યાસુધી ધારણ કર્યું હોય, ન્યાસુધી ઉપરથી અજ્ઞાન ગ્રહણ કરી દરેક વ્યવહારને નીતિ તથા ધર્મસાથે જોડીને તે પ્રમાણે ચલાવે છે, અને બીજા અજ્ઞાન માણસને જે માર્ગે ચઢવું હોય, તે માર્ગે પ્રથમ પોતે ચઢવું પડે છે; જેથી પછી તે અજ્ઞાન ચઢે છે. જેમ બાળકને બોલતાં શીખવવું હોય છે, અથવા સમગ્રવતું હોય છે, તો બેઠકું તોતકું આપણે પણ બોલીએ છીએ. તેના આગળ શુદ્ધ ભારે શબ્દોથી વ્યવહાર પ્રથમથી જ કરતાં નથી, તેમ અજ્ઞાનને શીખવતાં તેવા વ્યવહાર ઉપરથી પણ કરવા પડે છે. તોપણ તે પુરુષે સંપૂર્ણ દુર્ગુણોના પ્રથમથી જય કર્યો છે, અને દુર્ગુણો જ્ઞાનમાં વિરોધી છે તેથી, તેઓ ઉપરથી દેખાડવા દુર્ગુણોને પણ લેતા હશે, તેવો નિશ્ચય જાણવો નહિ. કુટ કર્મમાં પ્રવેશનાર અનીતિમાન પુરુષને વિષે પણ ધણા લોકો ભોળપણથી ઇષ્ટશુદ્ધિ કરે છે, પણ તે યોગ્ય નથી.) ન્યારે તેઓ ધીરે ધીરે ઉપદેશ કરવારૂપ ધર્મથી રહિત થાય છે, ત્યારે તેઓ દેખતા માત્ર પણ સંગી હોતા નથી. બહાર અને બીતર સમ હોય છે.

૧૩. શાસ્ત્રપ્રમાણેનાં લક્ષણસહિત વૈષ્ણવિદ્યાને જાણનાર પુરુષ જેમ ઉંચા અથવા નીચા કુળને, તેમ જ ઉંચા નીચા સ્થાનને તથા પૈસાવાળા કે ગરીબને, તથા સ્વરૂપવાન કે કુરૂપવાનને તથા સ્ત્રીને કે

પુરુષને જોતો નથી, પણ જમે તે રાગીને રાગરડે પીડાતો જુએ અને તે ઔષધ લેવા આતુરતા દેખાડે તો ધનવગેરે કાંઈ પણ પદાર્થની બાલ્ય રાખ્યા વિના નિષ્કપટ પ્રેમથી પરમેશ્વરની પ્રીતિને અર્થે ઔષધ આપે છે, અને તેને રાગથી મુક્ત કરે છે; તેમ જ તે પુરુષ આ ભવરાગથી પીડાતાં પ્રાણીને તેમની ઠંઠા જાણાયાથી ખરા મનવડે ત્રિવિધ તાપરૂપ દુઃખથી અચાના ઉપાયરૂપ ઔષધને આપે છે; ત્યાં જાતભાત વગેરે કાંઈ પણ જોતા નથી, એવી ઉદારતાવાળાને સત્પુરુષ અથવા સદ્ગુરુ શબ્દે જાણવા.

હે સરસ્વતિ ! આ વગેરે અનેક પ્રકારના શુભ ગુણો તેમનામાં હોય છે. નિરંતર પ્રસન્ન ચિત્ત દેવતાથી તેમનું મુખ પણ પ્રસન્ન હોય છે. પ્રાણિમાત્રને તે નિરંતર સદુપદેશ જ કરે છે. એવા સદ્ગુરુને સ્ત્રીજાતિએ બાળપણમાં તો માતાપિતાની મારફતે શરણ થવું, અને પતિને અધીન થયા પછી પતિની મારફતે થવું. અને જો પતિ ધણું કારણથી પ્રતિકૂળ સ્વભાવનો હોય, તથા ઈશ્વરનો વિરોધી હોય, તો પતિની આજ્ઞાવિના પણ સ્વતંત્રપણે સદ્ગુરુ કરવાને સુઘ સ્ત્રીને બાધ નથી, તોપણ મુખ્ય ગુરુ, સ્ત્રીજાતિને પોતાનો પતિ જ છે, માટે જમે તેવો દોષવાન પતિ હોય તોપણ સ્ત્રીએ તેને ગુરુવત ગણીને તેની મરજી નિરંતર સંભાળવા પ્રયત્ન રાખવો, અને તેની રૂડે પ્રકારે સેવા કરવી. વિરોધી પતિની આજ્ઞાવિના પણ સદ્ગુરુ કરવાનો સ્ત્રીનો અધિકાર કહેવાનું કારણ એટલું જ છે કે અત્યંત વિરોધી સ્વભાવના સ્ત્રીપુરુષો પરસ્પરના ધર્મને જાણતાં નથી, તેથી તેઓ જરૂર પાપકર્મને આચરશે; માટે જો તે પુરુષ સદ્ગુરુદ્વારા જ્ઞાનને પામવા આતુર નથી, તો પોતાના સ્વધર્મને જાણવાનાર માતાપિતારૂપ સદ્ગુરુને શરણ તે સ્ત્રીએ સ્વતંત્રતાથી થવું; જેથી સદ્ગુરુના બોધવડે નીતિ તથા ધર્મનું જ્ઞાન થયા પછી તે સ્ત્રી પોતે પાપકર્મવાળી થતી નથી, અને કાળે કરીને તે ભક્તિમાન તથા પ્રુણવતી સ્ત્રી પોતાના પતિને સુધારવા પણ અનેક સ્વધર્મની સુક્તિ જાણીને યોગ્ય થાય છે. હે દીકરી ! તે સદ્ગુરુ પોતાને શરણ થયેલાં સ્ત્રી તથા પુરુષને પોતાનાં પુત્રી તથા પુત્રવત ગણે છે, અને જેમ માઆપ પોતાની પુત્રીને તથા પુત્રને નિરંતર હિતનો જ બોધ કરે છે, તેમ તે સત્પુરુષ પણ તે પુત્રપુત્રીરૂપ શિષ્યને તેમના કલ્યાણનો બોધ આચારદિત રહીને નિરંતર કરે છે. ત્યાં જ સ્ત્રી તથા પુરુષ ગૃહસ્થ અવસ્થામાં હોય છે, તેમને તો તે વિશેષે કરીને આ પ્રમાણે નીતિધર્મનો બોધ કરે છે: તેમાં સર્વ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીને જાણાવે છે કે હે પુત્રીઓ ! આ લોકમાં અજ તથા વસ્ત્ર

જ્યારે પદાર્થ આપી તમારૂં રક્ષણ કરવાનું મમત્વશુદ્ધિથી જે અભિમાન રાખે છે, અને જેને તમારું માન્યપે દેવ, બ્રાહ્મણ, અગ્નિ તથા બીજા અનેક માણસના દેખતાં અર્પણ કરેલાં છે, અર્થાત્ હાથ ઝાલીને સોંપી આપેલાં છે તે પુરુષને તમે પતિ જાણી સેવજો, તથા તેના વડે જ મળતા થોડા અથવા ઘણા બોજોથી સંતોષને પામજો. અને બીજા-વડે મળવાયોગ્ય આપી પૃથ્વીના વૈભવ હોય તો તે કાગની વિષા-સરખા જાણીને તેતરફ નજર પણ કરશો નહિ. કારણ કે ધર્મથી થયેલા તમારા પતિને સેવવાથી જ તમારૂં અનેક લોકમાં સુખ થાય છે. વળી તમારે એવો વિચાર દરેક વખતે કરવો જોઈએ કે આ સંસારના સત્રજા પદાર્થો નાશને પામનારા છે, તેથી તે તુચ્છ છે, અને આપણો ધર્મ તો અચળ સુખને આપનાર છે, તેથી મહાન્ છે. વળી આપણે મરણ પામીએ છીએ ત્યારે આ લોકના સત્રજા પદાર્થો તથા વૈભવ અહિંયા જ પડ્યા રહે છે. અને ધર્મ તથા અધર્મ તો આપણી સાથેના સાથેજ આવે છે. તેમાં અધર્મ છે તે તો આપણને ન્યાં જઈએ ત્યાં દુઃખરૂપ ફળને જ આપે છે, અને ધર્મ તો ન્યાં ન્યાં આપણે જઈએ છીએ, ત્યાં ત્યાં સુખને જ આપે છે, માટે જેવા આ લોકના પદાર્થોને આપણે અહિંયાં ત્યજી જઈએ છીએ, તે જ પ્રમાણે દરેક જગાએ આપણને દુઃખના આપનાર અધર્મને પણ આપણે અહિંયાં જ ત્યજી દેવો જોઈએ, અને અચળ સુખનો આપનાર જે આપણો ધર્મ છે તે આપણી સાથે રહી દરેક સ્થળે આપણને સુખનો આપનારો છે, માટે તે ધર્મને ફક્ત પાળી પામે રાખવો. આ ધર્મનું ખરૂં સ્વરૂપ તો એ છે કે જે આ લોકમાં ન્યાં સુધી આપણો પતિ જીવે છે, ત્યાં સુધી તો તે પતિને સેવવો, તથા સંપૂર્ણ પ્રાણિઓને અનંત લોકમાં લઈ જનાર, લાવનાર તથા સ્થાપનાર એવી સત્તાનો પતિ પરમેશ્વર જે સર્વ લોકપતિ ગણાય છે તે પતિને અત્યંત પ્રીતિથી સેવવો. ત્યાં આ વ્યવહારના સુખને આપનાર પતિ છે, ત્યાં સુધી તો બહાર વ્યવહારમાં એને જ પરમેશ્વર-રૂપ જાણીને પૂજવો, તથા સંસારનાં સુખને માટે ભજવો; અને અંતરમાં સર્વ લોકપતિ જે પરમેશ્વર તેને પૂજવો તથા ભજવો. આ પ્રમાણે જાને પતિનું પૂજન તથા ભજન કરવાથી તમારો પતિસેવારૂપ મુખ્ય ધર્મ સચવાયો જાણીએ. તેમાં હોકરાને પાળવાં, નીતિથી કષ્ટ વેડી ધરને ચલાવવું, તથા પતિને પ્રમદ રાખી આપણે પ્રસન્ન રહેવું. એ સઘળું પતિસેવામાં જ ગણાય છે, અને પરમેશ્વરની ભાંકત કરી આપણું, પતિનું, તથા પ્રજનું બહુ ઇચ્છવું, એ પણ પતિસેવા જ

ગણ્યા છે. કારણ આપણે તથા આપણું કુટુંબ જ્યારે મરણ પામીશું ત્યારે આપણો એટલે સ્ત્રીજાતિનો તથા આપણા પતિનો, તથા આપણી પ્રજાવચ્ચે સર્વ લોકોનો મુખ્ય પતિ જે પરમેશ્વર છે, તે પરમેશ્વર પ્રીતિવડે સાધ્વી સ્ત્રીએ કરેલી પોતાની બકિતનું ફળ તે સ્ત્રીને, તેના પતિને, તથા તેની પ્રજાને આપે છે. માટે સ્ત્રીએ દરેલી પરમેશ્વરની સેવા અથવા બકિતનું ફળ પુરુષને પણ સુખરૂપ પરિણામ આપનાર થાય છે; જેથી પરમેશ્વરની બકિતરૂપ સેવા તે પણ પતિસેવામાં જ ગણાય છે અને તેથી જ વિદ્વાન પતિ પોતાની સ્ત્રીને સદ્ગુરુદ્વારા અથવા પોતાની મેળે પરમેશ્વરની બકિતમાં પ્રવેશ કરાવે છે. હે સુઘ સુતાઓ ! તમે આ પ્રમાણે પતિ તથા પરમેશ્વરને બહુ તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને સેવી સુખી થાઓ.”

લક્ષ્મી માતા કહે છે: હે શાણી છોકરી સરસ્વતિ ! આ પ્રમાણે માળાપરૂપ તે સદ્ગુરુ ગૃહસ્થ સ્ત્રીએ અનેક યુક્તિથી બોધ કરી સદ્ગુણી કરે છે, તથા તેમને પતિ અને પરમેશ્વરની જે જે પ્રકારે તથા જે જે યુક્તિબરી ક્રિયાથી પ્રીતિ મેળવી શકાય છે, તે સર્વ યુક્તિઓને દયા કરી આપે છે; જે યુક્તિ બીજાપાસેથી મેળવવી ધણી કઠિન છે. માટે એવા સદ્ગુરુને અવરજ કરવા જોઈએ. હવે પતિના મરણપછી વિધવાપણાને પામેલી સ્ત્રીએ તે માતાપિતાજેવા સદ્ગુરુ આ પ્રમાણે બોધ કરે છે: “હે સ્વધર્મમાં પ્રીતિવાળી પુત્રીઓ ! તમે પૂર્વે કરેલાં પાપકર્મનાં ફળથી તમારા આ જન્મના મુખ આપનાર પતિને બોધો છો. ખરૂં જોતાં પતિપહેલાં તમારૂં મરણ થાય એ ધર્મ અને ઐષ્ઠ વાર્તા છે, અને પતિનું મરણ થયા પછી તમારૂં જીવવું એ અધર્મ અને નેષ વાર્તા છે. તોપણ આ જન્મમાં પાપના ફળરૂપ વિધવાપણાને પામ્યા છતાં જો ફરી પાપાચરણરૂપ અધર્મને સેવશો તો પાછું અનેક જન્મસુધી તમારે એવાં ને એવાં અથવા એથી પણ અધિક દુઃખોને ભોગવવાં જ પડશે. તેથી તમે હવે ધર્મનું રક્ષણ કરી સુખી થાઓ. પતિરહિત થયેલાં તમે એક પરમેશ્વરને જ પતિ ગણીને સેવજો. એવિના કોઈ પણ પુરુષને પતિભાવે સેવશો નહિ. (જો તે વિધવા, પુત્ર અથવા પુત્રીરૂપ પ્રજાવાળી હોય તો તેને આ પ્રમાણે કહે છે:) આ તમારી પ્રજાનું ધર્માચરણથી રક્ષણ કરીને તમે પરમેશ્વરની પ્રીતિ મેળવજો. તમે જો ગુપ્તપણે પાપને કરશો તોપણ સર્વલોકપતિ પરમેશ્વર તમારી પાસે જ છે, તે તમને ફળ આપ્યાવિના નહિ રહે. માટે તમે દૈન્યપણે ખરા મનથી તમારા વિધવાધર્મને પાળજો. વિધવાનો મુખ્ય ધર્મ તો એ જ છે કે કામ-

શુદ્ધિનો ત્યાગ કરી નિરંતર પોતાની પ્રજાનું રક્ષણ કરતાં પરમેશ્વરને બજાવે. [પ્રજા ન હોય તો તેને આ પ્રકારે કહે છે:] માત્ર પોતાના પ્રાણને સાદા આહારથી બળ આપી તમારે પરમેશ્વરની ઉત્તમ પ્રકારે ભક્તિ કરવી. આ વ્યવહારમાં મનને વૈભવી થવાના જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ આવે ત્યારે ત્યારે તેથી બચીને આ મનને આપણે સ્વાધીન રાખવાના સદ્ગુરુએ આપેલા ઉપાયને નિરંતર રચતાં રહેજો, તેથી માત્ર આ જન્મમાં જ તમારે પતિના વિયોગનું કષ્ટ પકડશે, પણ અનેક જન્મમાં સુખ જ રહેશે; અને જો કામવાસનારૂપ પાપશુદ્ધિને સેવશે તો તમારા અનેક જન્મો એ જ પ્રમાણે જવાના એમ નિશ્ચય માનજો.” હે સરસ્વતિ ! આ વગેરે અનેક વિધિથી તે જિયોને તે સદ્ગુરુ સ્વધર્માચરણી કરે છે, અને એમ સ્વધર્માચરણી થવાથી તે જિયો પણ નિષ્કામ પુરુષજેવી થાય છે; તેથી તેવી ધર્મરાણિસુખ થયેલી જ્ઞાનવાનુ જીને પુરુષ જ શાસ્ત્રમાં કહી છે; અને જે પુરુષો અધર્મી છે, તથા પાપશુદ્ધિવાળા છે. અને પરમેશ્વરથી વિસુખ છે, તથા પરતંત્રપણે માત્ર ધાંચીના બળદની પેઠે વ્યવહાર્યકમાં જ ધર-કુટુંબનો ભાર લઇ વઘા કરે છે, તે સર્વ મંદમતિ પુરુષોને જી જણાવને કહ્યું છે. આ રીતે જીને પુરુષપણું લાવનાર જેમ ધર્મ છે, તેમ પુરુષને જીપણું લાવનાર અધર્મ છે, માટે સર્વ પ્રાણિએ સદ્ગુરુપાસે સ્વધર્મને જણી સાંવે, એ જ આ જગતમાં જન્મ લઇને કરવાયોગ્ય વાર્તા છે.

વળી હે દીકરી ! તે સદ્ગુરુ આ પ્રમાણે અનેક વિધિથી જિયોને બોધ કરતા છતાં શરણ થયેલા ગૃહસ્થ પુરુષોને એવો બોધ કરે છે કે “ હે સુભાગ્યવાનુ પુરુષો ! તમે સર્વલોકપતિરૂપ પરમેશ્વરને સેવતાં પરિણામે પતિરૂપ થવાની ઇચ્છા રાખી આ સદ્ગુરુવડે ઉપદેશ કરાયેલા માર્ગે પ્રીતિપૂર્વક ચાલજો. તેમાં તમારા વ્યવહારના ધર્મને વાસ્તે એટલે માતાપિતા, જી, પ્રજા, સેવક વગેરેના રક્ષણવાસ્તે ન્યાયથી ધન વગેરે પદાર્થોને મેળવજો. તે તે પદાર્થોમાંથી તમે તથા તમારું કુટુંબ સુખને લેશો, એ જ માત્ર ધન મેળવ્યાનું સાચું કાળું નથી, પરંતુ તે ધનથી આપણે સુખ લેતાં તેનો દશમે, પંદરમે અથવા ઓછામાં ઓછો વિશ્વમે દિસે પછી આપણા ગૃહસ્થધર્મની સફળતામાટે સત્કર્મમાં ખરવજો. ત્યાં સત્પુરુષ મહાત્માની સેવામાં તથા વિદ્યાનું નિર્ધન, તથા સ્વધર્માચરણી બ્રાહ્મણોને શાસ્ત્રવિધિપ્રમાણે ધન આપવામાં તથા એ વિનાનાં દીન, નિરાશ્રિત, દુઃખી પ્રાણિ-ઓનાં રક્ષણમાં, તથા લોકોના સુખવાસ્તે જરૂરની જગ્યાએ વાવ,

ફવા, ધર્મશાળા, વિસાગા, નદી વગેરે તીર્થના ઓવારા તથા ગુરુ કે દેવનાં મંદિરોને કરાવી અથવા સુધારવામાં, તથા વિદ્યાર્થીઓને સદ્વિદ્યા ભણાવવામાં, અથવા તો સત્શાસ્ત્રના ગ્રંથો ખરીદ કરી આપવામાં જે ધન વગેરે ખર્ચ કરશે એ સધળું સત્કર્મમાં જ ગણવાયોગ્ય છે. આ રીતે ન્યાયથી મેળવેલા ધનમાંથી કુટુંબને તથા વિશ્વકુટુંબને સુખ આપવું, એ પણ તમારો પાળવાયોગ્ય ધર્મ છે. એ ધર્મને સાચવતાં છતાં આ ઈંદ્રિયોના વિષયને પણ માત્ર ન્યાયથી ભોગવવા, અને ગમે તેવા સુંદર મોહ ઉપગમવાના ભોગો, સહજ એટલે વગર મહેનત આવી મળે તોપણ તે અન્યાય છે કે ન્યાય તેના વિચાર કરી, અન્યાય જણાય, તો તે ભોગને દ્વંદ્વિત પણ ભોગવવા ઇચ્છા કરવી નહિ. અને તેવા વિકટ પ્રસંગમાં આપણી ઈંદ્રિયો તથા મનને મોટા બળથી આપણે કબજે કરી રાખવા. કારણ કે અન્યાય અથવા પાપને આચરવાસાર આ અમૂલ્ય માણસનો દેહ મળ્યો નથી. " હે પુલક્ષણી સરસ્વતિ ! આ વગેરે અનેક પ્રકારનાં ઉત્તમ વચનોથી તે ગૃહસ્થ પુરુષોને સંપૂર્ણ ધર્મનો બોધ કરીને તેમને પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપી અંતે ઈશ્વરરૂપ કરી મૂકે છે, તેથી ગૃહસ્થ પુરુષોને પણ પોતપોતાના સધળા કુટુંબસહિત સદ્ગુરુને શરણ થવું જોઈએ, એથી તેમના જન્મનું સાર્થક થયું ગણાય છે.

હવે ગૃહસ્થવિનાના વિધવાસરખા ત્યાગી પુરુષોને તે સદ્ગુરુ આ પ્રમાણે બોધ કરે છે: " હે સંસારસાગરને તરવાને ઉત્કટ ઇચ્છાવાળા શરવીર પુરુષો ! તમે જે આ બચકર મોહગળથી ભરેલા સંસારસાગરને તરવાની ઇચ્છા રાખતા હો, તો તેમાં બચ ઉત્પન્ન કરનાર, જમરીની ગુંજજેવી આ વિષયતૃષ્ણાને જય કરવાની યુક્તિ એ પ્રથમ સાધજો. નહિ તો જેમ સારા તરનારને પણ જમર છુટાડે છે, તેમ આ વિષયજમર તમને જરૂર કુબાલી મારશે, માટે અત્યંત સાવધ રહેજો. હે બચકર ભવરણમાં જયની આશાથી શસ્ત્ર સજી દુટ્ટી પડનાર યોદ્ધાઓ ! તમારે આ સંસારમાં મુખ્ય પરાજય કરવા યોગ્ય યોદ્ધાસરખા દુઃખદ વિષયો માત્ર મે છે. એક તો ધન કે જેના આશ્રયે સધળા દોષ આવીને રહેલા છે, અને બીજો સ્ત્રીવિષયની ઇચ્છા જે કામ, જેને આધારે અનેક આપાત્તઓ રહેલી છે. આ બંનેને જે તમે જિત્યા, તો પછી રણમાં તમારો પરાજય કરે એવું કોઈ નથી. કારણ કે એ સર્વ એ બેવડે જ જીવતા દેખાય છે. માટે એ બેના પરાજય કરશો, તો સર્વનો પરાજય થઈ ચુક્યો એમ જણાશે. તમે ત્યાગધર્મને આચરવાને નીકળ્યા હો, તો સહી પહેલો નારીનો સંગ ત્ય-

જન્મે. કારણ કે તમે પોતાની ધર્મથી મળેલી સ્ત્રીને સેવવા ઇચ્છાવાળા થયા નથી, અને ગૃહસ્થાશ્રમને ત્યાગ કરીને જો સ્ત્રીના સહવાસવાળા થશો, તો તમારા નહિ નિર્મળ થયેલા સંસ્કારો ફરીથી સ્ત્રીમાં સુખ-શુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરશે, તેથી તમે મોહને પામશો; અને અધર્મોચરણ કરશો, તો તમે નરકમાં પડશો; જોથી સર્વ ગૃહસ્થ પુરુષોને સ્ત્રીએ જે સ્વર્ગ અથવા મોક્ષને આપનારી ગણાધ છે, તે તમને નરકમાં નાંખનારી થશે. માટે જેમ વિધવા સ્ત્રીને પુરુષ, નરકમાં નાંખનાર હોવાથી નરકનું દ્વાર ગણાયો છે, તેમ તમારે વારતે ખરૂં જોતાં આ સ્ત્રીએ નરકનું ખારણું ચર્ધ પડશે, માટે ચેતીને ચાલજો. તમે તમારા મનથી એમ જાણશો જે આપણે ગૃહસ્થાશ્રમને મૂકીને ત્યાગી થયા છાએ, તો હવે એ સ્ત્રીનો મોહ આપણને શી રીતે થનાર છે, પણ તેમ જાણશો નહિ. કારણ કે આ જગતમાં ખરી સ્મૃતિનો જાંગ કરનાર, વનસ્પતિ વજેરેમાંથી પેદા થનાર રસ જોને મંદિરા કહી છે, તે તો સુખે પીધા પછી આપણને જીજ્ઞાસે છે, પણ આ સ્ત્રીરૂપ મંદિરા છે, તે તો નેત્રવડે પીધાથી એટલે અવલોકન કરવા માત્રથી ચડીને મોહ પેદા કરે છે, તથા ‘હું ત્યાગી છું તે આ શું કરે છું,’ વજેરે સ્મૃતિનો નાશ કરી નાંખે છે, માટે મંદિરાના સરખી મોહ કરનારી સ્ત્રીમંદિરાને નેત્રવડે કહી પણ પીશો નહિ. વળી તમે એમ વિચારશો કે ‘એકદા વખત સ્ત્રીને અવલોકન કરવાથી શું મોહ થનાર છે? અને કદાચ થશે તો પછી ફરીયા ચેતીશું’ પરંતુ એ વાર્તા બ્રહ્મભરેલી છે. કારણ કે આખા સંસારના ગૃહસ્થ પુરુષો ધરનાં સુખદુઃખથી જાણીતા છે, તેમ જ આ સંસારનાં દુઃખથી ત્રાસ પામેલા છે, તથાપિ એક વાર ગૃહસ્થાશ્રમ માંડીને એટલે સ્ત્રીનો સહવાસ કરીને તે મદમાં જઈ ગયા છે, તે શરીરની શક્તિ ગયેથી પણ તેનાથી છૂટા થઈ શક્તા નથી, એટલું જ નહિ, પણ મરતી વખત પણ વૃત્તિઓ એ સ્ત્રી, ખાળક તથા ગૃહમાં રહેતા મરે છે, તેથી વારંવાર અનેક ઉચ્ચનીચ જન્મોને ભોગવે છે. માટે એક વાર સંગ થયાથી અનેક જન્મસુધી જે છૂટતી નથી એવા આ સ્ત્રીરૂપ બેડી, વિષયેચ્છારૂપ કામ તમને આ રણમાં પહેરાવશે, તે ફરી છૂટનાર નથી. તેથી આ મહાન બેડીરૂપ સ્ત્રીને ત્યાગી ચર્ધ કિંચિત્ કાળ પણ સમીપ રહી સેવશો નહિ. વળી તમે કહેશો કે અમે ઘણા વિચાર કરી ત્યાગી થયા છાએ, તે એવા પ્રસંગ આવશે ત્યારે વિચાર કરીશું, અને તેથી અમને જરૂર વિશ્વાસ છે કે સ્ત્રીમાં આસક્તિ થશે તો અમે તોડી નાંખીશું. તો એ વાર્તા મિથ્યા છે. કારણ કે બીજા શત્રુ તો સંસુખ રહી શક

કાઠશી, તેને આપણે દેખીશું, ને પછી આપણે પણ તેના સંમુખ તેવાં શસ્ત્રથી તેને જિતીશું; પણ આ સ્ત્રીનાં તો નેત્ર છે એ જ અસ્ત્ર અથવા અમુક્ત શસ્ત્ર હતાં અપારમિત સામર્થ્યવાળાં છે. તે એક વાર દષ્ટિ મળતાં જ માણસને ધાયલ કરી નાંખે છે, ને બીજા શત્રુ તો ધર્મયુદ્ધ કરનાર હોવાથી ધાયલને ધા કરતા નથી, પણ આ તો ધાયલ થયો કે તેને તત્કાળ બીજા શસ્ત્રથી નકામો કરી શરણુ કરી લે છે. માટે હે ત્યાગિઓ ! તમે બીજાને વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય ગણતા હશે તો બલે, પણ આ સ્ત્રી તો વિશ્વાસ કરવાયોગ્ય પાત્ર નથી, એમ નિશ્ચય જાણજો. વળી તમે કહેશો કે અમે એના માણુની મર્યાદા એાળખીને તેથી અંતરે રહીને એનાથી નિર્ભય રહીશું, પણ એ વાર્તા પણ ખોટી છે. કારણ કે જેમ શબ્દવેધી પુરુષો નજરે દીપાવિના પણ શબ્દથી તે શિકારના સ્થાનનો નિશ્ચય કરી શસ્ત્ર ફેંકે છે, તે જરૂર તેના પ્રાણુ લે છે, તેમ આ સ્ત્રી પણ શબ્દવેધી શિકારીકરતાં પણ અત્યંત કુશળ શિકારી છે, એમ મોટા પુરુષોએ અનુભવસિદ્ધ નિશ્ચય કરેલો છે. માટે અંશ-માત્રથી અથવા દષ્ટિમાત્રથી સ્ત્રીને ત્યજવી, એમ નથી; પણ રૂઝે પ્રકારે એટલે સંપૂર્ણ અંશે અથવા અત્યંત દૂરથી સ્ત્રિયોને ત્યજવી એ જ તમારા સુખનું કારણ છે. વળી એમ નહિ કરશો તો તમને સમીપ દેશમાં રહેવાથી કદાચિત્ પાપરૂપ સંસ્કારને લીધે એવી ભુદ્ધિ થશે કે આપણે ત્યાગી થયા છતાં પણ અન્ય અમૃતની પ્રાપ્તિ હજી થઈ નથી, તો આપણને વારંવાર પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર આ સ્ત્રી છે, એ અમૃત તો નહિ હોય એવી બ્રાન્તિ થઈને પુનઃ તમે એકવાર સ્ત્રીને સેવન કરી જોઈએ તો ફીક એવી વિપરીત ભુદ્ધિને અધીન થઈ ફસાશો; તો જરૂર અન્યાયથી પ્રહણુ કરેલી સ્ત્રીના સંસર્ગથી તમે અધર્મી થઈ નાશને જ પામશો. માટે કદાચિત્ તમને ભુદ્ધિની ભ્રષ્ટતાથી અમૃતનું ભાન સ્ત્રીમાં થાય, તોપણ એ ખરું જોતાં ઝેર છે; માટે અમૃતસરણું જણાય તે છતાં પણ સ્ત્રી ઝેર છે, એવા નિશ્ચયથી તેને ત્યજ સુખી થજો. વળી છેલ્લું વચન કહું છું કે હે ત્યાગિઓ ! તમે સ્ત્રીથી દૂર રહેશો, પણ આ શરીરના વ્યવહારને એટલે અન્ન-વસ્ત્રન સ્વતંત્ર રીતે પ્રાપ્ત રહેવાના અનુમાનથી 'આ જડ પદાર્થ આપણને શું નુકસાન કરનાર છે,' એમ જાણી તમે ધન મેળવવા તથા મેળવીને રક્ષણ કરવા ઇચ્છા કરશો, તો તે ઇચ્છા પણ તમને જરૂર નાશ કરનારી છે, એમ જાણજો; કારણ કે આ જગતમાં પૈસો જેની પાસે આવે છે તે પોતાના સંબંધી સર્વ વિષયોને લાવે છે. સર્વ વિષયરૂપ વૈભવનો પિતા એ પૈસો છે, માટે ધન મેળવવાથી એવી

ધૃષ્ટા ધનવાનને થાય છે કે 'આ મેળવીશું તો સુખ મળશે, પેલું મેળવીશું તો સુખ થશે,' એમ અનેક વૈભવોને મેળવવા ધૃષ્ટતા તો પુરુષ સર્વ વૈભવને મેળવતાં પરિણામે એમ વિચારે છે કે 'આ સધળા વૈભવની માતા સ્ત્રી છે, તો તે પણ આવે તો સાઈ. કેમ જો તે વિના આ સધળા વૈભવ કોને દેખાડવાના છે !' તેથી અંતે ધનવાન પુરુષ પોતાના વિષય અને વૈભવરૂપ પ્રગ્નને સંભાળવા જરૂર સ્ત્રીરૂપ પોતાની પત્નીને લાવે છે. તેથી આ ધનવાન પુરુષ મોહગ્નજમાં પડી હાથપગ પછાડતો કાળને હાથ જાય છે, તોપણ તેના બેડે પ્રીતિરૂપ અદસ્ય દોરીથી અંધાએલો હોવાથી છૂટી શકતો નથી. માટે હે ત્યાગિઓ ! જો તમે તમારા વેષને શોભાવી ધૃષ્ટેષ્ટા પદને પામવાની ધૃષ્ટા રાખતા હો, તો ગમે ત્યાંથી ગમે તેવાં જીર્ણ વસ્ત્ર, તથા સુસ્વાદુરહિત અન્નને મેળવી નિર્વિષથી સ્થાનમાં રહેજો, અને અહિં એટલે આ તમારા ત્યાગઆશ્રમમાં મુખ્ય ત્યજવાયોગ્ય ધન તથા સ્ત્રી જરૂર દૂરથી ત્યજીને સંપૂર્ણ સુખને પામજો. હે વિરક્ત એટલે ત્યાગઅવસ્થાને સેવનાર ત્યાગી સંન્યાસી અથવા સાધુઓ ! તમે કાચિન તથા કામિનીના સંગને તથા તેના ઉપરની પ્રીતિને પણ અનુક્ષ્ય ત્યજજો.

હે દીકરી સરસ્વતિ ! આ વગેરે તે ત્યાગીઓને બોધ કરનાર સંતપુરુષ-સદ્ગુરુ હોવાથી ત્યાગી પુરુષોએ પણ સેવવાયોગ્ય છે, માટે ગૃહસ્થ સ્ત્રીપુરુષ, તથા વિધવા સ્ત્રી અને ત્યાગી પુરુષો, એ સર્વ પ્રગ્નએ આવે મોટા ઉપકાર કરનાર શ્રીસદ્ગુરુને મન, વાણી, શરીર તથા મનવડે રૂઝે પ્રકારે સેવવા જોઇએ, એ મુખ્ય ધર્મ સર્વ શિષ્ય-રૂપ પ્રગ્નનો જાણવો. આ ત્યાગીના બોધમાં એટલી વિશેષતા જાણવાની છે કે ત્યાગી પુરુષોએ તો સ્ત્રી તથા ધનવગેરે વૈભવી સર્વ વિષયોથી દૂર રહેવું. અને વિધવા સ્ત્રીએ તો પુરુષ તથા વૈભવી વિષયોથી દૂર રહેવું. તોપણ સ્વતંત્રતાથી આપણું તથા આપણી પ્રગ્નનું રક્ષણ થાય એટલા ધનનો વિધવાએ સંગ્રહ કરવો, અને ગૃહસ્થે તો સર્વ પદાર્થનો સંગ્રહ કરવો, પણ ન્યાયથી કરવો. ત્યાગીઓ ધનના સંગ્રહથી જેમ મોટી હાનિને સહે છે, તેમ જ ગૃહસ્થ પેન્નાવિનાનો દુઃખી થાય છે, માટે ગૃહસ્થે વિધિપ્રમાણે ધનાદિની વ્યવસ્થા કરવી યોગ્ય છે. હે દીકરી ! આજે ઘણી શીખામણ કહી છે; ને તે સહેલાઈથી સમજી યાદ રખાય એવી નથી, માટે હવે આજે અહિંથી બસ કઈ હું. વળી ધૃષ્ટરેષ્ટાથી આગળ કહીશ. સર્વેશ્વરનું સ્મરણ કરતાં આલો, પોતપોતાના દામને કરો. (એમ કહી ઉઠે છે.)

મનોહર—બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય.

વિકુલજી—વન્ય છે; સહ શ્રોતાઓનાં પણ વન્ય ભાગ્ય છે કે આપનો સંગ થયો છે. બાદજી મહારાજ । હવે નિત્ય નિયમપ્રમાણે એક પદ થાય તો સહ ઉઠે. આજ પણ અધિક વિલાંન થયો છે. બોલો સદ્ગુરુદેવકી જય.

મનોહર—(ગાય છે).

પદ. ગરબી.

(માફ માણેકું રીસાવું રે, શામળાયા, એ લય.)

નિત્ય સદ્ગુણશૃંગાર સન્નિધે રે, સાહેલી,
નિજ પતિ પરમેશ્વર ભન્નિધે રે, સાહેલી.
આપણુ અપળા સપળા થઇને, દુર્ગુણ સખળા ત્યજિયે રે; સાહેલી. ૧
પુત્રપુત્રીને ઉત્તમ નીતિ, માતાપિતાની આવે,
દુર્ગુણી માતાપિતાની સંગે, દુર્ગુણ મનમાં ભાવે રે; સાહેલી. ૨
તો પણ સદ્ગુણ સર્વે જગમાં, શોધી લેવા પ્રીતે,
સર્વથકી ઉંચા સદ્ગુણને, ધારીએ રૂડી રે તે રે. સાહેલી. ૩
કડવાં વેણુ કહે આપણને, ધીર ધરિને સહીએ,
બોધ દિધે લાગે તેવાને, મિષ્ટ વચનથી કહીએ રે; સાહેલી. ૪
સંગ કર્યા પહેલાં તે જનનાં, કુળગાતિને જોઇએ,
ઉંચા ગુણ ને કર્મ હોય તો, રનેહ કરતાં મોહીએ રે; સાહેલી. ૫
નીચશું પ્રીત ન કરવી જાણી, ન—મેસતું આસન સરખે,
આપણું હિત ધમ્મજી, કરિ જાણે, નેહ તેશું ધરિયે દરખે રે; સાહેલી. ૬
સંગીજનસંગે મળિયે તવ, ઉત્તમ વાતો કરીએ,
ધર્મરક્ષકિત કે નીતિવિનાની, વાત સર્વ પરહરિએ રે; સાહેલી. ૭
આપણું હિત ને અન્યની ધમ્મજી, હોય તો વાણી વહિયે,
સંમુખ જન સાંભળવા ન ધમ્મજી, વેણુ ન વહિયે કહિયે રે; સાહેલી. ૮
હરેક વાત કરીને અંતે, સાર સર્વનો લેવો,
સારરહિત કો વાત કરે તો, કાન કદી ના દેવો રે; સાહેલી. ૯
ધનસંપત્તિ આદિ સધળું, જાય તોએ ફરી મળતું,
ધનઆદિથી પણ ક્ષણ આયુષ, વળતું ન કો તે કળતું રે; સાહેલી. ૧૦
સર્વથકી છે આયુષ કિમતી, તે મિથ્યા કેમ ખેંધએ,
પણ પળનો પણ મળ વિતે ત્યાં, શું હિત છે તે જોઇએ રે; સાહેલી. ૧૧

અમ્હાનીના સંગમાં બેશી, ન—નિંદા કોની કરીએ,
 નિંદા આદિ નીચ કર્મમાં, અર્ધ ક્ષણ પણ ના કરીએ ર; સાહેલી. ૧૧
 ધનવંતાં આપણુ છીએ તેથી, કામ કશું નથી કરવું,
 એમ વિચારી બેશી ન રહેવું, ન—મિથ્યા હરવું કરવું ર; સાહેલી. ૧૨
 ઉત્તમ નીતિ—ધર્મના ગ્રંથો, વાંચી સાંભળી કરવું,
 વિષય અધર્મતણા ગ્રંથોને, શુણ્ણતા ચિત્તમાં કરવું ર; સાહેલી. ૧૩
 ધંધો ઉત્તમ યુક્તિથી કરવો કે, શીવું ભરત જ ભરવું,
 ઉત્તમ હિતને કસરત આપે, તે કામે ચિત્ત ધરવું ર; સાહેલી. ૧૪
 કામ બીજું કરિયે પણ બહેની, કાળતણું ભય ગણીએ,
 હરબડી ઈશ્વરસ્મરણ કરીને, સ્તોત્ર સ્તુતિનાં બણીએ ર; સાહેલી. ૧૫
 પારકું ધન અન્યાયે હરવા, પાપજુદિ ના ધરિએ,
 ન્યાયવિના ઝાઝાની ઇચ્છા, (એ) લોભચક્રી નિત્ય કરિયે ર; સાહેલી. ૧૬
 બીજાનું સુખ દેખી આપણુ, અંતરમાં ના બળિયે,
 કલેશ કરી પતિ દુઃખ દેવા, ન—ધરમાં નિત્ય કકળિયે ર; સાહેલી. ૧૭
 અગત્યના કારણુવિણુ અબળા, પરમંદિર નવ જમ્મએ,
 કામનિમિત્તે જવું પડે તો, સીધે માર્ગે વહીએ ર; સાહેલી. ૧૮
 સત્વર કાર્ય કરી નિજ મંદિર, જાણું નિયમિત કાળે,
 અન્ય રથજે રોકાઈ ન રેવું, જો યુક્તિ કરી કોઈ ખાળે ર; સાહેલી. ૧૯
 અનવસ્થાથી દુઃખી જનોપર, કરુણાદષ્ટિથી જોવું,
 યથાશક્તિએ આપવું તેને, મિથ્યા દુઃખ ન રાવું ર; સાહેલી. ૨૦
 ક્રોધ કરીને અન્ય જીવને, વ્યથા કદી ના કરવી,
 આપણી સ્થિતિ વિચારી ન્યા ત્યાં, આત્મજુદિને ધરવી ર; સાહેલી. ૨૧
 માઈ માઈ નિશ્ચિન કરીને, કલેશવડે ધન જોડી,
 મૂર્ખ ન દાન દિયે, સુખ નવ લે, અંતે જાય સહ છોડી ર; સાહેલી. ૨૨
 એવી કૃપણતા લોભસહિત તે, હૃદયવિષે ના રાખો,
 સંસાર સારરહિત છે તેમાં, સાર હરિરસ આપો ર; સાહેલી. ૨૩
 અગણિત જનને મરતાં જોઈને, અંતર કર ના ધરવો,
 પણ આપણને તો નથિ મરવું, નિશ્ચય એ નવ કરવો ર; સાહેલી. ૨૪
 સારાં કામ કરતાં આજસુ, કાલ કરિશ એમ કહે છે,
 કાળ અચાનક આવી મહે, તવ—સત્કર્મવિણુ તે રહે છે ર; સાહેલી. ૨૫
 માટે અબળા શુભ કર્મોને, પ્રથમ કરો ઉર ધારી,
 મનુષ્યદેહ છે દેવને દુર્લભ, હરિ હરિ ના'વે વારી ર; સાહેલી. ૨૬

ન્યાં લગિ ધરપરિવાર રહે, ત્યાં-લગિ આપણુ નથી રહેવું,
 એ જાણી અતિ પ્રીતવડે, નવ-સંગી થઇને વહેવું રે; સાહેલી. ૨૭
 જૂઠું આ જગ લોક કહે પણુ, મોહ ત્યજે ના મનથી,
 એ નીતિ ખોટી ગણી અંતે, પ્રીતિ ત્યજે તનધનથી રે; સાહેલી. ૨૮
 અદેખાઇ નવ કરવી કદીએ, સુખદુઃખ જોઇ અવરનાં,
 આપણે ધર સંતોષે રહી, શુભ-ગુણગાવા નિજ વરના રે; સાહેલી. ૨૯
 સર્વ થકી આ સમજણુ મોટી, કલેશ ધી ના કરવો,
 સુખદુઃખ જે આવે તે સહેતાં, આનંદ ઉરમાં ધરવો રે; સાહેલી. ૩૦
 પતિ તથા પરમેશ્વર સેવી, સદ્ગુરુને પણુ બજજો,
 સદા કાળ સુખને ઇચ્છો તો, દુર્ગુણ સધળા ત્યજજો રે; સાહેલી. ૩૧
 મનહર કુળવંતી યુવતીને, બોધ દિયે આ સાચો,
 મનમાં ધારી, દુઃખ વિસારી, સખળા થઇને રાચો રે; સાહેલી. ૩૨
 હાહરો.

હે જગદીશ ! દયા ધરી, પ્રેરો સહ નરનાર,
 શરણુ મહી તવ, આ તરે-દુઃખહરિયો સંસાર.

(ગરબી ગાઇ રહ્યા પછી સર્વે જમ બોલે છે.)

વિકૃલજી—ભટજી મહારાજ ! આપની વાણી કેવી છે કે પા-
 વાણુને પણુ પલાળી નાખે છે. નામ ગરબી છે, પણુ જો એકલી આ
 ગરબી જ પાઠ કરી રાજ લક્ષ્માં રાખી સુધરવા આહે તો સુધરી શકે.
 માટે એ તો વેદની શ્રુતિજેવી જ જાણવાની છે.

દાસ—જુઓ વિચ્ચલજી ! ભટજીનાં વેન તે એકેક આન હ્રતે
 છે એમ જાનજો. માડી ટો ખાટરનીસા થઇ ગઇ છે. કેમ ટીલું કાઢા !
 ટમે વડધ છો. સટપાડધ હોય ટે બોલજો.

ત્રિભુવનદાસ—(પારવતી કાકીનો વર) જો બાલુભાઇ !
 આ કામ કેવી તરેહનું છે કે ખરી સમશેર જળવવાનું છે. પણુ તમે
 સહ જીવાનિયાને કામની આગળની વાતો આવી ગઇ, ને થોડી આગળ
 ને પાછળની વાતો અમારે સાંભળ્યા જેવી છે. હવે તો અમારે
 નિવરતીપારાયણુ ભગવાનનું સમરણુ કરવાનું છે. તમારી વાતોમાં
 અમારે બોલવાનું કામ નહિ, તેથી રાજ બેશીને સાંભળું છું ને
 જાઉં છું. પણુ ભટજીનાં વચન તો નીકળે છે, રામનાણુ જ છે, એમાં
 કંઈ દેર નહિ. જેના બાગ્યમાં હશે તે એમની સોખત કરશે. કેમ
 બાઇ બોલું છે.

દાસ—આમ જુઓ, દીણકાકા ! લેવું દેવું, સંજટ હવી, એ સડવે પ્યાલખડના ખેલ છે, ટેમાં પન આપના સડખા મુડખીના પુનડી સઉ બને છે. સંસાડ કેવો છે, લતજીખાવાએ નહીં કહ્યું કે ‘આનડવચની’, ટે પડ બહું ઢોડન છે. આ પાડવટી કાકીનો સભાવ પન ધનો જ સાડો છે, ને આપનો પન ટેવો જ. લલા માઠા માઠાતું છદ્ડ છે ટા મને થીક છે. કેમ વિચ્ચલજી ! ધયદાવિનાનું ધડ સૂતું જ જનવાનું છે.

વિકૂલજી—ખરું છે. ચાલો, દાસ ! હવે ધણો વિલંબ થયો, માટે ખોલો સદ્ગુરુદેવડી જય. (પછી સઉ પગે લાગી પોતપોતાને ઘેર વાતો કરતાં જાય છે.)

વિજયા—(સઉના ગયા પછી આવઃ મનોહરને પગે લાગી) આજની કથામાં મારા પ્રથમ દિવસે પૂછેલા પ્રશ્નોનું સમજું સમાધાન આવી ગયું. હવે મેં જાણ્યું, એ વચનો તો કેવળ ત્યાગીને જ બોધ કરેલાં છે. એ વચનોપ્રમાણે ચાલનાર પુરુષ લાખખોમાં એક જ હોય છે. તેને અથવા બહારથી સંગી અને અંતરમાં ત્યાગવાળા, જેઓ પણ લાખખોમાં એક હોય છે, તેવા પુરુષને સદ્ગુરુ કરવા, એવો બોધ આ છેલ્લો કહ્યો, નહિ વાર ?

મનોહર—હા, એ વિના પણ ધણી બાબતો આજે આવી ગઈ છે. પણ જાણે હવે તારા પ્રશ્નોનું સમાધાન થયું એટલે ખસ છે. પણ જોજો ! હજી તો આગળ તારું ધણું સમાધાન થશે. આ તો કાંઈ જ કહ્યું નથી એમ જાણજો. હજી ખરેખરી કથા તો આગળ આવનાર છે, તું ધૈર્ય ધરીને સાંભળી સાર લઈશ તો ધણી સુખી થઈશ.

વિજયા—આપની કૃપા છે તો હું મારાથી બનતો સાર લઈને રોજ મારા મનને સુધારો કરતી જાઉં છું. અને આગળ પણ જેમ જેમ સાંભળીશ તેમ તેમ બનતો સુધારો કરતી જઈશ. તેમ છતાં જો કાંઈ મારા દોષ બાકી રહેલા આપને જણાય, તે મને કહીને દૂર કરાવજો, એટલું જ હું ખે હાથ જોડીને આપની પાસે માગું છું.

મનોહર—તું પણ મારામાં દોષ જુએ તો મને એતવતી રહેજો. કારણ કે ધણે રચાને એવું બને છે કે પોતાના દોષ પોતાને દેખાતા નથી, માટે તું મને જણાવજો. એમાં તારા ધર્મનો ભંગ નથી, પણ ઉલટો તારો મુખ્ય ધર્મ સચવાશે. કારણ કે ભિયે પતિના દોષ જાણવા તેને યુક્તિથી ઓડાવવા જોઈએ, એવું શાસ્ત્રમાં વચન છે.

વિજયા—હું મૂર્ખસરખી છું તે શું દોષ બાણ ! પણ બહે આપની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવું છું. પણ વારું એક વાતનું મારા મનમાં બધ થયા કરે છે, તે એ કે આ ગરબીઓમાં છેડે આપનું નામ આવે છે તે હું બોલું તો લોકો કહેશે કે કેવી નિર્લજ્જ છે, તેનું કેમ, ને વળી દોષ પણ થતો હશે.

મનોહર—દોષનું તો કીક છે; પણ આ ગરબીઓમાં મારું નામ નથી, મને તો સહ ‘મનોહર’ કહે છે અને એમાં તો મનહર શબ્દ એટલે મનને હરનાર અથવા મનને હરણ કરે એવું, એવો મનહર શબ્દનો અર્થ છે. એ પ્રમાણે અર્થ તે કડીને મેળવી જોજો, એટલે તારી ખાતરી થશે.

વિજયા—આજે ખરાખર સાત દિવસ થયા, પણ એટલામાં મારા વિચારપ્રમાણે તો ઘણો સારો ફાયદો મને તથા આપણા મહે-
લાનાં કેટલાંએને થયો છે. તો હજી આગળ જો આમ ને આમ મહિનો એ મહિના ચાલશે તો પછી બધાંએ રસ્તે પડી જશે, કેમ નહિ વારું ?

મનોહર—જો ! આ સાત દિવસમાં તો હજી ખરો કરવા યોગ્ય બોધ તો કરવામાં આવ્યો જ નથી. આમાં તો માત્ર ગૃહવ્યવહાર તથા પરસ્પર સાથે ચાલવાની નાનામોટાની નીતિ, જેથી માણસપણું આવેલું ગણાય, એ જ માત્ર કહ્યું છે. તોપણ એમાંની દરેક વાર્તા-ઉપર લક્ષ કરીને શુદ્ધિમાન, વિચાર કરી વધવા માંડે, તો તે સંસારમાં સુખનો અનુભવ ક્યાં વિના રહે નહિ. લે ચાલ હવે; પેલી આજની કરેલી રૂતિ ગાઇ સંભળાવ, એટલે પછી સુધ જઇએ.

. વિજયા—

પદ. સીતાના મહિનાની લય.

હે સર્વેશ્વર ધરી મહેર, સુમતિને સ્થાપજો;
ધર ધર વર્તે છે ફેર, તે દુઃખ સહ કાપજો.
નરનારીની જોડ જોગેશ, જગતમાં લાવીને;
આપી સંગી વિરોધી શીદ, મારો છો તાવીને ?
વદ્ધું વિનાત વારવાર, સુસંગી આપજો;
સદ્ગુણ સહના ઉરમાંહિ, ઉમંગે છાપજો.
પતિપત્ની લિયે સુખ સાર, પ્રજા પણ સુધર;
જેથી બાળિ તમને હે ઈશ, જીવો આ ઉદર.
બ્યવહાર સુધારીને સુખ, દિવો બ્યવહારનું.

તમ ભક્તિ વધારીને દુઃખ,—ટાળો ચમત્કારનું,
અવધિએ અરજ છે એ જ, દુઃખદ દુર્ગુણ હરો;
મનહર અપળાના તાપ, શમાવી સુખ કરો.

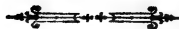
(ગાંધ રહીને) કેમ ત્યારે હવે નિદ્રાવશ થવું છે ?

મનોહર—હા ચાલો ત્યારે, જમદીશ્વર પરમાત્માનું સ્મરણ
કરતાં સુષ જપ્તો. (સુષ જાય છે.)

પ્રથમ અલંકાર સમાપ્ત.

ઢાહરો.

ભામિનિ ! આ ભૂષણ સન્ને, દૂષણ ત્યજીને દૂર,
સમૂળ મળ ટળશે સહિ, વધશે ઝાઝું નર.
આ ભામિનિભૂષણતણો, બધી પ્રથમાલંકાર,
બાવે મન, તો બાખળે, પ્રકટે દ્વિતીય પ્રકાર.

શ્રીમન્નૃસિંહચાર્યજીનાં રચેલાં અત્યંત લોકપ્રિય પુસ્તકો.

શ્રીમામિનીપ્રવણ.

[પાંચ સ્વતંત્ર વિભાગરૂપે.]

પ્રથમ અલંકાર: મૂલ્ય: ૨-૦-૦ તૃતીય અલંકાર: મૂલ્ય: ૧-૬-૦

દ્વિતીય અલંકાર: મૂલ્ય: ૧-૪-૦ ચતુર્થ અલંકાર: મૂલ્ય: ૧-૦-૦

પંચમ અલંકાર: મૂલ્ય: ૨-૦-૦

દરેકનું પોસ્ટેજ બૂકું. ૦-૨-૦

શ્રી નૃસિંહવાણીવિકાસ.

(અમૂલ્ય બજનોના ગ્રંથો.)

પ્રથમ પુસ્તક. મૂલ્ય: ૦-૬-૦. દ્વિતીય પુસ્તક. મૂલ્ય: ૧-૦-૦.

તૃતીય પુસ્તક: ૧-૦-૦. પોસ્ટેજ દરેકનું ૦-૧-૦.

શ્રી ત્રિભુવનચિજયતિસ્વરૂપ. - પ્રથમધારા તથા ઉત્તરધારારૂપ

(ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનમયી રસપૂર્ણ વાર્તા.)

મૂલ્ય: ૩ ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૩-૦.

શ્રી સિદ્ધાન્તસિન્ધુ. - પ્રથમ તથા દ્વિતીય રત્ન.

યોગ, તત્ત્વવિચાર તથા ભક્તિના શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્ત ચર્ચાતો ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૩. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૩-૦.

શ્રી પંચવરદવૃત્તાન્ત.

યોગ તથા જ્ઞાનની પ્રક્રિયાઓને વાર્તાના રૂપમાં મૂકેલો અપૂર્વ ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૮-૧૨-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦.

સાન્મિત્રનું મિત્રપ્રતિ પત્ર.

પત્રના રૂપમાં મનુષ્યના કર્તવ્યજ્ઞાતવ્યનો બોધ.

મૂલ્ય: ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦.

શ્રી સુરેશ્વરિત્ર. (પૂર્વાર્ધ)

નાટકના રૂપમાં જ્ઞાનની અદ્વિત પ્રક્રિયા.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦. પોસ્ટેજ ૦-૨-૦.

શ્રી સદ્બોધપરિજાતક.

શ્રીમન્નૃસિંહાચાર્યજીએ વિવિધ મનુષ્યોપર લખેલા પત્રો.

મૂલ્ય: ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦

સતી સુવર્ણ.

અત્યંત રસવાળી બોધક વાર્તા.

મૂલ્ય: ૦-૫-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦

સુસ્વાર્થે સદુપદેશ.

મૂલ્ય: ૦-૧-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૦-૬

શ્રીમાન્ છોટાલાલ જીવનલાલનાં રચેલાં પુસ્તકો.

અધ્યાત્મવલ્લખપોષકગ્રન્થમાલા—પ્રથમ અક્ષ.

કેવળ નવીન શૈલિનો અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦

યોગિનીકુમારી.—પ્રથમ વિભાગ.

કેવળ અદ્વિતીય પ્રકારનો રસપ્રદ નવલકથા.

મૂલ્ય: રૂ. ૩-૦-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૩-૦

શ્રીસુધાસ્રોતસ્વિની.

વિવિધ સદ્વિષયક રસમય કાવ્યો.

પ્રથમ ભાગ. મૂલ્ય: ૦-૬-૦ દ્વિતીય ભાગ મૂલ્ય: ૧-૮-૦ પો. ૦ ૨-૦

ધનવાન્ થવાની અમોઘ કલા.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

મંગલમેરિત સંદેશા અથવા દૂરદર્શક તરુનું અદ્ભુત પ્રકાશન.

કેવલ નવીન શૈલિ અને વિષયની વાર્તા.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

વિજ્ઞાનની વિવિધ વાર્તાઓ.

વિજ્ઞાનના રહસ્યને દર્શાવતી અનેક સરસ વાર્તાઓ.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૬

વિદ્યાર્થીનો સાચો મિત્ર.

વિદ્યાર્થીમાટે અત્યંત ઉપયોગી ગ્રંથ.

મૂલ્ય: ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

બંધકોશના ઉપાય.

મૂલ્ય ૦-૪-૦ પોસ્ટેજ ૦-૧-૦

બાલકોને કેવા રીત કેલવવાં ?

મૂલ્ય: ૦-૫-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦

બ્રહ્મચર્ય

મૂલ્ય: ૦-૨-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૦-૬

રોગ દૂરવાના ઉપાયો.

મૂલ્ય: ૦-૧-૬ " "

પ્લેગથી રક્ષવાનો કોઈ

ઉપાય નથી શું ?

મૂલ્ય: ૦-૧-૬ " "

ઈશ્વરની ભક્તિ મનુષ્યોપ

દા માટે કરવી !

મૂલ્ય: ૦-૦-૬ " "

શ્રેયસ્સાધકઅધિકારિવર્ગ

પ શું છે ?

મૂલ્ય: ૦-૧-૬ " "

મૂર્તિપૂજાનું કંઠન કરનારા મૂર્તિપૂજાના સારા

રહસ્યથી કેટલા અજ્ઞાન છે ? મૂલ્ય: ૦-૦-૬ " "

શ્રીમદ્ ઉપેન્દ્ર ભગવાનનાં રચેલાં પુસ્તકો

શ્રી ઉપેન્દ્રગિરામૃત—પ્રથમ પરિવાહ

અત્યંત રસમય કીર્તનો.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૨-૦

શ્રી દિવ્યમૂર્તિ.

જીવનના ઉત્કર્ષક વિચારશ્રેણીવાળી વાર્તા.

મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ ૦-૨-૦

જીવનનાં વ્રતો.

શ્રી ઉપયોગી એક સધુ લેખ.

મૂલ્ય: ૦-૨-૦ પોસ્ટેજ ૦-૦-૬

શ્રી મુદામાલ્યાન.

શ્રી કૃષ્ણ-મુદામાના પ્રસંગનું અદ્ભુત કાવ્ય.

મૂલ્ય: ૦-૮-૦ પોસ્ટેજ: ૦-૧-૦

શ્રી સતુપદેશત્રેણી.

શ્રેયસ્સાધકવર્ગના અનેક વિદ્વાન લેખકોએ
ગોત્રિક વિષયોની ગ્રંથાવલિ. પ્રત્યેક પુસ્તકમાં અનેક
પૃષ્ઠ સમાવેશ થાય છે. પ્રત્યેક પુસ્તકનો કીમત પોસ્ટેજ

શ્રેણી ૧	મુલ્ય રૂ.	શ્રેણી ૨૨	મુલ્ય
૧	૦—૧—૬	૨૨	૦—૩—૦
૨	૦—૭—૦	૨૩	૦—૬—૦
૩	૦—૬—૦	૨૪	૦—૬—૦
૪	૦—૬—૦	૨૫	૦—૬—૦
૫	૦—૬—૦	૨૬	૦—૬—૦
૬	૦—૬—૦	૨૭	૦—૬—૦
૭	૦—૬—૦	૨૮	૦—૬—૦
૮	૦—૬—૦	૨૯	૦—૬—૦
૯	૦—૬—૦	૩૦	૦—૬—૦
૧૦	૦—૬—૦	૩૧	૦—૬—૦
૧૧	૦—૬—૦	૩૨	૦—૬—૦
૧૨	૦—૬—૦	૩૩	૦—૬—૦
૧૩	૦—૬—૦	૩૪	૦—૬—૦
૧૪	૦—૬—૦	૩૫	૦—૬—૦
૧૫	૦—૬—૦	૩૬	૦—૬—૦
૧૬	૦—૬—૦	૩૭	૦—૬—૦
૧૭	૦—૬—૦	૩૮	૦—૬—૦
૧૮	૦—૬—૦	૩૯	૦—૬—૦
૧૯	૦—૬—૦	૪૦	૦—૬—૦
૨૦	૦—૬—૦	૪૧	૦—૬—૦
૨૧	૦—૬—૦	૪૨	૦—૬—૦
		૪૩	૦—૬—૦

